

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

16704

No. *16704* 1

Inv. *22314* No. _____

S. _____ D. _____ R. _____

DOCTOR ZOSÎN

Fost Intern al Spitalului Brâncovenesc

Substratul Patologic

în

Pesimismul Contimporan

BUCURESCI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „EMINESCU”, BULEVARDUL ELISABETA 6.

1900.

Ilui Prof. Titu Maiorescu

Inalta Stima

11 Mai 1900.

Dr. Zosin

SUBSTRATUL PATOLOGIC
IN
PESIMISMUL CONTIMPORAN

DE ACELAȘ AUTOR

LUCRĂRI LITERARE

- Din viața țărănească: Ion al Marandei*, nuvelă, 1893, epuizat.
Dulci și amare, poezii, 1900.
Nuvele poezii și articole în diverse reviste și ziare.

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE ȘI SOCIALE

- Determinismul*, studiu, 1895, epuizat.
Studiu asupra Familiei, priviri generale (în revista «Ateneul Român».)
Articole, în revista «Mișcarea socială», 1897.

CONFERINȚE

ținute la congresele studențești

- Către Studenți*, Cîmpu-Lung, 1895.
Știința Socială, Fălticeni, 1896.
Medicina Socială, Tîrgu-Jiū, 1897.
Superioritatea Minorităților, București, 1897. Inedită.

TRADUCERI

- Ieftuența Împrejurărilor* de Lamarck, cu o introducere, 1893.
Idealul Tinerimei, de Elisée Reclus, 1895.
Viitorul Științei, de M. Berthelot, 1895.

LUCRĂRI MEDICALE

- Absența congenitală a anusului și deschiderea rectului în vulvă* («Spitalul» No. 24 din Decembrie 1897).
Ulcer cu stenoză spasmodică al pilorului; Gastrojejunostomie («Spitalul» No. 4 din Februarie 1898).
Hemostaza prin săruri de calciu (în colaborare cu I. Mitulescu, («Spitalul», No. 23 din Decembrie 1898).
Gongestia acută a ficatului cu hipertrofia ganglionilor învecinați («Spitalul», No. 24 din Decembrie 1898).
Clasificarea doctrinelor medicale, («Spitalul» No. 4 din Februarie 1899).
Culese și redactate următoarele lecțiuni clinice ale profesorului Buicliu:
Un caz de poliurie («Spitalul», No. 20 din Octombrie 1898).
Cancer juvenil al stomahului («Spitalul», No. 21 din Noembrie 1898).
Un caz de tabes dorsal în fața preataxică («Spitalul», No. 22 din Noembrie 1898).
Un caz de acromegalie («Spitalul», No. 23 din Noembrie, 1898).
Două cazuri de anevrism latent al aortei descendente («Spitalul», No. 3, din Februarie 1899).
Un caz de siringomieli («Spitalul», No. 5 din Martie 1899).
Un caz de boala lui Raynaud («Spitalul», No. 9 din Mai 1899).
Un caz de puls lent permanent («Spitalul», No. 24 din Decembrie 1899).

~~240. 18150~~

F III 480766varia

DOCTOR ZOSÎN

Fost Intern al Spitalului Brâncovenesc

16704.

Substratul Patologic

în

B 317740

Pesimismul Contimporan

22314

Donațiunea Maiorescu

BUCUREȘCI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „EMINESCU”, BULEVARDUL ELISABETA 6.
1900.

141.22

124.312

616.8

COTA

BUCURESTI

16 704

CONTROL 1953

1956

1961

D

B.C.U. Bucuresti

C22314

PREFAȚĂ

Am fost totdeauna impresionat de circumstanțele în aparență neînsemnate și poate fără atîta însemnătate chiar reală, cari determină în cele din urmă existența unui fapt. Lipsească această din urmă circumstanță și faptul ce era să aibă loc primește cu totul o altă față sau se stinge cu desăvîrșire. Personal leg o sumedenie de efecte mari de asemenea momente hotărîtoare: de mult se găsea în fermentare închegarea unui fapt, elementele lui toate erau pregătite; trebuia însă să vină acea circumstanță finală, care să-l întruchipeze, acel element în sine mic, dar care dă totul în care se introduce forma și existența. N'aș putea spune care va măi fi menirea acestei lucrări; dar rămie și numai aceea de a-mi fi încheiat truda pentru o carieră, nu mă pot lipsi să mărturisesc că de-un prilej analog se leagă existența ei.

Subiectul de față, ce-mi sluji ca lucrare inaugurală, fu de măi mult timp conceput în vederea unei conferinți pentru Ateneul Român din București. Cum însă mi se refuză prilejul de a vorbi de la tribuna Ateneului, care n'ar fi merită, mi s'a spus, de cît pentru persoanele titrate și printr'aceasta oare-cum indicate că n'ar face-o de rușine, trecu subiectul la dosarul meditărei, alături cu acela ce socoteam cu dinadins să fie teza mea inaugurală: „Încercare de filosofie medicală“. Către acest din urmă subiect mă îndrepta platitudinea lucrărilor ce apar în genere ca teze inaugurale. Aveam prea bine în vedere că viața studentească, cu surmenajul și mulțele ei cerinți, nu îngăduie puțința unei lucrări cu adevărat originale; dar în acelaș timp nu mă puteam hotărî să gîngăvesc ce-au rostit alții cu atîta limpeziciune și mă văzuî determinat să concep o lucrare de meditare, în care să expun vederile filosofice ce par să reeasă în mod măi pozitiv din studiul medicinei.

Cînd veni însă momentul hotărîtor, acel moment care dă ființă unei idei, cînd trebui să mă adresez profesorului Buicliu, ca să patroneze susținerea tezei mele, printr'un simțimînt de neconstrîngere ce m'am deprins să-l am față de orî-cine, îi dăduî, măi ales cînd îmi împotrivi marea estindere ce ar fi s'o ia subiectul hotărît de mine, ocaziunea să oleagă între acesta și între cel merit conferinței ateneiste. Fără multă cumpănire, profesorul Buicliu se hotărî pentru subiectul din urmă. Și așa se făcu că toată închegarea mea mintală pentru „încercarea de filosofie medicală“ să nu capete ființă, să rămie poate pentru totdeauna înmormîntată, căci de cîte nu depinde încă apariția unei lucrări, și închegarea mintală asupra „substratului patologic în pesimismul contemporan“, de unde o socoteam înmormîntată, să ia desvoltare, să se întregească, să capete ființă. Dacă numai în sensul morței cărților s'a zis, acest fapt ne arată că și în sensul nașterii lor se poate zice: habent sua fata libelli.

Cît se atinge despre importanța chestiunii ce această lucrare pretinde s'o înfățișeze, ori-ce pledoarie a mea ar fi de prisos. Se înțelege că eu, gîndind întăr s'o prezint ca conferință și în urmă făcîndu-se s'o prezint ca teză inaugurală, sînt pătruns de însemnătatea chestiunii; dar aș fi mulțumit ca aceasta să reiasă din cuprinsul lucrării. N'aș vrea să mă dau pradă unui sentiment, adesea ipertrofiat, ce l'au în genere autorii cînd este să-și spuie cuvîntul asupra lucrărilor lor. N'aș vrea să-mi fac iluziuni, pentru că poate și de aceea echilibrul cui-va este de atîtea ori sdruncinat. Dar iarăși n'aș vrea să nu se știe, cu toate că s'ar putea bănui, motivele ce m'au determinat să concep chestiunea aceasta.

Despre pesimism în general și despre pesimismul contemporan în special s'a vorbit foarte mult mai ales în timpurile din urmă. Chiar în țara noastră chestiunea aceasta a fost tratată cu destulă competență de C. Dobrogeanu-Gherea în ale sale Studii critice și în deosebiri în articolul despre cauzele pesimismului în literatură și viață. De cît, și în streinătate și la noi, lucrul s'a privit unilateral, în sensul punctului de vedere din care se puneau autorii și în sensul cunoștințelor, în cari ei sînt specializați. Lucrările acelea firește că au însemnătatea lor mare; dar nu mai puțin ni s'a părut în ele o lacună, nu atît prin faptul că nu se raportează și la substratul patologic în pesimism, unele chiar îl pomenesc cu prisos; nu-i atribuesc însă rolul ce i-l atribuim noi, pentru că nu s'au găsit în impasul de-a putea judeca lucrul ca noi.

Avînd ocaziune să observ îndestule cazuri de încercări de sinucidere, venite a reclama îngrijirea spitalicească, am căutat să urmăresc motivele și am văzut că cele indicate de pacienți sau de apropiați lor cel mult dacă sînt hotărîtoare, cel mult dacă împlinesc rolul prilejului ce-a determinat apariția lucrării mele. Cînd am mai cercetat și dosarele Institutului medico-legal din București, pe cari profesorul Minovicî cu o deosebită bună-voință ni le-a pus la îndămină, cînd am urmărit unele observațiuni din tratatul de psihiatrie al lui Krafft-Ebing și de la ospiciul Mărcuța, mintea mi se luminează și mai mult și convingerea, că parte, dacă nu unică, dar cel puțin capitală, în pesimismul contemporan este substratul patologic, mi se întări. Și pentru mine încă odată căpătă tărie vorba: mens sana in corpore sano.

* * *

Extinzînd ideea de la individ la colectivitate, nu-mi fu greu să atribuî ace-luiș substrat patologic manifestările pesimismului contemporan din filosofie, artă, literatură, religie, știință chiar, și în definitiv din viața noastră zilnică. Avînd ocazie să vorbesc în privința aceasta și cu profesorii Marinescu și Obregia, ale căror cunoștinți în domeniul neuropatologiei și psihopatologiei sînt recunoscut, găsî în judicioasele lor păreri aprobare și îndemn; ceea-ce mă determină să urmăresc lucrul și mai cu interes. De ce ne-ar fi îngăduit a judeca mintalitatea individuală, și pe cea socială nu? Îmi zicea profesorul Obregia. Profesorul Marinescu îmi atrase atenția asupra extremei sensibilități, de care unele persoane pot fi înzestrate și în virtutea căreia percep totul exagerat.

Așa că subiectul meu de la întinderea unei conferinți, cu observațiunile și documentele adunate, cu adăogirile ce mi le sugerară legăturile ideilor, ajunse la întinderea lucrării de față. Se poate ca substratul patologic în pesimismul contemporan să fie numai o latură a chestiunii, cu toate că prin înțelesul ce i-l dau să cuprindă toată chestiunea; în o-ri-ce caz aș fi îndestul de mulțumit, dacă aș fi isbutit să pun în deajunsă lumină latură aceasta. Din punct de vedere uman, nu mai încapă îndoială că pesimismul este un rău; și a-i fi semnalat pricina capitală,

dacă nu toată pricina, este un bine. Tratamentul unei boale merge pe diuizitele cînd nu i se știe pornirea; devine însă rațional și efice, de îndată ce s'a aflat obîrșia. A spera cel puțin aceasta pentru pesimismul contemporan ar fi încă destul de mult.

Nu mai pune nimeni la îndoială decăderea individuală și colectivă, în care am ajuns. De la palat și pînă la colibă, de la împărat pînă la opincă, toată lumea civilizată resimte greutatea unei stări de nemulțămire și de neîncredere. De unde ar fi de așteptat ca simțirile înălțătoare să cuprindă și să covîrșască pe cele ticăloase; se întîmplă tocmai dimpotrivă. Tineretul are înaintea ochilor pilda unei bărbății care își dezice numele și bătrîneța desgustul unei tinereți fără speranță. Aceasta e realitatea, căci nu trebuie să ne iluzionăm de exemplul cîtor-va personalități menite mai curînd să fie tirzii să dispară. Și tălmăcirea acestei stări de lucruri o găsim în substratul patologic. Către curmarea acestuia urmează să ne fie îndreptată atențiunea, dacă e să dorim vre-o îndreptare: sublata causa, tollitur effectus.

* * *

Acum, revenind la faptul susținerii tezei mele, la acel moment capital cînd închei viața de student, cînd propriu zis închei și tinereța, cu iluziile și speranțele ei, cînd pui capăt unui meșteșug, apreciat mai la deaptă măsură pe măsura deprinderii lui, e tradiția, și poate și vremea cea mai aleasă, să te gîndești la părinți, la rude, la bine-făcători și la prietenii. De cît, într'atît a degenerat și tradiția aceasta, că a devenit o rușinoasă adulare, și bunul simț nu greșește poate cînd ia lucrurile tocmai pe dos de cît cum se exprimă. N'aș vrea să cad în păcatul acesta, de a adula, și iarăși n'aș vrea să mă arăt mai semeț de cît mă irtă firea, că adică, neexprimînd nimăruî mulțumiri și simpatii, o fac aceasta pentru că n'am simțit nevoie de ajutorul, de îndemnul și de simpatia nimăruî.

Dacă adularia este desgustătoare, fanfaronada nu mai puțin. E drept că în viața de astăzi împrejurările vin așa, că precum ajungi să-ți pară rău de o insultă, tot așa ajungi să-ți pară rău și de o simpatie. Dacă cea dintăi părere de rău este dureroasă; a doua e cîte odată omoritoare. În scrisorile și fotografiile rupte ori date pradă focului am văzut totdeauna consumarea persoanei ce recurgea la acest act crud. De aceea în raporturile mele, chîr cu părinții, m'am ținut într'un fel de rezervă. Asta nu m'a împedecat ca pe părinții mei, pe rudele, bine-făcători și prietenii mei să-i am cu atît într'o mai caldă simpatie cu cît nu le-am exprimat-o aceasta. Dînșii îmi vor îngădui, dacă mă simpatizează în aceeași măsură, să nu mă abat de la acest fel de a fi al meu chîr și în această ocaziune solemnă.

Știu bine că fără sprijinul unui prieten, astăzi doctor în medicină, cu care viețuî primul an al studenției mele, fără sprijinul unei familii prin eselență nobilă, care-mi dădu de mîncare anî dearîndul, fără sprijinul și amicia unui doctor-chimist, care-mi deschidea punga la nevoie, fără înlesnirea de trăi ce-mi oferiră niște așezăminte domnești, fără îndemnul și prietenia unor inimi devotate și scumpe, n'aș fi ajuns poate la încununarea carierei și studiilor, căroro le-am hărăzit o întregă perioadă de viață; dar simt că dînșii nu mai pot fi impresionați cînd li se face pomelnicul și mai simt că nu-i supăr, dacă continuu să le rămîn îndatorat.

București, 19 Aprilie 1900.

Spitalul Brîncovenesc.

P. Zosin.

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

E în amintirea fie-cărui, care se ocupă cu mersul lucrurilor în lume și care are ațintită privirea asupra mișcării științifice și filosofice ce se desfășură astăzi aproape pe întreaga suprafață a pământului, neînțelegerea iscată în Franța, focarul tuturor curentelor mari contimporane, asupra religiei, ca păstrătoare a vechilor tradiții ale spiritului omenească, și asupra științei, ca reformatoare a credințelor și ca luminătoare a întunericului, în care firea omenească, într'o clipă de privire spre sine s'a văzut prinsă. Se știe răsunetul ce-a întâlnit în mințile ignorante și chiar ceva mai culte, acea ceartă filosofico-științifică ridicată pe tema că „știința a dat faliment.“ Și acei cari au interes să se menție totdeauna într'un *statu quo*, care de nu li-i prielnic în realitate, în tot cazul răspunde deplin tendințelor lor firești, rup încă și astăzi săgeți într'aceia cari cred că știința a dat pînă astăzi tot ce putea să dea în niște condițiuni ce nu-i erau prielnice, avînd să surpe apucături cari deveniseră aproape inerente spiritelor; și, dacă își are dușmani, nu-i atît că vre-o cugutare mai adîncă îi face pe mulți să vadă de pe urma științei descurajare, ci pentru că prin cei mulți vorbesc încă tendințele vremilor de cumpănă și de barbarie, cari tendinți numai veacurile de le vor nimici.

Știm cu toții despre vremurile cînd nu se punea la îndoială ideea, că omul este regele creațiunii, că pentru dînsul s'au alcătuit toate cîte se văd și se percep, idee în legătură cu care fie-care făptură omenească se socotea ca centrul naturii. Făuritorul a toate n'ar avea altă grijă în a tot puternica-i înțelepciune, de cît să călăuzească pașii alesului său, să-i dicteze toate nevoile și toate apucăturile, dîndu-i în acelaș timp și ceva care să-l illustreze între celelalte făpturi, ceva care să-i arate pute-

rea și chibzuința, dîndu-î *voința* saŭ *liber-arbitru*. De această podoabă nedefinită în natura ei ca și, însuși autorul de la care precedea, avea a se conduce fie-care în mișcările și faptele ce i se păreaŭ că pornesc din propria-î inițiativă; și, fiind-că modul cum omul avea a se sluji de acea podoabă, de *voință*, după concepția vremei era cu totul neatîrnat de împrejurări, dinsul în tot ce se zicea că privește *voința* lui avea a da seamă făuritorului lui. De aici credința finală într'o judecată finală, unde fie-care își va da seamă de faptele lui. De aici nevoea unui regulament dumnezeesc sub formă de evanghelie, talmud, coran, etc., după care fie-ce om avea a se purta și după gradul împlinirei saŭ depărtărei de la cele prescrite a-și socoti resplata ori pedeapsa.

Idea aceasta despre om, ca făptura cea mai aleasă a unui creator a domnit aproape pretutîndeni, cînd omul ajunsese la stadiul puținței de-a cugeta; și astă-zî ideea aceasta stăpînește majoritatea minților omenesci. Ne-ar fi lesne să-î arătăm obîrșia, întemeindu-ne pe cercetările atîtor învățați; dar nu-î locul aici ca să ne luăm această sarcină. Am aratat-o însă în liniamentele ei mari, ca să dovedim o particularitate a spiritului omenesc, particularitate înăscută saŭ mai bine zis inerentă spiritului omenesc. Anume aceea de-a se lua fie-care pe sine, cu toate că mai totdeauna inconștient, ca măsură a evenimentelor din lume; ceea ce s'a exprimat foarte bine prin numirea de *antropocentrism*, adică fie-care om socotindu-se de centrul mișcărilor universale și, potrivit cu această a lui socotire, măsurînd toate lucrurile din natură. Și cum toate religiile și doctrinele filosofice nu erau întemeiate de cît pe acest soi de-a gîndi, firește că cu toatele nu făceau alta, prin cuprinsul lor, de cît să-l afirme, să-l întărească și mai mult.

Ast-fel ne putem explica pentru-ce, cînd vine știința cu cercetările ei, pe cît mai mult cu puțință lipsite de ori-ce concepție apriorică, se găsească spirite cari să se împotrivescă. În realitate ceea ce se împotrivesc nu-î cugetul lor senin și neînăurit; putem chiar înțelege din cele spuse citu-î de greŭ să fie un cuget senin și neînăurit; ci-î prejudecata lor, e simțirea lor înăurită, pusă sub o formă degajată. Căci spiritul omenesc, în complexitatea mișcărilor și determinărilor sale, mai are și trufia aceea de-a se crede liber, de-ași motiva printr'alte motive de cît cele reale îndrumarea sa. Mai ales cînd se crede în liber-arbitru, și ceea ce se crede greŭ se poate critica și ruina, atuncî nici nu-î nevoie de demonstrare, nici nu-î nevoie de invocat fapte palpabile; e destul a se afirma într'un sens saŭ într'altul și aceasta chiar constituie destulă tărie pentru spiritele călăuzite de aceleași credinți. Și de aici nu-î mirare să vezi numai pe puțină hesitînd, pe foarte puțină nedînd de loc crezare vorbei cu „falimentul științei“, pe cînd cei mulți, cei conduși de instincte, sînt îndrumați ca o formidabilă armată după glasul unuia, care de multe ori n'are măcar scuza sincerității.

Pînă în timpurile din urmă fără doar c'a trebuit să ne simțim trufași, vorbim bine înțeles de acei cari judecă și nu se socotesc drept „buricul pămîntului“, de oare-ce toate lucrurile din lume, dobîndiseră pentru noi o explicare. Capataserăm de mică credința într'o putere veșnică, și ca credință nu se mai încăpea să fie discutată, și tot ce se petrecea în mic orî în mare nu era pentru noi de cît expresia acelei ființi puternice. Aveam a ne trăi viața după rostul ce i-l dădea cu mîna ei nevăzută acea ființă puternică; aveam a ne bucura că noi eram ținta strădaniei sale și că dacă nu ne abăteam de la cele prescrise cuceream fericirea supremă; după credința creștină ortodoxă: fericirea de-a sta în rai, unde toate bunătățile materiale ne ste-teau la îndemină, și asta în veșnicie. Nu ne gîndeam, gîndul acesta ar fi constituit primul păcat, la monotonia unei fericiri veșnice cu de-ale vieții pămîntești, la neputința de-a muri, cînd ți s'ar fi urît într'atîta bine și belșug. Duceam o viață mai mult vegetativă, o viață în care truda problemelor vieții nu se cunoștea ce-î, și eram fericiți.

Firește că venind știința cu tălmăcirile ei, altele de cît cele simpliste ale religiilor și ale doctrinelor filosofice ce nu se îndepărtau mult de la religii, a trebuit să aibă loc o revoluție în spirite și în moravuri. Fenomenele cari ne înconjoară capătă alt rost și altă explicare. Omul n'ar fi tocmă ținta și grija finală a creatorului; pămîntul n'ar fi tocmă centrul universului. E firește ca privitorul să vadă amănuntele lucrurilor după distanța, la care ele sînt așezate față de el; e firește ca celor mai deaproape el să li pătrundă mai bine însușirile de cît celor mai depărtate, și dacă nu se mișcă din loc, acestora să li dea o valoare mai mică față cu cele apropiate. Dar dacă muntele depărtat se ridică la înălțimea movelei apropiate în perspectivă, asta nu însemnă că-î și așa în realitate. Dacă pămîntul pare nemăsurat de mare față de soare; asta nu însemnă că-î și așa în realitate. Dacă n'avem posibilitatea să privim universul și dintr'alt loc de cît de pe pămînt, asta nu însemnă că numai de cît pămîntul e centrul lui.

Și a trebuit omul să-și surpe credinți, să-și surpe păreri, să-și surpe idei, și cu ele cite ceva din vitalitatea celulelor nervoase cari lucrau și erau în vigoare numai în sensul acelor credinți, păreri și idei. Cu asta a trebuit să-și simtă spiritul deprimat și chiar corpul întreg; cu asta surpată fericirea lui de odinioară. Și cu asta să strige desperat, sincer chiar desperat: „Știința a dat faliment. De unde ne-am fi putut aștepta să mărim fericirea ce-o aveam; dimpotrivă, ne vedem mai nefericiți. Spiritele sînt deprimare, și acum trebuie să ne trudim spre făurirea unui ideal“. Și e firește ca acel ideal să nu-l vadă de cît în întoarcerea la vechilo credinți, păreri și idei, de oare-ce se vede că prin injectarea lor la majoritatea spiritelor, vitalitatea celulelor deprinse să lucreze numai într'un sens dat reapare. Ca și organismul, deprins să trăească, intoxicîndu-se continuu cu morfina, alcool ori tabac, și văicărîndu-se cînd nu le mai are,

nici habar neavînd că poate trăi după un timp și fără de ele, desbărîndu-se de ele, spiritul omenesc cere și se simte bine cu credințele, cu părerile și ideile cari-l făceau fericit, ca și organismul, nici habar neavînd că poate trăi după un timp și fără ele, desbărîndu-se de ele.

Și în direcția aceasta s'aŭ privit lucrurile, fără să se adinească natura lor, și în direcția aceasta s'a văzut în răspîndirea științei pricina deprimărei generale, pricina pesimismului contemporan mai bine zis. Și acuzîndu-se știința de faliment s'a tins a se spune că întoarcerea la vechile credinți, întoarcerea la religie ar reda fericirea de odinioară. Firește că nu vom spune că un narcotic, un adormitor al inteligenței și sistemului nervos, nu dă omului ilusia fericirei, a unei fericiri fără samăn; dar nu mai puțin vom recunoaște că este un adormitor artificial, morbid. Și la fel vom recunoaște că întoarcerea la religie, la vechile credințe și formule, dacă ea poate să se facă în tot, numai sub condiția aceasta, poate da fericirea pierdută prin știință; dar nu mai puțin demonstrațiile științifice aŭ arătat că-i un adormitor artificial și deci morbid. Și de aceea, adîncind pricina deprimărei generale, pricina pesimismului contemporan, vom căuta să arătăm că-i în altă parte vina, e de catat în altă direcție.

Dar, dacă concepțiile ce ni le formăm asupra vieții sînt minite mai mult sau mai puțin să ne abată din calea adevărată, pe cît în limitele cunoștințelor noastre poate fi vorba de o cale adevărată; nu mai puțin neperfectiunea limbajului este mereu o împrejurare de neînțelegere, și foarte des înțelesul unei idei este schimbat pentru-că înțelesuri deosebite se atribuiesc unora și acelorași cuvinte cari îmbracă ideea. Și aceasta se întîmplă tocmai fiind-că cuvintelor celor mai indispensabile, cari de multe ori sînt și cele mai abstracte, de alt-fel mai ori-ce cuvînt îmbracă o abstracțiune, se dau înțelesuri deosebite, înțelesuri în a căror analiză nu se poate pătrunde, de oare-ce ceea ce ele implică ține aproape în totul de aceea ce cineva vrea să înțeleagă. De aceea nu-i rar ca o desbatere filosofică și științifică să nu se reducă cele mai de multe ori în fond de cît la o luptă între cuvinte, fiind-că o parte dă alt înțeles de cît cealaltă parte acelorași cuvinte.

De altmîntere ori-cît s'ar insista asupra înțelesului cuvintelor pentru a se ajuta înțelesul unei desbateri, în cele din urmă tot rămîn puncte nelămurite, și spiritul de îndărătnicie ce fie-care îl pune în susținerea tezei lui are totdeauna grijă să nu pue capăt unei neînțelegeri. Afară de asta, cu cît o vorbă îmbracă un cuprins mai complex, cu atît se lasă cîmp liber minții fiecărui spre a-i da interpretare. Și ori cît s'ar cerca a se limpezi o chestiune, nici o dată nu va fi vorba de-a stabili în amănunt înțelesul cuvintelor întrebuintate. Și, chiar dacă admitem că o atare încercare s'ar face, înțelesul stabilit va fi totdeauna influențat de firea și cunoștințele aceluia ce l-a stabilit. Așa n'ar fi de cît se luăm, de exemplu, cuvintele *viață, om, moarte*; și

aproape nu se vor găsi doi inși cari să le dea acelaș înțeles, pentru-că aceste cuvinte îmbracă niște complexuri de fenomene așa de întinse și așa de nedescurcate pînă astăzi, că fie-cărui îi este îngăduit să aibă partea lui de concepție în stabilirea înțelesului lor.

Așa că nu va trebui să scăpăm din vedere neperfectiunea și deci relativitatea limbajului și să căutăm totdeauna pe cît cu putință să vedem ce se ascunde sub cuvinte, și nici cît să însuflețim, să intrupăm cuvintele inși-și, cum se face în de obște. Să nu uităm că cuvintele sînt niște produse ale minții omenestii, ajutată de organe, și că sufer și ele de nedesăvîrșirea și relativitatea acesteia. Și atunci nu vom cădea în păcatul în care cad mulți de a ne plăti cu cuvinte, cari prin ele singure nu spun nimic, acolo unde se cer fapte și dovezi pipăibile. Dacă prejudecățile s'au putut infiltra în spiritul omenesc la început poate tocmă în virtutea maleabilității lui, astăzi cînd acele prejudecăți, odată intronate, l-au cimentat oare-cum în direcția lor, nu s'ar mai putea lucra asupra-î de cît arătînd lucrurile și faptele sub forma lor cea mai vădită și mai accesibilă.

Or-ce om, de la cel mai scoborit ca gîndire și pînă la cel mai ridicat, își face o filosofie a vieții, după care judecă faptele lui și ale altora. La unii filosofia care și-a format-o rămîne aceeași întreaga lor viață; la alții se mai schimbă; asta atîrnă în mare parte, după cum se va vedea din cursul acestei lucrări, de firea individului și de mediul prin care se strecoară el. Oricare să fie însă acea filosofie, un lucru se pare comun întregii manifestări a vieții, anume *tendința de a se conserva și răspîndi*. Și mai totdeauna s'a văzut filosofia adaptîndu-se, luînd felurite forme, prin urmare divizîndu-se în școli, nu atît pentru a da vre-o cale nouă acelei tendințe fundamentale, ci mai mult spre a o respecta în întreg, cînd sub o altă formă ar fi fost înfrînsă. Așa în fața filosofiei patriciene epicuriană se vede, la Romani, filosofia plebeană stoică. Cea dintăi urmărind plăcerile vieții în toate domeniile; cea de a doua, întorcîndu-se pare-se cu groază de la ele și resignîndu-se. Nimic mai opus una alteia ca aceste două filosofii. Și cu toate astea nimic mai în concordanță cu tendința fundamentală a vieții de cît aceste două filosofii, pe cari spre a le înțelege trebuie să ne raportăm la acele timpuri, cu organizația și moravurile lor.

Robia era în splendoare: o clasă stăpînitoare, patricienii, avînd totul în stăpînire și putîndu-și da drum larg pornirilor și o clasă supusă, plebeeni, cu viața și avutul în minile clasei stăpînitoare, nevoită să-și înfrîngă pornirile. Nimic mai logic de cît filosofii, la cari trebuiau să țină ele spre a se conserva și înmulți. Dacă cei dintăi ar fi inclinat, lucru peste putință în genere, spre filosofia stoică, s'ar fi văzut, pe cînd erau în floare chîiar, mistuindu-se ca clasă cu apucături și calități proprii. Cei de ai doilea nu mai puțin, dacă și-ar fi pus ținta vieții în plăceri, s'ar fi văzut la tot păsul înfrînși, și cum se găseau la

discreția clasei superioare, ar fi fost poate și distruși. Așa că, și pentru unii și pentru alții filozofii s'ar fi găsit în desacord cu modul de viață ce le asigura existența și perpetuarea.

Sub punctul acesta de vedere, care mi se pare cel nimerit, socotesc greșiți pe aceia cari în filozofia stoică, filozofia care propagă cea mai mare resignare, filozofie care prin caracterul ei senin și curat a atras în rindurile ei și suverani, ca Marcu-Aureliu, devenit un cap de școală, vor să vadă o filozofie ce prin caracterul ei n'ar răspunde tendinței fundamentale a vieții. Dacă s'ar cerceta din punctul acesta de vedere mai toate filozofiile, s'ar putea vedea că în de ele variază, fiind seamă înconștient une-orî de împrejurări, numai ca să nu vie în desacord cu tendința fundamentală a vieții. Și e bine să ne deprindem ca atunci cînd analizăm ceva, să ținem seamă de totalul de fenomene din care acel ceva face parte, de oare-ce rațiunea unui ceva de a fi implică totalul din care el face parte și fără de care nici nu s'ar putea concepe.

Vom avea să ținem seamă, pe lingă de greșeala antropocentrismului, pe lingă de neperfectiunea limbajului, și de greșeala exclusivismului, care de multe ori se rezolvă în sensul că deslipind un ce de la locul lui, îl apreciem ca și cum ar face parte de aiurea; căci ori-cum ar fi, noi niciodată nu vom putea judeca lucrurile fără ca să nu ne luăm un punct de sprijin, și acel punct de sprijin cînd nu-i cel potrivit, este totdeauna un altul fals. În cazul de mai sus, cu filozofia stoică, ar fi putut fi cari s'o găsească în neconcordanță cu tendința fundamentală a vieții, fiind-că perzînd din vedere punctul de sprijin adevărat, timpul cînd filozofia stoică a avut loc, s'ar fi raportat neapărat la vremea noastră, cînd o atare filozofie poate că s'ar găsi, cel puțin pentru majoritatea oamenilor, în neconcordanță cu tendința fundamentală a vieții.

În sensul acesta, cea mai mare parte a filozofilor vechi, cu toate că, cercetate dintr'un punct de vedere modern, s'ar părea depărtate de tendința fundamentală a vieții, apar dimpotrivă ca sprijinind această tendință. Afară doar de filozofia cinică a lui Antistene, continuată în școala lui Diogene, care, chiar cercetată din punctul de vedere al timpului ei, pe cît putem cunoaște acel timp, se îndepărtează de celelalte școli filozofice, tinzînd spre restringerea și chiar nimicirea vieții. Antistene propovedea sinuciderea ca mijloc final spre ajungerea cît mai repede la scopul final al vieții și Diogene practica un soi de viață, care în fond echivala cu o continuă sinucidere. Nu ne vom înfunda în acele timpuri depărtate, ca să cercetăm mobilul unor atari manifestări. Ne vor fi însă în parte de destul folos cercetările ce le vom face asupra vremilor noastre, ca să înțelegem mai bine și acele timpuri depărtate.

Am accentuat, că ori-care să fie filozofia vieții cui-va, totdeauna ceea-ce să păstrează neîntinat, ca printr'un fel de fatalitate, este principiul conservării și răspîndirii vieții. Și, dacă în cursul lucrării noastre vom avea să vorbim despre tendin-

tele cari vin în opunere cu acest principiu, cine știe dacă nu cum-va, privind lucrurile dintr'un mai înalt punct de vedere, nu-î o respectare tocmai a aceluî principiu, de oare-ce viața tinzînd să se manifeste și în acele spirite osînditoare ale vieții, s'ar tăgădui pe sine, ne mai avînd atributele pe cari toți ne-am deprins să le întîlnim într'insa. Ori-cum ar fi, noi, privind chestia din punct de vedere relativ, singurul din care se poate judeca omeneste lucrurile, vom avea să ne luminăm asupra a două mari tendinți, cari par să constituească fondul manifestărilor noastre, cu toate că în realitate, după cele ce vom vedea, ele sînt mai degrabă efectul manifestărilor noastre atîrnătoare de o sumă de împrejurări.

În special în zilele noastre, în perioada noastră contemporană, cu spiritul ei de critică împins dacă putem zice pînă la cea din urmă consecință, se ridică cele două mari curente. E vorba de curentul optimist, prin care se tinde a se vedea numai în bine lumea cu întregul ei coprins, și curentul pesimist, prin care se tinde a se vedea numai în rău. Ajutate de tendința naturală a spiritului omenesc de a nu se scruta pe sine și de a împinge pînă la exagerare ceea-ce i se pare adevărat, cele două curente își impart omenirea. Nu poate fi vorba de cît de prea puține spirite, cari în aceste avînturi spontanee, să-și păstreze răceala cuvenită și să nu să ia după o parte sau alta, pentru-că, după cum vom vedea, noi sîntem legați prin însă-și organizația și mediul nostru de viață ca să luăm o parte sau alta, dacă nu și una și alta după timp și după împrejurări. Așa că un observator, cum aș fi eu bunăoară, trebuie să facă abstracție de propria lui persoană, de simpatiile și antipatiile lui firești, ca să poată da de rostul acestor curente.

Mai totdeauna în aprecierile ce noi le facem asupra fenomenelor intră și partea noastră afectivă, partea sentimentală, ca una ce-î conexasă cu partea rațională, și nu-î rar să ne pomenim, de unde socoteam să ne ținem numai în domeniul recei și impasibilei rațiuni, să ne pomenim, fără să știm cum și de ce, tocmai în domeniul caldului și pătimașului sentiment. Și de acolo judecata să ne fie cu totul abătută din calea ei bună, să ne lăsăm pradă apucăturilor și prejudecăților, pentru cari, ori-cît ar pretinde cine-va că s'a desbarat, e totdeauna o porțiță deschisă în firea noastră. De aceea chiar în judecarea celor mai abstracte chestiuni, unde interesul personal s'ar părea prea puțin prins, se vede intervenind, pe nesimțitele, patima, înclinarea, prejudecata. De aceea, ori-cît ne-am sili noi, demonstrațiile noastre sînt mereu menite să aibă cite ceva din cusurul fatal al organizării și inteligenței noastre. De aceea natura, nepătrunsă în întregul ei, pentru noi capătă totdeauna ființă definită: se luptă, se agită, se înfurie, se domoae, chiar moare, după cum noi ne luptăm, ne agităm, ne înfuriem, ne domolim ori murim chiar.

*Pe lume vedem că sînt optimiști, sînt oameni cari văd o

discreția clasei superioare, ar fi fost poate și distruși. Așa că, și pentru unii și pentru alții filosofile s'ar fi găsit în desacord cu modul de viață ce le asigura existența și perpetuarea.

Sub punctul acesta de vedere, care mi se pare cel nimerit, socotesc greșiți pe aceia cari în filosofia stoică, filosofia care propagă cea mai mare resignare, filosofie care prin caracterul ei senin și curat a atras în rindurile ei și suverani, ca Marcu-Aureliu, devenit un cap de școală, vor să vadă o filosofie ce prin caracterul ei n'ar răspunde tendinței fundamentale a vieții. Dacă s'ar cerceta din punctul acesta de vedere mai toate filosofile, s'ar putea vedea că în de ele variază, fiind seamă inconștient une-orî de împrejurări, numai ca să nu vie în desacord cu tendința fundamentală a vieții. Și e bine să ne deprindem ca atunci cînd analizăm ceva, să ținem seamă de totalul de fenomene din care acel ceva face parte, de oare-ce rațiunea unui ceva de a fi implică totalul din care el face parte și fără de care nici nu s'ar putea concepe.

Vom avea să ținem seamă, pe lingă de greșeala antropocentrismului, pe lingă de neperfectiunea limbajului, și de greșeala exclusivismului, care de multe ori se rezolvă în sensul că deslipind un ce de la locul lui, îl apreciem ca și cum ar face parte de aiurea; căci ori-cum ar fi, noi niciodată nu vom putea judeca lucrurile fără ca să nu ne luăm un punct de sprijin, și acel punct de sprijin cînd nu-i cel potrivit, este totdeauna un altul fals. În cazul de mai sus, cu filozofia stoică, ar fi putut fi cari s'o găsească în neconcordanță cu tendința fundamentală a vieții, fiind-că perzînd din vedere punctul de sprijin adevărat, timpul cînd filozofia stoică a avut loc, s'ar fi raportat neapărat la vremea noastră, cînd o atare filozofie poate că s'ar găsi, cel puțin pentru majoritatea oamenilor, în neconcordanță cu tendința fundamentală a vieții.

În sensul acesta, cea mai mare parte a filosofilor vechi, cu toate că, cercetate dintr'un punct de vedere modern, s'ar părea depărtate de tendința fundamentală a vieții, apar dimpotrivă ca sprijinind această tendință. Afară doar de filozofia cinică a lui Antistene, continuată în școala lui Diogene, care, chiar cercetată din punctul de vedere al timpului ei, pe cît putem cunoaște acel timp, se îndepărtează de celelalte școale filosofice, tinzînd spre restringerea și chiar nimicirea vieții. Antistene propoveduia sinuciderea ca mijloc final spre ajungerea cît mai repede la scopul final al vieții și Diogene practica un soi de viață, care în fond echivala cu o continuă sinucidere. Nu ne vom infunda în acele timpuri depărtate, ca să cercetăm mobilul unor atari manifestări. Ne vor fi însă în parte de destul folos cercetările ce le vom face asupra vremilor noastre, ca să înțelegem mai bine și acele timpuri depărtate.

Am accentuat, că ori-care să fie filozofia vieții cui-va, totdeauna ceea-ce să păstrează neîntinat, ca printr'un fel de fatalitate, este principiul conservării și răspîndirii vieții. Și, dacă în cursul lucrării noastre vom avea să vorbim despre tendin-

tele cari vin în opunere cu acest principiu, cine știe dacă nu cum-va, privind lucrurile dintr'un mai înalt punct de vedere, nu-î o respectare tocmai a aceluï principiu, de oare-ce viața tinzînd să se manifeste și în acele spirite osînditoare ale vieții, s'ar tăgădui pe sine, ne mai avînd atributele pe cari toți ne-am deprins să le întîlnim într'insa. Ori-cum ar fi, noi, privind chestia din punct de vedere relativ, singurul din care se poate judeca omenеște lucrurile, vom avea să ne luminăm asupra a două mari tendinți, cari par să constituеască fondul manifestărilor noastre, cu toate că în realitate, după cele ce vom vedea, ele sînt mai degrabă efectul manifestărilor noastre atîrnătoare de o sumă de împrejurări.

În special în zilele noastre, în perioada noastră contemporană, cu spiritul ei de critică împins dacă putem zice pînă la cea din urmă consecință, se ridică cele două mari curente. E vorba de curentul optimist, prin care se tinde a se vedea numai în bine lumea cu întregul ei coprins, și curentul pesimist, prin care se tinde a se vedea numai în rău. Ajutate de tendința naturală a spiritului omenesc de a nu se scruta pe sine și de a împinge pînă la exagerare ceea-ce i se pare adevărat, cele două curente își împart omenirea. Nu poate fi vorba de cît de prea puține spirite, cari în aceste avînturi spontanee, să-și păstreze răceala cuvenită și să nu să ia după o parte sau alta, pentru-că, după cum vom vedea, noi sîntem legați prin însă-și organizația și mediul nostru de viață ca să luăm o parte sau alta, dacă nu și una și alta după timp și după împrejurări. Așa că un observator, cum aș fi eu bunăoară, trebuie să facă abstracție de propria lui persoană, de simpatiile și antipatiile lui firești, ca să poată da de rostul acestor curente.

Mai totdeauna în aprecierile ce noi le facem asupra fenomenelor intră și partea noastră afectivă, partea sentimentală, ca una ce-î conexă cu partea rațională, și nu-î rar să ne pomenim, de unde socoteam să ne ținem numai în domeniul recei și impasibilei rațiunii, să ne pomenim, fără să știm cum și de ce, tocmai în domeniului caldului și pătimașului sentiment. Și de acolo judecata să ne fie cu totul abătută din calea ei bună, să ne lăsăm pradă apucăturilor și prejudecăților, pentru cari, ori-cît ar pretinde cine-va că s'a desbarat, e totdeauna o porțiță deschisă în firea noastră. De aceea chiar în judecarea celor mai abstracte chestiuni, unde interesul personal s'ar părea prea puțin prins, se vede intervenind, pe nesimțitele, patima, înclinarea, prejudecata. De aceea, ori-cît ne-am sili noi, demonstrațiile noastre sînt mereu menite să aibă cite ceva din eusurul fatal al organizărei și inteligenței noastre. De aceea natura, nepătrunsă în întregul ei, pentru noi capătă totdeauna ființă definită: se luptă, se agită, se infurie, se domoae, chiar moare, după cum noi ne luptăm, ne agităm, ne infuriam, ne comolim ori murim chiar.

Pe lume vedem că sînt optimiști, sînt oameni cari văd o

țință măreață în necurmatele prefaceri ale firei, văd un liman de perfecțiune, a cărei natură n'o pot defini, către care tind toate din natură. Și în opunere cu optimiștii, sint pesimiști, sint oameni cari văd o negură, în care se înfundă toate ale naturei, văd un ce inform și îngrozitor, menit să absoarbă toate cite există. Și în alăturare cu aceștia, puțin, foarte puțin la număr, mărturisese că nu prind rostul final al firei și se mulțumesc să se strecoare prin viață la voea determinărilor naturale și organice. Față cu aceste deosebite năzuinți, dintre cari cele două dintăi se pretind în concordanță absolută cu chiar mersul final și adevărat al naturei, ne întrebăm: ce va fi implicind natura prin ființa ei? Să implice optimism; dar atunci ce temeii au toate închegările pesimiste? Să implice pesimism; dar atunci ce temeii au toate închegările optimiste? Să implice și optimism și pesimism, după natura judecăței aceleia ce-o cercetează; dar atunci ce implică ea în definitiv?

„Nu-î poate nimic, zice Guyau, ce să ofere ochiului și gândirei o reprezentare mai deplină și mai întristătoare despre lume ca oceanul. Dinsul este imaginea puterii în tot ce are mai grozav și mai nestăpinit; e o desfășurare, un lux de putere, despre care nimic nu ne poate da o idee; dinsul trăește, se agită, se zbuțumă, veșnic fără scop. Ai zice une-orî că marea este însuflețită, că palpită și respiră, că-î o inimă imensă, ale cărei bătăi puternice și tumultuoase le vezi; dar ceea-ce te des-perează la dînsă, e că toată acea stradanie, toată acea viață aprinsă este cheltuită în vînt; această inimă a pămîntului bate fără speranță; din toată această ciocnire, din toată această sbuciumare de valuri, esă o leacă de spumă irosită de vînt.“

„Îmi amintesc, urmează Guyau, că într'o zi, așezat pe nisip, priviam venind spre mine mulțimea mișcătoare a valurilor: soșiaū necurmat din fundul mării, mugitoare și albe; peste valul care peria la picioarele mele, zăriam un altul și mai încolo un altul, și mai departe încă o mulțime; în sfîrșit, cit bătea ochiul meu de departe, vedeam întreg orizontul înălțîndu-se și mișcîndu-se spre mine: era într'însul un rezervoriu de forțe nesfîrșite, neseecat. Cit simțiam de adînc neputința omului de-a opri sfortărea aceleui ocean în mers! Un zăgaz putea sdrobi unul din acele valuri, putea să înfrunte sute și miū; dar cine ave-va cel de pe urmă cuvînt, dacă nu imensul și neobositul ocean? Și vedeam în acea măreață marea imaginea naturei întregi copleșind omenirea, care vrea în zadar să-î stavilească mersul, să-î pue zăgaz, s'o stăpîneasă.“

În această imagine a mării necruțătoare pentru micile creațiuni ale omului, Guyau vede imaginea naturei necruțătoare și nepăsătoare pentru toate alcătuirile și speranțele omenestii; ceea-ce și reiese destul de vădit din convingerile științifice căpătate asupra soartei omului și a pămîntului ce-l locuește. La ce se reduce nepotolitele speranțe omenestii sau neînfrinatele dureri, cînd viața întregii omeniri este mărginită, cînd viața

pămîntului chiar are isprăvit? Unde-î acea tendință spre o continuă perfecțiune, cînd putem spune că zilele pe această infimă planetă ne sînt numărate, și iarăși unde-î acea contopire definitivă cu marele tot, nimicirea, cînd sub alte forme viața urmează să renască iară? La ce se reduce manifestările noastre, ce ni se par temeinice și veșnice, cînd ele nu-s de cît niște particularități, niște atribute ale unei forme cu totul trecătoare, mistuindu-se cu forma însăși?

Ceea-ce apare pentru observatorul adincit în cercetarea naturii, este tocmai nepăsarea ei, este tocmai convingerea că manifestările omenesti, ca ori-ce alte manifestări, sînt de o ordine cu totul trecătoare, și pot avea asupra firei întregi doar răsunetul ce ne-am închipui că l-ar putea avea asupra mării undele pricinuite de aruncarea unei pietre într'însa. Așa că noi cînd căutăm să dăm naturii înțeles, tot ce putem face mai mult e să-î împărtășim din înțelesul nostru propriu, dacă admitem că și înțelesul nostru ni-l putem ghici, e să-î dăm din personalitatea noastră. Și atunci se înțelege că natura capătă înțeles pesimist cînd înși-ne sîntem pesimiști, ori înțeles optimist, cînd înși-ne sîntem optimiști, cu toate că ea în fond n'are nici-un înțeles, sau chiar de-l are, pe temeiul celor zise nu putem fi în măsură de a i-l pătrunde.

Faptul că omenirea ființază e dovadă vie că în înțelegerea sensului vieții oamenii nu s'au depărtat de principiul conservării și răspîndirii vieții, că în mod inconștient au fost mai degrabă optimiști de cît pesimiști. Ba ce-î mai mult, n'au lipsit cazuri, în cari, ca să se adeverească vorba lui Descartes, că gîndim metafizicește, dar trăim și lucrăm fizicește, unii pesimiști numai își propoveduia doctrina, iar în viața de toate zilele practica optimismul; o dovadă mai mult de nesupunerea manifestărilor vieții la ideile oamenilor, atunci cînd aceste găsesc cu cale să se universalizeze, eșind din făgașul care un moment le-a putut îndreptăți. Se vede limpede că în afară de creațiunile noastre intelectuale, de filosofiele noastre mai mult sau mai puțin îndreptățite, viața își urmează un drum propriu, o filosofie care une-orî se poate confunda cu aceea pe care ne-o creăm, alte-orî calcă peste aceasta, și e naivitate chiar a cere o consecință logică. Insu-și Schopenhauer, care prin sistemul lui filosofie ridică pesimismul la rangul unei doctrine fundamentale și care prin modul lui de trai simbolizează pînă la un punct practica pesimistă, s'a abătut de multe orî de la linia de conduită ce-și stabilise. Ceea-ce dovedește că nu viața se clădește pe filosofie, ci filosofia pe viață.

22314

CAPITOLUL II

NOȚIUNI PRELIMINARE

Cuvîntul *pesimism* derivă etimologiceste de la latinescul *pesimus* în loc de *peccimus*, superativul de la *peccus*, adjectiv neuzitat, care însemnă rău, avînd acelaș radical cu al verbului *peccare*, ce însemnă a păcătui, înțeles ce s'ar lega pînă la un punct cu înțelesul cuvîntului *pesimism*, dacă el ca însușire a cuiva implică o idee de rău. Și numirea aceasta de *pesimism* se dă în de obște aceluși sistem filosofic, care vede lucrurile în rău. E un cuvînt relativ nou și care a prins să capete o întinsă întrebuințare de cînd cu sistemul filosofic al lui Schopenhauer. Se știe că acest filosof privește viața ca un rău și toate deducțiunile sale pornesc de la acest principiu. El clădește o întreagă doctrină menită să dovedească adevărul susținerilor sale; și cum în vremea noastră recrutează din ce în ce mai mulți partizani, atenția oricărui observator este neapărat oprită asupra *pesimismului*.

Dar, dacă vorba *pesimism* este relativ nouă; înțelesul ce ea îl îmbracă nu-i de fel nou. Și dacă n'ar fi să ne gîndim de cît numai la religiunile vechi, de la cari s'au inspirat și cele noi, cari pun la temelie lor două principii, principiul binelui, reprezentat prin Dumnezeu, Ormuz, Jehovah ori altfel, și principiul răului, reprezentat prin Diavol, Ahriman, Mamuna ori altfel, încă am putea vedea în acel principiu al răului obirșia *pesimismului* contemporan. Știm că cei vechi își esplicau frămîntările naturale, sociale și morale prin lupta celor două principii, și dacă în deobște era loc a se vedea mai mult isbînda principiu-lui bun, nu rare ori se vedea și precumpănirea principiu-lui rău; și, prin urmare, pînă la definitiva admitere a acestuia din urmă singur, nu era de cît un pas. Și Schopenhauer cu *pesimiștii* cari l-au urmat au făcut acel pas, admițînd numai principiu-lui

răului pe lume. Că pesimiștii nu-l simbolizază, nu-l intrupează într'o făptură, într'un diavol, aceasta nu-î un cuvînt ca să vedem vre-o deosebire; fondul, ideea este aceeași.

Dar în vechime mai cu faimă și chiar în zilele noastre, cu toate că în mod mai atenuat, pesimismul ca idee, ca doctrină întemeiată pe principiul răului în lume, își are reprezentantul în religia budistă, și unii cercetători nu s'au depărtat mult de adevăr văzînd în pesimismul contimporan un neo-budism. Chiar se spune despre Schopenhauer că era un om versat în doctrinele budiste; în acea filosofie vagă, care lăsa un cîmp atît de larg imaginațiunii, el a putut prea bine să-și așeze vederile sale, să modernizeze doctrina veche, să creeze chiar părți în legătură cu noile cercetări științifice și să plămuească un sistem, care, mulțămită condițiilor prin cari trece astăzi omenirea, să absoarbă atențiunea multora; să-și regăsească mulți în el propriul lor sbucium și propria lor gîndire, și să se alăture la el cu atît mai mult, cu cît le vine de-a gata, fără de nici-o caznă.

Noi, în studiul pesimismului contimporan, nu ne vom întinde numai asupra sistemului filosofic, după cum au făcut atîția, căutînd să-l răstoarne prin dovezi și argumente mai mult sau mai puțin avenite; ci vom căuta să dăm o estindere mai mare noțiunii de pesimism, peste estinderea chiar ce i se dă în vorbirea de toate zile. Pentru asta firește că nu ne vom îndepărta de înțelesul etimologic; numai că vom aplica cuvîntul ori unde vom socoti că poate fi aplicat. Căci, ni se pare, că dacă am pune ori-cui întrebarea, redînd pe larg înțelesul vorbeii pesimism: oare numai Schopenhauer și discipolii și urmașii lui găsese că principiul rău domnește în lume, că viața-i un rău și că moartea-i singura mîntuire și deplină fericire? Răspunsul ar fi negativ. Ori-care din noi, cel puțin în scurgerea unei clipe, a putut gîndi la fel cu Schopenhauer; și atunci nu înțelegem de fel ca ce una și aceeași gîndire, una și aceeași senzație, una și aceeași stare sufletească, numai pentru că-i chestie de intensitate și de durată, intensități și durăți atît de relative față cu nesfârșitul și veșnicia, să se privească în impasuri deosebite, cași cum ar fi de naturi deosebite.

De aceea vom estinde cuprinsul pesimismului contimporan, prinziînd în el nu numai doctrinele filosofice; ci toate manifestările vitale cari implică vederea în rău a lucrurilor din natură. Din puținele noțiuni desvoltate în introducerea acestui studiu s'a putut vedea că natura în întregul ei nu implică nici-o calitate în ori-ce senz i s'ar atribui. Numai omul, luîndu-se de măsură pentru lucrurile din natură, a putut statorniciei calității, și numai față de el atributele date naturei au oare-care noimă. De aceea mi se pare o combatere foarte zădarnică aceea îndreptată împotriva sistemelor filosofice de ori-ce natură, cînd acele sisteme nu implică nici cît însușirile naturei. Și de aceea nu vom lua pesimismul ca sistem, care în relativitatea lui se va vedea

cite rațiuni are ca să existe, și să-l combatem cum ai încercat mulți, și pe ruinele sistemului ce vom fi crezut că l-am distrus să facem loc altuia ori să înălțăm unul nou; ei ne vom raporta la pesimismul contimporan, sub forma cea mai largă sub care-l concepem, privindu-l în totul din care face parte și fără de care nu poate fi priceput.

O dată înțelegi asupra relativității tuturor sistemelor, în fața căreia relativității cu toatele sînt deopotrivă, va trebui ori-cum să ne luăm un punct de sprijin, un punct de pe care să privim și să judecăm. Și se înțelege că acel punct de sprijin nu poate fi în afară de noi, căci după fericita vorbă a lui Dühring: „nu poți lua o poziție înafară de viață și de experiență pentru a aprecia viața.“ De cît luîndu-ne pe noi ca punct de sprijin, vom căuta pe cît posibil să nu cădem în greșala antropocentrismului; ei ne vom lua rolul modest, așa precum ne închipuim că și l-ar putea lua o piatră ori un fir de iarbă, atunci cînd ar considera distanța dintre ele și noi oamenii, dintre noi și natura întregă. Vom ținea samă, luîndu-ne ca punct de sprijin că nu putem călca peste anume zagazuri ce ni-s impuse prin organizația noastră particulară, prin locul ce-l avem în natură, prin însă-și rațiunea de-a fi a existenței noastre. Luîndu-ne ca punct de sprijin, vom judeca lucrurile în raport cu cele două atribute fundamentale ale vieții și, deci, ale omului: de-a se conserva și de-a se reproduce.

A discuta asupra finalității acestor două atribute capitale ar fi absurd. Las că n'am ajunge la nici un rezultat; dar, apoi, putem lesne observa că ele se impun judecății noastre, ființei noastre. Cu alte cuvinte, ele condiționează însă-și viața noastră. Așa că, odată ce le întîlnim în manifestările vieții, de la forma cea mai rudimentară și pînă la cea mai complicată, trebuie să le primim ca atare. Trebuie să le luăm chiar ca criteriu, cel mai fundamental în aprecierea fenomenelor, mai ales a acelor care se raportează la om. Și după cum fenomenele se vor înfățișa, în concordanță sau în discordanță, cu cele două atribute fundamentale ale vieții, să le judecăm și noi. În sensul acesta vom admite a se socoti bune, frumoase, sănătoase, etc., fenomenele omenești care sînt în concordanță cu atributele fundamentale ale vieții, și rele, urite, bolnave, etc., fenomenele omenești care sînt în discordanță cu atributele fundamentale ale vieții. Aici apare talmăciță pentru noi, în mod relativ, luîndu-ne de măsură, multicitatea noțiunilor ce ni le formăm asupra naturii și cuprinsurilor ei. Aici se vede cum vorbele de mare și mic, sus și jos, voinic și ticălos, bun și rău, sănătos și bolnav, urit și frumos, etc., au un înțeles numai cu privire la noi, nici cît de sine stătător cum se tinde uneori a se lua.

Acum putem înțelege, că numai cu privire la om are loc și stabilirea celor două principii: al binelui și al răului, cari pentru cei vechi se exteriorizau, și se exteriorizau pînă într'atît că li se părea că vin dinafară, că li se părea că sînt niște puteri

streine, cu drept de stăpînire asupra oamenilor. În realitate, în această inchipuire nu era de cît un proces de obiectivare a unor fenomene cu totul subiective, așa cum se întîmplă mai totdeauna. Și în legătură cu acest fapt, ori-cine poate vedea că optimismul și pesimismul nu sînt în realitate de cît niște obiectivări ale unor fenomene cu totul subiective. Dacă fenomenele omenești cad în concordanță cu atributele fundamentale ale vieții, nouă ni se pare că-î natura însăși care face ca lucrul acesta să aibă loc, prin intervenția ei dinafară, și îi atribuim o calitate, care în realitate nu-î de cît un raport între noi și lume, și-î zicem chiar că-î optimistă. Dacă dimpotrivă fenomenele omenești cad în discordanță cu atributele fundamentale ale vieții, printr'un proces la fel, spunem că natura este pesimistă. Și ca în realitate nu-î nici una, nici alta; sau mai degrabă poate fi și una și alta, dacă e să-î împărțășim mereu din năzuințele noastre.

În aprecierea raporturilor dintre noi și natură, trebuie să ținem samă de oare-cari margini ce ni sînt impuse. Dacă convenim să numim optimism faptul concordanței fenomenelor omenești cu tendința fundamentală a vieții și pesimism faptul discordanței; asta nu însemnă că ori cînd și ori-cum lucrurile se petrec ca atare. Omul se poate înșela de multe ori, și de multe ori poate depăși limitele ce-î sînt fixate prin puterea împrejurărilor. Atunci dînsul esă din marginile a aceea ce-am putea numi stare normală, stare de sănătate, și trece în domeniul stărei anormale, stare de boală. Dacă pînă la un grad oarecare și pesimismul și optimismul ca concepții, reprezentînd raportul unor fenomene normale, aū noîma de a fi și n'avem a ne îngriji de ele; de la un moment dat ele pot reprezenta niște fenomene anormale și atunci explicarea lor se impune cu atît mai mult. În sensul pomenit mai sus; pesimismul prin faptul că chiar din capul locului represintă discordanța fenomenelor omenești cu legea fundamentală a vieții, s'ar putea considera ca o manifestare anormală chiar din momentul ce se ivește.

N'avem a ne întinde asupra optimismului, fie normal, care se înțelege de sine că este inerent ori-cărui om normal organizat într'un mediu iarăși normal organizat, fie patologic, care se poate ivi în unele stări morbide, mai ales nervoase și psihice, unde face un contrast pe cît de ridicol pe atît de dureros cu starea rea reală a pacienților la cari se manifestă. Ne vom întinde asupra pesimismului, de oare-ce chiar din capul locului, prin faptul celei mai neînsemnate discordanțe între fenomenele omenești și legea fundamentală a vieții, credem că constituie o stare morbidă intelectuală. În pesimism vom considera cazurile, de la formele cele mai ușoare, unde prin simplul urit de viață se începe risipirea ei, și pînă la formele cele mai grele, unde prin sinucidere se calcă în mod violent legea fundamentală a vieții.

Considerînd pesimismul ca un fenomen morbid, implicit vin în discuție noțiunile de sănătate și de boală. În general este foarte greu a defini noțiunile abstracte, noțiunile cari îmbracă un complex de fenomene; și de atite ori rămîne ca mai mult

Sănătate și boală

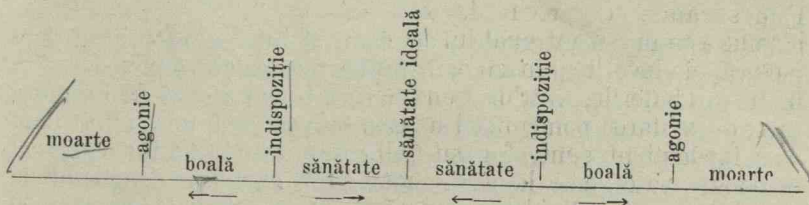
bunul simț și obișnuința înțelegerei să stabilească înțelesul noțiunilor abstracte. Altfel se pot scrie volume întregi, se poate da drumul imaginației până la limitele ei cele mai extreme, și cu toate aste chestiunile nu înaintează cu nici un pas. Cite nu s'au scris asupra noțiunilor de timp și de spațiu și cu toate aste cînd e să ne raportăm la înțelesul lor, nu considerăm de cit aceea ce generalitatea oamenilor înțelege prin aceste noțiuni. Tot așa cu noțiunile de sănătate și de boală, se pot scrie cărți întregi spre a le stabili înțelesul adevărat, și cu toate aste cînd le întrebuițăm ne raportăm la înțelesul lor comun.

Un învățat oare-care a spus, și cu multă dreptate, că sînt cuvinte al căror înțeles este definit prin simpla lor enunțare, și în seria acelor cuvinte el vira noțiunile de spațiu și de timp. Noi am putea să adăugim cuvintele sănătate și boală, pentru-că de multe ori toată desbaterea ce se urmează asupra lor mai mult doar încurcă înțelesul ce în de obște se leagă de ele. Căci într'adevăr, ce înțelege lumea profană prin aceste două vorbe? Prin sănătate, cu privire la om, înțelege starea în care organismul este în tot întregul lui și-si împlinește nevoile fără nici-o piedică, fie isvorită din sine, fie venită din afară; și prin boală înțelege abaterile, într'un sens oare-care și într'un grad oare-care, de la starea pomenită. Lumea profană, dacă nu-î conștientă, înse inconștient simte făgașul bine limitat, în care omul este sănătos; abaterile de la acest făgaș, pînă la o anumită margine, variabilă după individ și mediu, în cari omul este bolnav; și trecerile peste cele mai extreme margini, unde se mistuește ca făptură, cînd omul moare.

Ce înțeles mai limpede putem pretinde că statornicim noi cu cercetările noastre științifice? De cite ori nu ne găsim mai încurcați, atunci cînd observăm că ceea ce încercăm să definim sînt numai niște raporturi ale unor fenomene, cari în natura lor intimă ne scapă? Ș'afară de asta pute-vom vreodată stabili hotarul între fenomenele naturei, cînd de la unele la altele sînt treceri nesimțite, și cînd noi, numai prin neputința de-ale prinde legătura, le privim cu totul deosebite între ele? „Întrebuițăm de atite ori, zice Roger, cuvintele sănătate și boală. Aceste cuvinte se întrebuițază zilnic; dar, dacă ne înțelegem asupra semnificărei lor, ne găsim cu totul încurcați cînd căutăm să precisăm natura fenomenelor ce ele le îmbracă. Așa-î cu toate ideile abstracte: nu putem defini de cit subiectele, cărora mintea poate să le cuprindă limitele. Cum sănătatea și boala, sau, cum se zice uneori, starea higidă și starea morbidă, sînt legate printr'o mulțime de tulburări mai mult sau mai puțin bine caracterizate,

este foarte greu, ca să nu zicem cu neputință, a stabili un hotar între aceste două stări, cari, absolut deosebite în expresiunile lor cele mai înalte, se apropie și se contopesc în manifestările lor cele mai atenuate. Ceea ce îngreue și mai mult chestia, este că sănătatea desăvârșită nu există; organismele viețuitoare sînt mereu într'o stare de echilibru instabil, care-și găsește talmăcirea în înse-și condițiile vieții."

Din studiile făcute asupra organismului animal și asupra omului reesă că starea de sănătate este prinsă într'anumite margini, că funcțiunile organice normale sînt reduse pentru unul și acelaș organism la un anumit fel de-a fi, în afară de care începe starea de boală, aceasta putînd fi condiționată de diverse feluri de-a fi. Așa că dacă ni-ar fi îngăduit să reprezentăm prin numărul 1 felul de-a fi al stărei de sănătate, cum pentru boală concepem o serie întreagă de feluri de-a fi, pînă la cele ce se isprăvesc cu moartea, urmează ca starea de boală să se înfățișeze prin cel puțin numărul 2. Dacă ni-i îngăduit să plasticizăm printr'o imagine geometrică ideea noastră despre realitatea fenomenelor higide și morbide, vom trage o linie dreaptă, care să ne represinte viața în toate manifestările ei, într'un moment dat, și pe această linie iată cam cum ar veni condiționate sănătatea, indispoziția, boala și moartea :

Și acuma, dacă ni-i îngăduit să împingem și mai departe plasticizarea ideii noastre, să imaginăm una după alta o serie de linii la fel, fie-care reprezentînd diferite momente din viața unui ins și pe aceste linii să unim punctele în care insul s'a putut găsi într'un moment dat; vom prinde cu modul acesta mai bine și mai limpede puținătatea sortilor pentru sănătate, mai ales pentru sănătatea ideală, și multiplicitatea sortilor pentru boală, chiar admițînd că insul s'a născut cu o sănătate ideală. Cu toată arbitraritatea ce ni s'ar putea imputa că am pus-o în imaginarea mersului vital al unui ins, nime înse nu ar putea contesta, prin chiar experiența zilnică, mulțimea determinantilor ce au loc mai mult pentru boală de cît pentru sănătate.

Dacă considerăm lucrurile sub altă față, cea a anatomiei patologice, încă ne putem încredința despre multiciplitatea condițiilor de boală. În anatomia normală, în starea de sănătate a organismului, avem o anume structură, una și aceeași pentru fiecare din sistemele noastre organice, pe cînd în anatomia pa-

tologică structura organică poate primi modificări la nesfârșit în raport cu natura multiplilor agenți patologici. Așa că pe cînd structura normală este una, menținîndu-se în condiții bine determinate, structura patologică devine multiplă. De unde rezultă încă o dată mai mult că sănătatea, fiind prinsă între niște margini atît de înguste are ocaziuni, rari să se manifesteze, pe cînd boala, prinsă în margini mai largi se poate manifesta destul de des.

Pornind de la aceste considerațiuni asupra sănătăței și bcalei, s'ar părea, prin faptul marelui rol ce-l joacă boala în viața insului, prin faptul că sînt în natură mai mulți sorți pentru boală de cît pentru sănătate, vorbind mai ales de sănătatea ideală, că i se dă un motiv plausibil pesimismului să se manifesteze, să se afirme ca doctrină pozitivă. Cu toate aceste lucrul nu este așa, chiar dacă e să ne punem din punctul de vedere al firei omenești, de oare-ce nu orî-ce boală se întovărășește de sentimentul desgustului pentru viață; ba din potrivă, de cîte-orî o boală nu-i poate un excitant mai mult pentru gustul de viață, după aceea înțeleptească zisă populară: „cine n'a gustat amarul, nu știe ce e zaharul“. Căci noi, dacă stabilim valoarea lucrurilor și fenomenelor, mai totdeauna o facem aceasta prin operațiunea de contrast; așa că o doză oare-care de rău putem spune că e un bine, tocmai pentru aprecierea și gustarea binelui.

Prin urmare, vorbind de pesimism, și înțelegînd prin el desgustul de viață manifestat sub orî-ce formă, și vom vedea formele sub cari se manifestă, trebuie să ținem seamă de anumite condițiuni. Pesimismul este o stare intelectuală, un anumit mod de a gîndi, variabil în modalitățile sale după stadiul cerebral al insului și după natura aplicărilor lui, clădit pe desgustul de viață, după cum optimismul este o stare intelectuală opusă, pornită din pofta de viață. Vom vedea în ce măsură anumite stări morbide pricinuesc desgustul de viață, adică pesimismul. Deocamdată să analizăm mai pe larg stările sufletești în pesimism.

CAPITOLUL III

STĂRILE ORGANO-PSIHICE ÎN PESIMISM.

Una din marile greșeli ale psihologiei curente a fost și aceea de-a socoti ca o lume aparte domeniul cercetărilor sale, de-a nu ținea seamă de strinsa legătură dintre diversele manifestări ale organismului, de resultanta finală a fenomenelor vitale. De-acolo a urmat că s'a creat două lumi: aceea a corpului, privit numai în manifestările lui grosolane, și aceea a spiritului, socotindu-se acesta drept o entitate, de sine stătătoare. Nu se privia organismul în întregul lui, în toate manifestările și nu se vedea legătura strinsă dintre fenomenele cerebrale zise nobile și fenomenele trupesti socotite ca grosolane. De-acolo a trebuit să reasă toate acele concepții bizare, cu liber-arbitrul, cu independența fenomenelor psihice, dîndu-se loc celor mai extravagante păreri, pîrîndu-se în de ajuns numai imaginația și bunul simț pentru afirmarea a aceea ce se credea adevărat și excluzîndu-se cu totul experiența și faptele, ca nefiind de resortul speculațiilor filosofice.

De cînd cu concepția deterministă și experimentală a lui Claude Bernard, arătată și aplicată în fiziologie și continuată după aceea de către o serie de învățați și în psihologie, fața lucrurilor s'a schimbat. Și astăzi s'a ajuns a se vedea între fenomenele fizice și psihice o deosebire numai în manifestarea lor, nici cît în natura lor. Din momentul ce activitatea cerebrală cere o activare a curențului sangvin și acesta la rîndu-î, în epuizarea de elemente, cere o reînnoire a lor prin nutriție, se mai încapă a se face deosebire între manifestarea cerebrală și manifestarea organică? Manifestările psihice și fizice se presupun reciproc: și dacă, după pilda altor fenomene, mintaliceste ne vedem nevoiți a le considera aparte, în natura lor reală trebuie

să ținem seamă de legătura lor, să nu confundăm niciodată artificialul mintalității noastre cu naturalul realității, care dacă în natura ei intimă ne scapă, se poate cel puțin bănuși.

De aceea vorbind despre pesimism și descriindu-i stările psiice, care-l caracterizează, stări cari sar în ochii orî-cărui observator, nu vom scăpa din vedere stările organice ce sînt totdeauna, dar cari nu se cunosc de cît cînd sînt urmărite; și pentru a nu cădea în greșeala ce-o imputăm altora, vom descrie *stările organo-psiice*, pentru-că fenomenele organice și cele psiice merg conex. Mai mult de cît atîta, dacă nî-ar fi îngăduit să le stabilim filiația, considerînd dezvoltarea în vreme mai întăi a fenomenelor organice și apoi a celor psiice, am fi conduși prin analogie, ca să imităm pe cei ce vād opus nouă, să punem stările organice ca început și cele psiice ca urmare. Dar fiind-că în reciprocismul fenomenelor naturale, adică în acțiunea ce o au în de ele reciproc, de-atîtea orî nu se știe cui aparține primum movens, dacă nu-î mai adevărat că aparține cînd unora cînd altora, noi vom considera în pesimism în total stările organice și psiice, pentru-că, dacă pe cele dintăi ni le putem închipui manifestîndu-se singure, pe acestea de-al doilea nu ni le putem închipui nici într'un fel manifestîndu-se izolat.

În limbajul curent stările organo-psiice poartă numirea de emoțiuni, sentimente, pasiuni, patimi, etc. după diversele interpretări ce li se dau, mai mult în mod empiric. Am convenit chîiar de la început că natura intimă a fenomenelor de orî-ce soi scapă cunoștinței noastre și, prin urmare, și în descrierea stărilor organo-psiice se face o clasificare artificială, clasificare ce în realitate nu poate avea ființă. Dacă ni s'ar permite să facem o deosebire între stările organo-psiice, punîndu-ne din punctul de vedere al duratei lor și condițiilor apariției lor, am putea numi *emoțiuni* stările organo-psiice cari apar în mod brusc, durează puțin, indiferent de vîrsta și mintalitatea insului, pe cînd *pasiuni*, alt-fel zis patimi și chîiar sentimente, am putea numi stările organo-psiice cari apar în mod mai lent, pot dura mult, în legătură mai totdeauna cu vîrsta și mintalitatea insului. În sensul acesta rîsul, plînsul, frica, minia, disperarea, etc., apărînd brusc și fiind de scurtă durată, sînt emoțiuni, pe cînd tristeța, bucuria, dragostea, ura, disprețul, admirația, etc., apărînd lent și durînd mult, sînt pasiuni.

Interpretarea această a stărilor organo-psiice ne aparține. Sînt autori, printre cari Lange, care a făcut un studiu foarte documentat asupra emoțiunilor, cari autori, confundă, din punctul nostru de vedere, emoțiunile și pasiunile, cu toate că recunosc nevoea deosebirei lor. „Negreșit, zice Lange, tristeța, bucuria, frica, minia și alte stări analoage, constituiesc un grup de fenomene deosebite de dragoste, ură, dispreț, admirație, și trebuiesc să fie separate din punct de vedere psihologic; numai celor dintăi le dau numirea de emoțiuni; celelalte rămîn pasiuni, sentimente sau orî-cum li se va zice. Limita acestor două con-

cepte n'a fost niciodată determinată în mod limpede și cu toate astea e greu a pretinde că nevoea unei deosebiri nu s'ar simți, cel puțin pentru psihologia științifică. E o nevoie absolută pentru cine se ocupă cu fiziologia acestor fenomene, să le deosebească pe cât mai bine: nu putem asimila niște fenomene atât de deosebite ca spaîma, furia, bucuria, și dorința, dragostea, pasiunea libertății. Deosebirea acestor două grupe nu consistă numai în complexitatea mai mare a acestor din urmă stări, compuse cum sînt din elemente psihice așa de eterogene în cît reflexia chiar joacă un rol în formațiunea lor, dar și în complexitatea și eterogenitatea condițiunilor eficiente. Stările afective ca dragostea, ura, admirația, sînt niște sisteme complexe, în cari emoțiunile ca bucuria, minia, teama, pot intra cu titlu de elemente particulare, în vreme ce aceste elemente sînt fenomene simple."

Pe lângă considerentul complexității noi am adăugit și pe acela al modului de dezvoltare, al duratei și al vrstei, așa că împărțirea noastră ni se pare mai temeinică și tocmai în virtutea considerentelor din urmă, cu toate că și din punctul de vedere al complexității lor, am socotit că tristețea și bucuria, spre pildă, pot ca să fie scoase dintre emoțiuni. De alt-fel împărțirea noastră ne duce și la o altă încheere, anume aceea că o anumită stare organo-psihică poate după un timp, de repetare sau prelungire, să iasă din domeniul emoțiunilor și să între într'acel al pasiunilor. Și se înțelege că vorbind de stările organo-psihice în pesimism, nu înțelegem atât emoțiunile cît mai ales pasiunile, pentru-că ceea ce caracterizează pesimismul în definitiv este o anume activitate cerebrală permanentă. Înainte de a trece însă la descrierea emoțiunilor și pasiunilor în pesimism, e nevoie să arătăm strînsa legătură dintre activitatea organică și activitatea cerebrală.

Pînă astăzi s'au confundat emoțiunile și pasiunile cu expresiunea lor exterioară, scăpîndu-se din vedere întreaga gamă a modificărilor organice interioare. Se vedea hiperemia sau anemia feței, contractia sau relaxarea unor anumiți mușchi în diferitele emoțiuni și pasiuni; dar nime nu se întreba despre natura lor, despre procesele fiziologice, la cari hiperemia și anemia, contractia și relaxarea nu sînt și nu pot fi de cît un efect. Numai după-ce Duchenne de Boulogne începu să reproducă emoțiunile și pasiunile prin escitarea unor anumiți mușchi ai feței cu ajutorul curenților electricei, se bănuie că niște curenți năuntricî analogi provoacă adevăratele emoțiuni și pasiuni. Atunci se văzu că ceea ce se considera în emoțiuni și pasiuni ca tot, era numai rezultatul ultim; expresia exterioară era numai o mică parte, pe cînd restul, cea mai mare parte, era procesul fiziologic interior. Și tocmai într'asta stă marele merit al lucrării lui Lange asupra emoțiunilor, de-a fi insistat asupra acestui din urmă proces.

Orî-cît s'ar nevoi mintea noastră să izoleze stările sufletești de corp, la urma urmelor îi este peste putință să le con-

ceapă înafară de ființa acestuia. Ce pot deveni și ce pot fi însușirile lucrurilor înafară de lucruri? Ce ar putea fi spiritul în afară de corp noi nu putem concepe, pentru-că chiar de l-am admite ca entitate de sine stătătoare, noi nu-i cunoaștem însușirile de cît în legătură cu corpul. Manifestările sufletești, la tot pasul, le vedem legate de integritatea sistemului nervos, cum oare să le concepem în afară de acest sistem? Lucrul pare lesne de înțeles pentru mințile cercetătoare. Nu-i tot așa însă pentru mințile prejudețioase; și, din nefericire, grosul lumii acestea din urmă îl formează. În cît trebuie să arătăm prin fapte concrete legătura strînsă dintre fenomenele organice și cerebrale.

Atît la animale cît și la om, funcționarea organică se traduce printr'o expresie totală, care nu-i de cît resultanta finală a multiplelor și variatelor acțiuni năuntrice. Firește că noi nu putem prinde în amănuntul lor acele acțiuni lăuntrice, cari în momentul cînd cad sub simțurile noastre, cîte cad, sînt poate niște resultante mai mici, mai elementare; dar ne putem conduce după oare-cari indicii pe cari ni le dă sfigmomanometria, dinamometria, estesiometria, etc., ca să aflăm starea sistemului circulator, muscular, nervos, etc., și o dată cu ele și natura activităților cerebrale sau sufletești, cari în definitiv urmează că nu sînt de cît traducerea mai abstractă a naturii stărilor organice. Lange arată că tristetea ca fenomen pur psihic este întovărașită de mișcarea inervației voluntare și constricția vasculară, pe cînd bucuria, dinpotrivă, de creșterea inervației voluntare și de dilatația vasculară. Tot așa vorbind despre frică, ca să arate substratul material al friciei, se exprimă: „Suprimați în frică simptomele fizice, redați calmul pulsului agitat, privirii siguranța sa, feței culoarea sa normală, mișcărilor repeziciunea și coordonanța lor, limbei activitatea ei, gîndirei limpeziciunea, ce va rămînea din frică?“

Stările organo-psihice, din punctul de vedere al senzației generale ce o încearcă insul, se divid în două: *stări organo-psihice dureroase* și *stări organo-psihice plăcute*, definite în destul prin epitețele lor. Judecînd din punctul de vedere al insului sănătos, singurul criteriu din care ne putem pune spre a fi în concordanță cu legea fundamentală a vieții, în legătură cu care dragostea de viață este tendința sănătoasă, în pesimism, care nu-i de cît ridicarea la sistem filosofic a desgustului de viață, vom întîlni stări organo-psihice dureroase, cari, luate după intensitatea lor și pînă la un punct după modul cum s'ar preface una în alta, ar fi, sens în care le vom și studia: lenea, uritul, tristetea, desperarea și ca act final une-orî sinuciderea, căci ființa umană nu poate încerca să depășească o limită fără prețul propriei anihilări.

Starea organo-psihică numită lene se traduce în afară prin ceea ce-am putea numi desgust de muncă, de lucru. Sub îndboldul determinanților externi insul stăpinit de această stare organo-psihică, omul leneș, se pune la o treabă, dar fără să aibă pofta naturală de-a o scoate la capăt. Abia începe lucrul și de odată cade istovit, ca și când ar fi lucrind de cine știe când, simte nevoea să șadă, și lăsat în voea apucăturilor sale, cade pe gânduri, contenind din lucru. Rămîne cu privirea îndreptată în gol, în poziție șezîndă sau în picioare, cum îl prinde vremea, parcă n'ar auzi nimic de ce se petrece înafară. Trebuie un șgomot neobișnuit, o imagine cu totul surprinzătoare, ca să iasă din neantul, în care se eufundă. Atunci lucrul îi poate cădea din mină, își amintește că nevoile și împrejurările îi șoptesc să nu stea degeaba, și prinde din nou să lucreze cu aceeași trăgăneală caracteristică oamenilor leneși, ca peste puțin să întrerupă din nou lucrul.

Lenea

Cînd nu-î vre un determinant, care să-î atragă atenția asupra a ceea ce trebuie să facă, îl vezi pe omul leneș codindu-se, aruncîndu-se cu mintea în toate direcțiile, parcă vrînd toate lucrurile să le prindă de odată și să realizeze toate treburile; cu o iușală fără seamă gîndurile îi sboară de la un gen de indeletnicire la altul, parcă prins de momente în cari se hotărăște într'un chip, dar curînd revine la permanenta-î nehotărîre. Afară-î zi frumoasă, numai bine să înceapă lucrul ce-l lăsase din ajun; dar tocmai fiind-că-î zi frumoasă, e bine de plimbat. Și în alternativa dintre a se pune la lucru și a se primbla, leneșul nu se hotărăște, și ceasuri întregi poate rămînea preocupat de gîndul ce-ar fi mai nimerit să facă, și la urma urmelor se vede că nu face nimic. Afară-î zi ploioasă, tocmai bine de stat la lucru în casă; dar pe leneș atmosfera casei îl înădușă, trebuie să iasă. Și ceasuri întregi stă în alternativa, dacă să lucreze sau să se primble. Și cu modul acesta cercul vișos în care se învîrtește devine tot mai complicat și se pomeneste ca intrat într'un labirint; nu mai nimereste eșirea. Și în sbuciumul de-a nimeri eșirea se îndepărtează și mai mult de dînsa.

Unul din leneșii, despré cari vorbește Maurice de Fleury în lucrarea lui despre *Introducere la Medicina Spiritului*, face următoarea mărturisire, din care se întrevește starea sufletească a leneșului. „Incep un lucru și nu-l isprăvesc. Cînd concep o lucrare, o nerăbdare de necrezut mă împinge să consider rezultatul final. Aș dori să-l și ating. Dar pentru a realiza ceva, trebuie răbdare, silință continuă și eă nu fac asta niciodată... Intr'o zi, în băătătură, văzui pe o vreme tristă, un teren întins, mai mult acoperit de buruene de cit de iarbă. Trei sau patru case începură să se zidească, niște încîntătoare clădiri de cărămizi roșii și de pietre albe. De doi sau trei ani zidurile erau ridicate: dar dușamele și acoperișuri nu li s'a mai pus, și puteai privi prin ferestrele căscate. Nu cunosc ceva mai mișnitor ca

lucrurile neisprăvite. Și sufletul meu este tot așa: un șes părăsit cu câte-va case plăcute, ale căror acoperișuri nu se vor mai pune!“.

În legătură cu această stare sufletească, leneșul are fața lividă, trăsăturile în relaxare, fără nici-o expresie proprie. Cască mereu, îi vine somn; și de se pune să se culce somnul îi este de scurtă durată. Face mișcări încete; când privește plafonul, când dușameaua, când pereții; se așază și se ridică fără motiv bine-cuvîntat. Pe cît cu puțință ferit de privirea ori-cui, deschide o carte, o foiletează, respică cîteva rinduri cu gîndurile prinse aîure, o închide. Se depărtează cît poate mai mult de ocupația ce-î ținut s'o facă, reamintindu-și și cercînd să realizeze ocupații ce de mult le părăsise. În mijlocul imperioaselor cerinți de-a ceti, de-a scrie, leneșul se apucă de desenat, de pictat, de cîntat, etc. Se pare că cu cît se apropie momentul pentru a răspunde de sarcina sa, cu atît se depărtează de dînsa, nu mai puțin în gîndirile sale preocupat de negligența ce-o comite. Își simte adese ori lipsa de voință, nătingia stărei lui, ca în exemplul citat mai sus, și cu toate aste cu nici-un chip nu poate reveni. Ba de multe ori leneșul tinde să-și motiveze negligența, lipsa de voință, așa că ajunge la un *modus vivendi* permanent, față de care pe zi ce trece devine tot mai incapabil să-l judece; și în măsura în care devine incapabil, ajunge la împăcare cu starea lui.

În privința tendinței la adaptare a spiritului, dacă ni-î îngăduit să-l concepem ca entitate pentru nevoea exprimării ideei, cu starea organo-psiică, în care se găsește un ins, fie sub determinarea împrejurărilor năuntrice fie a celor din afară, voi cita o pagină din recentul roman al lui Tolstoi, *Reinviere*, unde pomenind de liniștea sufletească a unei prostituate, judecînd din punctul de vedere al unui om sănătos și al unei societăți sănătoase, zice: „Cu toții într'adevăr, pentru a putea trăi, avem nevoie să considerăm felul nostru de activitate ca important și frumos: de unde rezultă că, ori-care ar fi condiția unei ființe umane, acea ființă își face neapărat despre viață o concepție în care modul său particular de activitate apare ca important și frumos.“

„Cineva își poate închipui că tâlharul, trădătorul, asasinul, prostituata roșesc de meseria lor, sau, cel puțin o socotesc de rea. În realitate, nu-î de loc așa. Oamenii, pe cari soarta sau greșalele lor i-a aruncat într'o situație determinată, ori cît de imorală fie, se acomodează totdeauna spre a-și face o concepție generală asupra vieții, în care situația lor particulară să li poată părea ca legitimă și demnă. Și, ca să întărească într'înșii acea excepțiune, ei se sprijină instinctiv pe pilda altor oameni cari se găsesc în aceeași situație ca dînșii și cari pricep în acelaș chip cași dînșii viața în general și locul lor în această viață în special.“

„Ne minunăm văzînd talhari mîndrindu-se cu ghibăcia lor,

prostituante cu corupția lor, omoritori cu nesimțirea lor. Dar ne minunăm numai fiind-că soțul acesta de persoane este foarte restrîns și fiind-că cercul lor, atmosfera lor se găsește înafară de noi. Și nu rămînem surprinși, bună oară, văzînd avuți mîndrindu-se cu avuția lor, adică cu furtul lor său cu ce au îndosîț, sau încă văzînd puternicii mîndrindu-se cu puterea lor, adică cu violența și cruzimea lor. Nu băgăm de samă la modul cum aceste persoane își deformează și își pervertesc concepția naturală a vieții, simțul lor primitiv de ce-î bine și ce-î rău, pentru-ca să-și îndreptățească situația în proprii lor ochi. Nu băgăm de samă la aceasta, nu gîndim a ne mira, numai pentru-că cercul persoanelor cari au această concepție pervertită este mare și pentru-că înși-ne facem parte din el.“

Dar dacă leneșul ajunge la un moment cînd să fie împăcat cu sine, dacă își găsește echilibrul în acel *dolce far niente*, nu mai puțin întreaga stare organică, conex cu cea sufletească, arată o abatere de la starea normală în foarte multe privinți. Tensiunea vasculară este foarte mult scăzută; în unele cazuri presiunea arterială măsurată la manometru se scoboară la 8,7 și chiar 6, care comparativ cu presiunea cuprinsă între 15 și 20 capatată la omul harnic, cu tragere de inimă pentru lucru, arată o slăbire a curentului sangvin, o micșorare a activității inimii și cu asta o micșorare a întregii vitalități organice, mai cu seamă a vitalității cerebrale, care în măsura acțiunilor mai complexe, are nevoie de sînge mult și continuu. Asemenea chiar masa singelui este micșorată în esența ei; căci globulele roșii, partea cea mai indispensabilă, sînt micșorate în număr și cine știe dacă nu chiar în natura intimă a hemoglobinei lor. În legătură cu acest fenomen, respirația este superficială, cantitatea de aer introdusă în plămîni mai redusă, cu toate că numărul respirațiilor poate deveni mai mare ca în stare normală.

Sistemele nervos și mușcular nu mai puțin se resimt. Lange, în lucrarea lui nu pomeneste nimic despre lene, nefiind pentru el probabil, ca și pentru noi, de cît o pasiune. Dar am putea apropia pentru lene scurta descriere ce-o face el despre decepție, ca emoțiune, de oare-ce lenea s'ar putea socoti ca o estingere a decepției. Ori-cine va putea vedea legătura dintre starea sufletească și expresivă, descrisă la început, și starea organică ce-o descrie Lange pentru decepție și pe care noi o aplicăm lenei, într'un grad mai pronunțat. „Decepția este întovărășită de o paralizie a aparatului motor voluntar care se manifestă printr'un sentiment de osteneală, de relaxare mușculară (o față alungită) și desgust pentru ori-ce silință.“

Uritul este o stare organo-psihică, care se apropie foarte mult de lene, dacă de multe ori aceste stări nu se confundă într'una și aceeași. Uritul său plictiseala, sau într'un fel destul de apropiat zis și blasarea, se caracterizează prin desgustul, nu atât pentru muncă, căci de multe ori plictisitul își caută scăparea toemai în vre-o ocupa-

Uritul

țiune, ei prin desgustul de lucrurile din afară. Pe plictisit nimic nu-l impresionează, chiar nici evenimentele surprinzătoare; toate lucrurile i se par ca de cînd lumea și față de toate este nepăsător. Poate fi vremea urită sau frumoasă, pot fi zile cu soare sau ploioase, pentru plictisit natura se presintă sub o culoare uniformă, care nu-i mișcă firea nici într'un sens. In casă sau la plimbare, plictisitul este cuprins de aceeași stare de nemulțumire pentru fenomenele și lucrurile externe. Nu se plînge de nimienicia lucrurilor, dar nici nu le atribue vre-o valoare; se ține într'un fel de zonă neutră, unde manifestările sufletești și organice în plus sau în minus se par cu totul excluse.

Mantegazza în lucrarea lui despre *Fiziologia Durerei*, vorbind despre urit, zice: „Uritul este nevoea neîndestulată de-a exercita fiziologicește una sau alta, sau toate activitățile centrifuge care se îngrămădesc în centrul nervoși, laboratorul reparativ al vieții.“ Pentru noi ceea ce spune Mantegazza ar fi indicarea substratului material al uritului, pe cînd acesta ar fi numai rezultatul în sensul cum l-am descris mai sus. Și deosebirea fundamentală între lene și urit, care ca expresie se asămîna mult ar fi tocmai faptul că lenea se clădește pe epuizarea organismului, pe osteneala acestuia provenită dintr'o pricină oare-care, pe cînd uritul se întemează dimpotrivă pe prisosul de putere organică, prisos ce din anumite pricini nu se cheltuește. Jurnalul fraților Goncourt ne spune despre Michelet că ajuns la vîrsta de 30 ani se simțea foarte plictisit. Îmbîcsit de erudițiune, prin îndelungii ani ce-î dase cititului și studiului, Michelet se găsea suprasaturat de erudiție, și leacul plictiselei lui nu și l-a găsit de cît în descărcarea cerebrală redînd prin serieri prisosul de cunoștințe, prisosul de activități latente, cari, fără să bănuiască dînsul, îi pricinuiau plictiseala.

„Precum pentru mușchi, zice Mantegazza, este o stare de *tonus* care este expresia statică a vigoarei și pregătirei lor la lucru, tot așa pentru sensibilitatea generală, pentru conștiința generală de trai, este un tonus, care-î condiția sa fiziologică de existență, și înafară de care are loc lihneala, plictiseala. Uritul este mai totdeauna expresia nevoilor inteligenței și ale sentimentului și foarte rar a vieții vegetative.“ Această din urmă definiție a uritului se vede cum se potrivește în totul cu cea admisă de noi. „Pentru ca uritul să se manifesteze cu toată puterea, urmează Mantegazza, trebuie ca centrul nervoși să fie într'o stare de excitabilitate morbidă destul de bine indicată prin expresia *eretism cu torpoare*. Pentru a fi plictisit, trebuie ca un departa-

ment cerebral să fie într'o stare de tensiune, dar în acelaș timp trebuie ca alte regiuni să nu poată reacționa și îndestula această nevoie centrifugă. Acel ce poate gândi, lucra și simți gonește uritul de îndată ce se arată, și ca să fii plictisit trebuie ca nici dintr'o celulă nervoasă să nu poți sau să nu știi, să scoți o scintee de activitate."

Prin lipsă de energie, cînd organismul se lenește, sau prin prisos de energie reținută, cînd organismul se plictisește, rezultatul final ca expresie este aproape acelaș. „Expresia uritului, zice Mantegazza, este aceea a unei dureri încete, mute ener-vante. Cascatul, întinderea membrelor, depresiunea mușchilor feței arată toropeala noastră și neputința de a eși dintr'însa. Cînd uritul ne-a pătruns, el devine un adevărat temperament că dă fie-cărui act vegetativ și psihic o întipărire specială de lingezală, de molicieune, de neplăcere. Omul plictisit devine la rindu-î plictisitor, de oare-ce este încunjurat de o ceață, care influențază pe toți eiți sunt împrejurul lui"

Starea organo-psihică numită tristeteă sau mîhnire se caracte-rizază printr'un sentiment de durere și de slăbire generală.

Tristetea

Cele mai micî ocupațiuni cer din partea omului trist un grad de silință mai mare ca de obicei; mișcările lui sunt încete, le-neșe și slabe, reduse la cel mai mic grad de trudă corporală și intelectuală. Omul

trist umblă încet, se poticnește, cu brațele lăsate în voea greu-tăței lor. Uneori nu se poate chîar ținea pe picioare și simte nevoea să se sprijine la tot pasul de un obiect oare-care, de oare-ce silința cea mai mică exaltează senzația lui de obosală. Cînd stă locului, capul îi atîrnă, fața i se alungește, spinarea îi este încovoiată; întreaga lui ținută arată o slăbire a tonicității musculare. „Ochii par mari, zice Lange, cum se întimplă tot-deauna cînd sfincterii orbiculari sunt paralizați, dar se poate și pleoapa superioară să cadă prin slăbirea mușchiiului ei ridicător și acopere o mare parte a pupilei. Cu această slăbire a nervilor și mușchilor voluntari, cași în orî-ce slăbire analoagă a aparatu-lui motor, se produce un sentiment subiectiv de obosală, de greutate. Capeți impresia a ceva care te apasă; te simți copleșit. doborît, vorbești de o tristeteă apăsătoare; trebuie să-ți porți du-rerea în vreme ce trebuie să-ți stăpînești bucuria și minia.“ „Cu toții am încercat acest sentiment, zice Georges Dumas, fie după un mers greoi, fie după un exercițiu violent. Atunci putem concepe diverse acte, dar osteneala noastră fizică, depresiunea noastră organică se împotrivesște execuțiunei lor, chîar atunci cînd sînt foarte simple“.

Dar în tristeteă nu-î numai viața de relațiune care este prinsă, ei într'o măsură destul de mare și viața vegetativă, viața or-ganică. Presiunea arterială poate scădea foarte mult, sub 15

pînă la 9 și chiar 8 grade, ceea ce arată o slăbire a activităților viscerale, o slăbire a activității inimii. Lange observă în tristeță o micșurare evidentă a calibrului vaselor, așa că singele devin anemiante. În legătură cu această stare de anemie pielea devine palidă, trăsăturile feței, prin molăitatea mușchilor, se relaxază și întreaga expresie a feței dă impresia unei slăbiri fizice, slăbire determinată de starea aparatului circulator. Dacă printr'un mecanism oare-care starea curentului sangvin s'ar modifica, mărindu-se presiunea arterială și calibrul vaselor, expresia feței și ar reveni în totul. Aceasta am putea-o observa adese asupra noastră înși-ne, privindu-ne în oglindă: fața noastră capătă o impresie de plinătate sau de săcăuire după starea organo-psihoică în cari ne găsim: în bucurie arătăm mai bine la față, în tristeță părem mai slabi.

În legătură cu anemia stă și senzația de frig, care pentru omul trist este mult mai mărită, de oare-ce se știe că senzația de căldură este în raport cu activitatea circulației, și aceasta la omul trist este foarte atenuată. Tot în legătură cu anemia stă și micșurarea secrețiilor: pielea și gura devin uscate, limba viscoasă și gustul de multe ori amar, ceea ce n'ar fi, după Lange, de cît un efect al uscăciunii limbei. „Expresia de *durere amară* este considerată, zice Lange, ca o metaforă; mai bine s'ar admite că ea provine dintr'acel gust amar, adese foarte intens, care întovărășește impresiunile de tristeță“. Asemene la femeile triste, cari alăptează, cantitatea laptelui se micșurează sau chiar săcătuște cu totul. Și acum, dacă ne gîndim că în aceeași măsură secrețiunile interne, ale ficatului, splinei, pancreasului, capsulelor suprarenale, corpului tiroid, etc. sînt micșorate în quantumul lor sau cel puțin într'un sens oare-care tulburate, bănuim către ce rezultat final împinge acea anemiare rezultată numai din contracția sistemului vaso-motor.

Omul trist sfărșește prin a se pune în totul de acord cu starea lui organică. Dacă în mijlocul monotoniei lui dureroase se ivesc crise, se ivesc emoțiuni, cum sînt plînsul și risul dureros; dar mai ales plînsul, aceasta s'ar esplica, după Lange, prin relaxarea sistemului vascular în urma continuei sale constricțiuni, care în nici-un caz nu putea fi împinsă la nesfârșit. După centrul nervos escitat prin vaso-dilatate și care la rîndu-î determină vaso-dilatarea în mușchii și glandele ce-î sînt în stăpînire, urmează risul sau plînsul, hotărîrea pentru o muncă continuă sau alt soi de acțiune. Dar în de obște în tristeță se manifestează mai ales plînsul ca o supapă de descarcare; de acolo expresia că *cine plînge se ușurează*, expresie care traduce în realitate un fapt fiziologic, căci plînsul n'ar fi de cît traducerea înafară a ușurării, care încă cu mult înainte începuse înăuntrul organismului.

În tristeța omului adult, mai ales la bărbați, se observă mai rar plînsul, pentru-că, prin educațiunea în vreme, i s'a impus

omului domolirea apucăturilor sale. Și de aceea ori cît de puțin am admite că lucrează centrul de inhibiție în tristeță, ori-cum acțiunea lor nu-î cu totul nulă și la omul adult ea se manifestă. Copilul, la care probabil într'o vîrstă mai înaintată se crează centrul inhibiției, sau poate mai bine zis asociațiunile activităților cerebrale cari se pot socoti ca reprezentînd fenomenul inhibiției, plînsul vine numai de cît, tristeța este de scurtă durată. Tot așa în generalitatea casurilor la femeii, pentru-că ele în cursul vremei aū fost supuse unei creșteri deosebite de cît cea dată barbaților; femeile plîng lesne. Barbații însă numai prin excepție plîng; trebuie o stare de constricție dusă pînă la atîta intensitate că relaxarea consecutivă să se manifesteze împotriva oricărei încercări inhibitorii; și aceasta se poate întîmpla numai în unele ocațiuni. În generalitatea casurilor barbații își opresc plînsul și de multe ori, fiind-că descarcarea urmează să aibă loc pe o cale oare-care, organismul bărbătesc metamorfozează plînsul printr'un ris dureros sau printr'alt soi de acțiune.

Cu toate aste în tristeța barbatului, cu toată puterea lui inhibitorie, un rudiment de plîns se desemnează ceea ce-î dă pînă la un punct caracteristica expresiei. Se știe că copilul, plîngînd, contractează mușchii orbiculari, sprincenoși și piramidali, scoțînd țipete și vîrsînd lacrimi; prin contractarea mușchilor periorculari își ridică buza superioară, comisurile gurei rămîn înse îndreptate în jos prin faptul tonusului muscular și poate chiar al contractiei mușchilor triangulari. „Strămoșii noștri, zice Darwin, aū plîns tot așa înainte de noi, vreme de îndelungi generații, și deși, înaintînd în vîrstă, ni-î ușor să reținem țipetele cînd încercăm vre-o durere, nu putem totdeauna învinge efectul unui lung obicei și să împiedicăm o ușoară contractație a mușchilor indicați mai sus; dacă această contractie este foarte slabă, nici n'o observăm și nici nu încercăm s'o nimicim“. De aceea în tristeță sprincenele proemină către extremitatea lor internă, fruntea se încrețește și comisurile gurei se scoboară în jos; această expresie n'ar fi de cît un plîns atenuat.

Se mai observă în tristeță constricția faringelui, în legătură cu care stă senzația de nod, în gît ce unele persoane, mai ales femeile, o simt. Vasele plămînilor asemenea se contractă spasmotic, așa că aceste organe se golesc de sînge; de-acolo senzația de lipsă de aer, de greutate în piept (dispnee), senzație ce insul cată instinctiv să și-o potolească prin aspirațiuni lungi și adînci, *oftaturile*, cărora le urmează expirațiuni prelungite, ce fac să vibreze într'un mod oare-care coardele vocale, *suspinurile*. În acelaș timp vocea este slabă, fără tonalitate, atît prin insuficiența coloanei de aer spre a o forma, cît și prin relaxarea mușchilor laringelui. Omul mai mult șoptește cuvintele, le trăgănează și nu le dă nici-o însuflețire; vorbele sînt distanțiate între ele, monotone, cu acelaș caracter și în exprimarea ideilor triste

și în exprimarea ideilor vesele; se observă în genere o tonalitate plingătoare.

Starea cerebrală asemenea se pune de acord cu starea organică. Centrii nervoși primind singele într'o măsură mai redusă, se găsește mai puțin treji, mai puțin în stare de-a respunde excitațiilor din afară și de aceea mintea omului trist este cu mult întunecată. Asociația ideilor se face cu o mare încetineală, și concepțiile prind totdeauna nota tristă a lucrurilor și a fenomenelor sau mai bine zis concepțiile triste dau lucrurilor și fenomenelor o notă tristă, de oare-ce convenisem din capul locului a admite că lucrurile și fenomenele prin ele n'ar avea nici o însușire. În tristeță omul devine părtașul sistemelor filosofice cari îi îndreptătesc starea lui și, dacă însuși omul trist este un filosof, poate concepe în ordinea ideilor triste un nou sistem. Multe spirite sugestionabile pot vedea în noul sistem adevăruri mai presus de om și chiar de natură; în realitate sistemul nu-i de cît traducerea în afară, semnul stărei organo-psihice al iscoditorului lui, fapt ce se va pune în evidență și mai mult în dezvoltările acestui studiu.

Tristețea mai ales este starea organo-psihică caracteristică pesimismului. Ea-i întovărășită de desgustul pentru lucrurile și ființele încunjurătoare, desgust împins une-orî pînă la dispreț și distrugere, în legătură cu care stare se manifestează crimele; iar cînd tristețea are o formă continuă, permanentă se poate însoți și de desgust pentru eul propriu, desgust împins pînă la dispreț și distrugere, cînd se manifestează sinuciderea. În de obște însă organismul își găsește în tristețea un echilibru; ceea ce constituie mai totdeauna o stare anormală, devine am putea spune o stare normală și viața se perpetuă pe alături de linia generală. Nu toate temperamentele triste devin atentatori la persoana altora sau la propria lor persoană; vom arăta casurile în cari faptul din urmă are loc; dar toate temperamentele triste lucrează în sensul stărei lor organo-psihice și faptul acesta, observat pînă astăzi numai în domeniul filosofiei și încă observat nu în sensul concepției noastre, are loc în toate domeniile activității omenești.

Precum pentru lene și urît am văzut cam una și aceeași expresie totală, traducînd fonduri organice deosebite, tot așa pentru tristețe și desperare vom vedea cam una și aceeași expresie totală, cu toate că primind o formă mai pronunțată în această din urmă stare organo-psihică, traducînd fonduri organice deosebite. În vreme ce tristețea se întilnește în de obște la organismele debile, istovite cu starea generală arătată mai sus; desperarea din potrivă se întilnește la organismele tari, energice. În sensul acesta am putea apropia tristețea de lene și desperarea de urît; și cum în

Desperarea

viața de toate zile stările organo-psiice nu se arată cu caracterele mijlocii descrise, ci de multe ori se amestecă, nu-î rar cînd să întîlnim stări organo-psiice asociate; un ins poate să fie leneș și trist ori plictisit și desperat în acelaș timp; dar în nici-un caz leneș și desperat în acelaș timp, ci numai la intervale foarte apropiate. Ca să înțelegem faptul acesta trebuie să nu ne raportăm la expresia exterioară, ci la starea organică.

În desperare insul se zbuciumă, e foarte agitat; corpul îi tremură, fața i se roșește, ochii i se injectează, proeminînd în afară; trăsăturile feței i se contractă. Omul desperat nu poate sta locului: cînd se așază, cînd se ridică, prins de-un fel de neliniște ce-l incomodează. Cată să fie singur, iar cînd vine în contact cu cine-va găsește pricină de ceartă, miniindu-se lesne pentru motive de nimic. Simte nevoea să strice cîte ceva. Mișcările îi sint nesigure, așază și potrivește de zeci de ori unul și acelaș obiect. Ca suprasaturat de o nedefinită indignare, își prinde capul între mîni, stă un moment; se scoală, isbește cu pumnul în masă; pare că se hotărește într'o direcție, ca să revie la atitudinea de la început. De multe ori ridică brațele în sus, își smulge părul; rare ori chiar plinge. Iată în ce mod plastic Seneca zugrăvește mînia, pe care noi o facem una cu desperarea: „Nici-o patimă nu se arată prin semne mai spulberatice; mînia pocește cele mai frumoase fețe și dă o înfățișare de cruzime celor mai liniștite chipuri. Omul își uită ori-ce demnitate. Toga îi era așezată cum se cuvine pe trup; mînia i-o aduce în neorîndueală. Nu-și mai dă seamă de ținută: părul, pe care natura i l-a făcut să onduleze cu cuviință, se rescoală după pilda sufletului. Vinele i se umflă; cu deseale sale răsuflări, cu strigătele sale turbate, pe cari le scoate anevoe, vezi zbătîndu-i-se pieptul și întinzîndu-i-se mușchii gitului. Membrele îi sint prinse de fiori, minele îi tremură, tot trupul îi este în sbuciumare.“

Această expresie fizică nu-î de cît resfrîngerea unor modificări ce aū loc în întreg organismul, privind toate organele și sistemele. Firește că noi, neputînd pătrunde în intimitatea ȧesuturilor, necunoscînd fiziologia intimă a celulelor, nu ne putem raporta de cît la rezultatele mari spră a judeca starea fizică năuntrică. În desperare, contrariu ca în tristeță, presiunea arterială este foarte mult mărită. În bucurie, stare organo-psiică ce nu intră în cuprinsul studiului nostru, încă se observă o mărire a presiunii arteriale; dar în disperare presiunea arterială se poate ridica pînă la 30. Intre 20 de grade de presiune arterială, cea mai înaltă treaptă peste care bucuria încetează, și 30 de grade e loc pentru atîtea grade de presiuni, toate arătînd stări organo-psiice diverse, precum curaj, indignare, enervare, mînie, furie, tendință la omucidere și sinucidere, cari cu toatele pentru noi constituiesc starea organo-psiică complexă numită desperarea.

Mărirea presiunii arteriale arată mărirea activității circula-

torii și cu dinsa mărirea activităților viscerale. Inima bate cu putere; omul disperat îi simte bătăile. Organele se congestionează și secrețiunile se fac în abundență; disperatul asudă, urinează și scuipă des. În raport cu circulația peste măsură de activă disperatul are o senzație de căldură neobișnuită. Dar ceea ce pentru Lange ar constitui caracterul deosebitor între bucurie și disperare, din punctul de vedere al circulației, ar fi umflarea vinelor în desperare. Și Lange ar găsi explicarea acestui fenomen într'un obstacol pus la ajungerea singelui în inimă sau la mica circulație care merge de la inima dreaptă la inima stângă, trecînd prin plămîni. Poate că-î vorba numai de-un fenomen secundar, pricinuit prin aspirațiunile neregulate și expirațiunile violente, ce le cer strigătele, violența deosebită, tumultuoasă, a inervației și toți factorii cari favorizază stasa singelui în vene.

Hiperemia creierului se manifestă printr'o escitație deosebită, printr'o activitate excepțională, printr'o revărsare abundentă de idei și concepții. De aceea disperatul simte nevoea să vorbească, să scrie, să cînte; cu un cuvînt simte nevoea să se manifesteze în sensul ideilor și concepțiilor lui. Voacea lui devine plină, sonoră, modulată; poate reda toate nuanțele gândirei lui; de aceea de multe ori rămînem surprinși de unii înși, pe cari în viața obișnuită îi cunoaștem lipsiți de elocință, în desperare putîndu-ne mișca chiar pînă la lacrimi cu graiul și mimica lor. Dacă mai ales ideile ce le represintă se potrivesc cu natura lor, atunci devin și mai sugestivi în exprimare, fie că vorbesc, fie că cîntă, etc., pentru-că ceea-ce se resfrînge în realitate în exprimarea ideilor este propria lor natură, și aceasta fiind exaltată, se manifestă în mod exaltat.

Stările organo-psihice descrise se pot întîlni în viața pesimistului alternînd, dar cele mai de multe ori una din ele face caracteristica pesimistului. Din punctul acesta

Sinuciderea

de vedere am putea chiar împărți pe pesimiști în trei grupe: *pesimiștii pasivi*, aceia cari sînt stăpîniți de lene sau de tristețea sau de amîndouă aceste stări deodată, caracterizîndu-se prin pasivitatea lor, prin încetinimea activităților lor organice; *pesimiștii activi*, aceia cari sînt cuprinși de plictisală sau de desperare sau de amîndouă aceste stări deodată, caracterizîndu-se prin activitatea lor, prin repeziciunea activităților lor organice; și *pesimiștii mixți*, aceia cari cînd sînt stăpîniți de bine, cînd de urît, cînd de tristețea, cînd de desperare, caracterizîndu-se prin mobilitatea lor, prin alternanța în intensitate a activităților lor organice. Studiul amănunțit făcut asupra stărilor organo-psihice ne dispensază de-a reveni, pîrîndu-ni-se îndeajuns de lămurite cele trei tipuri de pesimiști.

Pesimiștii pasivi se împacă lesne cu starea lor organo-psihică, reducîndu-se la un soi de viață latentă pînă li vine sfârșitul

definitiv. Nu tot așa se petrece lucrul cu pesimiștii activi și cu pesimiștii mixți în perioadele lor de activitate. Aceștia își simt starea lor organo-psihică; în măsura în care singele lor circulă cu putere și sistemul nervos li-î ațîțat se manifestă și zbuciumul lor. Dintr'un moment într'altul ei ating gradul celei mai mari escitabilități și dacă alte mijloace de ușurare nu se oferă în vre-un chip, precum vorbirea, scrisul, cetirea, lupta, chiar aten-tarea la viața cuiva, ei atentează asupra propriei lor vieți, si-nuciderea constituind ultimul mijloc de descărcare saū de multe ori cel mai lesnicios de utilizat. Nu vorbim, dară, de sinucidere ca de o stare organo-psihică, ci ca de-un act final, care termină greutatea unei anumite stări organo-psi-hice, termină zbuciumul unei firii, care atingînd paroxismul agitărei, se vede, se simte în pragul nimicirei, și în locul retragerei preferă intrarea în neant.

În lucrarea sa despre *Sinucidere* Durkheim cuprinde la o laltă, pe lingă cazurile în cari cineva își curmă zilele cu propria-i voință ca să zicem așa, și cazurile în cari cineva știe că merge la moarte și cu toate aste n'o evită. Așa Durkheim consideră ca sinucideri și cazurile de moarte a soldaților în resboi și cazurile cînd cineva se espune primejdiei într'un scop oare-care. Și deosebirea între o sinucidere și alta Durkheim n'o vede de cît în mobilul ei. Moartea soldatului în răsboi ar fi o sinucidere cu un mobil moral; iar împușcarea unui ins prin propria-i mînă ar fi o sinucidere cu mobil patologic. Se înțelege că dacă e să estindem înțelesul cu-vintelor mai mult de cît ele îl comportă, putem să ajungem la aprecieri și asemănări de tot soiul. Dar tocmai nouă ni se pare limpede că vorba sinucidere nu comportă de cît înțelesul, că un ins își pune capăt zilelor cu propria-i voință pe temeiul desgustului de viață. Și în sensul acesta confusiune nu mai poate fi.

Dacă ar fi să socotim ca sinucideri cazurile de moarte a sol-daților în bătălie, bună oară, am putea împinge și mai departe cu aceeași logică înțelesul și să socotim ca sinucideri morțile tuturor oameailor. Dacă bătălia implică sinucidere, de ce în-treaga viață socială, care în total nu-î de cît o imensă bătălie, n'ar implica sinucideri? Dacă actul de-a pleca la răsboi, cu toate că numai unui mor în răsboi, este o încercare de sinuci-dere, de ce n'ar fi încercări de sinucidere eșirea noastră pe stradă în perspectivă să fim atacați de cineva, să se pravale un zid peste noi etc.? Dar mai ales călătoria în tren saū pe mare, căci în firea lucrurilor intră deraerile, ciocnirile, naufragiile, etc., ar putea fi socotite ca tentative de sinucidere. Iată la ce încheeri ne poate duce un înțeles prea larg al unui cuvînt. Tocmai ca să ne lămurim bine, vom căuta să stabilim înțelesul cuvîntului sinucidere.

Ceea ce caracterizază actul sinuciderii nu-î faptul înneacărei în apă, arderii în foc, găsirei în fața gloanțelor, căci după cum spuserăm noi, la tot pasul ne găsim în fața unor elemente cari ne amenință și atunci în sensul acesta am putea spune că în orî-ce moment al vieții încercăm să ne sinucidem; ei caracte-

ristica sinuciderei este faptul desgustului de viață pînă la disprețuirea și nimicirea ei. Soldatul care se espune gloanțelor nu-î desgustat de viață, în sinea lui chiar nu vrea să-și nimicească viața, totdeauna chiar pune înainte sorții de scăpare; și, dacă moare, faptul într'atît se poate asemui cu sinuciderea cît s'ar asemui și înecarea unui ins care, vrînd să treacă în not la țermul celalalt, a fost răpus de puterea valurilor. Nu faptul morței și nici chiar faptul voinței de-a muri constituie sinuciderea, ci întregul proces organo-psiic cu actul final al terminării lui prin însă-și făptura, în care a avut loc, constituie sinuciderea.

De aceea, vorbind de sinucidere, care *grosso modo* și în sens vulgar înamnă numai actul prin care cineva își curmă singur zilele, ținuți sintem să cercetăm procesul organo-psiic ce-a precedat acel act. În sensul acesta sinuciderea pentru noi implică și o stare organo-psiică, stare care s'ar deosebi de toate cele enumerate pînă aici. Lenea, urîtul, tristeța, desperarea pot fi stări permanente, se pot menține la o treaptă oare-care; starea organo-psiică ce precedă sinuciderei trebuie să fie cu totul excepțională și de scurtă durată. Ne închipuim lucrul acesta, de oare-ce n'avem posibilitatea să studiem o asemenea stare. Admițînd chiar că prin întimplare, am găsi un individ într'o atare stare; faptul numai de-a ne fi arătat noi, de-a fi dejucat planul său de sinucidere, îi și schimbă starea și cu asta ne pune în imposibilitate de-a-i studia nuanțele și de-a-i face o descripție. Singurele date de cari ne putem servi sînt numai actele ce-au precedat sinuciderea, mai ales scrisorile, și modul făptuirii sinuciderei.

Adrien Bérenger în teza sa *Considerațiuni psihologice asupra agoniei*, vorbind de starea ce precede sinuciderea o numește *agonie morală*. „În sinucidere, zice el, insul care se sinucide poate fi considerat ca un agonisant moral, la care în cele mai multe cazuri nu se poate bănui alienația mintală.“ Negreșit că au înaintat prea departe alieniștii ca Esquirol și Bourdin cari au văzut în ori-ce sinucis un alienat. Dar în ori-ce caz, ori cum am judeca, starea organo-psiică ce precede sinuciderea numai normală nu este. În cursul studiului nostru vom da mostre de scrisori de-ale sinucișilor și de-ale celor ce-au încercat, din care vom vedea că stările organo-psiice precedente sinuciderei sînt foarte variate și numeroase. Și dacă ne-am pune din punctul de vedere al motivelor cari pricinuesc desgustul de viață și, prin urmare, sinuciderea, am putea deosebi două soiuri de sinucideri: *patologice*, cele mai dese, în legătură cu o stare organo-psiică bolnavă, și *raționale*, pornite din motive cari le îndreptățesc în fața recei rațiuni.

Pot fi împrejurări de acele, cari prin alcătuirea lor, înfrîngînd desvoltarea unor inși, punîndu-î în alternativa de-a alege între viață și moarte, cea dintăi reprezentînd înjosirea bunăoară, iar cea de-a doua mintuirea, să prefere cu bună judecată alternativa din urmă. Cu toate că împrejurările acele, prin faptul că sînt

în conflict cu desvoltarea înșilor, se pot socoti ca patologice și prin urmare la fel și sinuciderile determinate de ele; nu mai puțin, din punctul de vedere al insului ce săvârșește actul, întrucât acesta judecă în mod rece, sinuciderile din urmă se pot socoti ca raționale. Las că de obicei legea fundamentală a vieții se impune cu atita tărie că insul chiar înjosit, chiar jignit în sentimentele lui, tot ține să trăească; așa că, în definitiv, pentru a se sinucide tot trebuiește o anume stare de exaltare, de congestionare cerebrală, care nu se mai poate socoti ca normală.

Dar cu toate aste convenim c'aū putut fi persoane, care să se sinucidă în mod rațional; bine înțeles că acele casuri de sinucidere esă din cadrul concepției noastre. Ele apar mai mult ca niște acte de curaj săvârșite în niște împrejurări date, ca niște decisiuni luate pe urma unor raționări, și tocmai printr'asta pierd caracterul atribuit în genere sinuciderilor comune. Socrate între alternativa de-a i se servi cupa cu otravă și de a o lua singur, preferă pe aceasta din urmă. Seneca între alternativa de-a fi ucis prin porunca lui Neron și de-a se sinucide, preferă alternativa din urmă, tăindu-și vinele și incindându-se în bae. Fapte analoage se pot cita încă multe. Dar în toate aceste exemple sinuciderea nu apare de cît ca o cale dintre multe altele la fel; alegerea ei stă mai mult în concordanță cu ideile morale ale insului, pe cînd în sinuciderea de care vorbim noi este vorba de singura cale pe care o întrevește un ins într'un moment dat în legătură cu starea lui organică abătută de la linia normală.

CAPITOLUL IV

MANIFESTĂRILE PESIMISMULUI CONTIMPORAN

Am văzut stările organo-psihice ce se întâlnesc în pesimism, începînd cu forma cea mai atenuată, lenea, și sfîrșind cu forma cea mai înaltă, sinuciderea, avînd cu toatele de caracteristică fundamentală desgustul de viață într'un grad mai mic sau mai mare. Aceste stări organo-psihice nu rămîn concentrate în ființa ce le are; ele se transmit înafară, manifestîndu-se prin acte de tot genul în toate domeniile activității omenești. Prin semnificarea ce acele acte o capătă în viața obișnuită, se trezește interesul și curiozitatea noastră de-a le urmări. Și în special manifestările pesimismului contemporan se impun mai mult atențiunii prin multiplicitatea și intensitatea lor. Pesimismul contemporan se prezintă cu un caracter mai deosebit ca pesimismul trecut. Dacă puțin înși îl practică în mod sistematic și ca să zicem așa conștient, nu trebuie să scăpăm din vedere că cei mai mulți îl practică inconștient. Așa că pesimismul contemporan apare ca o fatalitate ce se impune mai presus de toate considerațiunile sociale și morale.

Nu vom vorbi despre pesimismul indian sau budism, cu toate că o respectabilă parte din omenire îl practică astăzi. Budismul actual are rădăcini adînci în trecutul și tradițiile indienilor, așa că în parte am putea spune că practica lui actuală își găsește sprijin mai mult în acel trecut și în acele tradiții de cit în condițiile actuale de viață ale indienilor. În sensul acesta putem considera budismul ca un pesimism trecut. Nu-î tot așa cu pesimismul european, inspirat în parte de pesimismul indian. Pesimismul european se prezintă cu vigoarea budismului de odinioară. Dacă spiritul de ipocrizie n'ar acoperi aproape întreaga noastră viață cu întregile ei manifestații, dacă ceea ce

intr'adevăr simțim am și manifesta la lumina zilei, numai atunci s'ar vedea cât de răspîndit este pesimismul contemporan.

Aici este locul să pomenim despre cele două vieți pe cari le ducem noi : viața convențională, viața morală, viața aranjată după legile și regulile unei vremi date, și viața naturală, viața fatală, viața care impune cu tăria unor energii ce nu le putem comanda. Putem vedea la tot pasul contrazicerea dintr'o tendință și cealaltă și compromisul la care recurgem mai întotdeauna ca să împăcăm pe una cu alta în paguba liniștei noastre sufletești. De aceea nu-î rar a se vedea, și în privința aceasta sînt destule mărturisiri prețioase, că tocmai aceia cari își înădușă mai mult viața naturală, punînd în evidență pe cea convențională, sînt mai neliniștiți, mai tulburați sufletește și organicește, cu toată aparența corectitudinii lor exemplare. Aceștia pot isbuti, ținîndu-se după legile și regulile unei vremi date, să ocupe cele mai frumoase ranguri sociale, să propage cele mai optimiste idei, un observator scrupulos poate întrevădea sub masca mulțămirei fisionomia adevărată a nemulțămirei cu toate desilusiile și decepțiile ei. Și atunci se înțelege pentru-ee hulitul, pentru-ee haïmanaua chiar, radiază de fericire : pentru-că, nepăsător pentru o viață convențională, primește să ducă o viață naturală, o viață fatală, pe care i-o impun nevoile trupestă ; și aceste cînd sînt mulțamite, chiar peste legile și regulile unei vremi date, zăgrăvesc pe față mulțămirea adevărată.

Trebue, dar, judecînd pesimismul contemporan, să trecem peste tendința convenționalism, să escludem pe cât posibil manifestările exterioare sau cel puțin să le dăm interpretarea adevărată. Dacă este tendință pesimistă a te lăsa tîrit în nevoe, a nu reacționa ca să revii la o stare mai bună ; nu-î mai puțin tendință pesimistă a te îneca în bine și a nu pleca de loc urechea la durerile altora. Caracterizînd pesimismul prin desgustul de viață, trebuie să urmărim acest desgust în toate manifestările lui, chiar și sub acele forme, sub cari se cuvine a se spune că viața este prețuită. Pentru asta vom considera mai puțin viața convențională și mai mult viața naturală, urmărind tendințele acesteia din urmă, care cu atît determină în oameni o stare de tulburare sufletească cu cît vine mai în contrazicere cu cea dintăi. Și cum în deobște viața convențională este produsul a atîtor prejudecăți, dintre cari parte le-am văzut în introducerea acestui studiu, fatalmente ea vine în conflict cu viața naturală : cu cît cineva duce viața în mod mai convențional cu atît vine mai în luptă cu viața naturală, ce-și are legile și pornirile, în cari abia pătrundem de-un timp încoace.

Va trebui, prin urmare, să nu uităm criteriul de la care am pornit, să nu uităm punctul de sprijin, din care ne punem și față de care elădim concepția noastră. Acel punct de sprijin este legea fundamentală a vieții : de-a se conserva și perpetua. Toate manifestările omenești cari vor gravita în jurul acestei legi le vom socoti ca sănătoase, ca bune, ca optimiste în sensul relativ al

cuvintului; toate manifestările contrarii ca bolnave, rele, ca pesimiste. Viața în genere, la om cași la animale, implică conservare și perpetuare, acestea fiind condițiile fundamentale ale manifestării ei. Dar nu se pare oare, din punctul acesta de vedere, o neechibuzire, a vorbi de viața care prin sine ar implica neconservare și neperpetuare? Firește că da, atunci cînd ne raportăm la viața animală în carba ei mișcare. Dar lucrul se schimbă cînd ne raportăm la viața psihică, la viața, care dacă ni-i îngăduită expresia, se judecă pe sine.

În necurmatele-î metamorfose, viața psihică prinde momentele propriei ei declinări, și cum tendința spiritului către universalizarea unor stări mărginite și relative este foarte răspîndită, nimic nu împiedică ca viața psihică să se judece numai în sensul căderii ei, în sensul nimicirii. Și dacă în mod fatal sînt spirite conduse să vadă numai partea creatoare a vieții, să fie exclusiv optimiste, de ce n'ar fi cu o deopotrivă îndreptățire spirite cari să vadă numai partea distrugătoare a vieții, să fie exclusiv pesimiste? Aceste tendinți nu apar în timp de cît o dată cu apariția vieții psihice, o dată cu momentul cînd vieții îi fu dat să se privească pe sine. De aceea aceste tendințe propriu zis nu aparțin de cît omului, și încă nu ori-cărui om, ci numai acelor, la cari s'au ivit anume centri de asociațiune în legătură cu tendințele arătate, vorbind bine înțeles de partea ce-o ia conștiința în judecarea acelor tendinți. Altfel se înțelege că noi putem deosebi și la oamenii proști tendinți optimiste și pesimiste, în treacăt fie zis mai mult tendințe optimiste; dar de cari tendințe ei în nici-un caz n'au conștiință.

De aceea s'a zis cu dreptate că pentru a fi pesimist, adică pesimist rațional, căci noi cuprindem sub numirea de pesimism toate tendințele, conștiente cași inconștiente, trebuie un grad înaintat de inteligență. „Mărturisesc, zice Renan, că reflectînd, mă găsesec mîndru de pesimismul mîeu și că, dacă l-aș simți potolindu-se, veacul rămîind acelaș, aș urmări cu aprindere să văd ce fibră s'a siăbit în inima mea“. Dar, dacă judecînd din punctul de vedere al motivelor care ne pot sugera un pesimism rațional, găsim că trebuie un grad de inteligență; nu mai puțin trebuie aceeași inteligență spre a fi optimist rațional sau chiar indiferentist, vîzînd că în definitiv natura nu îndreptățește mai mult o tendință ca alta. Mergînd mai departe, putem spune, că pentru a fi ori-ce, trebuie un grad de inteligență, de care astă-zî cel puțin numai o minoritate dintre oamenii dispune. Marea masă, mulțimea nu cugetă în genere la nimic și dacă este ceva, dacă tinde către ceva, o face aceasta numai în virtutea unui obicei, la fel cu obiceiul în virtutea căruia turma de oi urmează păstorul ori, cînd una din ele s'a aruncat prin întimplare în apă, toate celelalte dau s'o urmeze.

Așa că dacă ni s'ar îngădui să facem o clasificare în pesimism, după cum inteligența ia sau nu parte, am deosebi pesimismul conștient și pesimismul inconștient. Schopenhauer ar fi un pe-

simist conștient, iar amorezul desperat un pesimist inconștient. Dar nu ne vom ținea la această clasificare, pentru-că în general, cu tot gradul nostru de inteligență, manifestările ni-s prea puțin conștiente. Are atita de mare parte firea animală în noi, și toate fenomenele ei sint inconștiente, că stări sufletești și tendinți diverse pot isvori de-aici și noi să nu li pătrundem rostul. De cite ori nu ne pomenim triști, alt-fel zis, de cite ori nu ne pomenim pesimiști, desgustați de viață, fără să avem un motiv plausibil, conștient, pentru aceasta. Dar, dacă noi n'avem motivul plausibil, asta nu înșamnă de fel că motiv nu există; el poate fi în adîncul firei noastre animale, el poate fi în imfrînarea vre-unei trebuinți organice interne, pe care noi nici n'o bănuim.

Sintem triști, sintem desgustați de viață, fără nici-un motiv intelectual, rațional. Eșim să ne plimbăm, să ne încălzim la razele soarelui, să privim natura, să-i ascultăm accentele; tristeța nu ne trece. De ce să alergăm la talmăcirea că tristeța, că pesimismul, ca niște musafiri nepoftiți, cari steteau în afară de noi, s'aũ introdus în noi, și să nu credem mai degrabă că dintr'o pricină oare-care, spre pildă o întirziere în reintegrarea celulelor noastre nervoase, sintem triști? Și dacă ne ducem în direcția asta, ne amintim, că în ajun îndată ce ne-am sculat de la masă, spre a nu întirzia afacerile unui amic, fusesem nevoiți să scriem o lungă scrisoare; ceea ce-a răpit mistuirei, prin cantitatea chemată la creer, cantitatea de sînge cerută spre a se îndeplini normal. De data asta am putut să ne punem pe urma pesimismului nostru; dar o putem face aceasta ori-cînd? Cunoaștem în amănunt resorturile organismului nostru, ca să știm care anume s'a stricat atunci cînd noi ne-am resimțit? Fi-rește că nu. Dar nu mai puțin, din toate cite am spus pînă aici reesă că în direcția asta trebuie să urmărim pricinile fundamentale ale tendințelor noastre.

Ori-cari însă ar fi pricinile pesimismului, ceea ce vom căuta să lămurim mai bine în cursul acestui studiu, nu e mai puțin adevărat că pesimismul contemporan se manifestă într'o măsură cu mult mai mare de cît se vede și se recunoaște oficial. De manifestarea sa în filosofie nu mai este îndoială; de cît unii vor să vadă și să recunoască numai pesimismul filosofic, numai doctrina pesimistă. Noi am estins înțelesul vorbeii pesimism, de oare-ce doctrina pesimistă din filosofie nu ni s'a părut a fi de cît o parte a mișcării pesimiste generale. În doctrina pesimistă noi am văzut numai răsfrîngerea în domeniul filosofiei a *ceva* care la fel, variînd numai în formă, se resfrînge în literatură, artă, știință, politică, viața socială, etc., și acel *ceva* l-am numit pesimism. Acel *ceva* ni se pare în de ajuns de definit prin cele spuse pînă aici; natura îi vom vedea-o mai departe; iar deocamdată să-i privim manifestările.

Pesimismul contemporan în religie se manifestă prin spiritul de neîncredere ce stăpânește pe adept. Dacă mai urmează practicelor ei, aceasta este de multe ori mai mult în virtutea obiceiului și a cerințelor vieții convenționale. Religia nu mai prinde astăzi ca odinioară întreaga fire a adeptului, nu-l mai absoarbe; aceasta mai ales

Religie

cu privire la creștinism. Iar cît s'atinge de mosaism și islamism, aceste două religii constituiesc chiar prin cuprinsul lor niște tendințe pesimiste. A te adapta unor anumite prescripții și reguli, a te hotărî să nu mai eși din hotărările lor, ce poate fi de cît pesimism? Și cu atît mai mult cu cît religiile acestea și chiar creștinismul, sînt clădite pe principii cu totul imaginare. E lucru cunoscut de ori-cine cari se ocupă cu istoria omenirii, că întemeetorii religiilor, departe de-a fi fost trimișii unei puteri dumnezeiești, erau niște oameni ca toți ceilalți; doar cît mai deștepti și cu o putere de imaginație uneori extraordinară. Modul cum concepeau ei lumea în fierbîntea și exaltata lor imaginație îl traduceau în maxime, cari trecînd din gură în gură se împrăștia și constituiau noua religie.

În special închipuirea unei vieți viitoare formează temelia ori-cărei religii. Și prin această temelie chiar, pesimismul în viață este favorizat. Viața pămîntescă este privită de religie numai ca o vreme de încercare, în care la îndămîna omului se pun ispitele diavolului, și pentru cele mai multe religii ispitele diavolului sînt actele cele mai fundamentale ale vieții, cum fiecare știe: actele în legătură cu conservarea și perpetuarea vieții. Idealul celor mai multe religii este ascetismul, care este o calcare flagrantă a principiului de perpetuare a vieții, și îngrijirea corpului, care este o calcare flagrantă a principiului de conservare a vieții. Potrivit vechilor păreri, că spiritul este ceva deosebit de corp, că el este păticeica divină veșnic trăitoare, îngrijirea omului trebuie să se îndrepte spre cea ce-l veșnic trăitor, nu spre cea ce mai curînd ori mai tîrziu se duce. De aici disprețul pentru viața organică, cultivarea desgustului pentru dînsa; de aici resignarea creștinească cu toate urmările ei, de cari speculanții prejudecăților omenești profită, și fatalismul islamic, care condamnă milioane de inși la o viață atît de moleșită.

La prima vedere nimic nu pare mai nepotrivit de cît apropierea tendințelor pesimiste de apucăturile religioase. Și lucrul ar fi așa dacă am judeca din punctul de vedere al unor principii imaginare, pe cari religiile le pun la temelia lor. Dar, judecînd din punctul de vedere curat omenească, pornind de la ideea că viața pe care o trăim trebuie să o prețuim și nu o alta imaginară, despre care nu putem avea nici-o dovadă, putem spune că însuși fondul religios este pesimist, pentru-că acel fond implică disprețul vieții pămîntesci. Se înțelege că atunci cînd vorbim de religii, nu înțelegem practica lor, ci numai doctrina. Căci în cursul vieții, ori-cît ar fi de religioși, oamenii tot fac

ceea ce-î natural să facă; și vorba lui Descartes, că: „Gîndim metafizicește, dar trăim și lucrăm fizicește“ se verifică și de data asta. Dar chiar, judecînd din punctul de vedere religios, ni-î lesne să arătăm în cît de mare măsură pesimismul se manifestă în religie. Cîți sînt religioșii cari își apropie principiile fundamentale ale religiei, de care țin? Și dintre aceia cari își apropie doctrina, cîți n'o modifică cu imaginația lor, năzuind s'o dea sub o formă personală ca o nouă religie? Această lipsă de unitate în mijlocul aceleași religii, acea nepăsare pentru formulele și practica ei, ce sînt, din punct de vedere religios, de cît niște tendinți pesimiste? Unii aū atribuit răspîndirii spiritului științific această descompunere religioasă. În parte poate să fie adevărat; dar, cum descompunerea religioasă se observă și la inși cei mai puțin familiarizați cu spiritul științific, se vede că sînt și alte pricini. Nu intrăm acum în detaliul acelor pricini; putem spune doar atît că ele ni se par comune în esplicarea pesimismului contemporan sub toate formele și, prin urmare, și în esplicarea pesimismului religios.

Pesimismul filosofic contemporan a dobîndit o temelie cu doctrina lui Schopenhauer. Din toate scrierile acestui filosof se degajă desgustul pentru viață. Nu vom analiza pentru moment motivul aceluî desgust, ci vom arăta cum se manifestă. La Schopenhauer desgustul de viață se objectivează, se traduce în afară asupra mani-

Filosofie

festărilor vieței. Cu o deosebită predilecție el arată părțile negre ale vieței, vede răul aproape în toate lucrurile, și în direcția aceasta își construiește sistemul, căruia îi dă o valoare absolută. „Un principiu necunoscut, un X , pe care nici-un termin nu-l poate traduce, dar pentru care cuvîntul *voință*, — în înțelesul foarte general de forță — este expresia cea mai puțin neexactă, esplică universul. În sine însă-și, voința este una și aceeași: pluralitatea fenomenelor nu-i de cît o aparență, rezultînd din alcătuirea inteligenței, facultate secundară și derivată: printr'însa totuși voința inconștientă devine conștientă și trece din existență în ea însă-și la existența prin sine însă-și. Recunoscînd atunci că ea nu-î în fondul ei de cît dorință, prin urmare nevoie, prin urmare durere; ea nu-și găsește alt ideal în viață de cît de-a se tăgădui pe sine și de-a opera prin știință liberarea sa.“ Aceasta-î în cîteva cuvinte, după Ribot, redusă la ceea ce are de esențial, doctrina schopenhaueriană analizată de acest din urmă filosof în lucrarea sa *Filosofia lui Schopenhauer*.

În totalitatea ei filosofia schopenhaueriană are caracterul de desgust pentru viață, dar aceasta nu se manifestă de cît în partea ei morală, acolo unde vorbește, nu despre natură, asupra căreia, în nepătrunderea ei finală, ni-î îngăduit să concepem

ori-ce, ci despre om, acolo unde vorbește despre fondul firei omenești, care pentru Schopenhauer și pentru toți filosofi pesimiști este durerea. „Dacă n'are drept scop imediat durerea, se poate spune că existența noastră n'are nici o rațiune de-a fi pe lume. Căci este absurd a admite că durerea fără sfârșit care naște din mizeria inerentă vieții și care umple lumea, n'ar fi de cât curată întâmplare și nu însu-și scopul vieții. Fie-ce nefericire particulară apare, ce-i drept, ca o excepție; dar nefericirea generală este regula... Tot ce se ridică în fața voinței noastre, tot ce-o pătrunde și i se împotrivesc, adică tot ce este displăcut și dureros, simțim îndată și foarte distinct. Nu băgăm în seamă sănătatea generală a corpului nostru, ci numai punctul slab unde încălțăminte ne roade: nu prețuim prosperitatea afacerilor noastre și nu ne gândim de cât la o nimica toată ce ne mihnește. Buna stare și fericirea sînt deci cu totul negative; singură durerea este pozitivă.“

Din aceste citate din Schopenhauer, cu care toți filosofi pesimiști cad de acord, se poate vedea subiectivismul acestei filosofii. N'avem de cât să le punem față în față cu citatele luate din Guyau la începutul acestui studiu și să vedem deosebirea. Filosoful pesimist judecă viața omenească prin prisma sentimentală, pe cînd filosoful indiferentist o judecă prin prisma rațională. Cel dintîi pune inima, dacă ni-i îngăduit să revenim la vechea metaforă; iar cel de-al doilea creierul. Și în măsura în care sentimentul ia parte la construirea unei filosofii, acea filosofie pierde caracterul ei obiectiv, devenind din indiferentistă într-o măsură mai mare sau mai mică pesimistă ori optimistă. Și în sensul acesta se poate zice mai cu drept că nu durerea, care ar alcătui fondul vieții după pesimiști, este resultanta acelei puteri universale zisă voință; ci mai degrabă acea putere este imaginată ca să se dea o temelie științifică durerii: de aceea întreg sistemul pesimist, chiar prin partea lui care ar trebui să nu fie de loc afectată de însușirile vieții omenești, se presintă totuși ca atare. Greșala antropocentrismului stăpînește ori-ce filosofie sentimentală, fie optimistă, fie pesimistă; amîndouă aceste filosofii asemuindu-se sub punctul acesta de vedere. „La truda existenței, zice Schopenhauer, se adaugă încă rapiditatea timpului care ne grăbește, nu ne lasă să răsufăm, și stă înapoia noastră ca un paznic cu biciul. El cruță numai pe aceia ce i-a plictisit“.

Intr'altă parte Schopenhauer tradează fondul sentimental al filosofiei lui și cu asta dă o dovadă mai mult în sprijinul tezei noastre cînd zice: „O mare durere, o mare nefericire, pot să nevoască a cunoaște contradicțiile voinței de-a trăi cu ea însă-și și să ne arăte în mod limpede neantul ori-cărei sfortări. Așa s'aui văzut oameni, după o viață cu totul agitată de pasiuni tumultoase, s'aui văzut regi, eroi, aventurieri, schimbîndu-se, deodată, resignîndu-se, căindu-se, făcîndu-se călugări sau anahoreți. Acesta-i subiectul tuturor povestirilor de convertiri autentice, bunăoară cea a lui Raymond Lulle. Intr'o zi o mîndră, ce-o iubea

de multă vreme, îi dă în sfârșit întâlnire la dînsa; intră în o-daea ei, nebun de bucurie; dar mîndra, desfăcîndu-și pieptarul, îi desvăluie un sin sfășiat de un cancer oribil. Din momentul acela, cași cum ar fi întrezărit iadul, el se converti, părăsi curtea regelui, se retrase în pustie, se ispăși“.

Poate nici într'o ramură a activității omenești nu se manifestă cu mai multă putere pesimismul contemporan ca în literatură, pentru-că în nici o ramură de activitate nu vorbește mai mult sentimentul ca în literatură. Într'însa se manifestează emoțiunile și patimile omenești, alt-fel zis într'însa se manifestează stările organo-

Literatură

psihice, cele mai de multe ori nu atît ale personajilor puse în scenă cît ale autorului lor. Tendința generală și finală a unei opere este totdeauna, cînd e sinceră, în sensul personalității autorului ei. „Filosofia noastră, zice S. H. Lewes, cînd nu-î de împrumut, nu-î de cît expresia personalității noastre.“ Lucrul acesta mai cu drept se poate spune despre literatură. În special literatura contemporană abundă de tendinți pesimiste în toate ramurile ei. Am putea spune că fondul ei general este desgustul și disprețul pentru viață, drept care i s'a și zis *literatură decadentă*.

Nicăeri mai mult ca în Franța nu s'a manifestat literatura decadentă; de aceea acolo vom întilni pe cei mai în faimă ai ei reprezentanți. Baudelaire și Verlaine în poezie, Huysmans în proză. Într'o importantă lucrare *Ce este arta?* Tolstoi face o serioasă critică a literaturii decadente. Vorbind despre Baudelaire și Verlaine, el se exprimă: „Concepția celui dintăi, Baudelaire, a fost de a ridica în teorie egoismul grosolan și de a înlocui moralitatea prin ideea frumuseței, vagă ca nouri și cu totul artificială. El prefera o față de femei sulemenită unei fețe cu culorile naturale și arborii metalici și imitațiunile minerale ale apei arborilor și apei naturale. Cel de-al doilea, Verlaine, recunoștea neputința lui morală, desechilibrarea lui, și vedea leacul acestei neputinți în cea mai grosolană idolatrie catolică. Și unul și altul, de alt-fel erau nu numai lipsiți de naivitate, de sinceritate și de simplitate, dar încă plini de artificio, de bizarerie voită și de suficiență.“

Ceea ce caracterizază literatura decadentă este o volubilitate sufletească ne mai pomenită. Decadenții concep o operă într'un gen oare-care, apoi o altă într'un gen cu totul opus și în cuprinsul chiar al aceleași opere se văd contraste isbitoare de sentiment. Personajile n'au unitate în acțiune; în de obște îi fac impresia unor alienați, trecînd cu cea mai neauzită seninătate de la o idee la alta, fără nici o legătură logică. Forma cea mai curioasă sub care se arată este cea de a ascunde scepticismul, neîncrederea sub forma unei credinți oare-care, de-a creea aceea

credință potrivit cu spiritul lor zbuțumiat. Așa, în Franța mai ales, se vede în literatura decadentă o întoarcere la catolicism; se exaltează ritualul religios nu în sensul vechei cucernicii și naivității, ci în sensul rafinărilor moderne, ceea ce face să se seoboare și mai mult considerațiunea unora pentru acest ritual. Și ceea ce atrage atenția asupra acelor creațiuni nu-î atît artificialul sub care se dau, cît realul, pe care îl ascund.

„La formarea acestui neo-catolicism, zice René Doumic, multe elemente au concurat. Multe sentimente se întilnesc în el, afară totuși de unul: sentimentul creștin. Căci în ce se atinge de el, zadarnic ai căuta aci umbra măcar saū aparența. În schimb, ceea ce se distinge în această tulburare ideală, este oboseala de trai, disprețul epocii prezente, trebuința de-a se face bizar, o tendință de rafinați către simplitate, adorația copilăroasă a minunatului, seducția bolnăvicioasă a visărei, sguđuirea nervilor și mai ales chemarea exasperată a senzualității. Intr'asta constă într'adevăr cea ce se ascunde în adincul acestui pretins misticism. Intoarcerea la o falsă devotare se produce în acelaș timp în care cineva blestemă dragostea și se desperează după dînsa. Asta-î foarte semnificativ. Micșurarea credinței coincide cu micșurarea plăcerei; trebuie dar a prinde pe una pentru a mîntui pe cealaltă. Această nostalgie a creștinismului este părerea de rău după o posibilitate de plăcere pierdută. Această năzuință către pietate este silința unei generații ostenită de-a reda sufletelor noastre credința care ne făcea să iubim păcatul.“

Un mare reprezentant al tendințelor pesimiste în literatură este scriitorul american Edgar Poë, despre care traducătorul său în franțuzește, Baudelaire, zugrăvindu-se în parte și pe sine, zice: „Nici-un om n'a povestit cu mai multă magie *excepțiunile* vieței umane și ale naturei; aprinderea de curiozitate a convalescenței; isprăvitul sezoanelor încarcate cu splendori enervante, vremile calde, umede și brumoase, cînd vîntul de sud potolește și destinde nervii ca strunele unui instrument, cînd ochii se umplu de lacrimi cari nu pornesc din inimă; halucinația, lă-sînd mai întăi loc îndoelei, în curînd convinsă și raționatoare ca o carte; absurdul instalîndu-se în minte și cîrmuînd-o cu neînfrînta-î logică; isteria usurpînd locul voinței; contradicția stabilită între nervi și spirit, și omul desacadrat pînă la gradul de-ași exprima durerea prin ris. El analizază ceea ce-î mai fugitiv, cîntărește imponderabilul și descrie, în acel mod minuțios și științific ale cărui efecte sînt teribile, tot acest imaginar care plutește în jurul omului nervos și-l conduce la rău.“

În literatura engleză Byron și Shelley, în literatura italiană Leopardi, arată partea mare a pesimismului în literatura contemporană. Din scrierile lor se degajă o atmosferă tristă, ademenitoare, care ne prinde ca un virtej, făcîndu-ne să vedem la tot pasul neantul zbuțumărilor noastre. Cu o putere egală de sugestie în literatura romînă a fost Eminescu. Adept al filoso-

ficii schopenhaueriene el traduce în versuri această filosofie, care a întâlnit un mare resunet în sufletul generației literare care i-a urmat.

În critica ce-o face Tolstoi lui Wagner, cu toată asprimea ei, este și o mare parte de adevăr. Ori-cine a avut ocazie să asculte muzica lui Wagner a putut observa impresia ce i-a rămas: impresia oboselei și a enervării. În toată acea sguđuire nervoasă, pe care o simte ascultătorul, este ceva din cuprinsul muzicei însă-și. Acele

Artă

treceri în contrast, de la notele cele mai scoborite pînă la cele mai înalte și vice-versa, aű ceva analog cu volubilitatea sufletească de care pomeneam în pesimismul literar. Acele treceri traduc zbuciumările unei firii sub stăpînirea unor stări organo-psihice de genul celor descrise; în de obște ele traduc un pesimism mixt. Și mi se pare că are dreptate Tolstoi atunci cînd zice: „Wagner calculează totul pentru efect: și monștrii și focurile magice și acțiunea, care se petrece în fundul apei, și obscuritatea în care se găsește spectatori și orchestra ascunsă și combinațiunile armonice inedite.“

Am putea spune că ce este Schopenhauer pentru filosofie, este Wagner pentru muzică. Ba am putea chiar spune că în măsura în care filosofia schopenhaueriană a răspuns zbuciumului minții noastre, muzica wagneriană a răspuns zbuciumului sentimentelor noastre. Aici nu-ı locul să arătăm pentru ce lucrul se petrece ca atare, aceasta se va vedea din desfășurarea subiectului nostru; constatăm numai că el se petrece; și dacă mulți convenim că filosofia schopenhaueriană este descurajatoare, că muzica wagneriană este deprimantă, puțin înse șintem care să recunoaștem un cusur vital în aceste manifestări omenești, mai ales cînd ele răspund fondului nostru intim și ni se prezintă sub o formă atît de sugestivă.

Acelaș sentiment de deprimare, care tradează pesimismul, se degajază și din celelalte arte: pictură și sculptură. Stările noastre organo-psihice, sentimentele noastre, se traduc prin anumite culori, anumite combinațiuni, anumite atitudini. În artele plastice moderne se întrebuițază în de obște culorile, combinațiunile și atitudinile, cari din partea autorului traduc și privitorului îi sugerează lenea, tristeța, uritul, disperarea și nu rare ori chiar sinuciderea. Afară de asta, cași în muzică, cași în filosofie, cași în literatură, și în artele plastice se vede acea grabă după isprăvit, acel contrast de culori crude tradînd un contrast de simțiri, o tremurare de penel și de daltă neobservată la pictura și sculptura veche. Treacă cineva dintr'un muzeu de arte plastice vechi într'unul de arte plastice moderne și se va convinge de contrastul isbitor; vrînd nevrînd va recunoaște

că se găsește într'o altă lume, care are de comun cu lumea veche, doar fondul; dar forma este cu totul schimbată. Spre caracterizarea artelor plastice moderne ni s'a părut interesant a reproduce aici, după Tolstoi, extrasul dintr'un jurnal intim al unui amator de pictură care a vizitat, în 1894, expozițiile parisiene.

„Am fost astă-zî la trei expozițiuni: a Simboliștilor, a Impresioniștilor și a Neo-impresioniștilor. Am examinat picturile cu grijă și cu atenție, dar încercăi pretutindene aceeași stupefacție și, la urma urmelor, indignare. Expoziția lui Pissaro era încă relativ de înțeles, deși desemnul și subiectul lipsiau și coloritul părea neavenit. Desemnul era așa de vag că uneori cu greu deosebiai de ce parte era îndreptat brațul său capul. Ca subiect, artistul urmărea în general „efectele”: *Efect de ceață, Efect de sară, Apus de soare*; erau unele tablouri cu figuri, dar fără subiect. Albastrul și verdele deschis predominau în colorit. Și fie-care tablou avea un ton special, de care părea inundat. Așa în *Păzitoarea de giști*, tonul special era verdele cenușiu; minjiturile acestei culori se găseau cam peste tot locul: pe față, păr, mini, vestimente.

„In aceeași galerie erau tablouri de Puvis de Chavannes, Manet, Monet, Renoir, Sisley, de ale Impresioniștilor. Unul din ele reprezenta în profil un cap albastru. Toată fața nu era de cît cea culoare albastră cu alb de plumb. O aquarelă de Pissaro era făcută toată din mici puncte și pe primul plan se vedea o vacă zugrăvită în punctulețe multicolore. Puteai să te apropii, să te depărtezi, nu prindeai culoarea generală.

„De acolo mă dusei să văd Simboliștii. Privii mult fără să cer explicațiuni nimăruî, silindu-mă să gîcesc subiectul; dar sînt opere înafară de ori-ce pricepere. Primul obiect ce-mi lovi vederea fu un înalt relief în lemn, rău executat, reprezentînd o femeie goală, care, cu amîndouă mînele, își apăsa sînul și lăsa să țîșnească sînge; și acel sînge avea tonuri violacee. Părul ei cade mai întăi, apoi să ridică și se transformă în arbore. Intreg corpul acestei femei este uniform zugrăvit în galben și părul ei în castaniu.

„Iată o pictură: o mare galbenă, o navă în care poate plutește o inimă; la orizont un profil uman, înconjurat de o aureolă și un păr galben care se confundă cu marea și se pierde. Culorile unor tablouri formează o pătură așa de deasă că n'ai putea spune dacă aceste opere sînt pictură sau sculptură. Un alt tablou și mai nepriceput: un profil de om, înaintea căruia se văd flacări, pe cari se desemnează niște dungii negre: lipitorii, cum mi s'a spus în urmă. În sfîrșit întrebaî pe un domn care se primbla pe-acolo, ce însemnau toate acele. El îmi spuse că statua era un simbol care reprezenta *Pămîntul*; inima plutitoare pe marea cea galbenă, era *Ilusiunea* și domnul cu lipitorile: *Răul*.

„Se mai aflau picturi impresioniste: contururi de făpturi vagi

umane ținind cîte-o floare în mină. Totul monoton, fără desemn; totul amestecat sau indicat printr'o groasă linie neagră."

Nu numai în ramurile speciale de activitate omenească se manifestă pesimismul contemporan; ci cu o intensitate destul de mare în viața de toate zilele. E drept că în ramurile speciale de activitate atențiunea noastră este mai mult atrasă prin faptul numărului restrîns al acelor ce se dedată, cît și prin faptul că activitatea lor se concretizază în ceva durabil, supus continuu aprecierii. În viața de toate zilele acțiunile sînt mai greu de prins și afară de asta nici nu li se dă o însemnătate deosebită, cași cum ele n'ar fi elementele din cari se intrupează acțiunea mare, durabilă. Cu toate aste pentru cine observă și analizează, cîmpul vieții noastre zilnice este plin de fapte, de mici evenimente, cari tradează un pesimism uneori destul de accentuat. N'am avea de cît să urmărim, numai în cursul unei săptămîni, rubrica *faptelor diverse* a unui ziar și pe dată ne-am convinge de lucrul acesta.

Viața zilnică

Și o măsură mai bună pentru a judeca gradul desgustului de viață în existența zilnică nu vād alta de cît a ne conduce după cazurile de lene, de tristeță, de plictisală, de desperare, cari cu toatele se pot socoti ca făcînd parte din pesimismul contemporan. Mi s'ar putea spune că nu-î un pesimism formulat, conștient, că-î un pesimism fatal; dar s'ar înșela amar cine ar crede că pesimismul lui Schopenhauer ori Eminescu este mai puțin fatal. Nu intrăm aici în amănunte spre a arata fatalitatea pesimismului, atît la spiritele alese cît și la spiritele mai coborîte; vom dovedi-o aceasta mai departe. Dar ținem a nu se face dintr'o deosebire de formă, o deosebire de fond. Eminescu își traduce pesimismul său prin viersuri duioase și sfășietoare; un om de rînd prin plîns, tînguire, loviri asupra semenului, stricare de obiecte. Asta nu înșamnă altă ceva de cît că fie-care, după firea lui, redă ceea ce li-î de comun.

În vremile din urmă, în țara noastră, în alte țări proporția este și mai ridicată, se petrece mai pe fie-care zi cîte-o sinucidere. Vorbînd de acest act, noi am arătat că el nu-î de cît ultima treaptă a unei scări, ale cărei toate celelalte trepte în jos reprezintă niște stări organo-psihoice pesimiste descrescînd în intensitatea lor. Și dacă ni-î permis să gradăm oare-cum stările aceste și privitor la fie-care să luăm un număr ipotetic de cazuri, putem pînă la un punct imagina quantumul pesimismului contemporan în viața zilnică. Dacă sinuciderea ca act pesimist este în capul scării și zilnic se manifestează la 1 ins, apoi în ordine descrescîndă, am putea spune că desperarea se manifestează cel puțin la 2 inși, tristețea la 3, uritul la 4, lenea la 5. Și multiplicînd aceste cifre în mod ipotetic putem socoti pentru

10 sinuciși, cel puțin cîte 20 de deserați, 30 de întristați, 40 de plictisiți și 50 de leneși. Dar proporția ce-am considerat-o noi este cea mai scoborită ce se poate imagina; în realitate ea ar depinde de raportul ce s'ar stabili, dacă s'ar putea stabili, între diversele stări organo-psihice pomenite și se înțelege că acest raport ar varia foarte mult de la un loc la altul. Proporția ipotetică, pusă de noi, cea mai scoborită posibilă, rămîne nesdruncinată prin faptul că o stare organo-psihică are cu atît mai mulți sortii de manifestare cu cît se apropie mai mult de starea normală, de oare-ce organisme tind mereu a reveni la normală. Așa că dacă sinuciderea este un fenomen esecpțional, lenea și tristeța sînt fenomene aproape comune.

Dar, lăsînd la o parte ipotezele și datele statistice cari sînt supuse atitor controverse, să ne ducem într'o piață, serbătoarea, ori să privim defilarea unor trupe. Observînd într'o piață ce ne spun toate acele fețe, obosite în majoritatea lor, cu trăsăturile contractate și dispuse mai mult în sensul tristeței ori al plictiselei, de cît că sînt afectate de desgustul pentru viață? Chiar pînă la 20—25 de ani întilnești destule figuri triste și plictisite; dar de la această vîrstă înainte numărul lor este copleșitor. Simți parcă cum risul, vorba, ținuta sînt ipocrite; căci ceea ce în realitate le arată adevărata stare organo-psihică se prezintă în caractere opuse. Noi ne-am deprins să vedem o corelație între anumite fenomene, de apariția unor să legăm existența altora, și ni se jignește privirea, auzul, întreaga noastră simțire, cînd vedem contrariul. Așa pe cît de nepotrivit ni se pare cînd un ticălos face pe voinicul, tot pe atît de nepotrivit ni se pare cînd întristatul face pe veselul. Și fapte de-aceste se întîmplă cu prisos în viața zilnică în raport cu cerințele vieții convenționale, așa că nu trebuie să fim înșelați, ci în masca ipocriziei să prindem realitatea.

În defilarea unor trupe este totdeauna mult artificial, fiind-că soldaților se tînde a li se disciplina și stările organo-psihice; cu toate astea prinzi destule figuri întristate și ținute plictisite. În școală nu mai puțin, acolo unde firile se găsesc încă pe sușul vieții, vezi destui băeți și fete desgustați de viață; în timpul din urmă s'au întîmplat și numeroase cazuri de sinucidere. Dar în de obște pesimismul în viața zilnică se tradează prin lene și plictiseală: rare ori ajunge la desperare. În legătură cu aceste stări organo-psihice vezi pe ins, chiar copil, chiar tînar, neîncrezător în cea ce face și desgustat. Omul matur fluctuează în părerile lui; după pilda artistului zbuciumat, trecînd de la acorduri la acorduri, în viața zilnică omul, ca un vislaș căruia i s'a rupt cirma, se lasă la voea valurilor. Nici-o pornire de-a înfrînge greutățile; are o teamă copilăroasă de-a nu fi sdrobotit de ele, cu toate că în fond nu prețuește viața; aleargă după ceea ce vine de-a gata, fără muncă, de care, adevărul este, că nu e capabil; dar nu mărturisește asta.

Și n'o mărturisește, pentru-că viața convențională prescrie

optimismul și pentru-că omul, în tot ce-î determinat în mod imperios să facă, are iluzia c'a pornit de la sine. De iluzia aceasta poate că-î legat procesul psihic cunoscut sub numele de *speranță*. Închipuindu-și omul că astă-zî a vrut să lucreze într'un fel, mine poate să vrea să lucreze alt-fel; așa că în virtutea acestei închipuirii el poate mult timp îngropa desiluzii și creea iluzii el poate mult timp spera. În virtutea acestui proces psihic credem că se mențin unii într'o continuă stare de tristeță orî de lene. Și probabil este că sinuciderea are loc atunci cînd din felurite pricini, în studiul căroră vom intra mai departe, acel proces psihic al iluziilor, al speranței, se mistuește. Viața zilnică pare că oferă mai multe ocazii ca acest lucru să se întîmple, drept care fapt sinuciderile se și întîlnesc mai des în pesimismul zilnic.

CAPITOLUL V

SUBSTRATUL PATOLOGIC INTRA-ORGANIC

Din cele desfășurate până aici apare limpede pentru noi unitatea vieții omenești. Conceperea ei sub formă de organism pe de o parte și sub formă de spirit pe de alta nu-i de cît raportarea la unul și acelaș ce considerat sub două fețe; și nimic nu-i mai lesne pe cît să și vede, de cît ca să ni se pară că cele două fețe reprezintă conținuturi deosebite. Lucrul s'a și întîmplat ast-fel și de aceea mulți au văzut în fenomenul numit viață alăturarea până la contopire a două entități deosebite: materie și spirit. De-acolo înainte jocul imaginației omenești s'a însărcinat, mai ales întru cît s'atinge de fenomenele complexe acoperite de vorba spirit, să le deducă în modul cel mai bizar. Și fie-care filosofas și-a permis să iscodească un sistem al lui asupra vieții. Neîntrebuințarea și neajunsul experienței le împlinîia fantazia umană, luîndu-și sborul către necunoscut, mai la început pe cîtă vreme se întindea un cîmp de fapte avînd de călăuză rațiunea, dar mai apoi, cînd puncte de sprijin nu mai erau, conducîndu-se numai de sentiment.

Spirite mai limpezi văzătoare simțiau de multe ori netemejnicia avînturilor fantaziei. Dar cum pe tema creațiunilor acesteia se făuriau sisteme, cari îndrumau moralitatea oamenilor, însemna a sdruncina această moralitate, cînd te ridicai împotriva avînturilor fantaziei. Și, ca alunecînd pe povîrnișul unei prăpăstii, unii oameni simțiau primejdia căderei; dar nu mai puțin simțiau și neputința întoarcerii. De aceea s'au strecurat veacuri și veacuri de ignoranță trufașă, până cîțiva inși, încă neporniți pe povîrnișul căderei, să aibă curajul opririi în loc, al răs-gîndirii, al înfrînării fantaziei, cu atît mai de nestăpînit cu cît avea imboldul avînturilor trecute, și recunoscînd greșala

căilor bătătorite, să se reducă la rolul, fără doar mai puțin poetic, dar de sigur mai rațional, de experimenter și observator. Cu acești eroi, printre cari figurează cu o deosebită cinste: la franceji, Lamarek, Cl. Bernard, Pasteur; la engleji Darwin, Huxley, Spencer; la germani Haeckel, Bückner, Vogt; la romini Vasile Conta... incape, alături cu filosofia fantesistă, nepărăsită poate cît timp va exista fantesie, filosofia rațională, filosofia științifică.

„Trebue să fi fost crescut, zice Cl. Bernard, și să fi trăit în laboratoare pentru a simți toată însemnătatea tuturor detaliilor de procedee de cercetare, cari sînt așa de des nesocotite și disprețuite de către falșii învățați cari-și zic generalizatori. Cu toate aste nu se va ajunge niciodată la generalizațiunii într'adevăr fecunde și luminoase asupra fenomenelor vitale de cît numai pe cîtă vreme cineva va fi experimentat singur și cercetat în spital, amfiteatru sau laboratoriu, terenul fetid sau palpitant al vieței. S'a zis undeva că adevărata știință ar trebui să fie comparată cu un platoș înflorit și delicios, la care cineva nu ar putea ajunge de cît răsbatînd niște pante stîncose și sgîriindu-și picioarele prin scauri și tufșuri. Dacă ar trebui să dau o comparațiune care să-mi exprime părerea mea asupra Științei vieței, aș zice că-i un salon superb strălucind de lumină, în care nu poți ajunge de cît trecînd printr'o lungă și uricioasă bucătărie“.

De acea „uricioasa bucătărie“ a lui Claude Bernard s'a u ferit tot deauna majoritatea gînditorilor. S'a crezut că s'ar aduce o atingere, o profanare principiului înalt, și închipuit de o esență excepțională, al vieței, și totdeauna filosofii s'a u depărtat de-o atare făptuire. În concordanță cu această prejudecată s'a întins hula pînă și asupra organismului însu-și. Nu-i important ceea ce se vede și se simte; ci acel ceva ce nu se vede și nu se simte; dar care *trebuie să fie*. Și a trebuit în mintea omului să se făurească un întreg proces psihic pe seama celui „trebuie să fie“, un proces psihic, care prin faptul generalității lui nu-i mai îndreptățit ca toate procesele psihice clădite pe iluziuni, dar care au influențat gîndirea omenească. Și cu asta s'a stavilit pentru multă vreme drumul liberei cercetări, de oare-ce, chiar să vrea cineva, este peste puțină a se face în totul tabula rasa de înclinările organice ale minții omenești.

Dar ori-cum, prin numeroase cercetări și experienți, tot s'a putut ajunge la ceva. S'a văzut că fenomenele în mîrginitul cîmp al manifestărei lor pot primi o tîlmăcire anumită, deosebită de tîlmăcirea finală a lucrurilor, ce nu se poate de cît închipui și nici într'un chip dovedi. S'a văzut că toate atributele naturei, departe de-a putea fi ridicate la rangul unor entități, ele nu se pot concepe de cît în natură și prin natură. Totul în cea din urmă analiză, se reduce la un substrat, unul și același în firea lui intimă, căci în natură nimic nu se pierde și nimic nu se cîștigă, dar la nesfîrșit variabil în formele sale. Fenomenele în

natură n'ar fi, prin urmare, de cît formele unuia și aceluiași substrat; ele nu există de cît intru cît există substratul. În sensul acesta pentru noi, noțiunile de *materie*, *forță*, *spirit*, *Dumnezeu* și toate cuvintele care implică niște atribute abstracte nu se raportă de cît la unul și același substrat, necunoscut deplin în sinea lui, fie că i-am zice ori-cum.

Concepția aceasta răsare pentru noi din faptul, că în natură nimic nu se pierde și nimic nu se câștigă și din faptul că nu ne putem închipui nici un fenomen fără un substrat material într'o anumită formă. Către această încheiere ne duce și corelația strînsă dintre alcătuirea materială și modul de manifestare al fenomenului. Un fenomen simplu este în legătură cu o simplă alcătuire materială și un fenomen complex este în legătură cu o alcătuire materială complexă. Ni putem închipui lucrurile din potrivă; dar ele n'au loc nici odată în realitate ca atare. Spiritul, ca un complex de fenomene, nu se manifestează de cît în legătură cu creerul, un complex de alcătuire materială; așa că în sensul acesta putem spune că spiritul nu există de cît prin existența creerului. Lucrul ni se dovedește ca atare și prin experiență: în măsura ciuntirei creerului, se ciuntește și spiritul și dispărînd creerul de tot, se stinge și spiritul.

S'ar putea spune că spiritul în atari condiții părăsește creerul. Dar s'ar naște întrebarea: de ce spiritul părăsește organismul tocmai atunci cînd are mai multă nevoie de el și de ce într'o măsură așa de condiționată? Se înțelege că împotriva a aceea ce se poate crede avem toți sortii de neisbîndă; dar pentru noi aceste experienți arată în mod destul de evident că ceea ce se înțelege prin spirit nu-i de cît totalul atributelor unei anumite organizări materiale. Persistă organizarea, persistă și spiritul; moare organizarea, moare și spiritul. A ni închipui existența lui ca entitate ar însemna a ne închipui la fel existența ca entități a noțiunilor de culoare, duritate, sunet, volum, etc., fără considerare la formele materiale cari le determină și le condiționează și fără de cari ele nu s'ar putea nici chiar imagina. De aceea, pentru a înțelege fenomenele psihice, în cazul nostru, pentru a înțelege pesimismul, trebuie să pornim de la substratul material, de la organism și în special de la partea cea mai complexă a organismului, dela creer. De starea lui și de raportul în care se găsește el cu celelalte organe depinde ca să zicem așa ținuta sufletească a insului.

„Știința structurii cerebrale, zice Flechsig, această prefată indispensabilă ori-cărei psihologii cu adevărat științifică, a făcut așa de mari progrese în anii din urmă în cît ne apropiem cu pași gigantici de scopul, care este de a găsi un dispozitiv pentru a evalua sufletul omenesc. Analisa spiritului omenesc bolnav este negreșit înaintea de toate o problemă fizică; numai nu trebuie, ca Herbart, să ne legănăm cu nădejdea că se vor găsi principiile unei statice și unei dinamice a forțelor psihice, pe terenul speculației; ci trebuie să controlăm fie-care pas cu ajutorul ex-

perienței, în deosebi cu ajutorul științei creerului. Psihiatria este știința variațiunilor vieței sufletului sub îniriurirea condițiunilor fizice instabile. De aceea trebuie ca dinsa să se îndrepte mai cu samă către cercetările asupra creerului; ori-ce metafizică ar lucra aici ca un narcotic tulburînd limpeziciunea vederilor noastre.“

De cît cu toată tendința noastră de-a prinde substratul material al acelor boli cari s'aũ numit *sine materia*, nu atît în înțelesul că n'ar avea propriu zis un substrat ei mai mult în sensul părerei că n'ar fi boli atirnațoare de corp, ei atirnațoare de spirit, acesta fiind socotit ca o entitate, se poate ca încă pentru multă vreme să nu ajungem la un rezultat palpabil. Mai mult de cît atîta, s'ar putea pentru unele boale *sine materia* să nu întilnim nici cît un substrat material analisabil în înțelesul de până astă-zî, adică după moarte să i se vadă urmele. Și cu toate aste faptul nu ne-ar îndreptăți să conchidem la boale *sine materia* de cît în mod cu totul relativ; pentru că ne putem prea bine închipui o boală și, în clinica mintală, ne putem închipui foarte multe boli, cari în realitate sînt clădite pe un substrat material; dar la autopsie acel substrat material nu se poate întilni, fiind-că în viață nu s'a ridicat până la gradul de organizare, care să-l facă să persiste după moarte măcar în parte.

De ce n'ar fi boli clădite numai pe anumite grade de tulburări în circulație, calorificație, inervație, secreție, etc., cari tulburări la autopsie nu se pot cunoaște și deci nu se pot lua ca un anumit substrat material în înțelesul comun al cuvîntului? Fi-rește că pot fi; și în genere leziunile anatomo-patologice presupun un grad înaintat de tulburare organică; așa că vorba *sine materia* se poate traduce prin „fără leziune anatomo-patologică“, care însă nu esclude tulburarea fiziologică, ce prin sine în înțelesul cel mai științific al cuvîntului, constituie un substrat material de boală. Lange este cu totul în vederile noastre cînd zice: „Tot ce știm într'un mod precis este că diversele părți ale sistemului nervos (creer, măduvă, etc.), sînt foarte a'dinc atinse în funcțiunile lor prin modificările vasculare, și că un aflux de sînge, prea puternic sau prea slab, provoacă simptome morbide.“

E de ajuns o tulburare funcțională în minus sau în plus pentru ca organismul să se resimtă și *ținuta sufletească* a insului să se modifice ca atare. Această stare constituie un vădit substrat material, pentru-ca noțiunea *sine materia* să nu mai aibă valoarea ce i se dă în de obște. În sensul anatomo-patologic putem prevedea succese mari pentru știință; se va ajunge poate odată să se descopere toate. Dar oare tot așa de lesne se vor putea pătrunde stările organo-fiziologice, stările fugitive, despre cari pomenim? În momentul cînd cercăm să le studiem nu-și modifică deja forma lor? Și cu toate aste ele sînt evidente. Dar moartea nu ni le va putea fixa niciodată mai ales în stările cari se apropie ca substrat, cu toate că se deosebesc ca manifestare. Dacă într'un înțeles mai ridicat ni s'ar îngădui să socotim drept stări morbide lenea, tristeța, desperarea, minia,

etc., poate că prin autopsie am spune că cadavrul era al unui escitat sau deprimat, după gradul de congestie sau de anemie al organelor sale; dar că era al unui minios sau lenș sau desperat ar fi peste puțină.

Și ceea ce se apreciază în psihologie și psihopatologie sînt aceste nuanțe sufletești atîrnătoare după cele ce am văzut de un anumit grad de hipostenie sau hiperstenie organică, dar cari nuanțe nu se pot traduce grosso modo pe cadavru cum se traduc turburările organice. Așa că dacă dintr'un punct de vedere, știința sufletului are un cîmp imens în cercetările anatomo-patologice asupra celui mai complex organ; dintr'alt punct de vedere are un cîmp tot atît de imens, dar cu mult mai greu de studiat, în fiziologia aceluî organ. Prin creer omul îa cunoștință de sine; așa că tot ce se petrece în sine se resfringe asupra creerului. În ținuta sufletească, prin urmare, pe lîngă resfringerea directă a creerului mai este și resfringerea indirectă a organismului întreg. În sensul acesta am putea spune că după cum pentru sistemul muscular este un anumit tonus, pentru cel nervos asemenea, și ast-fel pentru toate sistemele; pentru organismul întreg, pentru viața considerată sub toate raporturile, este un anumit tonus, pe care l-am putea numi *tonus vital*, rezultanta finală a tuturor tonusurilor parțiale.

Căutînd să definim și mai bine pesimismul, am putea spune că el este o modalitatea a tonusului vital clădită pe stările organo-psihice ce le-am studiat. Nota caracteristică a lui fiind desgustul de viață, potrivit cu cele zise la începutul acestui studiu, putem considera pesimismul ca o modalitate morbidă a tonusului vital și ca atare rezultînd din tonusuri mai circumscrise, cu modalități la rîndul lor morbide cel puțin în parte. Așa că sîntem implicit conduși, cercetînd substratul material al pesimismului contimporan, să studiem substratul său patologic în multiplele lui manifestări; cu un cuvînt să studiem *substratul patologic intra-organic*.

Chiar dacă insul în scurgerea vieții n'ar avea să sufără de nimic, nu mai puțin, prin naștere el capătă o anumită organizație și în legătură cu aceasta un anumit tonus vital, fapt ce noi ni-l esplicăm pe calea eredității. Părinții în primul rînd, strămoșii și generațiile toate din începutul lor, împrejurările momentului concepției și dezvoltării ulterioare a feteului, au tot rolul în determinarea constituției noului născut și prin aceasta, în determinarea ținutei lui sufletești. Așa că, pe cale ereditară, din capul locului chiar firea unui ins este fixată. Unii autori au căutat să mărginească înțelesul noțiunei de *ereditate* numai la înrăurirea ce-ar avea-o generațiile trecute și părinții asupra copilului, mai adăugînd și

Ereditatea psihopatologică

noțiunea de *ineitate* pentru înrăurirea împrejurărilor momentului concepției și dezvoltării ulterioare a feteului; ceea ce mi se pare că încurcă mai mult lucrurile de cît le lămurește, de oarece pomeniții agenți ereditari nu lucrează în mod izolat, ci se pătrund reciproc.

În înrăurirea părințească și strămoșească, dacă ar fi să o analizăm în natura ei, ar trebui să ținem seamă de înrăurirea circumstanțială fetală trecută și în aceasta din urmă cu privire la un ins dat ar trebui să ținem seamă de cea dintâi, chiar, după ce insul s'a conceput și dezvoltat. Așa că, ceea ce mi se pare că-i de luat în considerare judecînd tonusul vital al insului nou-născut, nu-i natura intimă a agenților săi determinanți, cînd am putea întrebuița orî cite-cuvinte, ci modul lucrării acelor agenți, care mod este unul și acelaș cu privire la insul ce merge să se nască. În sensul acesta putem înlătura toți termenii, cari ne-ar încurca ideile, și să păstrăm numai termenul de *ereditate*, înțelegînd prin el faptul unei organizații și al unui tonus vital fixate la un nou-născut prin părinți, strămoși și agenți cosmici. Căci chiar de-am judeca înțelesul propriu al cuvintelor: de ce aceea ce dau părinții și generațiile precedente copilului ar fi pe cît se exprimă, mai puțin înăscut de cît aceea ce vine în urmă prin concepție și viața fetală?

După cele ce știm din embriologie, partea elementelor ce au a se dezvolta într'o anumită înlanțuire, nu se plămădește în momentul concepției. Atunci cel mult dacă se modifică în vre-un chip prin împrejurările capitale ce pot surveni. Dar, cu mult înainte de concepție, elementele cari au să formeze prin dezvoltare noua ființă, sînt făurite, în natura lor intimă sînt și fixate; și concepția nu vine de cît ca o împrejurare favorabilă dezvoltării noiei ființi. Și în înțelesul acesta, dacă am simți nevoea de-a întrebuița termenii de ereditate și ineitate, am fi siliți să le schimbăm între ei conținutul. Dar nevoea aceasta n'o simțim; și vrem numai să arătăm cum din pricina unui termin vîrit de prisos înțelesul lucrurilor se poate încurca. Un oare-care căutător de nod în papură, vrînd să facă pe învățatul, ne-ar zice: bine! îmi vorbești de ereditate; dar cu ineitatea ce-ai făcut? Așa că e potrivit lucru, cînd putem, să ne esplicăm chiar cu prisos.

Vom considera, prin urmare, noul-născut ca produsul în care se chintesențiază în trăsături generale pornirile tuturor generațiilor în linia ce l-a precedat în vreme, rezultînd din puterea împrejurărilor ca unele trăsături să fie mai mult puse în evidență, fie că acele trăsături ar fi ale părinților, fie c'ar fi ale unor strămoși fie c'ar fi noi combinațiuni. Ribot în lucrarea lui *Ereditatea psihologică* formulează ast-fel legile eredității psihologice, singura modalitate de ereditate care ne preocupă mai în deosebi cu privire la subiectul nostru: 1° „Părinții au tendința de-a transmite toate caracterele psihice, generale și individuale, vechi și de curînd dobîndite (legea eredității directe și imediate); 2° unul din părinți poate avea o înrîurire precumpănitoare asu-

pra constituției mintale a copilului (legea de preponderență în transmiterea caracterelor); 3° descendenții moștenesc adese calități fizice și mintale de-ale străbunilor lor, cărora li samănă, fără să semene părinților lor (atavism); 4° unele dispoziții fizice și mintale, foarte limpede determinate, se manifestă la descendenți, la aceeași vristă cași la ascendenți (legea eredității la epocele corespondente)".

Pe toate aceste căi și moduri un ins în mod ereditar capătă un anumit tonus vital, care se traduce prin ceea ce numim pesimism. Se înțelege că cu cât ne ridicăm la un mai înalt și mai complex grad de caracterizare a vieții unui ins cu atât greutatea asemănării între el și predecesorii lui ereditari devine mai grea. Dar cu toate aste în liniamente mari nu mai este loc de îndoială că resultanta finală a determinărilor parțiale din viața unui ins trebuie să se apropie mai mult, dacă nu chiar uneori să se contopească, de resultanta finală a determinărilor parțiale din viețile predecesorilor săi, de cât, abătindu-se de la această regulă ce i-i impusă în mod organic, în mod cu totul excepțional să capete un caracter aparte. Numeroase fapte dovedesc, cu privire la pesimismul contemporan, marea putere a eredității, adică a constituției organice a insului așa cum a primit-o de la plămăditorii săi.

Putem pomeni de cazul sinuciderei arhiducelui Rudolf al Austriei. După mama-sa, care după cât se spune de la un timp ar fi fost nebună, arhiducele Rudolf avea în ascendența sa bavareză străbuni direcți sau colaterali alienați sau desperați, și nefericitul principe, cu toată inteligența lui, nu trecea ca un model de conduită regulată. Autopsia dovedi la dînsul, după cea ce se vede din procesul-verbal al D-rilor Hofmann, Kundrat și Widerhofer, existența de alterațiuni patologice ale craniului și ale creierului, cari în tot cazul erau ereditare. „Ankilosa prematură a suturilor sagitală și coronară, zice procesul-verbal, adîncimea extraordinară a cavității craniene și depresiunea digitiformă a suprafețelor interioare ale oaselor craniului, sensibila turtire a circumvoluțiunilor cerebrale și dilatarea ventriculilor creierului, întovărășesc de obicei o stare mintală anormală și permit prin urmare a admite că actul s'a împlinit în stare de alienație.“

Vorbînd despre ereditatea psiho-patologică ca de un substrat al pesimismului contemporan, nu trebuie să înțelegem această ereditate în toată întregimea ei, ci numai prin părțile acele, cari pot determina tendințe pesimiste. Nu trebuie să uităm că pesimismul cu toate că poate stăpîni în întreg o fire omenească nu mai puțin privit în general este o lature a spiritului omenească. Așa că în ereditatea referitoare la pesimism trebuie să considerăm anumite alcătuirii organice și în special encefalice cari se pot transmite și în legătură cu ele tendințele, cărora le slujesc drept substrat. Se înțelege că întru cât nu cunoaștem încă relațiunea dintre tendință și sigurul dar pentru moment bănuitul ei sub-

strat organic, nu putem vorbi, în cele mai multe cazuri, ca în exemplul dat mai sus cu arhiducele Rudolf, despre anumite alterațiuni transmise prin ereditate. Putem însă arăta pilde de cum se transmit tendințele ceea ce implică transmiterea substraturilor lor organice, cu toate că încă nu le putem cunoaște.

Delirul cronic, zice Ch. Debierre, poate succesiv să se manifeste sub formă de melancolie, de mania persecuțiunilor, mania măririlor și în sfârșit demența. Și precum a arătat Magnan, acest delir cronic, care este o entitate morbidă cu mers succesiv și cu formă schimbătoare, este în mod esențial ereditar. Cea mai mare parte a impulsziunilor, a fobiilor, sînt ereditare. Ereditatea sinuciderii este prea bine cunoscută. Într'o familie citată de Maccabruni, din șapte copii ai unui sinucis, trei s'au sinucis și un altul, care murise asasinat, lăsase un copil care se sinucise. Mai mult de cît atita sinuciderile familiale au loc adese la aceeași vrîstă, după legea eredității la epoce conrespondente; și de multe ori chiar se săvârșesc în acelaș mod, cu aceeași armă, în acelaș loc. În cazul acesta se pare că-și are partea ei și sugestia, despre care vom vorbi mai departe.

Un monomaniac în floarea vrîstei, raportează Moreau de Tours, este prins de melancolie și se înecă; fiul său, bun sănătos, avut, tată a doi copii bine înzestrați, se înecă la aceeași vrîstă. Un argintar, vindecat de-un prim acces de alienație mintală, po-vestește Piorry, se otrăvește; mai tîrziu fiica lui cea mai mare este prinsă de un atac de manie care se schimbă în demență. Unul din frații ei își dă o lovitură de cuțit în stomac. Un al doilea frate se dedă beției și sfârșește prin a muri în stradă. Un al treilea refuză ori-ce hrană în urma unor supărări casnice și moare de anemie. A doua soră se mărită, avu un fiu și o fiică: cel dintăi moare alienat și epileptic; a doua își pierde mințile într'o facere, devine ipohondriacă și vrea să se lese să moară de foame. Doi din copiii aceleiași dame mor de-o febră cerebrală.

Esquirol a cunoscut o familie la care bunica, mama, fiica și nepotul s'au sinucis. Un tată de-un caracter tăcut, spune Falret, are cinci băeți: cel mai mare la 40 de ani, se aruncă fără motiv de la al treilea etaj; al doilea se gîtue la 35 de ani; al treilea se aruncă de pe o fereastră; al patrulea se omoară cu pistolul; unul din verii s'a orecat într'un rîu pentru un motiv de nimic. Această ereditate a sinuciderii se vădește și mai bine poate în exemplele următoare raportate de Moreau de Tours. Un monomaniac, M. Z. se omoară la 30 de ani; fiul lui, abia ajuns la 30 de ani, este atins de monomanie și încearcă în două rînduri să se sinucidă. Un cercător de vinuri, care s'a înșelat asupra calității unui vin, desperat se aruncă în apă. E scapat; dar mai tîrziu își împlinește planul. Medicul, care-l îngrijise, află că tatăl și unul din frații lui se sinuciseră la aceeași vrîstă, în acelaș chip.

Cazurile citate caracterizază așa numita *ereditate similară* sau

omologă, adică acea ereditate în care afecțiunile se transmit în mod integral. Atari cazuri sînt mai degrabă excepțiuni, de oare-ce în de obște afecțiunile de acelaș gen, cum ar fi cele nervoase, nu se transmit sub aceeași formă, ci se succeed transformindu-se dintr'una într'alta. Mai mult de cît atîta, fiind-că ceea ce se transmite prin ereditate nu-î afecțiunea în sine cu caracterele ei, ci terenul general morbid al insului, se pot întîmpla cazuri, în care pe un teren morbid moștenit nu se fixază numai de cît o afecțiune analoagă sau înrudită cu cea a ascendentului, ci o afecțiune de altă natură. Aceste fapte se caracterizează sub numirea de *ereditate disimilară, substitutivă sau transformativă*, „Numai în mod excepțional, zice Krafft-Ebing, una și aceeași boală se desvoltă la ascendent și la descendent prin transmiterea ereditară a predispozițiunilor morbide. Dimpotrivă există o însemnată transformățiune a tipurilor morbide, ceea ce s'ar putea aproape considera ca o lege (legea polimorfismului său de transmutare).“

Royer-Collard emisese părerea că „nu numai alienația propriu zisă se poate transmite prin ereditate. Leziunile cerebrale de ori-ce soi, afecțiunile nervoase al căror sediu și natură sînt puțin cunoscute, unele boli congenitale ale organelor simțurilor exercitează a neorii aceeași înriurire.“ Moreau de Tours recunoaște că nebunia are legături cu convulsiunile, isteria, idiotia, epilepsia, strabismul, paralișiile, nevralgiile, febrele cerebrale, apoplexia, excentricitatea, ticurile, băiguirea, astmul, surdo-muția. Tot după Moreau, alienația mintală nu-î une-orî de cît unul din modurile transformărei ereditare ale ftisiei. „Ftisia părinților poate, în virtutea legei de ereditate transformată, să dispară la copii și să fie înlocuită printr'o afecțiune mintală sau nervoasă.“ In mod opus, Gintrac spune că alienații dau naștere la inși ce pot presenta felurite afecțiuni. Doutrebente are un număr de fapte în sprijinul acestei idei. Moebius a studiat în detalîu multe familii nervoase unde atari combinațiuni sînt dese.

Din toate cele zise reesă că modalitatea tonusului vital tradusă prin pesimism se poate moșteni ori sub forma sub care se găsea la părinți sau la vre-unul din ascendenți sau apare ca o metamorfosă a unei modalități de tonus vital ce la ascendenți se traducea într'alt mod. Pesimismul schopenhauerian pare să cadă în acest din urmă caz după spusa lui Krafft-Ebing că „bunica și un unchi ai lui Schopenhauer au fost idioti“. Confundîndu-se natura multor manifestări morbide ale genului cu însuși natura genului, unii psihiatri, printre care Griesinger, Moreau care a declarat că „genialitatea ar fi o nevroză“, și în zilele noastre Lombroso, în lucrarea lui *Omul genial*, fac din geniu un om bolnav, în tot cazul un anormal. Și în privința aceasta invoacă exemplele geniilor bolnavi; dar li se poate ori cînd împotrivi exemplele destul de numeroase ale geniilor sănătoși.

Firește că în cea din urmă analiză chestiunea se reduce la

a se stabili limita între sănătate și boală. Noi am arătat că sănătatea așa cum s'ar putea concepe nu există, și fie-care ins este într'o măsură mai mare sau mai mică supus boalei. De cît, în înțelesul general, la care trebuie să revenim vrînd nevrînd, un anumit grad de boală, o diatesă oare-care, încă nu dă dreptul a socoti pe un om ca eșit din cadrul validității. Numai de la o anumită fază a leziunilor și de la o anumită tulburare fiziologică insul este considerat în primejdie, seos din rîndul oamenilor sănătoși; și în sensul acesta o anume particularitate în gîndire și conduită încă nu scoate pe om din rîndul semenilor lui, încă nu-l poate face să fie taxat ca alienat. Se pot găsi în deajunse metehne, cîndu-î vorba să le urmărim, lui Victor Hugo, lui Goethe, etc.; dar acele metehne nu ne îndreptătesc să-î trecem într'o clasă cu Schopenhauer, Leopardi etc., de oare-ce în sensul metehnelor mai mult sau mai puțin inerente firei omenești, dacă ar fi să inclinăm, ar trebui întreaga omenire să fie socotită ca alienată. E drept că la un om distins mai degrabă se văd părțile slabe, fiind că-î mai observat, dar urmărească cineva un om de rînd, prototipul sănătății pentru un Lombroso, și se va convinge de multele lui metehne.

Așa că noi vom căuta să nu confundăm geniul, care e o treaptă, cea mai înaltă în intelectualitate, la care poate năzui omul, cu boala fizică sau mintală tot pe-atît în sarcina geniului cași în sarcina celorlalți muritori. În privința aceasta socotim că are toată dreptatea Flechsig, cînd împotrivindu-se lui Lombroso, zice: „Creerul genial nu diferă nici în prima linie, nici mai cu samă în mod exclusiv, de creerul omului de mijloc și sănătos, prin gradul de iritabilitate; iritabilitatea nu î singurul determinant. Creerul omului de geniu este mai bine coordonat, posedă o organizație mai fixă, presintă un mecanism perfect care este foarte cu mult superior creerului ordinar, deja prin numărul părților elementare importante pentru gîndire. Mulțămită acestei bogății, creerul genial lucrează mai cu putere în unele centruri intelectuale fără a fi ațîțat în mod bolnăvicios.“

„Afirmarea lui Lombroso, urmează Flechsig, că marea desvoltare intelectuală aruncă pe planul din urmă, într'un chip științificește apreciabil, sentimentele morale și le distruge chiar cu desăvârșire, nu-î de loc dovedită. Metehnele morale ale unor oameni mari se produc în acelaș mod la milioane de oameni de rînd; și acest fapt dovedește că inteligența depinde, cel puțin în parte, de alți factori de cît aceia ai sentimentelor morale.“ Flechsig face o deosebire între *inteligență*, care pentru el este o funcționare a creerului și încă a unor anume părți din creer, și între *caracter*, care ar fi o resultantă a întregului organism, respunzînd la ceea ce noi am numit *tonus vital* și care s'ar traduce, resfrîngîndu-se prin creer, printr'un sentiment oare-care: optimism, indiferentism ori pesimism. Așa că în sensul acesta, în vreme ce pentru inteligență se poate inchipui o oare-care neatîrnare, cel puțin din partea corpului înafară de creer, pentru

caracter, adică pentru tonusul vital se vede atîrnarea lui de întregul organism. Și pesimismul ar părea ca o stare particulară a caracterului cuiva.

„Caracterul, zice Flechsig, este o resultantă a întregului corp; inteligența nu atîrnă în fond de cît de unele părți ale creierului și, mai mult de cît atîta, de alte părți de cît cele ale caracterului. De-acolo vine că inteligența și caracterul sînt pînă la un punct independente, că bolile nu înrăuresc în acelaș grad asupra luminilor inteligenței și asupra darurilor inimei. De-acolo vine că facultatea de-a păstra în memorie, în vederea conduitei, principii morale, cu totul abstracte, nu se confundă cu adoptarea aceluiași principii în carnea și sîngele nostru. Trebuie ca această carne și acest sînge să fie în mod particular dispuse a-și asimila într'adevăr principii morale; dacă sînt degenerate (adecă alterate în mod ereditar) atunci înrăuirile pedagogice n'au nici-un temei.“

Toate metehnele, fie fizice, fie psihice, cu cari un ins se găsește înzestrat de la naștere, cari cu alte cuvinte sînt dobîndite pe cale ereditară, constituiesc ceea ce s'a numit *degenerescență*. Inșii cari le înfățișază poartă numirea de *degenerați* și se deosebesc: *degenerați fizici*, aceia la cari fizicul este abătut de la starea normală și *degenerați psihici*, aceia la cari psihicul este abătut de la starea normală; aceștia din urmă mai subîmpărțindu-se, după gradul mintalității lor în *degenerați inferiori* și *degenerați superiori*. Aceste diverse grupe de degenerați se deosebesc după anumite semne cari s'au numit *stigmat*, fizice sau psihice, după cum se raportează la starea lor organică sau psihică. Printre multiplele soiuri de degenerescență, adică de abateri ereditare de la linia normală, se întîlnesc și de acelea cari se traduc prin diferitele stări organo-psihice cari caracterizază pesimismul. Și, după cum vom vedea exemple, pesimismul se întîlnește în forma cea mai complectă la degenerații superiori.

„Iritabilitatea extremă a caracterului lor, zice Féré, mobilitatea sentimentelor și intențiunilor lor, bizareria gusturilor lor fac să treacă adese în viață ca niște *originali*. În realitate, această incoherență în purtare se clădește pe un fond psihic morbid ușor de pus în evidență. Nu s'ar putea recunoaște acțiunilor lor aceeași valoarea morală, ca să zicem așa, cum se recunoaște actelor inșilor ale căror facultăți cerebrale sînt echilibrate, de oare-ce motivele ce-î determină sînt mai prejos de *impulsiunea* lor de-a lucra. Energia de care dau dovadă în atari condițiuni nu-î de cît aparentă și nu exprimă de cît caracterul de violență iresistibilă, de care ori-ce act impulsiv este întipărit. În realitate, degeneratul este o fire de-o voință slabă și ușor de stăpînit. Facultatea lui de atenție fiind micșurată, este incapabil să-și gonească din minte *ideile obsedante* cari-l asediază și cari-l împing cîteodată la acte extravagante, cu toată perfecta luciditate a conștiinței și inteligenței lui, cărora absurditatea acestor concepții nu li scapă“.

Observațiunile și documentele, ce respectiv vor urma, aparțin cea mai mare parte unor persoane de rînd, cari, prin situația și nivelul lor intelectual, nu puteau fi în măsură de-a-și sistematiza gîndirile lor. Ele sînt date numai cu titlu de-a se vedea legătura strînsă dintre fenomenele psihice și cele organice, cu atît mai bine cu cît sînt în joc niște persoane cari în nici-un caz n'ar fi putut să-și falsifice citu-și de puțin starea lor, lucru ce s'ar putea să aibă loc pentru niște persoane mai ridicate în sfera intelectuală; din ele se vede cum se schițază pe ici pe colo cîte-un sistem de idei pesimiste. Deși cea mai mare parte aparținînd la sinucisi, cari, pînă în momentul săvîrșirii faptului, nu atrăgeau atenția nimăruî, și unor persoane, cari prin faza înaintată a boalelor lor erau cu totul scoase înafară de cadrul unei sănătăți chiar dubioase, căci numai în stadiul acesta sînt supuse îngrijirei și examenului medicilor, totuși credem că aceste observațiuni și documente pot sluji spre ilustrarea și justificarea substratului patologie în pesimismul contimporan.

I. Iosefina D..., 40 de ani, *se trage dintr'o familie foarte degenerată*. Sora tatului ei avea atacuri de nervi; tatul ei avea tremurături, era de un caracter nehotărît și lesne dispus spre minie. Fratele tatului și bunicul ei erau mela colici; surorile bolnavei sufer toate de nervi și au la intervale accese de melancolie.

Viața bolnavei fu otrăvită din germene. Fiind încă copilă, era emotivă, ad-sea tristă și deprimată fără motiv. La prima apariție a regulelor, la vrîsta de 16 ani, isterie care trecu la starea de istero-epilepsie. La vrîsta de 22 de ani, accesese dispărură. Bolnava a rămas nevropată (nevralgii vagi, sentiment de frig, senzație de nod); încet încet această nevroză devine psihoza care astăzi încă subzistă fără să se fi modificat, cu remisiuni și exacerbațiuni.

Trăsăturile fundamentale ale acestei boale sînt: o profundă depresiune psihică, un sentiment de durere psihică continuă, o stare de toropeală. Paralel acestei iperestezii și disetezii psihice, există vagi dureri nevralgice în căile spinale, o stare de agitație nervoasă. Disestezia psihică se manifestă prin faptul că *lumea din afară i se pare întunecată, dureroasă și respingătoare*. Chiar o *compătimire amicală și bine-voitoare îi e dureroasă*. Adesea e, fără voea ei, dușmănoasă și nesuferită chiar cu cei mai buni prieteni. În acelaș timp e la dînsa o anestezie psihică foarte pronunțată; *e mîhnită, viața n'are pentru ea nici o atragere; e pentru ea o sarcină; moartea ar fi considerată ca o scăpare fericită*.

Bolnava n'are idei delirante, are în acelaș timp o perfectă conștiință de boala ei. Faptul că e nevoită să considere de rău tot ce e scump și prețios altora, îi mai mărește durerea. *Concepțiunile sale depind în totul de sentimentele ei morbide. Îi vin mereu gînduri triste și chinătoare*. Pe terenul sforțărilor, e la bolnava noastră, desinteresare, resignare surdă cu o ținută posomorită, prietenă a singurătății

Cite odată acest tablou morbid se schimbă. Bolnava devine agitată, iritată reacționează cu dușmănie în potriiva lunei din afară, cere să plece, dorește moartea. Agitarea se manifestă prin tot felul de acte instinctive și fără scop. Actele de natură inimică și destructivă sînt niște acte reflexe psihice, analoage cu crampa reflexă ce se produce pe calea spinală și care poate fi pricinuită printr'o

neuralgie. Actele scapă controlului conștiinței: bolnava nu le poate stăpîni. Le execută în parte prin excesul sentimentelor penibile, a disesteziei și a anesteziei psihice dureroase ce s'ar putea compara cu exacerbațiile unei neuralgii; în parte prin senzații generale precordiale și chinuitoare: în parte prin concepții obsedante importune, în cari se objectivează momentan sentimentul dureros. Aceste paroxisme vin prin accese.

Această iperestezie psihică care să manifestă într'un mod reflex este însoțită de iperestezii spinale analoage, vagi dureri neuralgice, înțepături și furnicături plicticoase în extremități. Somnul e neliniștit și tulburat de visuri spăimîntătoare. O constipație obișnuită, o anemie constituțională completează tabloul morbid. Ca leac singure injecțiile cu morfină au dat rezultate. Acestea nu lucrează de cît într'un mod paliativ, dar pe cîtă vreme se simte efectul lor, există o stare de sănătate relativă pentru care bolnavii se epuizează în mulțămiri.

Mai bine de cît prin ori-ce analiză clinică, această stare de melancolie fără delir va fi descrisă prin următoarea scrisoare a bolnavei din care extrag părțile esențiale:

„Scuzați-mă dacă îmi iau libertatea să răspund la dorința D-stră, căci sînt aproape incapabilă să mă explic verbal. Ideile vin cu escadronul, sînt tiranii mei și sînt totdeauna dispusă să gîndesc. Ideile înțelepte sînt totdeauna șterse de ideile rele. Cele rele sînt așa de puternice, așa de numeroase, așa de variate și așa de nestatornice, cît sînt sferturi de ceas într'o zi, într'o lună, într'un an, și acestea mă împing la atîtea proiecte pe care sînt din nefericire împinsă să le execut imediat. Așa bunăoară, vreau acum să mor, și trebuie să mor, să mă înec sau să mă asfixiez cu gaz carbonic. Aceste gînduri și aceste idei mă chinuse mereu: dar cînd momentul teribil a trecut, pot să le înving cu multă greutate. De două ori am vrut să mă omor, dar din fericire sau din nefericire în ambele rînduri am fost luată și arestată. Am fost chiar împinsă de o femeie ușoară să beau urina unei bolnave atînsă de friguri nervoase în agonie, și am crezut că moartea are să vie, dar fu în zadar. La epoca menstrului, m'am băgat în apă rece, și am făcut și alte încercări, dar fără rezultat. Mi-î tare groază a fi osîndită să trăesc mult; iată pentru ce doresc atîta să-mi dați un mijloc, care să mă ducă de la viață la moarte.

„Dacă viața mî-ar deveni mai suportabilă, v'aș fi totdeauna recunoscătoare; dar dacă aș muri, v'aș fi la fel recunoscătoare, căci suferințele mele în varietatea lor sînt de nedeseris. *Soarele, societatea veselă și distracțiile îmi par atîtea chinuri. Uraganul, furtuna, cutremurele de pămînt, întunecimile, incendiul, ar fi cea mai mare plăcere a mea, dacă n'ar fi totdeauna așa de trecătoare.* N'am fost nici odată așa de fericită ca în timpul bombardărei (Strasburg). Făceam servicii bolnavilor și răniților cu cea mai mare liniște și cu devotament; dar și de astă-dată, totul a fost în zadar. De atunci sînt în prada gîndurilor celor mai rele. Pot să vorbesc cu judecată e adevărat, dar nu pot să și gîndesc în acelaș mod, și după aparențe, cine-va nu se îndoeste de asta o bucată de vreme. Mă simt mai totdeauna împinsă să fac ceva și nu știu ce trebuie să fac. N'am nici odată un moment de liniște, dar în fond nu știu pentru ce. Nu pot să dorm noaptea, am vise înspăimîntătoare și desperate și atunci lovesc împrejurul meu dormind. Sînt foarte dispusă să lovesc în general, foarte irascibilă, foarte nerăbdătoare.

„Cite odată mă simt împinsă să batjocoresc oamenii și chiar pe superioriî mei, pe care îi stimez mult, și să-i tratez cu ironie; adesea sînt dispusă să sar,

și atunci nu mă pot împiedica; pe urmă sînt apucată de o foarte mare lincezeală și de o teribilă melancolie și apoi nu mă mai pot mișca. Astfel, în mijlocul zilei, sînt apucată de un somn melancolic și atunci sînt nevoită să dorm, dar cu toate astea nu pot să dorm mult. După acest somn, chinurile mele sînt și mai rele, fără să știu pentru ce. Și pe urmă în intervalul acestor suferințe, simt de asemenea destul de adesea, dureri fizice, diverse simptome de excitare în membrele mele, dar toate astea nu sînt nimic în comparație cu suferințele mele năuntice. (după *Krafft-Ebing*)

2. D-na D..., 35 de ani, măritată se trage, după mamă, *dintr'o familie viciată*: fratele mamei ei era nebun, mama ei era nevropată, nebună către sfîrșitul zilelor. Frații și surorile lolinei sufer toți de nevropatii; o soră a devenit bolnavă fizicește într'o facere. Bolnava era nevropată, a avut la vîrsta de 4 ani o encefalită, dar s'a dezvoltat bine, era veselă, sociabilă și intelectualicește bine înzestrată. La vîrsta de 18 ani s'a măritat. În primii ani ai căsătoriei, bolnava suferi de vaginism. Născu fără accident de 6 ori. După a doua facere bolnava alăptînd singură copilul s'a produs, crede ea, în urma unei emoții (moartea surorii sale în a cincea săptămîină după facere), primul acces de melancolie care a ținut 5 luni, pînă la începutul sarcinei următoare. Acest acces n'a avut nici o legătură cu prima întoarcere a regulelor. Alte cauze afară de acele ce am arătat nu s'au descoperit; situația conjugală și socială era din cele mai favorabile. S'au observat alte accese care după spusa bolnavei erau tipic aceleași și nu diferea de cît prin intensitate și durată.

Accesele încep brusc în mijlocul unei perfecte stări intelectuale și fizice. Primele simptome sînt: violență, excitare sexuală care în intervale nu există nici odată, cu impulsii penibile la masturbare; pe urmă lipsă de apetit, insomnie, bătăi de inimă. Indată și repede se produce o adîncă stavilă intelectuală și depresiune. *Bolnava se simte indiferentă la ori-ce, nu-î place nimic, nefericită, plictisită. Simte viața ca o povoaară apăsătoare, încearcă cu mîhnire sentimentul de a fi devenit indiferentă datoriiilor ei de mamă și de gospodină.* Dar e de asemenea incapabilă să le îndeplinească. E fără energie, fără curaj, incapabilă de ori-ce lucru, obosită, abătută, epuizată, mai ales cîmineața, parcă ar fi trecut o noapte de petreceri. Are deplinul și desperatul sentiment al boalei ei și al incapacității ei intelectuale. Luni întregi n'are somn și numai cu hidrat de cloral îl poate obține; e trudi ă de ideea că de astă dată n'are să mai fie sănătoasă și chiamă din toată înjma moartea ca o mîntuire. Ocazional explozii de desperare se produc și se termină prin o criză de lacrimi.

De odată starea penibilă dispare, îi vine somn, poftă de mincare, poftă de viață; se simte foarte fericită, fără însă să se poată considera ca un stadiu maniac consecutiv acest sentiment de ușurare, cel puțin această revenire nu apare ca atare nici ei, foarte inteligentă de alt-fel, nici familiei ei. Atunci greutatea corpului care la începutul accesului se scoboară repede și rămîne în timpul duratei accesului 59 pînă la 61 kg. se mărește repede și revine la cifra normală (aproape 70 kg.). În intervale bolnava se simte bine fizicește și moralicește; numai prin momente e tulburată de ideea că mai curînd sau mai tîrziu accidentul fatal se va reproduce din nou. Cel din urmă acces după cum ne comunică printr'o scrisoare s'a relungit prin faptul că pe la sfîrșitul presupus al accesului, s'a întimplat moartea tatului ei și a altor membri din familie și încă alte emoții.

Bolnava e de statură mijlocie, n'are stigmată de degenerescență, nici o boală

a organelor vegetative. Cînd o examinaî mai în urmă tonusul vital era foarte scăzut, pulsul radial și carotidian foarte mic, ușor de suprimat. Bolnava părea cu 10 ani mai bătrînă. Trăsăturile ei nervoase și deprimare acuzău penibila ei stare morală. (după Krafft-Ebing)

3. K..., negustor, 59 de ani, înzestrat cu mari calități intelectuale și cu o stăruință de fier la lucru. *Tatăl lui era un om nervos, iritabil.* Bolnavul spune singur că e nervos, iritabil, emotiv, avînd tot timpul idei triste, om sentimental, e pe dată iritat cînd ceva nu merge cum vrea el, negăsînd de cît cu greū echilibrul și perzînd somnul o lungă perioadă de timp. O rudă găsește că în fond bolnavul n'a fost nici odată în echilibru moral și că pare totdeauna deprimat sau exaltat. Bolnavul avea multe grije și emoții în familia lui și în întinsul lui negoț.

În 1873 cu ocazia unei încurcături financiare a devenit neurastenic, fără somn; perduse tot curajul, se despera, și în această stare se dete la beție, în potriua obiceiurilor lui. După 8 zile își găsi echilibrul. În perioada ce urmă a fost relativ bine, era foarte activ și foarte cumpatat în viața lui. Sînt 4 ani și jumătate, în urma unor violente emoții o stare dipsomanică s'a produs care, de atunci, a revenit la intervale de 4 sau 5 luni. Fenomenele premergătoare sub formă de slăbiciune iritabilă a sistemului nervos se urcă, examinînd faptele, pînă la 2 ani înainte acestui acces, căci la această epocă chiar bolnavul se obosea lesne la fizic și la moral; dormia rău, se simția dimineața obosit și istovit, era tot mai emotiv și mai iritabil și se emoționa fără măsură la cea mai mică contrarietate. Contra acestor simptome neurastenice, lua din timp în timp cu succes puțin cogniac, la ocazie chiar apă de Colonia

Prodromele acceselor durează pînă la 10 zile și constau în fenomene de neurastenie exacerbantă, însoțite de fenomene de stavilă psihică. Simte atunci o mare lînc-zeală, o epuizare intelectuală și fizică, *lipsă de interes pentru ori-ce mîgînd pînă la apatie desperată și la abulie și o mare trebuință să doarmă* Bolnavul e excesiv de slab, ursuz, a-e desgust pentru cele mai importante afaceri ale lui, e plictisit, nu se mai interesează de nimic. Ca să iasă din această încurcătură nesuferită, recurge la spirtoase, cu o atît mai mare plăcere cu cît îi procură somn. În lipsă de vin și de liqueururi a băut rachiū ordinar, chiar oțet și petrol. Cu toate astea nu bea nici odată de sete, ci de nevoie, pentru ca să-și potolească su-părătoarea lui stare. Nu simte nici odată vre-o plăcere biud. El însu-și e surprins de toleranța lui pentru spirtoa e. Ast-fel în culmea acele-lui, bea pînă la 24 pahare de coniac și mult vin într'o singură zi fără să se îmbete. Oamenii din prejurul lui spūn că atunci cînd vor să l împiedice să bea se supără, părăsește chiar neîmbracat casa și se dedă la impulsia lui în cărciumele cele mai murdare. Lasat în pace trece cea mai mare parte din zi în pat aprovizionat din belșug de coniac și de tot soiul de vinuri. Evită ori-ce ocupație intelectuală, citește cel mult cărți scrise pentru tineret, nu vrea să vadă pe nimeni din familie. Stă în această stare cel mult 4 săptămîni, dar sînt intermi-iuni de la 2 la 10 zile, ast fel că accesele prelungite pot fi considerate ca o serie de accese repetite de mai multe ori. În culmea acceselor bolnavul e totdeauna fără somn.

Rezoluția accesului se face repede cu dispariția abuliei și neurasteniei, și cu reîntoar-erea somnului care de alt-fel la început e tulburat de visuri teribile. Simptomele de alcoolism lipsesc. În intervale, bolnavul se simte bine dacă se face abstracție de nervozitatea lui obișnuită și de starea lui de spirit iritabilă și oscilantă mereu între extreme; nu simte nici trebuința să bea. (după Krafft-Ebing)

4. F., 35 de ani, nemăritată, servitoare, *se trage dintr'un tată excentric și agitat*. Mama necunoscută. Un frate este atins de alienație mintală periodică, un al doilea frate trece de original.

Bolnava a venit pe lume slabă; copilă era bolnăvicioasă, tresărea din tot corpul la emoții. Era rău înzestrată, *nesupusă, rea, încăpăținată, foarte iritabilă, lacomă, nestatornică, nestăruind în nici un lucru, grosolană, fără inimă, negîndindu-se de cît la satisfacerea capriciilor ei*. La 19 ani după moartea părinților ei fu nevoită să caute un loc de servitoare. Nu stătea mult nicăeri; de ordinar era congediată după puțin, căci era leneșă, mincinoasă, aprinsă după bărbați și foarte dedată la prostituție. Toate încercările familiei ei ca s'o aducă pe o cale bună fură în zadar. Cheltuea pe nimicuri și în plăceri banii și hainele ce frații și surorile ei îi dădeau; tot așa făcea și cu ceea ce câștiga fie lucrînd, fie prin prostituție. Sentimentele de respect pentru ea însăși și de devotament pentru surorile ei îi erau cu totul străine. Numai cînd nu mai avea nimic se ducea să găsească pe frații și surorile ei ca să-i pue la contribuție. În urma conduitei ei destrabalate avea adesea afaceri cu poliția, căci ofensa moravurilor publice și n'avea grijă de loc de regulamentele poliției. Nu găsea nimic isbitor în purtarea ei necinstită. Cînd în sfârșit nu mai găsi nici o casă unde să se bage, fu luată de surorile ei. Dar deveni imposibilă în familia ei din cauza necurațeniei, neglijenței, lenei, naravurilor și brutalității ei. Se plimba cu hainele rupte, nespălată, arunca fără să ia sama chibrituri aprinse pe scinduri, nu se sfia să șadă sara la poartă și să cheme bărbați. În sfârșit membrii familiei ei recunoscură că era la dînsa o organizație nefecită și au alungat-o. Se tîri atunci prin bordurile murdare și prin cotinețe pînă ce într'o zi fu culeasă de poliție. Atunci fu prinsă de o manie patologică, se smulgea, țipa așa că trebui să fie adusă la azilul de alienați. (după *Krafft Ebing*).

5. Sabina S. 25 ani, israelită, căsătorită, intră în ospiciu la 27 Ianuar 1899. *Tatăl pacientei este de un temperament nervos*. O soră a sa presintă la fel accidente nervoase. În copilărie dînsa a avut convulsii. După ce s'a căsătorit a fost atinsă de alienație mintală, pentru care a fost în clinica prof. Krafft-Ebing, de unde s'a întors ameliorată. După doi ani se iviră din nou tulburări mintale: uneori mai ales era tristă, tăcută, refusa hrana; alteori devenea violentă, agresivă, furioasă față de familie și de cei dimprejur.

Ca tulburări somatice, se observă pervertirea sensibilității termice; nu deosebește corpurile calde de cele reci. Sensibilitatea la durere este scăzută aproape peste toată suprafața corpului, dar mai cu deosebire pe antebrate și gambe, unde suportă înțepături profunde fără a acuze dureri. Presiunile ușor exercitate asupra regiunilor mamare și ovariene, mai cu samă la stînga, îi produc contorsiuni în tot corpul și izbucniri de ris. E slabă și palidă.

Ca tulburări psihice, pacienta *se presintă cu o ținută umilită, expresia feței tristă și descăruțată; privirea vagă, nesigură*. Răspunsurile la întrebări îi sînt întărziate, scurte, uneori cu totul incoherente; alteori nu dă nici-un răspuns, arătîndu-se cu totul indiferentă la întrebări. Mișcările îi sînt leneșe. Sentimentele afective îi sînt cu totul optuse; vorbește cu indiferență de s'ț, familie și copii. Citeodată noțiunea timpului îi este cu totul ștearsă; nu-și dă samă nici de locul unde se găsește.

De cînd e în ospiciu păstrează o ținută liniștită, stă retrasă; nici un fel de escitație n'o trezește din depresiunea ei organo-psihică. (Ospiciul *Mărcuța*).

Din cele ce-am văzut pînă aici pare să reeasă că tonusul vital al fie-cărui ins este aproape în întreg determinat prin ereditate, că, prin urmare, pesimismul își găsește substratul în primul rînd și aproape în toată

Procesele fiziologice vremea în temperamentul constituțional.

Cu toate aste nu ni se par de neglijat împrejurările și alterațiunile ce se ivesc în cursul vieții, cari pot lua un așa caracter, că în sensul lor să abată întreaga fire și să-i dea de multe ori un caracter, cu totul altul de cît acela ce l-a capatat prin naștere. Se înțelege că lucrul acesta va avea loc, pe de o parte în măsură în care caracterului ereditar favorizază sau ba pesimismul, pe de altă parte în măsura intensității noilor modificări, cari îl condiționează. Oricum ar fi, trebuie să ținem samă de elementele cari intervin în cursul vieții; și în primul rînd trebuie să pomenim despre uzele procese fiziologice, cari în scurgerea vieții, fie că se combină cu elementul ereditar, fie că lucrează izolat, dispun spiritul omenesc la pesimism.

Pubertatea. — O dată cu apariția pubertății, se petrec în organism o serie de modificări, paralel cu cari se creează noi nevoi. La această epocă cele două sexe simt o pornire neînfrîntă reciprocă; și dacă pînă la un punct această pornire este moderată prin diverse simțiminte ce s'aũ creat încă din copilărie, printre cari în primul rînd este simțămîntul rușinei, ajunge uneori, la unele persoane, la un așa grad că nu mai poate fi disciplinată, fără ca acele persoane să nu se resimtă. În pubertate se trezește nevoa satisfacerii sexuale cu o putere așa de mare, că întreg organismul se resimte: insul cade pe gînduri, stă mihnit, n'are poftă de lucru, simte desgust pentru toate lucrurile și fenomenele inconjurătoare; într'un cuvînt putem spune că pubertatea determină starea organo-psihică ce-am numit-o urit. Băeții, prin modul lor de viață mai neatîrnată, mai puțin disciplinată, mai puțin supusă rigorilor convenționale, găsesc leacul plictiselei lor în satisfacerea pe-o cale oare-care a instinctului sexual. Fetele însă fiind într'alte condiții sufăr mai în de lung și de aceea putem spune că pesimismul pubertății este mai des și mai rebel la sexul femeesc de cît la cel bărbătesc.

„În vreme ce bărbatul, zice Krafft-Ebing, fiind cel mai tare, își procură fără greutate satisfaceri sexuale, mulțumită puterei lui intelectuale și fizice mai mare, poziției sale sociale independente, ori că găsește cu ușurință un echivalent într'o carieră care-i absoarbe aproape toate puterile, toate aceste mijloace sînt inaccesibile femeii nemăritate, mai cu samă din clasa de sus. Imprejurarea aceasta o face nemulțumită de sine și de toată lumea; își trudește capul și se dedă visărilor bolnave. O bucată de vreme cearcă o compensare în religie, dar în zadar. Entuziasmul religios, cu sau fără masturbare, desvoltă o mulțime de boli neurovoase printre cari isteria și nebunia nu sînt rari“. Și pe acest substrat se hultuește pesimismul. Într'o observație de hebefrenie

a unei D-re Z. între altele Kraff-Ebing spune: „Caracterul ei vară brusc, trecînd de la cea mai sgomotoasă veselie la un pesimism sentimental și la o neliniște tînguitoare pentru sănătatea ei. Bolnava este foarte emotivă și o dorință nesatisfăcută o pune într'o emoție violentă.“

Menopauza. — Unii autori fac din menopausă cași din pubertate un substrat de nebunie. Fără doar că poate să fie așa, cînd se asociază și elementul ereditar. Credem însă că ne găsim cu totul în limitele adevărului, dacă socotim menopauza, precum am socotit pubertatea, ca un substrat al pesimismului, ca o împrejurare în care se manifestează declinul organismului și se făuresc toate elementele și tulburările fiziologice, cari caracterizază tristețea. Se știe ce strînsă legătură este între psihic și integralitatea organică și funcțională a organelor genitale. Cînd această integralitate suferă, și suferă prin partea funcțională care dă să se anihileze, întreg organismul și psihicul la rîndu-și se resimt. Această înrîurire morbidă caracterizată prin tristețea este în primul rînd de natură organică și numai în mod cu totul secundar și rare ori de natură psihică, pricinuită, după Krafft-Ebing, prin „durerea ce-o încearcă femeia, pierzînd sentimentele sociale și etice cari se întemează pe senzațiile sexuale, părerea de rău mai cu samă a femeilor fără copii, constatarea dureroasă a dispariției farmecelor fizice“.

Încetarea menstruației se întovărășește de o sumă de tulburări somatice, precum menoragii, leucoree, anemie, nevralgii, etc. cari stingheresc fiziologia normală a creierului și în definitiv întreaga funcționare organică, fapt care se traduce printr'o alterare a tonusului vital, de unde o stare permanentă sau intermitentă de melancolie. După Kracauer, melancolia menopauzei prezintă caracterele melancoliei senile sau cel puțin ale celei bazată pe neputința creierului; căci ea este obicînit caracterizată prin idei anihilatoare, de sărăcie, de nimicire generală, adese cu o notă ipohondriacă. Stările de frică neliniștitoare și teama sinuciderei sînt foarte dese. Prin analogie unii autori au vrut să adopte o stare de menopausă și pentru sexul masculin. „A stabili o menopausă pentru sexul masculin zice Krafft-Ebing și cu chipul acesta a particulariza psihozele (noi am adăuga și tendințele pesimiste) cari se produc la această vîrstă (de la 50 la 60 de ani), nu mi se pare admisibil nici din punctul de vedere biologic, nici din punct de vedere clinic. Psihozele ce se semnalează ca țîind de menopauza masculină, trebuie neapărat să fie clasate printre psihozele senile și sînt motivate de un senium precoce.“ Atari psihoze trec după noi în cadrul eredității patologice.

Bătrîneța. — În afară de ori-ce proces patologic, procesul fiziologic al bătrîneței îndrumă organismul spre declin. Ori-care să fie natura intimă a acestui proces, declinul fatal al elementelor organice, precum cred cei mai mulți, ori rezultatul unei distrucțiuni fagocitare a celulelor nobile precum crede Mecinicoff,

de unde urmează ceea ce el a numit *atrofia senilă*, fie-care ins ajuns la acest stadiu al vrstei, în mijlociu de la 60 de ani înainte, își simte puterile slăbite, în măsura în care slăbește întreg organismul. Trupul i se încovoae din spate; se cocoșește; trăsăturile feței i se acoper de încrețituri; pielea îi devine flască și atîrnă; dinții îi cad și măcinarea cît și mistuirea alimentelor nu se mai face ca înainte. Nu mai are poftă de lucru, căci se obosește lesne; pe măsură ce trec anii se condamnă la o viață tot mai vegetativă și cercul gîndirilor înălțătoare i se tot restringe. În măsura în care simte apropierea neantului puterilor sale, se convinge și de neantul cugetărilor sale; devine trist, nepăsător pentru cele înconjurătoare și certător pentru avînturile zbuțumate ale tinereței.

„Cu vrîsta, zice Krafft-Ebing, creerul suferă o metamorfoză regresivă, care nu înfățișază de cît un fenomen parțial al procesului general al evoluțiunei fizice. În vreme ce acest din urmă proces se manifestă în mod vegetativ ca marasm senil, alterațiunea organică a creerului se arată printr'o schimbare în natura intelectuală și caracterul insului. Omul, al căruî creer îmbătrînește, devine mai circumspect în părerile și judecățile sale; puterea lui de asimilare intelectuală nu mai este așa de mare, imaginația lui așa de vie și așa de aprinsă ca în tinereță; operațiunile gîndirei încetinesc, memoria scade, cercul ideilor devine mai restrîns, voința nu mai este așa de fermă; dimpotrivă ea este mai ușor de influențat. Bătrînul trăește de preferință în trecut; este conservator, n'are încredere în inovări; devine egoist și *laudator temporis acti* (Legrand du Saulle).“ Atîte și atîte caractere cari arată o slăbire a tonusului vital, în legătură cu care se plăsmuește cele mai dese ori un pesimism pasiv.

Cît privește sinuciderea, care pentru noi este actul final al celui mai înalt grad de pesimism și care ca atare nu se înru-dește de cît incidental cu crima, contrar de cum cred unii autori, iată cite-va date. Legoyt dă următoarele cifre de sinucideri în paralel cu vrîsta; pînă la 16 ani 5%, proporție care se menține pînă la 25 de ani; de-acolo înainte pînă la 30 de ani 7%; de la 30 la 40 de ani 16 ani 5%; de la 40 la 50 de ani 18%; de la 50 la 60 de ani 20% și de la 60 ani înainte 25%. După Lacasagne sinuciderile ar face oare-cari unde: rarî sub 16 ani, cresc de la 16 la 20, se îndoesc de la 21 la 30, încearcă o ușoară creștere de la 30 la 40, apoi devin, de la 40 la 50, foarte dese, continuîndu-se ast-fel de la 50 la 60, ca să atingă *maximumul între 60 și 70 de ani*; de-acolo înainte scad, pentru bărbați, iar pentru femeî s'ar continua pînă la 80 de ani. Negreșit că aceste cifre date numai în paralel cu vrîsta, presupun și alte determinante.

Fie că sinuciderile urmează o creștere progresivă cu vrîsta, fie că sufăr abateri cari tulbură prea puțin linia progresivă, faptul sigur este că ele se manifestează cu o predilecție deosebită la bătrîni. Chiar numai faptul acesta, înafară de multe alte considerațiuni pe care le-am văzut, ne-ar putea face să nu ve-

dem o înrudire între crimă și sinucidere, căci ceea ce importă în prima linie sînt stările organo-psihoice pe cari ele se întemeiază și în privința aceasta este deosebită; dar apoi se știe că crimele sînt mai dese în perioada culminantă a vigoarei organice. „Sinuciderea sînt relativ rară, zice Corre, la vrîstele cînd nebunia nu-î încă prea comună, ceea ce s'ar putea interpreta în sensul relațiilor sinuciderei cu alienația, una nefiind uneori de cît expresia celeilalte, latente; sînt de asemenea rari sinuciderea în perioada cînd crima delict este foarte dezvoltată (de la 25 la 30 de ani), ceea ce dovedește că ambele impulsivități au evoluția lor deosebită pe terenul social, păstrînd între ele legături de derivație și de compensație sub imboldul nevoilor similare sau analoage; sinuciderea crește apoi de la vrîsta cînd nebunia este mai deasă (între 30 și 40 de ani); dar, după 40 de ani, pare să se degajeze deodată și de nebunie și de criminalitate: ...omul, scăpat de constrîngerile nebuniei și de pornirile antiaľtruiste, rămîne în fața desnădejdei sale, cu un curaj redus, cu o filosofie neresemnată, care nu-l lasă să întrevadă altă deslegare de cît în moarte.“

6. X..., bancher, 65 de ani, a fost primit la 15 Iulie 1864 în azil. Din luna Mai s'a constatat la dînsul simptome de melancolie cu idei delirante, tînguindu-se că ar fi ruinat, că n'ar mai putea să plătească nimic. De la primirea lui se observă o melancolie agitată cu mare tulburare a inteligenței. Se plînge că nu știe ce se petrece împ ejurul lui, că memoria îi este zdruncinată, că nu e dintr'o dilemă continuă de concepții de contraste, că nu mai știe nimic ce se petrece în lumea din afară. În acelaș timp delir cu totul fragmentar, exclamări continuu: „Dar pentru D zeu ce am făcut?“ La acest tablou de o melancolie agitată se mai adaugă necurătenia, împotrivirea să mînce. Se crede mort, incapabil să fugă, o ființă pe dos, gol constipat, intrat în stare de putrezire; *tot universul e răsturnat, totul e înșelăciune și dobitoacie, totul nu există ce cît pentru formă, totul e jalș, totul e pierdut*, nu mai este nici un pat, nu mai e hrană, mîncările nu sînt de cît excremente de pisică, cari au fost mîncate odată.

Spre sfîrșitul anului 1864 tulburarea inteligenței progresază. Sgomotele inimii erau mereu surde și tulburate, arterele țepene. În cursul verei lui 1866 un marasm înaintat s'a dezvoltat. În luna Martie 1867 bolnavul în stare de demență înaintată, a murit de o pneumonie.

Autopsie. Craniul cam greu, substanța osoasă compactă tare; diploea dispărută. În unele părți ale oaselor frontale și parietale există osteofite. Suturi complete. Dura-mater aderază solid la craniu. Suprafața din năuntru e acoperită de neomembrane formînd mai multe pături și avînd o culoare ruginie. În sacul arahnoidian nu sînt de cît cîte-va picături de serozitate. Pia-mater e anemiată; la nivelul lobului frontal ea este edemațiată; la nivelul lobului posterior la dreapta e injectată într'un mod surprinzător; scoarța cerebrală de dedesupt este pulpoasă, ramolită; făcîndu-i o incizie se prezintă cu o culoare albă-cenușie; pe o zonă de aproape 3 centimetri, substanța albă sub-jacentă la scoarța este de asemenea cenușie albicioasă și ramolită. Pia-mater se desface ușor de scoarța cerebrală și nu e nicăeri îngroșată. Întăia și a doua circumvoluție frontală de asemenea și circumvoluția anterioară și posterioară a lobului central sînt infundate și turtite.

Pătura corticală a emisferelor este peste tot de o culoare gălbue, translucidă; substanța albă mai ales în lobul posterior, prezintă vase dilatate. Ventriculele nu sînt dilatate; ependimul puțin îngroșat.

Carotidele sînt ateromatoase într'un grad foarte înaintat, cu osificări parțiale, de asemenea și artera bazilară cu dilatații cirsoide în diferite părți. Celelalte părți ale creierului de asemenea și măduva spinării nu prezintă alterații vizibile. Lobul inferior al plămânului drept e în stare de epatizare cenușie. Valvula mitrală e îngroșată, retractată, valvulele aortei sînt ateromatoase. Miocardul e galben închis, gras pe secțiunile transversale. Pe peretele superior a arcului aortei este o placă mare cît o piesă de 2 lei, groasă, tare ca osul, ateromatoasă, plăci de acelaș fel dar mai mici se găsesc pe aorta descendentă.

Diagnostic anatomic. Atrofie cerebrală; encefalita lobului cerebral posterior drept; pahimeningită internă; pneumonie crupală dreaptă; aterom al arterelor; degenerescență adiposă a inimii. (după Krafft-Ebing).

7. Sinucidere prin aruncare înaintea trenului. 13 Mai 1899. În vîrstă de 99 de ani F. M. din comuna Montrem, aproape de Périgneux, declarase de mai multe ori că *traul îi părea nesfîrșit. Iși exprimase teama de a nu putea muri.* (Archives d'anthr. crim. No. 81 din 1899).

În existența boalelor mintale rolul capital pare să-l aibă ereditatea. Turham și Grainger socotesc cam 50% partea eredității.

Din acest punct de vedere am putea împărți bolile mintale în: *ereditare și dobîndite.*

Bolile mintale

Aceste din urmă încă s'ar putea subîmpărți în: *primitive* cînd țin de o afecțiune locală a creierului, și *secundare*, cînd țin de

o stare generală organică ce-și resfringe răul și asupra creierului. Dar această clasificare generală pierde mult din însemnătatea ei prin faptul că natura intimă a bolilor mintale este foarte puțin cunoscută. Caracteristica lor este stabilită mai mult pe cale empirică, după multiplele manifestări morbide psihice cari față cu tonusul vital al insului normal, tradează la insul bolnav un tonus vital micșorat, cînd se zice *melancolie*, sau un tonus vital crescut peste măsura cuvenită, cînd se zice *manie*.

Pe aceste stări morbide psihice se poate clădi lesne pesimismul. Și în special melancolia e care formează substratul psihic al pesimismului celui mai răspîndit și îi mai în de obște recunoscut, al pesimismului pasiv. Nu ne vom întinde aici asupra naturii însă-și a melancoliei: dacă se poate socoti ca entitate morbidă ori mai degrabă ca rezultat al unei stări organice rele, sau, după condiții, cînd într'un fel, cînd într'altul. Se poate ca o anumită stare cerebrală să determine melancolia; nu mai puțin însă, este lucru evident că ea-i atîrnătoare în generalitatea cazurilor de o stare fizică păcătoasă care nu s'a recunoscut de cît în momentul critic. În lucrarea lui despre *Stările intelectuale în melancolie* Georges Dumas ajunge la încheerea că: „melancolia poate avea o origină intelectuală sau o origină organică, dar într'amîndouă cazurile fenomenele motorii premerg stărei sensitive, și melancolia nu-i de cît conștiința stărei corpului.“

În mod opus, poate că s'ar putea spune acelaș lucru despre manie. E posibil ca anumiți centri cerebrați escitați să dea naștere la anumite porniri, cari să anihileze controlul psihic; nu mai puțin însă în generalitatea cazurilor, acea exuberanță de activitate cerebrală ține de o exuberanță în activitatea generală a organismului. Aceasta se poate vedea totdeauna prin examenul personal al pacienților. La un melancolic pulsul este moale, mișcărilor corporale încete, întreaga atitudine zugrăvește o stare de depresiune; ceea ce înșamnă că nu-î numai creierul care suferă, ci înreg organismul. La un maniac, dimpotrivă, pulsul este plin, mișcărilor corporale vii, întreaga atitudine zugrăvește o stare de excitabilitate; ceea ce ne arată că organismul este interesat în totalitate. Așa că melancolia și mania sînt, într'un fel zis, poli vetei psihice după cum anemia și pletora sînt poli vetei trupesti.

Melancolia determină un pesimism pasiv. Mania, se înțelege, va determina un pesimism activ. Și starea psihică morbidă cunoscută sub numele de *nebunie alternă*, acea în care pacientul trece prin perioade alternative de melancolie și manie, va determina un pesimism mixt. În alăturare cu aceste boale mintale nu trebuie să scăpăm din vedere partea mare ce o pot avea în deșteptarea pesimismului unele stări psihice morbide, pe cari unii le consideră ca elemente sau ca simptome ale stărilor mintale pomenite, iar alții le țin ca de sine stătătoare și le consideră ca entități morbide. E vorba de partea ce o au *fobiile*, adică temerile neîntemeiate și neliniștitoare, cari au loc în împrejurări determinate, totdeauna aceleași pentru acelaș bolnav; *iluziunile*, adică interpretările false ale unor senzații percepute într'adevăr; *halucințiile*, adică convingerile intense despre niște senzații percepute atunci cînd nici-un obiect exterior propriu de-a determina acele senzații nu-î la îndemîna simțurilor; *obsesiunile* și *impulsiunile*, adică ideile fixe sau îmboldirile irezistibile, cari se impun minții bolnavului, cu toate că el poate să fie conștient de dominarea ce-o îndură, și cari îi pricinuesc o senzație de neliniște de care nu se poate desbara de cît cedindu-le.

Boalele mintale pomenite o dată instalate pervertesc judecata pacientului în sensul naturei lor. „Un însemnat izvor de suferință, zice Krafft-Ebing, vine mai întăi din contactul conștiinței deprimată cu lumea din afară. Modul de a pricepe aceasta din urmă depinde în totul de natura caracterului nostru și a sentimentului ce-l avem de noi. Acelaș eveniment ne atinge în chip deosebit după cum sîntem de-un caracter vesel ori trist. După cum îl privim cu ochi plini de mîhnire sau de bucurie, același peisaj ne pune în stări deosebite de spirit, evoacă deosebite considerațiuni și ne apare chiar în culori cu totul deosebite. Legea fiziologică continuă să se manifesteze chiar în condițiuni patologice. Pentru melancolie lumea din afară este întunecată, schimbată, îmbrăcată cu alte culori: chiar obiectele cari obișnuit pricinuiă o impresie plăcută, apar în oglinda patologiceste alterată a sentimentului ca niște obiecte displăcute. Un alt izvor de su-

ferință sufletească constă în faptul că actul de a-și reprezenta ceva se îndeplinește sub înfriurirea stărei momentane a spiritului și a sentimentelor și că numai reprezentațiunile care corespund acestei stări pot să se menție în conștiință. În virtutea acestei legi, nu poate exista în conștiința melancolicilor de cît imagini dureroase și concepțiuni trudnice. De unde rezultă chiar de la început monotonia reprezentărilor și prin urmare plictisala.“

„Accentuarea penibilă a durerii psihice pricinuită prin fie-care act al mecanismului psihic, prilejește lenea, tendința de-a se feri de orî-ce muncă, neglijența ocupațiunilor profesionale, pornirea de-a se închide și de a se odihni în pat. Lipsa de încredere în sine însuși face să pară orî-ce dorință ca nerealizabilă și să renunțe la orî-ce silință. Mișcarea psihică încetinită, schimbul greoi al reprezentațiunilor, adnotarea lor prin sentimente de desgust, suprimarea intereselor intelectuale care le-ar putea alimenta activitatea, toate aste găsesce expresiunea lor elocventă în tînguirea bolnavului c'ar vrea să poată, dar că nu mai poate. Reprezentarea concretă care însufletește voința insului este penibil influențată de concepțiunile contradictorii care provin din conștiința ce o are de slăbiciunea lui, din convingerea că'i lipsit de capacitate, din neputința intelectuală care-l face să tăgăduiască orî-ce posibilitate de succes. Cu modul acesta pacientul, prins între aceste două curente, plutește mereu între impulsione și renunțare și atunci se manifestă clinicește acea nestatornicie și acea lipsă de hotărîre care caracterizază pe acești bolnavi.“

Caracterul fundamental al melancoliei este lipsa de energie, pasivitatea. Cu toate aste în mod episodice poate avea loc o acțiune impetuoasă, violentă până la furie. Această explosiune se esplică prin faptul unei emoțiuni violente care rupe zagazurile. Așa că numai în mod excepțional poate fi vorba de un pesimism activ în melancolie. Lucrul se întîmplă dimpotrivă în manie. Trăsătura fundamentală a maniei este mai ales un sentiment de fericire, de plăcere, fapt care face că ea slujește de substrat patologic mai mult optimismului morbid; cu toate aste pot avea loc manifestări pesimiste, în cari predomină activitatea. „De și veselia constituie baza emotivă a alienațiunei maniace, zice Krafft-Ebing, stările psihice opuse nu se esclud. Aceste pot avea loc prin reprezentațiunile contradictorii care se formează în urma asociațiunei nelimitate a concepțiunilor și cari-s adnotate prin vii sentimente; însă adese aceste accese de desgust sînt produse artificial prin restrîngerea libertăței bolnavului, prin refuzul de-a-î împlini o dorință, etc., ceea-ce jîgnește enorm înalta idee ce o are de sine. Dar aceste stări psihice dureroase și pline de minie sînt numai episodice și, fiind dat mersul accelerat al faptelor psihice, sînt curînd gonite de fondul vesel al caracterului pacientului.“

În temeul altor afecțiuni mintale, se poate ca pesimismul să ia un caracter obsedant, să se impue cu tăria unei convingeri neștrămutate și de nestăpînit. Ființele și lucrurile pot să apară

ca avînd în ele un caracter de răutate, omul stăpînit de-o idee neputîndu-și da seamă de subiectivitatea ei. Și tot așa de lesne pot avea loc porniri obsedante, idei fixe, impulsuni, de care mintea este fatalmente tărită. Printre pornirile obsedante poate fi aceea a sinuciderii. Insul, fără un motiv bine-cuvîntat, se poate pomeni deodată stăpînit de ideea de a se omori, și dacă împrejurările din afară se combină în așa fel ca să corespundă tonusului vital deprimat, îndreptățirea crește tot mai mult de partea ideii sinuciderii; și ajuns la acea fază organo-psihică disolutivă, în care speranța nu se mai încheagă, în care, după cum se va vedea din scrisorile sinucișilor, începe stadiul denumit *agonie morală*; insul își pune capăt zilelor printr'o licărire a ultimei energii, actul sinuciderii, asemeni cu ultima licărire a flăcării, care arată că ultimul element de lumină s'a consumat și n'a rămas de cît serumul.

8. Sinucidere prin punere înaintea trenului. 16 Noembrie 1892. La ora 5 și 10 m. un fost lucrător la atelierul gării, anume I. I., ca de 50 ani, s'a sinucis în gara de nord, punîndu-și gitul pe șine în fața magaziei de mare vitez, în momentul cînd treceau niște vagoane manevrînd. Moartea i-a fost instantanee. Acest om *era atins de alienația mintală* și din primele cercetări reese că *de mult își manifestase intenția de a se omori*. (Institutul medico-legal, Dosarul No. 216).

9. Sinucidere prin spînzurare. 8 Decembrie 1893. Cadavrul individului P. I. C. care s'a spînzurat azi *în ospiciul Mărcuța unde se afla internat*. Dosarul No. 260)

10. Sinucidere prin otrăvire cu sublimat. 25 Decembrie 1893. A. F. student în medicină. Cu privire la *anormala stare cerebrală*, ce i-a condiționat sinuciderea dăm un fragment dintr'o scrisoare a pacientului, după o copie ce ne-a pus-o la îndemîină D. d-rand Robin. „Lume ești o apă întinsă, nemărginită. Tot ce îți e subjugat ți e blestemat, imperfect, șarlatanic. Eū unul vād în parte-mi fiecare lucru în ființă din tot ce mă înconjoară compus din două: o parte perfectă sau aproape perfectă; alta murdară, tot ce poate fi mai ingrat, mai neperfect. Noi sintem meniți ca orbește continuu să fim înșelați de această stare de lucruri și în nebăgarea noastră de samă să credem că nu e așa, ci din contra că părțile rele, înșelătoare sînt separate de cele bune, perfecte ale acestei lumi și că sperăm a întalni numai pe cele bune. Ne înșelăm amar; fericirea are în spate nefericirea și fac un bloc împreună și cînd plutind pe tine lume, apa cea mare, acest bloc ni se prezintă cu fericirea în sus, pe ea o vedem, cînd se întoarce, cine știe prin ce împrejurare, așa că nefericirea, a doua parte vine la suprafață atunci observi, atunci o guști, totuși nu ți poți da cont că e acelaș lucru și poziție schimbată. Intors pe altă parte în plutirea lui vezi că e ceva cu totul nou care-ți apare acum și cu toate aceste e așa de adevărat că e același lucru răsturnat pe altă parte, că aproape imediat în acelaș punct al aprii parții fericite reappare. Chiar să nu vezi ac st lucru și să crezi că e alt-ceva cu totul nefericirea. Acest spectacol nou ce-ți apare cînd știi că lumea, apa e stătătoare, nu curge și ca atare circulația între două existențe de sine separate n'a putut fi... Iată de ce astăzi observînd acest fapt și desgustat la culme de existența lui, mă forțez căci mă face incapabil să-l mai observ de acum înainte... Și acum să-mi iaū adio“.

11. Sinucidere prin spânzurare. 19 Noembrie 1894. Acum la o a 8 dim. s'a găsit strangulată de pragul unei magazii din șoseaua Doamnei No. 1 femeea P. I. N., ea de 55 ani. Numita *era atinsă de mai înainte de alienație mintală*. (Dsarul No. 212).
12. Sinucidere prin înecare. 13 Aprilie 1893. În puțul din curtea bisericeii OI-tenii s'a găsit cadavrul femeii P. A., israelită, de 60 ani. Dispăruse de dimineață de la domiciliu, *fiind puțin alienată*. (Dosarul No. 69)
13. Sinucidere prin armă de foc. 22 Mai 1895. N. I. de 43 ani funcționar al statului, căsătorit, asupra căruia soția sa, în procesul-verbal încheiat asupra afacerii între altele declară: „Încă din iarna trecută soțul meu *avea mania și ideea fixă de a se sinucide*. Numai insistențele rudelor și prietenilor săi îl facuseră să re unte atunci la această idee...” (Dosarul No. 93)
14. Sinucidere prin tăerea gâtului cu un briciu. 24 Aprilie 1895. I. C. de 40 ani, rindaș la gară, căsătorit. Iată parte din declarația soției sale din procesul verbal: „De 6—7 zile, ori de câte ori se întorcea soțul meu acasă de la serviciu, îmi *spunea că-l dor picioarele, capul, că are călduri și amețeală*. L-am îndemnat să stea acasă, să se caute. Dinsul nu mă asculta pe motiv că, dacă nu se duce la gară, va fi scos din serviciu. Astăzi a plecat de acasă după obicei, când pe la 11 căsuri înainte de amiază mă pomenesc că intră pe poartă. Imi aruncă privirea asupra lui și-l văzui că *era foarte iritat, tremura, plîngea, dînd semne ca de smintit*. Atunci îl aduse în casă, îl trase cu oțet și-l pusei cirpe cu apă rece la cap. În timpul acesta venise și un tovarăș al lui de muncă să-l vadă. I. B., cu ajutorul căruia mă liniștind pe soțul meu, am trecut la bucătărie, lăsându-i pe amîndoi în casă. Dar nu trecu mult și-l văd pe I. B. că vine la mine, spunîndu-mi că soțul meu l-a luat de spate și l-a dat afară. Alergînd să vedem ce-i cu soțul meu, am găsit ușa încuiată. Deschizînd o cu forță l-am găsit mort tăiat cu briciul ce obișnuie il ținea pe masă...” (Dos. No. 71).
15. Sinucidere prin spânzurare. 1 Septembrie 1895. M. S. C. romîncă, 62 ani, căsătorită. Din procesul-verbal se vede declarația soțului: „Soția mea M. cu care trăesc de 20 de ani, *suferia de mai mult timp de o boală de nervi, avînd mania de a se sinucide*, pentru care fapt luasem precauțiuni de-a ascunde orice instrument tăetor...” (Dosar No. 160.)
16. Sinucidere prin armă de foc, 2 Iunie 1896. C. P. 23 ani, romîn, necăsătorit, funcționar. Un moș al lui declară: „Cît s'atinge de cauzele sinuciderii, știu atît că nepotul meu *era bolnăvicios; acum în urmă se cam timpise; judea de lume, nu se ducea la slujbă și toată ziua dormea*.” Un frate al sinucisului declară: „Cît privește cauzele sinuciderii, știu că *a suferit de manie de persecuție și că a fost în două rînduri în căutarea ospiciului Mărcuța*. În timpul din urmă se ramolise de tot; *dormea toată ziua și nu mergea la slujbă*.” În hainele sinucisului s'a și găsit o adresă a șefului gării de Nord, prin care i se făcea cunoscut, că dacă pînă într'un termen dat nu se prezintă la slujbă, va fi eliminat; ceea ce verifică în tot declarațiile de mai sus; dar mai ales faptul că „nu mergea la slujbă.” (Dosar No. 151.)
17. Sinucidere prin spânzurare. 3 Mai 1896. În procesul-verbal, între altele se spune: „Voind a constata identitatea individului, l-am percheziționat și am găsit într'un pachet ce era jos la pămînt, la rădăcina pomului (se spânzurase de un

poem o poezie intitulată „Ertarea”, cu data de 30° Aprilie a. e. și o scrisoare intitulată „Declarație” cu data de astăzi, prin care arată că se numește S. D. născut în București, strada Justiției No. 9, în etate de 49 ani, fost cîntăreț la biserica Popa-Tatu și Scaunele și că *viața îi face groază, blestemînd pe un protoereu, care l-ar fi împins la această sinucidere...*” (Dosar No. 123)

18. Sinucidere prin armă de foc. 12 Octombrie 1896. M. C. 55 ani, român, necăsătorit, funcționar din București. În observațiunile de la Morgă se vede între altele că: *„Presenta de mai mult timp simptome de alienație mintală.”* (Dosar No. 271).

19. Sinucidere prin spînzurare. 15 Noembrie 1897. M. M. 45 ani, romîncă. Se găsea în căutarea ospiciului Mărcuța. Iată cite-va date din adresa prin care cadavrul este înaintat Morgiei. „Numita M. M., de 44 ani, *suferea încă din 1896 de melancolie gravă cu impulsii ireresistibile.* La începutul lunii Iunie 1897, fiind acasă, a ucis, în urma acestor impulsii, pe unul din copii ei, de 11 ani, tot prin strangulare. Admisă în ospiciu, cu toate metodele de tratament aplicate, boala nu a cedat și *pacienta refuza cu obstinațiune orîce hrană,* astfel că eram nevoiți a o alimenta artificial cu sonda *„Dr. Obregia.”* (Dosar No. 257).

20. Sinucidere prin înecare în puț. 25 Octombrie 1898. S. B. 38 ani, romîncă, căsătorită. Soțul ei declară: „Sînt căsătorit de 17 ani cu decedata. În tot timpul acesta dînsa *avea simptome de nebunie* și în cele din urmă devenise foarte furioasă; *pleca de-acasă și umbla în neștiire, ba uneori strica și lucrurile din casă,* așa că eu o aveam în tot momentul sub supraveghere.” În observațiunile Morgiei se spune: „A fost internată în ospiciul Mărcuța, fiind *atînsă de alienație mintală din copilărie.*” (Dosar No. 230).

21. Sinucidere prin otrăvire cu arsenic. 24 Noembrie 1898. G. M. 54 ani, român, căsătorit, rentier. Soția sa declară: „În mai multe rînduri am găsit sub salteaua patului unde dormea un revolver și întrebîndu-l de ce-l punea acolo, mî-a răspuns că-*î era frică de hoști. L-am văzut de la un cîrd de vreme foarte abătut și contrariat. Tot ce-l încunjura îi făcea rău și-l contraria. Nu mă avea poftă de nimic, nici de mîncare. Observam că-l muncea un gînd ascuns, pe care nu l-am putut înțelege.* Într’un scriu pusese dînsul o sticlucă cu arsenic cu gînd ca să omoare șoarecii. A și întrebuintat jumătate din sticlucă pentru șoareci, iar restul l-a pus îndărăt în scriu...” (Dosar No. 272.)

22. Sinucidere prin otrăvire cu acid fenic. 11 Decembrie 1898. G. I. 65 ani, rus, căsătorit, vizitiu. În observațiunile Morgiei se vede: „Nu spunea că suferă de nimic; însă *de la un timp era foarte trist.*” (Dosar No. 293).

23. Lixandra S. 17 ani, romîncă, necăsătorită, internată în ospiciul Mărcuța la 5 Martie 1899. N’ar avea antecedente ereditare. Sănătoasă pînă în timpul din urmă, a trăit în concubinaj cu un tînăr zidar, care a părăsit-o; de atunci a căzut în *stare de melancolie*

Internată provizoriu la institutul D-rului Șuțu, a prezentat alternanțe de agitație și depresiune; în această din urmă stare refuza hrana, nu răspundea la întrebări, sta nemișcată ca o statuie.

Examenul nu i se poate face amănunțit, de oare-ce păstrează un mutism încăpătinat. *Șade totdeauna cu capul plecat, cu brațele încrucișate și oștează mereu.* Singura deslușire ce a dat a fost cu privire la dragostea ei nenorocită. (ospiciul Mărcuța).

24. Sinucidere prin armă de foc. 2 Iunie 1899 S. M. 57 ani, român, căsătorit, fost profesor. Soția sa declară că de mai mult timp era suferind de *alienație mintală* și de hernie, pentru care purta suspensor. (Dos. No. 127).

25. Sinucidere prin spânzurare. 8 Iunie 1899. S. B. 30 ani, ungar, necăsătorit, muncitor. Fratele lui declară că *suferea de un an și jumătate de alienație mintală*. (Dos. No. 133).

26. Sinucidere prin spânzurare. 11 Septembrie 1899 E. T. 38 ani, română, necăsătorită, institutoare. Dl. G. Sculy, doctorand, intern al institutului D-lui Șuțu, unde pacienta era internată, declară că dînsa suferă de *melancolie furioasă*. (Dos. No. 199).

27. Sinucidere prin spânzurare. 26 Decembrie 1899. O. T. 16 ani, român, băiat de prăvălie. Un coleg al lui de prăvălie declară: „În privința cauzelor cari au decis pe colegul meu să se sinucidă, nu știu nimic. L-am auzit de multe ori însă spunînd că *inima lui îi este rea cîteodată* și în Brăila a voit o dată ca să se împuște. Cînd îl întrebam din ce cauză, îmi răspundea că nici el nu știe; înseamnă *cașa-i vine cîteodată*..” (Dos. No. 292).

În genere este foarte greu a se face o deosebire între bolile mintale și cele nervoase. De obicei pentru a se caracteriza o boală se ia în considerare punctul ei de pornire și după aceasta i se stabilește și clasa de care ține. De cît, cum sînt totdeauna greșeli de interpretare, pentru unele boli este foarte greu a le clasa. Printre bolile socotite ca nervoase și cari au partea lor mare în pesimism sînt în ordinea de importanță: neurastenia, ipohondria, isteria și epilepsia. Și tocmai pentru aceste trei din urmă este discuție dacă sînt boli nervoase sau mai degrabă boli mintale; în special părerea din urmă tinde să prevaleze și cu dînsa pare să fie adevărul. Scopul nostru nu-i nici cît să limpezim chestiunea aceasta; de cît o atingem numai în treacăt, ca să se vadă că atunci cînd vorbim de aceste boli ca fiind de natură nervoasă, nu facem de cît să plătim tributul obiceiului, și pentru înlesnirea dezvoltării subiectului. Epilepsia și isteria sînt, după ultimele cercetări, niște boli cerebrale și ca atare nu se mai pot socoti în senz propriu ca fiind nervoase, afară dacă n'ar fi să introducem și bolile mintale printre cele nervoase.

Neurastenia sau istovirea nervoasă cum i s'ar zice într'un înțeles mai obștesc are poate partea cea mai mare în dezvoltarea pesimismului contimporan, de oare-ce, după tuberculosă, sifilis și alcoolism, cari dispun spiritul într'o măsură mai atenuată către desgustul de viață, boala cea mai răspîdită este neurastenia și dînsa dispune în măsura cea mai mare către desgustul de viață. Prin sistemul nervos se stabilește raportul între organism și lumea dinafară și viața psihică se clădește după acest raport. Dar în neurastenie, sistemul nervos fiind slăbit, fiind alterat cel puțin în tonicitatea lui, raportul între organism și

lumea externă este modificat și viața psihică abătută de la calea ei obișnuită. Precum asupra tegumentelor desepidermizate toate atingerile sînt dureroase, tot așa asupra sistemului nervos epuizat, lipsit oare-cum de pelița ocrotitoare, de substanțele de rezistență, toate escitațiunile sînt dureroase, fie externe, fie interne. De-acolo urmează ca neurastenicul să nu poată suferi muzica, vorba cuiva, foșnetul unei frunze, etc., să-și oprească ochii numai asupra priveliștelor uniforme: un cer senin, un cîmp cu verdeață, un lan, o apă etc., să stea în nemișcare, să nu poată dormi, etc., fiind-că nervii lui tremură la cele mai mici ondulațiuni și-l fac să sufere.

Mai puțin răspîndită ca neurastenia, cu care de altfel pare să se înrudească căci s'ar putea prea bine ca atît una cît și cealaltă să nu fie de cît formele aceluiași substrat patologic, *ipohondria* poate determina un pesimism amar. Pentru Mantegazza, atîns el însu-și, ipohondria este o ataxie a sensibilității, grație căreia toate actele vieții psihice se întovărășesc de-o iperestesie sau parestesie a conștiinței. „Omul sănătos, zice Mantegazza, scutit de tulburări morale se bucură de viață, și conștiința de-a-și simți fie-ce funcțiune împlinindu-se normal și fie-ce organ mișcîndu-se în marginile naturale este o plăcere. Acea plăcere încetează cu toate aste cînd sensibilitatea crește prea mult sau cînd își depășește limitele și invadează teritoriile unde totul trebuie să se facă după voea conștiinței. Ca să ne simțim sănătoși, ca să viețuim fericiți, trebuie să necunoaștem absolut cea ce se petrece în plămîn, inimă, ficat, splină, rinichi, stomac, pîntece, intestin. Dimpotrivă, la ipohondriac, aceste viscere îi dau niște senzații, cari fără să fie numai decît dureroase, tulbură și preocupă conștiința eului, total armonice sau nearmonice al tuturor faptelor conștiinței actuale sau trecute conservat prin memorie.“

„Cine dintre noi nu s'a poticnit în mers, urmează Mantegazza, cine nu uită o cifră, cine n'are citeodată gîndirea înceată ori agitată? Ipohondriacul este atent la aceste fapte zilnice ale vieții și se înfricoșază. Dacă s'a poticnit, e că devine ataxic; dacă a uitat un cuvînt, e că prezintă primele simptome ale demenței paralitice; dacă nu-și amintește o dată, e că are o ramolire a creierului; dacă dimpotrivă, cugetă cu vîociune, cauza este că are o congestie cerebrală și curînd va fi atîns de manie. Intr'o zi, cînd eram aproape bine, răspunsei amicului mîeu Letourneau care-mi cerea vești despre sănătatea mea: Astă-zi mă găsesc prea bine; asta nu-î natural: asta mă neliniștește! Amicul meu îmi răspunse: Iată idealul ipohondriei! Atunci, rizînd de mine însu-mi, îi spuseli că uneori mă temeam c'are să-mi fie frică ca frica să nu vie.“

„Poți fi ipohondriac cu un spirit de rînd sau cu geniu; dar nefericire dacă această teribilă nevroză găsește ca complice o imaginație exaltată. La această fază a răului, omul este sub stăpînirea unei singure idei, acea a sănătății sale amenințate și nici-o plăcere nu se mai prinde de el. Nimic nu ne mai place;

prietenii, studiu, dragoste, copii, flori, toate odoarele, ne sînt urîte, nesuferite. Modul de-a simți, de-a gîndi, de-a iubi se schimbă. Ni se schimbă caracterul. Memoria ne mai amintește că sîntem tot făptura ce-a fost odinioară așa de fericită și care acum este copleșită într'un abiz de durere și de desperare." Nimic mai natural ca pe acest fond psihic morbid să se clădească cele mai estravagante idei și sisteme, mai ales cînd pacientul este un om de geniu, un Schopenhauer, un Poe. Și iarăși nimic mai natural ca o samă de inși, predispuși poate și organiceste, dar mai mult cu un simț critic puțin slujit de cunoștinți solide, să ia de bune acele idei și acele sisteme.

„Ipohondriacul, urmează Mantegazza, nu trăește de cît spre a suferi, căci este incapabil de cea mai neînsemnată plăcere. Nu conținește de-a suferi de cît doar în somn, dacă și atunci visurile nu i aduc groazele, cari-l trudeau fiind treaz. În durerea lui monotonă, continuă, găsește la fie-ce pas torturi noi și tot mai intense. Indelungele meditațiunii, tînguirile nesfârșite, lacrimile nu-l ușurează de cît o clipă. Timpul îi pare veșnic și toate puterile afective și mintale concentrate în acea unică senzație de-a se simți trăind rău îl fac să cugete mereu la sinucidere, la care totuși n'a recurs din lipsa de energie sau din alte motive mai nobile. Nici-o trudă nu se potrivește cu acea a ipohondriei cerebrale. Insul se poate crede desfăcut în doi. Unul este mereu ocupat a studia pe celalalt și în toate gîndirile, cuvintele sale, în toate dorințele sale el caută cu o curiozitate bolnăvicioasă desordinea boalei. Unul din acei nefericiți îmi zicea: Dacă ridic de pe birou tăctorul de hîrtie spre a-l pune în cutia lui, mă întreb de ce nu-l-am lăsat la locul unde se găsea și dacă încalț botina stîngă întâi, mă întreb de ce n'am făcut contrarul. Dacă întru într'o prăvălie ca să-mi iaș țigări, mă întreb dacă îmi voi aminti obiectul ce-l doresc; mă tem chiar să-nu-mi uit numele... Ori-ce act psihic este însoțit de-o inchiziție plină de groază.“

În *isterie* asemenea se pot ivi tendințe pesimiste. Această boală pare să fie mai mult apanajul sexului femeesc, după cum ipohondria pare să fie mai mult apanajul sexului bărbătesc. Isteria poate da naștere la tulburările cele mai variate funcționale și de aceea ea poate simula mai toate boalele; și viața psihică este în primul rînd interesată. „Pe primul plan, zice Krafft-Ebing, se găsesc anomaliile psihice. Bolnavele sînt foarte senzibile la excitațiunile psihice interioare și exterioare. Fiind-că procesele psihice sînt în cea mai mare parte caracterizate prin senzații de neplăcere, caracterul și emoțiunile sînt cele mai adese ori depressive. Dar prin schimbarea bruscă a concepțiunilor și prin marea emotivitate, caracterul nu-i statornic; are loc o transformare împetristată a sentimentelor, a afecțiunilor, care adese se manifestă printr'o revenire bruscă, o trecere de la plîns la ris. Ideile se schimbă continuu și asta face că bolnavele par capricioase, schimbăcioase în simpatiile și antipatiile lor pentru persoane și pentru lucruri“. Preocupate de propria lor persoană, ca

să trezască interesul celor din jur istericele simulează tot felul de suferinți și, nu rare ori, se sinucid.

Epilepsia de asemenea slujește ca substrat pesimismului, căci ea nu se mărginește totdeauna la acele forme corporale cari se traduc prin accese însoțite de mișcări convulsive, cari par să topească substanța răului acumulat. *Epilepsia* poate apărea sub formă de accese mintale, cu un caracter escitativ pricinuind unele manii, după cari vin faze de depresiune, faze de melancolie, simulându-se pînă la un punct nebunia alternă. *Epilepsia* poate, în sensul acesta, să imprime vieții psihice un anume caracter, și pesimismul se poate lesne introna. Se știe că unul din caracterele pesimismului este și ascetismul; și Morel a arătat tendința către ascetism a multor epileptici. Acea bigoterie, acel aer de martir formează, după Samt, o contradicere curioasă cu irascibilitatea, combativitatea, brutalitatea și defectele morale ale acestor „nefericiți epileptici, cari poartă o carte de rugăciuni în buzunarul lor, au pe bunul Dumnezeu pe buze și cea din urmă din ticăloșii în corpul lor.“

„Se poate spune că-i foarte rar, zice Féré în cartea lui despre *Epilepsie*, să întâlnești un epileptic bine cumpănit din punct de vedere moral și intelectual. Caracterul lor este în genere schimbător, și nota depresivă domină. De obicei sombri, hărățgoși, geloși, îi vezi trecînd deodată la sentimente de generozitate, de bună voință, de entusiasm, cari se mistuiesc cași paroxismele, de cari sufăr. Starea de deprimare profundă, care urmează după descărcările convulsive, oferă un teren eminent favorabil dezvoltării ideilor de tristeță, de inferioritate, de neputință, sub influența căroro nasc cîteodată impulsuni de sinucidere. Halucinațiile lor dese, visurile grozave la cari sînt supuși fac dintr'înșii niște înși temători, bănuitori și neîncrezători. Determinările au la dinșii un caracter de impulsivitate; dar rare ori îi vezi dînd probe de tenacitate sau de adevărată energie.“

28. Sinucidere prin spînzurare. 16 Iulie 1892. H. C. germană, 31 ani, mărîtată. *Isterică*. (Dos. No. 117).

29. Sinucidere prin otrăvire cu acid fenic. 21 Noembrie 1896. M. I. 20 ani, romîncă, necăsătorită. În observațiunea morgei se spune: „Era bolnavă în spitalul Mărcuța, suferînd de epilepsie cu accese furioase. În timpul vizitei, fața de personalul medical, a luat o soluție de 20 grame de acid fenic, zicînd: „Uite bea acid fenic; mă otrăvesc“. Și peste 20 de minute a și sucombat.

(Dos. No. 306).

30. Sinucidere prin spînzurare. 26 Febr. 1896. H. G. 22 ani, israelit, vinzător de cărți. Fratele său declară: „dînsul suferea de epilepsie încă de cînd era copil; chiar facultățile sale mintale erau alterate...“ (Dos No 49)1.

31. Sinucidere prin armă de foc. 20 Septembrie 1896. A. I. 35 ani, romîncă, necăsătorită. Iată scrisorile scrise în aceeași zi pentru ibovnicul ei, din cari se vede că pacienta trebuie să fi fost *isterică*. Dînsa pune 1895 în loc de 1896:

„Vasile, cînd vei primi această scrisoare, eu nu voi mai trăi *Sînt sătulă de viața care am dus-o pînă acuma și viitorul mă sperie* Intr'adevăr, nu e nebulnie de a trăi, dacă și trăi se numește așa cum am trăit eu pînă acuma: veșnic în *grijă pentru ziua de mine*, totdeauna cu *frică de viitor, nici o zi fericită. Suferință și mișerie*, iată care e viața mea. *Sînt sătulă și obosită* de o astfel de viață, deși tu mi-ai spus că ai să mă scapi de necaz. Dar, dragă Vasile, e să scap de unu și să dau de altul, și *ceea ce fac acuma sînt de mult Hotărîtă* (H e pus de dînsa). Dacă nu aș fi avut încă speranță, era de mult de cînd n'aș fi mai suferit. Dar *dragostea mea pentru tine* m'a ținut, căci știi foarte bine *cu cîtă nebulnie te-am iubit* (I e pus de dînsa). Ți-am dovedit-o în ori-ce ocaziune. În schimb tu ai făcut tot de ai putut ca să mă desgust. Mi-ai făcut atîtea mizerii și ți-ai bătut joc de mine cum ți-a plăcut, așa că *am fost aproape de nebulnie de multe ori. Mai cu samă acuma de cîtva timp am suferit îngrozitor*, lucru de care tu nu ți-ai dat socoteală niciodată pentru-că *tu nu ai inimă și ești foarte egoist*. Dar faci foarte bine; astăzi așa trebuie să fie omul. Vasile dragă, *nu crede că-ți reproșez ceva*; din contra sînt mulțumită că te-ai purtat așa, eăci dacă te purtai altfel, te-aș fi iubit mereu și aș fi suferit mereu, pe cînd așa m'ai scapat de ori ce suferință. *Nu crede că nu-mi pare rău de viață*. Imi pare rău căci sînt încă tînără, douăzeci și nouă de ani, dar tu m'ai desgustat de viață, am suferit prea mult prin tine ca să mai pot trăi. *Cu toate astea te lert* de tot răul care mi-ai făcut *poate fără voea ta* și te rog iartă-mă și tu și gîndește cîteodată la mine. *Cînd voi fi la morgă te rog vino de mă vezi*. Primește ultimul meu sărutat și fii fericit. *Nenorocita ta, Ana.*“

„Iubite Vasile, dacă vrei să-mi faci ultima plăcere, te rog foarte mult plătește spălătoreasa 7 lei 50 bani; *n'aș vrea să mă blesteme*; și la gazar am să dau 1 leu și 75 bani, de vrei dă-i franțuzoacei sau servitoarei să-i dea. Te rog nu-mi refuza ultima rugăminte care ți-o fac. Și încă un lucru îți cer, te rog foarte mult, dacă sînt moartă, *interesează-te nițel de mine*, fă ceva cum vrei, *arată-te că-ți pare rău* sau fă ce știi, dar *fă ceva ca lumea să văză*. Înțelegi foarte bine că *asta nu pentru mine*, căci eu nu voi ști nimica; dar pentru tine, pentru-că sînt cîteva persoane care știu cît de încurcată sînt și *au să vorbească multe pe socoteala ta*. Vorbesc și fără asta destul. Te rog ascultă-mă, fă ceva să-ți scapi reputațiunea, fă ceva care să nu te coste bani, pentru că n'ai. Te rog ascultă-mă căci *eu știu ce vorbesc*. Iartă-mă dacă-ți dau un sfat, pentru-că *nu vreau să aț dezagramele din cauza mea*. te serut, A... (A urmat de mai multe slove corectate și fără înțeles). (Dosarul No. 251).

32. Niculae A. 27 ani, grec, necăsătorit, internat în ospiciul Mărcuța la 15 februar 1899. Antecedentele ereditare fără importanță.

Cu 2 ani în urmă s'a pomenit cu o amețeală și de-atunci începu să facă neajunsuri familiei lui, care se văzu nevoită să-l interneze. Bolnavul este conștient de răul lui; dar nu-l poate stăpîni, căci i se impune. Se plînge de amețeală, de dureri în membre și de poluții nocturne. Cu toate că nu prezintă nici-un semn de boală și i se spune aceasta, el se crede incontinuu bolnav și judecă în consecință. *Cere doctorii pentru tot felul de dureri*. Interpretează vicios ori-ce sentiment, preocupîndu-se continuu de starea lui fizică, cu toate că ea se menține destul de viguroasă. Are o frică exagerată pentru lucruri cari în viața de toate zilele cel mult dacă te emoționează: vederea unui mort, a unui coșciug, citirea

chiar a unei bucăți unde se pomenește de moarte îl infricoșază în cel mai mare grad.

Sentimentele afective îi sînt cu totul dispărute: *nu exprimă dorința să vadă rudle ori să le scrie*. Din actele lui reese eă ar fi atentat la viața mamei lui, ceea ce el tăgăduște. (Ospiciul *Mărcața*).

33. G. N., 17 ani, elev la școala normală. A încercat să se otrăvească cu chibrituri solvite; în aceeași zi, 18 Octombrie 1899, este adus la spital. După starea organo-psihică ce-o prezintă, se conchide la *neurastenie*. Iată articolul ce începuse să-l scrie, fiind în spital: „Sinucidere. Dacă savanții au apucat odată să se exprime că cel care atentează la viața sa proprie este nebun, sau mai bine în momentul săvîrșirii faptului el nu-și dă seamă de ceea ce face, nu se bucură momentan de întregimea facultăților sale, apoi vorba a rămas așa și astăzi chiar se zice despre un sinucis că a fost nebun. Lucru însă nu stă astfel. La sinucidere ni se prezintă un caz general care are mai multe diviziuni după numărul cauzelor cari provoacă cazul principal. Causa principală sau generală a sinuciderii se poate defini cu un singur cuvînt: „Desperarea“ și subdiviziunile după numărul cauzelor cari duc ființa animală la desperare, zic ființa animală și nu numai om căci sinuciderea s'a observat și se observă și la unele animale. Sinuciderile provin din dragoste, mizerie și pentru sustragerea de la oare-care procese ale naturii (boale, etc.) sau pentru scăparea de la pedepse publice. etc. Numărul nebunilor sinuciși e foarte mic și provine în un mod inconștient. Un îndrăgostit desperat că nu-și poate vedea visul cu ochii, nu în un moment de nebunie, ci după o lungă chibzuință, își pune capăt zilelor; un bolnav de o boală nevindecabilă sătul de atîtea saferințe se omoară; un funcționar care dacă a delapidat bani sau a săvîrșit falsuri în acte publice, dacă nu fuge la... America, își zboară creerii, etc. etc. Ei bine, se poate zice că acești oameni sînt nebuni în momentul săvîrșirii faptei? De sigur că nu, căci ei își dau perfect seamă de gravitatea faptului și de consecințele lui. Oare cine e nebun: acel care preferă un chin de jumătate minută, de multe ori nici atît, unui chin de ani îndelungați sau acela ce preferă, d. ex. 10—20 ani de muncă silnică, pentru că a fost atît de laș, în cît n'a putut să-și scurteze viața fie de frică de-a muri sau din pură lașitate? De sigur că ultimul e nebun, și frica și lașitatea au contribuit ca să-l tîmpească fără a mai adăoga absurditățile religiei, care ordonă ca pînă la sfîrșit să sufere cu blindețe și răbdare. Deci aci la sinucidere nu poate fi vorba de nebunie și dacă se poate zice că desperarea aduce pe om în o stare de nebunie care-l face să vadă în moarte singura scăpare, atunci *nebunia* aceasta nu e *nebunie* astfel cum ar înțelege-o de pildă d-rul Șuțu“. (Spitalul *Brincovenesc*).

34. Janeta G., 27 ani, romîncă, văduvă. Incercase, la hotel Dacia, să se otrăvească cu chibrituri solvite. În aceeași zi, în urma țipetelor ei, este adusă la spital. Intre antecedentele ereditare, se constată că mama ei, care trăește, suferă de palpitații de 5 ani. Personal se plînge de mai mulți ani de neliniște nervoasă, pe care o atribuie traiului rău ce l-ar fi dus cu soțul ei, alcoolic și mai în vîrstă cu 29 de ani ca dînsa. Examinată, prezintă semne de *isterie*: întunecarea sensibilității tactile; iperestesia regiunilor ovariene; abolirea reflexului faringian; bula isterică. (Spitalul *Brîncovenesc*).

Vom pomeni numai în treacăt despre tendințele pesimiste. împinse până la sinucidere, cari au loc în delirurile ce însoțesc mai toate bolile acute. Febra tifoidă, pneumonia, febrele eruptive, impaludismul acut, reumatismul articular acut, influența, holera, etc., se însoțesc uneori în perioada lor culminantă, alteleori, în convalescență,

Bolile trupești

de tulburări psihice cu caracter pesimist. Fie că, în cursul boalei, lucrează toxinele asupra creierului, fie că, în convalescență, starea de istovire organică se resfringe cu deopotrivă înrăurire și asupra actelor psihice; faptul sigur este, precum se va vedea din unele observațiuni, că pacienții sînt mai mult sau mai puțin desgustați de viață. Și vorbim aici nu de cazurile, în cari bolile mai sus pomenite n'au făcut de cît să trezească o predispoziție ereditară; ci de cazurile, în cari pacienții erau înainte deplin sănătoși sufletește, priviau viața cu drag, erau chiar optimiști.

Dar pesimismul perioadei culminante a bolilor acute și al convalescenței este de scurtă durată. Cu trecerea boalei, cu isprăvitul convalescenței, cu intramarea puterilor organice, acest pesimism se mistuește. Insul revine la starea anterioară de optimism și e recunoscător acelora, cari, pe cînd era bolnav, s'au împotrivit impulsurilor lui, cum ar fi putut fi chiar impulsivitatea sinuciderei. Nu-î tot așa lucrul cu bolile cronice, fie locale fie generale. Acestea prin persistența lor, după însemnătatea organului ce-l ating și după intensitatea lor, săcătuiesc organismul și implicit creierul și sistemul nervos, creînd o stare de slăbiciune, care se traduce în viața psihică a insului printr'o senzație de disolvire finală, de desgust pentru trai. Alteleori este deajuns un simplu cusur fisic, fie moștenit, fie dobîndit, care să pună pe ins oare-cum înafară de cadrul oamenilor sănătoși, pentru-ca viața psihică să se resimtă de faptul acesta și desgustul de viață să se manifesteze chiar până la sinucidere.

Cît privește bolile locale, cu toții cunoaștem răsunsetul ce-l au asupra vieții psihice, afecțiunile gastrice. „E înafară de ori-ce îndoială, zice Krafft-Ebing, că gastrita cronică mai ales exercită nu numai o mare înrăurire asupra creierului, dar provoacă destul de des psihoze, cari iaă cele mai multe caracterul melancoliei cu nuanță ipohondrică.“ Afecțiunile cari s'ar presupune *a priori* cît mai puțin susceptibile de înrăurire asupra centrilor nervoși, exercită asupra caracterului, zice Azam, o acțiune perturbatoare, care, întreținută mult, conduce uneori la nebunie sau la antialtruismul cel mai primejdios. „La bărbați, zice, Descuret, bolile căilor urinare pricinuesc misantropia; acei ce-au suferit o amputație a organelor genitale au, cea mai mare parte o ură asupra chirurgului care i-a operat și mulți se desgustă de viață“. Acelaș lucru se întîmplă și cu femeile; am avut ocazie să observ un pesimism amar la o femeie, căreia i se scoaseră amîndouă ovarele.

Cit privește bolile generale, se înțelege lesne că anemia, slăbind tonusul vital, va provoca un pesimism pasiv, pletora, exagerând tonusul vital, va provoca un pesimism activ. În atari cazuri, substratul material al pesimismului este de-o ordine fiziologică, depinzând de debitul elementului sangvin ce se servește organelor în general și creierului în deosebi. Paludismul, sifilisul și tuberculoza vor determina însă substratură anatomo-patologică, peste cari se va putea clădi pesimismul. În special sifilisul, putînd atinge direct substanța creierului, poate, după localizarea lui, să determine tendinți pesimiste. Tuberculoza mai rar determină pesimismul. „Se cunoaște, zice Krafft-Ebing, nepăsarea și liniștea acestor bolnavi, iluziunile lor optimiste asupra naturii suferințelor lor. La unii se produce cu toate astea o melancolie, care trebuie să se pue pe sama boalei pulmonare anemiante; acea melancolie, cînd viața se prelungește mult, duce la slăbiciunea fizică prin atrofia cerebrală ce se desvoltă și a ramolirei edematoase a creierului, care coexistă adese.” De altfel posed cazul unui tuberculos, care s'a sinucis.

35. Sinucidere cu oxid de carbon. 9 Ianuar 1892. P. S, polonez, 60 ani. *Tumoră albă a genunchiului stîng.* (Dosarul No. 8).

36. Sinucidere prin armă de foc. 12 Ianuar 1892. Astă seară, ora 8, s'a împușcat în pîntece C. T. din str. Jianu No. 8, în etate de 70 ani, care *suferea de damba, la pat, de mai mult timp.* (Dosar No. 13)

37. Sinu idere prin armă de foc. 18 Iunie 1892. Astăzi ora 4 $\frac{1}{2}$ p. m. în str. Păun No. 6 s'a împușcat în timpla dreaptă A. G., ungar, profesor de piano, de 48 ani, care este *bolnav de cinci săptămîni.* (Dosarul No. 91).

38. Sinucidere prin spînzurare. 6 Septembrie 1893. Acum ora 3 $\frac{1}{2}$ dim. ni s'a anunțat de către intendentul spitalului Brâncovenese că doctorul T. F. ce se *găsea bolnav în acel spital, suferind de fractura genunchilor (?) s'a spînzurat în rezerva No. 32, pe cînd infirmiera adormise.* (Dosarul No. 194)

39. Sinucidere prin spînzurare. 22 Decembre 1893. În str. Regală No. 9, acum ora 4 p. m. s'a găsit spînzurat individul I., tocilar, ca de 40 ani. *Suferea de mai mult timp de-o boală și era în mișerie.* (Dosarul No. 267).

40. Sinucidere prin aruncare de la înălțime. 17 Noembre 1894. Individul I. H. fiind în căutarea spitalului Colțea, *sufere de pneumonie, într'un acces de furie s'a aruncat de pe fereastră.* (Dosarul No 223).

41. Sinucidere prin armă de foc. 18 August 1897. M. M. 33 ani, român, necăsătorit, dulgher. Tatăl său declară: „De vre-un an de zile fiul mieu nu mai lucra nimic, *neputînd din cauza boalei de atac, de care suferea. De vre-o două luni ajunsese așa de rău în cît nu-și putea stăpîni nevoile corporale.*“

42. Sinucidere prin spînzurare. 24 Iunie 1898. S. I. 62 ani, bulgar, căsătorit, funcționar. Nevasta lui, între altele, declară: „*el suferea de stomac...*“ (Dosarul No. 142).

43. Sinucidere prin armă de foc. 24 Noembrie 1898. I. V. 66 ani, român, văduv, jurnalist. In observațiunile Morgei se spune: „A fost internat în spitalul Colțea în ziua de 10 Octombree, suferind de stomah...” (Dosarul No. 271)

44. Sinucidere prin otrăvire cu sulfat de cupru. 27 Aprilie 1899. E. T. 52 ani, romîncă, căsătorită. In observațiunile Morgei se spune: „De vre-o 2—3 ani defuncta suferea de reumatism cronic, pentru care se căutase cu mai mulți medici.” (Dosarul No. 99)

45 Sinucidere prin otrăvire cu sulfat de cupru. 27 Octombree 1899. P. C. 25 ani, romîncă, necăsătorită, cerșetoare. Un sergent de oraș rudă cu decedata declară că dînsa era neputincioasă și paralizată de mîni și de picioare.

(Dosar No. 236.)

Nu vom insista asupra intoxicațiunilor acute, de cari, în mod analog cu bolile trupesti acute, se leagă o stare organo-psihică trecătoare, un pesimism acut am putea zice.

Intoxicațiunile

Acest pesimism acut ne interesează numai întru cît el constituie începutul pesimismului cronic, ca să zicem așa, care este determinat prin persistența intoxicațiunilor, prin cronicitatea lor. Primele intoxicațiuni cu alcool, eter, morfină, tutun, etc., au un efect fulgerător asupra funcțiunilor organice, așa că funcțiunile psihice apar anihilate, suprimate, fapt în legătură cu care tendințele pesimiste nu pot lua naștere. Dar în măsura în cari organismul se deprinde cu substanțele toxice și funcțiunile organice par a se resimți mai puțin, funcțiunile psihice sînt interesate; așa că, în vreme ce viața organică fiziologică pare puțin atinsă sau chiar de loc, viața psihică este foarte mult atinsă și asta se vede prin diversele tendințe morbide ce se pot manifesta și pîntre cari cele pesimiste ocupă un mare loc.

Intoxicațiunile repetate alterează constituția organelor, așa că insul rămîne sub imperiul lor chiar și în intervalele cînd nu se intoxică propriu zis. Insul ajunge într'o stare de intoxicație cronică. Și pîntre substanțele toxice reputate, de cari oamenii fac abuz în număr tot mai mare, este în primul rînd *alcoolul*, ingerat sub diverse forme ca rachiu, vin, țuică, cognac, absint, rum, bere, șampanie, etc. Apoi vin, în ordinea de întrebuițare și de ravagii, *tutunul*, *opiul*, *cocaina*, *eterul*, *cafeaua*, *ceaîul*, etc. Mai sînt încă substanțele, pe cari omul le ingerează vrînd-nevrînd de îndată ce vine în contact cu ele prin genul diverselor sale ocupațiuni, precum sînt: *plumbul*, *mercurul*, *fosforul*, *sulfura de cărbune*, etc.; asemenea substanțele medicamentoase: *atropina*, *cocaina*, *acidul salicilic*, *iodoformul*, *secăla cornuta*, *cloroformul*, *cloralul*, *paraldehida*, *morfină*, *mercurul*, *bromul*, etc. Apoi nu trebuie să scăpăm din vedere intoxicațiunile alimentare, cum sînt cele pricinuite prin unele ciuperci, prin alimente alterate, printr'o toxină probabil a porumbului stricat, care gen de intoxicație devine cu totul îngrijitor pentru țara noastră, dîndu-ne *pelagra*,

și în sfârșit *auto-intoxicațiunile*, pricinuite prin produsele de descompunere ale schimburilor intra-organice, prin reținerea acestor produse în organism, prin alterațiunea unor glande și organe a căror integritate, indiferent de chipul cum lucrează, este imperios cerută de funcționarea organică.

În fruntea intoxicațiilor, după numărul pacienților și după alterațiunile ce le pricinuește în organism, merge *alcoolismul*. Celelalte intoxicațiuni, într'o măsură mai mare sau mai mică, după susceptibilitatea indivizilor, duc către acelaș sfârșit, ceea ce ne scutește de a insista cu detalii asupra lor. Intoxicația alcoolică alterează cu timpul alcătuirea organică și printr'aceasta creează o stare permanentă de morbiditate psihică. „Ca substrat anatomic al simptomelor psihice în alcoolism zice, Krafft-Ebing, s'a găsit alterațiuni cronice inflamatoare ale meningelor și procese atrofice ale scoarței cerebrale pricinuite prin acțiunea chimică excitantă a alcoolului și a produselor sale de descompunere asupra țesutului cerebral, cît și procese de fluxiune și obstrucție în vase, precum și obstrucții în căile limfatice și învâlișurile creierului. Ca consecință și complicațiuni, au loc anomalii în distribuirea singelui (imperemii și anemii), hidrocefalie externă și internă, iperostosa craniului și pahimeningită internă; în alte organe se produce arterio-sclerosă, ipertrofia inimii, degenerescența ei grăsoasă, catarul intestinal cronic, degenerescența ficatului și rinichilor.“

Cu o atare organizație morbidă, viața psihică se modifică, tendințele pesimiste se manifestează. Alcoolicul are o extremă slăbiciune de voință; nu-și mai îndeplinește sarcinile profesionale și civice. Nu poate renunța la viciul lui; ceea ce se vede și din faptul că mulți alcoolici cer internarea într'un azil, de oare-ce nu se mai simt stăpîni asupra-le. Cele dintăi simptome par să se ivească în domeniul moral. Alcoolicul este indiferent la conflictele morale cari se agită în vreme, indiferent la ruina familiei lui, la disprețul concetățenilor lui, indiferent la propria lui ruină; devine egoist și cinic. În mod intermitent devine de-o minie violentă pentru nimic. Cele mai mici pricinii îi pricinuesc emoțiuni grave, nemulțumiri și indignări împotriva lucrurilor și ființelor. Alte-ori, mai cu samă dimineața, alcoolicul este prins de-o stare depresivă, de-o toropeală intelectuală, de-un desgust amar de sine și de lume, că adese își pune capăt vieței dacă o nouă doză de alcool nu-i schimbă dispoziția.

Calitatea ruinătoare a substanțelor toxice stă în bună parte și în faptul acela, că odată ce organismul s'a deprins cu ele, însul innărăvit, par-că împins de-o putere nevăzută și neîmvinsă, le caută, de oare-ce lipsa lor îi pricinuește o stare de neliniște. Într'atît își asimilează substanța toxică, în cît fără de dînsa individul apare ca și cum ar fi lipsit de hrană sau de apă. Și încă lipsa acestora din urmă elemente indispensabile organismului nu provoacă atite tulburări cîte provoacă lipsa substanțelor toxice, cu cari un organism s'a deprins. Foamea și chiar setea pot fi suportate

mai multe zile; nevoea intoxicărei de multe ori nu-î suportată nici cîte-va ceasuri, fără ca insul să nu prindă a se sbuciuma, a scuipa des, a tremura, a delira, cînd a înjura și lovi persoanele dimprejur, cînd a le implora spre a-î satisface dorința, a merge chiar cu necazul pînă a-și disprețui ființa, sinucizîndu-se, dacă alinarea prin substanța toxică se face mai mult așteptată.

Și ani întregi pacientul și toxicul lui fac o unică persoană, în care timp tendințele pesimiste se pot manifesta cu prisosință. Trudit de halucinații, stăpînit de iluzii, îngrozit de fobii, îmboldit de idei fixe și impulsuni, alcoolicul, ca om ordinar, va manifesta, cele mai extravagante purtări, toate în opoziție cu ținuta normală a vieții: în fie-ce om va vedea un dușman, în fie-ce vorbă o insultă, în fie-ce schimbare de vreme o intențiune rea a naturii, și veșnic se va arăta supărat, desperat, gata să lovească pe alții și chiar pe sine; ca om de talent saū de geniu, va concepe sisteme filosofice bizare, combinațiuni anormale de împrejurări, pentru-că nime nu se poate scuti, ori-cît s'ar exalta puterea rațiunii, de-a pune în operele lui propria lui persoană. Eroii romanelor, ori-cît de cu multă obiectivitate ar fi concepute, aū ceva din personalitatea autorului; și chiar judecata cea mai rece posibilă, ce ne-o facem asupra lucrurilor, împrumută ceva din firea noastră.

Maurice de Fleury a cules un șir de scrisori de-ale literaților francezi fumători. Mai toți recunosc partea rea a fumatului. În deosbi interesantă scrisoarea lui Octave Feuillet: „Eram un mare fumător într'adevăr, și mi-a fost tare greu să renunț la tutun. Dar am fost absolut constrîns s'o fac, sînt acum cîțiva ani, prin agravarea accidentelor nervoase, pe cari multă vreme refuzasem să le atribui nicotinei și cari în realitate n'aveau altă pricină. Fui nevoit să recunosc adevărul cînd accidentele nervoase, printre cari amețeala stomahală, deveniseră mai dese și mai intolerabile. În genere, mi se pare vădit că tutunul este foarte vătămător, mai cu samă nervoșilor. El produce mai întăi un efect de ușoară escitație, de ușoară beție care se termină cu somnolență. El teșește facultățile spiritului. Ești nevoit să lupți împotriva-î printr'o reacție care obosește și consumă voința...“ Și acelaș efect îl aū toate substanțele toxice, și chiar cele escitante, precum cafeaua, ceaiul, etc. dacă sînt întrebunțate în cantități mari.

46 Sinucidere prin otrăvire cu acid fenic. 5 Februarie 1897. I. M. 50 ani, român, căsătorit, servitor. Nevasta lui declară: „Este mai bine de un an de zile de cînd dînsul *căzuse cu desăvîrșire la daru beției.*“ (Dosarul No. 33)

47. Ivan Gh... 45 ani, bulgar, celibatar, internat la 1898. De la 14 an, a început să fumeze; de acolo înainte a prins să bea și alcoolice în cantități colosale. Bea 5—10 litruri de vin pe zi, apoi după două, trei zile de întrerupere, repetă aceeași cantitate. A consumat asemenea multă cafea: dimineața bea regulat

250 de grame de infuzie foarte de cafea, peste zi ingera 8—10 cafele obișnuite și sara iar 250 de grame.

Organicește, pacientul prezintă toate semnele unei gastrite alcoolice. Psihicește este trist, abătut, deprimat și cere cu insistență să i se dea spirtoase, ca să prindă curaj. Mișcările îi sînt încete, greoaie; umbletul legănat. Adese-orî se plînge: „am pierdut tot curajul, n'am putere nici cît un copil; înainte doboram mai mulți inși; nu știam ce însemnă frica; acum ni e frică de ori-ce“. Ii este silă, necaz, desgust de toată lumea și de rudele lui; le urăște, fără să știe de ce.

După 4 luni, fu înapoiat acasă; dar acolo încercă să se sinucidă, împlintindu-și un fier în regiunea ombilicală. In cele din urmă rudele se văzură nevoite să-l interneze din nou. (Institutul *Caritatea* al prof. *Suțu*)

48. Sinucidere prin instrument tăctor. 10 Ianuarie 1899. P. R. 50 ani, rus, necăsătorit, vizitiu. O rudă a sa declară: „el *avea viciul băuturii; cu deosebire obișnuia rachurile*“. (Dosarul No. 5)

49. Sinucidere prin otrăvire cu oxid de carbon. 20 Ianuarie 1899. O. S. 34 ani, unghur, necăsătorit, timpilar. Fratele său declară: „Știu că fratele meu *avea darul beției*. Și aseară cînd a venit acasă era în stare anormală de beție. El are un copil de 7 ani, pe care-l țin la mine, de oare-ce nu era în stare să-l întrețină“. (Dosarul No. 11)

50. Sinucidere prin spînzurare. 30 Ianuarie 1899. I. G. 45 ani, sas, căsătorit, cismar. Soția sa declară: „Mai toată săptămîna, care a precedat ziua fatală, a umblat razna. *Era bețiv și avea un fel de furie*. Vederea îi slăbise, din care cauză în ultimul timp nu mai putea să lucreze“. (Dosarul No. 18)

51. Sinucidere prin spînzurare. 12 August 1899. S. D. 60 ani, român, căsătorit, muncitor. Proprietara la care sta cu chirie declară: „Il am ca chirie de 7—8 ani. Pînă acum 3 ani avea cal și căruță și vindea mălai pe uliți. De cînd și-a vîndut calul și căruța, nu mai făcea nici un comerț, ci muncea ziua pe unde găsea. Bolnav nu era; dar în schimb *avea viciul beției*, din care cauză adese ori umbla în neștire și mai cu seamă *eră a umblat toată ziua beat*...“ (Dosarul No. 177)

52. Sinucidere prin spînzurare. 3 Septembrie 1899. N. V. 40 ani, unghur, căsătorit, dogar. Nevasta lui declară: „Sînt căsătorită cu el de 16 ani. Avem o fată de 8 ani. Sîntem săraci. Am venit în România de 8 ani; eu am fost servitoare și el lucra dogăria. Altfel era sănătos; numai că *avea darul beției*, din care, cauză ne certam adese“. (Dosarul No. 193)

53. Sinucidere prin armă de foc. 15 Noembrie 1899. F. T. 32 ani, unghuroaică, văduvă, servitoare. „Din cercetare reese că s'a împușcat, fiind *turmentată de băuturii spirtoase*“. (Dosarul No. 248)

54. Sinucidere prin otrăvire cu acid acetic. 13 Noembrie 1899. M. B. 36 ani, germană, necăsătorită, servitoare. Stăpînul, inginer, declară: „Se afla în serviciul mîeu încă din 1877. *De vre-o 4 ani se dăduse viciului beției*, astfel că de multe ori îmi făcea neajunsuri; totuși am continuat s'o țin, fiindu-mi milă de ea căci mă slujise atîția ani cu credință. De cît-va timp în urmă, *degenerînd și măi mult spre beție*, îmi era pe te puțință a o mai îngădui, și de cîteva zile o opriseam, să-mi mai facă bucate și eșiam de mîncam în oraș. Toate aceste ea le

vedea cu groază, ca o muștrare la adresa sa, dar nu se putea lăsa de acest vi-ciu, pentru care a întrebuințat diferite mijloace fără nici un rezultat; ceea ce a adus-o la disperare și la ideea sinuciderei..." (Dosarul No. 247)

Cind un sentiment ia proporții extraordinare, până la gradul de-a preocupa în mod esclusiv atențiunea unui ins, el devine pasiune. Ori-care să fie acel sentiment, din momentul ce el devine o pasiune, insul stăpinit de dinsul pierde echilibrul omului normal, căci lărgirea peste samă a unui sentiment nu se face de cit în

Pasiunile

dauna celorlalte. Faptul are loc în anumite perioade ale vieții, coincidind cu deșteptarea culminantă a unor anume sentimente și, prin urmare, cu șansa lor cea mai mare, de-a deveni pasiuni. Dragostea pasională, gelozia, pizma, ura, etc., nu sînt de cit creșterea exagerată, anormală, a unor senti-mente, cari se pot întilni la tot pasul și cari, dezvoltate până la un punct, arată gradul de vioiciune a insului care le posedă. Firește că în deobște trebuie să concure de împrejurări, pen-tru-ca pasiunile să se desvolte; în genere se crede că-i o pre-dispoziție ereditară pasională. Noi vom considera înse pasiunile ca formate, indiferent de organismul de care țin, și vom căuta să ni dăm sama de dispoziția psihică ce-o determină.

Maurice de Fleury consideră pasiunile, după simptomele ce le prezintă, analoage cu cele ale intoxicațiunilor, ca niște in-toxicațiuni, și el le și zice *intoxicațiuni pasionale*. Prin analogie se înțelege că am putea să asemuim la o laltă multe fenomene, de cit nu trebuie să cădem în greșală, și manifestarea lor ana-loagă s'o confundăm cu însăși natura lor. Pasiunile, fiind niște sentimente alterate, își au temelul în însu-și organismul; îm-prejurarea care le pune în evidență este cu totul secundară; în vreme ce intoxicațiunile își au temelul în acele substanțe cari se introduc în organism și-l viciază. Pasiunile presupun deja un organism viciat, pe cînd intoxicațiunile pot lucra și asupra unui organism sănătos. În sensul acesta se pare că dreptatea-i de partea acelor cari susțin că pasiunile nu se ivesc de cit la oamenii predispuși ereditaricește. Ori-cum ar fi lucrul, faptul este că sînt inși pasionați sau pătimași, cum le zice poporul, cari, prin aceasta chiar, pot fi pesimiști. Pasiunile ar fi niște cusururi psiho-morale, cari ar duce la desgustul de viață, poate pe-o cale mai apropiată, de cit cusururile trupești, cari ar duce la acelaș sfârșit mai pe'neunjur.

Dragostea pasională, care absoarbe toată atențiunea insului, este una din pasiuni, care la vrîsta cînd viața abundă, poate deter-mina tendinți pesimiste. Cele mai mici contrarietăți apar îndră-gostitului pasionat ca niște ziduri de nerăsbătut. Și de multe ori se judecă greșit, punîndu-se pe sama unor neînsemnate îm-

prejurări sfârșitul tragic al unei dragoste pasionate; acel sfârșit își are mai degrabă talmăcirea în firea ființei pasionate. Căci sînt două soiuri de dragoste. „Nu despre dragostea platonică și cea trupească vrea să vorbesc, voi zice cu Maurice de Fleury, căci nu cunosc deosebire mai artificială ca aceasta. Sînt două dragosti, altfel deosebite: una veselă, sprintărară și senină, fără remușcare și fără amărăciune, tînăra și frumoasa dragoste care face viața fermecătoare și care-î respalata noastră; alta tristă, tînguitoare, bolnăvicioasă, petrecută mai mult în lacrimi, care ne toropește, ne face dobitoace, ne face să suferim în mod crud, boala sentimentală, extrem de deasă, ori-ce s'ar spune, în acest timp de flirturi nesatisfăcătoare, în acest sfârșit de veac cînd femeile se laudă că-s „așîțătoare“, cînd încep ceva fără a isprăvi, cînd visezi fără a lucra. Să iubești, e totdeauna bine. Să fii amoretat e altă-ceva.“

Din punctul de vedere al lesniciunei, cu care un sentiment poate deveni pasiune, am putea împărți pe oameni în două: cei sentimentali, cari nu depășesc limita, peste care echilibrul este distrus, și cei pasionali, la cari sentimentele, cel puțin unele, iaă de-odată caracterul pasiunilor. Un om sentimental se oprește la faza aceea de fericire, de mulțumire sufletească, pe care o procură imboldul sentimentului escitat. Omul pasional trece mai departe, unde întilnește: ce? „De îndată ce este singur, o vizază, zise Maurice de Fleury. Revede, clipă cu clipă, ceasurile petrecute în preajma ei. Se ipnotizază de amintirea unuia din gesturile ei sau a uneia din privirile ei. Devine visător, leș, trist, monoton. Incepe să sufără departe de dînsa; lipsa ei o resimte dureros; trebuie s'o vadă în fie-care zi și pe măsură ce o vede este și mai stăpînit de dînsa. Vrea s'o rupă, i-î frică, ar vrea să se isprăvească odată. Nu mai poate! Departe de dînsa, el nu există; o cheamă. Devine tot mai palid, slăbește, e trist. Varsă lesne lacrimi și-î gata de ceartă. Ideea fixă îl dominează. Nu mai doarme, lingezește“.

Ce mirare să fie, ca pe acest fond psihic să se clădească o întregă literatură descurajatoare, să se clădească o întregă filosofie pesimistă. Și toate pasiunile lucrează în senzul acesta. În alăturare cu dragostea pasională avem *gelozia*, care nu-î de cît forma exagerată, bolnavă a sentimentului natural ce-l poate simți ori-ce îndrăgostit, care se vede nesocotit de iubita lui. În genere cuvîntul „gelozie“ se aplică acestui sentiment; dar, în sens pasional, gelos este acela, care are un sentiment de îndoială asupra fidelității iubitei sau nevastei lui și este mereu urmărit de această îndoială. Pe-un sentimental, faptul că l-ar trăda iubita, l-ar amări pentru moment, l-ar întrista pentru mai mult timp, pînă în cele din urmă și-ar reveni; pe un pasional numai bănuiala îl deconcertează, iar faptul cert poate că i-ar turbura mințile, pînă la a-l face să făptuiască o crimă sau să se sinucidă.

Și tot ast-fel lucrează *invidia*, lucrează *ura*. Cele mai nein-

semnate succese ale aproapelui îl aruncă pe invidios într'o stare de tristeță. Propriile lui succese, chiar nemăsurabile față de cele ale vecinului, sînt reduse la nimic, pentru că pe invidios, nu atît înălțarea lui îl mulțumește, cit căderea altora. Mai mult de cit atîta, printr'un fel de unilateralitate în judecată se pare că vede la alții numai succesele și în sine numai căderile, așa că perioadele de vreme, în cari alții ar cădea, iar el s'ar înălța, nu-i atrag atenția. Și de aceea viața invidiosului se scurge în tristeță, desperare și monotonie. Acelaș lucru se întîmplă cu insul care urăște; e condus să vadă în alții numai partea, pentru care atențiunea sa este deja acomodată. De-acolo provine misantropia, tendința de-a sta izolat; toate acțiunile îi sînt conforme cu starea lui pasională.

55. Sinucidere prin armă de foc. 12 Septemore 1896. M. S. 19 ani, român, necăsătorit, cofetar. Iată cîteva amănunte, luate după ziarul „Dreptatea“, alipit la Dosarul cazului. M. S. servea în cofetăria d-lui Capșa de mai bine de 6 ani. În apropiere de laboratorul acestei cofetării locuiește o copilă în vîrstă de 14 ani. El o vede, îi face cunoștința și o iubește. De atunci e mult timp. Tinărul M. la început părea a fi fericit, căci copila i se arăta surizătoare. Incetul cu încetul înse amorul ei se răcește; întîlnirile lor devin tot mai rari; copila caută chiar a fugi de dînsul.

Acum cîteva zile M. S. trimite iubitei sale o scrisoare menită a fi cea din urmă. Ea începea ast-fel: „De cînd am avut relații amoroase, nu am vorbit niciodată în privința amorului. *De multe ori am voit a-ți spune ceva, dar un spirit, o fantomă, un duh nevăzut pare că-mi lega gura și nu puteam spune nici-un cuvînt.*“ Și scrisoarea aceea foarte lungă se termina cu aceste cuvînt: „O, copilă, dar judecă, gîndește-te la toate și pe urmă spune-mi de poți avea un amor sincer pentru mine și pe vecie.“

După cit se vede înse, scrisoarea nu avu nici-un efect, și el și curmă zilele, lăsînd următoarea scrisoare: „Scumpii mei colegi! Vă părăsesc în momentul de față; plingeți-mă, de voiți; iar voi, *dușmanii mei, bucurați-vă de moartea mea.*“ (Dosarul No. 243).

56. Dăm aici, după Maurice de Fleury, interesanta scrisoare a unei dame cu privire la evoluția sentimentală și pasională a unui tînăr învățat, amoretat de dînsa. „Iată, după părerea mea, un caz tipic și instructiv de intoxicație amoroasă (noi am zice de *pesinism amoros*), în care am jucat întăi rolul de otravă, apoi rolul de antidot în următoarele împrejurări:

„Printr'o unică întîmplare, căci pe vremea aceea dînsul nu eșia în lume, avui ocaziunea să întîlnesc, la nevasta unui profesor de la facultatea de medicină, pe un tînăr savant, D-rul Marcel T..., preparator la Muzeu și atașat la unul din laboratoarele Institutului Pasteur.

„Acest Marcel T. nu era nici frumos nici seducător. 35 de ani, cu ochelari, părul ca Clovis Hugues, o barbă neîngrijită și o redingotă nemaipomenită, cum-părată de la vre-o magazie oare-care. Îi steteau toate așa de rău, că părea a se fi înșelat la vre-o garderobă și a fi luat hainele altuia. Se făcu că auzisem vorbindu-se de el tot timpul unui prînz. Doi vecini ai miei de masă nu conteneau

să-î sărbătorească marile merite de cercetător; spuneau că-î pe cale să isprăvească o mare lucrare de-un considerabil interes asupra microbului a nu știu ce.

„Și nu sînt numai poeții cari atrag curiozitatea femeilor moderne. Tinerii savanți destinați unei înalte faime, și ei nu-s disprețuiți, și cînd, după cererea mea, amicul meu îmi prezentă pe acest domn așa de rău îmbracat, o vie dorință mă apucă să știu la ce m'aș aștepta de la farmecul spiritului și aprinderea inimală a acestor soi de oameni. Sînt văduvă, absolut liberă, nu urită, elegantă, și-mi pusei în gînd să mă amuzez.

„Inceputul fu conform cu cea ce spuneai mai zilele trecute. Marcel T... fu deodată absolut amețit de curtenirea mea. Departe de-a fi sedus, îi era frică de mine. Îi cerui în mod plăcut, cu cea mai grațioasă insistență, să-î vizitez laboratorul; ceea ce el refuză, cași cum i-aș fi propus un grozav sacrilegiu. Abia îndrăzni să-mi spue că-î plăcea muzica. Cît despre dragoste, nu pricepea nimic și nu se sinchesia a ști mai mult.

„Trebuie o altă întîmplare, care să ne apropie din nou, și îl cucerii pe cît este posibil de repede unei femei cinstite. De data asta nu trebuie mult. Ca să-î înfîlnesc la zi anumită, toată iarna făcui să fie invitat într'o mulțime de case amice, și avui dulcea bucurie să constat că acest muncitor neobosit, acest cenobit selbatec se cîznea, pentru a-l place, să devie om de lume. Nu cunosc ceva mai înveselitor ca metamorfoza progresivă a țînutei lui. Își tăia părul, își parfumă barba, își înlocui ochelarii printr'un ușurel lorgnon, fără să meargă pînă la monoclu. Își făcu haine noi și botine lustruite. Cu toate aste era stingaci!... Și aerul smerit cu care-mi debita melancolia sufletului său făcea hazul prietenelor mele. Rîdeam cu ele, cu oare-care răutate, trebuie s'o spun, despre „momița savantă“ cum îi ziceam cu toatele. Intreg corpul medical îl tachina și abia dacă se mai duc a Marcel pe la laborator, unde devenise legendar.

„După o lună, două de așa regim, amozul meu deveni insuportabil. Nu puteam vorbi cinci minute cu un alt bărbat, să iaă acele aere de confidență intimă, cari dau aparența flirtului; nu puteam nici măcar să string cordial mîna unui amic, fără ca dînsul să nu fie torturat. Și ce era mai rău, că se dădea pe față. Ca toți naivii, ca toți oamenii prea sinceri, nu știa să-și prefacă impresiile. Deodată îl vedeam venind spre mine, cu ochii turburați; îmi făcea scene, ori pleca, părăsea deodată casa ca un copil ce fuge să plîngă.

„Nu sînt un monstru, și totuși nu mă simțiam mult mișcată. Doriam să sufără mai puțin... In ori-ce caz nu cătam să-î înlătur acest supliciu. Nu știu ce demon bizar ne împinge să vrem tot mai multe dovezi, fie cît de crude, despre dragostea ce o inspirăm.. De două, trei ori veni la mine, de vreme, ca să fie sigur că mă înfîlnește singură. In momentele acele era așa de puțin întreprinzător, așa de delicat, așa de rez-rvat, așa de respectuos.. și așa de dobitoc, că, sigură de mine însă-mi și incapabilă de a ceda, din moment în moment îmi venea să-î spun: „Dar riscă o palmă, nătingule! cred că face atita!...“ Dar el nu risca de loc. Intoxicația amoroasă este tot ce poate fi mai paralizant.

„Și într'o zi mă pomenii cu o scrisoare de la el. Oh! o scrisoare foarte mișcătoare, pe care am păstrat-o fără să știe, și unde, printre lucrurile pe cari le scrieți cu toții în asemenea cazuri, „departe de tine nu mai exist! scumpa ta făptură este indispensabilă vieței mele“, erau opt sau zecce linii, cari-mi deșteptară mila. Iată acele linii:

„Aș fi dorit, pentru tine, să devii celebru, și să fac atîtea lucruri mari! aș fi dorit să depun la picioarele tale vuțină slavă, pentru că n'am alt far-

mec, dar de cînd te iubesc, doamnă, îți jur că nu mai pot lucra. Mai totdeauna ochii mi-s întunecați de lacrimi și gîndirea nu-mă mai este limpede. Trădesc ca într'o ceață, în care nimic nu mai supraviețuiește de cît arătarea continuă a chipului tău iubit. Nu mai sînt inteligent, și mi se pare că de astăzi înainte nu voi mai fi bun de nimic. Dacă ai ști ce disperare e pe un om care n'are altă rațiune de a fi de cît creerul lui! Al mieu este desorientat. Mi-i frică, văd negru înaintea ochilor, și cu toate astea aș da ambițiunea tineretii mele numai să fiu sigur că mă iubești puțin“.

„Iată un frumos caz de intoxicație amoroasă! Dar de data asta, înțelesesem. Era prea grav. Eram nemulțămîtă de mine și poate o minută îmi desprețuii sexul în cocheta ce eram eu. Îi răspunsei :

„Iartă-mă ; ți-am făcut rău și sînt mîhnită de asta. Plec astă seară și am luat precauția ca să nu știi unde mă duc. E inutil chiar să-mi scrii ; scrisorile nu m'ar găsi. Uită-mă, vindecă-te repede și lucrează. Ma tîrziu cînd te vei fi mîntuit cu totul, îți voi fi poate o excelentă amică, amica inteligenței și frumoaselor tale ambițiuni“.

„Iarna se sfîrșise : stătusem ascunsă trei luni la părinții miei, în Anglia. Mi a mai scris el rugămînti de-o mișcătoare lașitate, apeluri nebune, de cinci ori șase ori. . apoi scrisorile lui, tot triste, s'au rărit încet-încet și apoi... nimic. Durerea contenise. Isolarea lucrase cum trebuia. Se potolise, și fără doar că se vindecase. Printr'un prieten pe care-l însărcinaî să-l supravegheze de aproape, știam că Marcel, după două luni de mîhnire grozavă, se pusese încet-încet la lucru și acum mă uita pentru buna lui prietenă, știința.

„Eram încîntată de asta, dar nu de tot cu toate aste. Cînd un bărbat a suferit pentru noi, ne rămîne în urmă o grațitudine duioasă ; și cînd acest bărbat ne uită, chiar dacă am dorit aceasta, un fel de gol ne cuprinde și nu ne gîndim nepăsătoare. De oare-ce se vindecase, puteam să-l revăd acum și să devin pentru dînsul amica binefăcătoare și leală ce-i făgăduisem să fiu odată. Și fără să spun cuiva, într'o sară, îmbrăcată simplu și fără cochetărie, sunai la ușă, la al cincilea etaj, strada Gay-Lussac, în micul apartament de băiat, unde știam că-l găsesc la lucru.

„Dînsul îmi deschise cu lampa în mîni, fără guler, cu un condei între dinți. Și ținuta aceasta necăutată mă tulbură mai mult de cît haînele lui noi de odinioară și botinele lui lustruite. Marcel remase surprins... dar își reveni pe dată și, foarte la locul lui, foarte gentil, mă primi în cabinetul lui de lucru, îmi dădu micul fotoliu ; cum scaunele erau prinse de cărți, el se așeză pe masă, cu o familiaritate veselă de student.

„Aici trebuie să fiu sinceră. Îl găsiu prea vindecăt, prea la locul lui, prea vesel. Cît pe ce să-mi vie lacrimi, atît mă uitasă. Mă emoționa acea odaie liniștită, acel sanctuar de muncă ; mă prindea un curios respect pentru acest spirit stăpîn pe sine și o milă generoasă pentru calicia lui de student. Aș fi dorit să-i fac un frumos cabinet de lucru, vast, mareț și comod, o bibliotecă enormă, bine aranjată, confortabilă, și mă gîndeam foarte vag, dar mă gîndeam la singurul mijloc cu puțință de-a-i împărtăși luxul meu. Fără să mă mai îndoesc, aranjam mintalicește pentru dînsul al doilea etaj întreg al otelului meu. Și taceam, pironită în fotoliul meu de o putere absurdă și neînvinsă. Dînsul pâlăvrăgea ca o coșofană.

„Și iată că încep să-mi vorbească de dragoste. Dar nu ca odinioară, de dra-

gostea pasională, de vis. Imi mărturisia aproape brutal, deadreptul, cu veselie, dorința nebună ce-î sugera, sub dulcea lumină a lampei sale iubite, prezența aceleia pe care o iubitise atîta. Nu mai era de fel, dar absolut de fel acelaș. Dinsul, așa de timid și așa de sfios, devenea îndrăzneț ca un paj. Și înțelesei atunci că aceasta era viața și sănătoasa dragoste, aceea care ne stăpînește și face din noi sclave supuse...”

CAPITOLUL VI

SUBSTRATUL PATOLOGIC EXTRA-ORGANIC

Pînă acum am privit omul izolat în natură, fără să cercetăm fenomenele extraorganice. Acum trebuie să ne raportăm la lumea din afară, la mediul extra-organic, de oare-ce în viața psihică a fiic-cărui ins se resfrînge într'un grad oare-care lumea externă. Mai mult de cît atît, putem spune că omul, cași toate celelalte făpturi, face corp cu natura; în firea omului putem cerceta partea, prin care el este una cu natura. Dacă natura, înfară de om și chiar de toate ființele, se poate concepe, omul înse nici cît nu se poate concepe înafară de natură. Prin organizația lui complexă a ajuns oare-cum la un grad de independență, față de lumea externă, căci multe fenomene au loc în sine fără amestecul lumii externe; cu toate aste, independența este numai aparentă, omul depinzînd prin cele mai indispensabile ale sale nevoi de lumea externă.

Continua nevoe de-a respira, de-a se găsi în limitele unor anumite grade de temperatură, de-a-și potoli setea și foamea, etc. fără de cari viața n'ar ființa la fața globului, arată strînsa legătură dintre om și lumea din afară. E drept că omul împlinește o sumedenie de alte funcțiuni, condiționate prin propria lui organizare, și că pare a se bizui pe propriile lui puteri întru cît s'atinge de fenomenele psihice. Dar evoluția vieței pe pămînt arată că funcțiunile primare sînt acele cărora se dă mai puțină atenție. Funcțiunile multiple pe cari organismul uman le împlinește nu-s de cît niște modalități ale funcțiunilor primare, niște amplificări ale acestora; și numai printr'un fel de iluziune a judecăței omenestii, s'au înălțat la rangul unor funcțiuni de sine stătătoare.

Se înțelege că va părea strînsă legătura dintre un pește și apa, în care trăia, cînd aruncîndu-l pe mal, îl vezi că se zbate

puțin și moare. Și se va părea poate chiar cu totul neatirnată de lumea din afară viața omului, cînd, căznindu-l fel și chipuri, vezi că nu-și dă duhul de cît cu greutate. Și se va conchide la dependența peștelui și independența omului față cu lumea din afară. Dar să facem o încercare analoagă: precum peștelui i-am luat apa, omului să-i luăm aerul; de fapt și peștelui îi luasem aerul, aerul din apă, singura formă sub care și-l apropria; vom vedea pe dată, poate chiar în tot atîta timp, că omul se zbate puțin și moare. Alt-fel și pe pește l-am fi putut căzni în apă, în mediul lui prielnic, la fel cum căznisem omul, și nici peștele n'ar fi murit. De unde reesă că în definitiv natura cu elementele ei este stilpul vieții; înlătură natura și vei înlătura viața.

Așa fiind, neapărat că lumea se va resfringe în viața omească, neapărat că viața psihică se va resimți de fenomenele dinafară. Și vom avea a considera un raport între om și mediul extern, în care raport toate funcțiunile organo-psihice se împlinesc în mod normal, în mod folositor pentru ins, drept care vom zice că-i stare de sănătate; și un alt raport, în care toate saū parte din funcțiunile organo-psihice se împlinesc anormal, în mod păgubitor pentru ins, drept care vom zice că-i stare de boală. În cazul din urmă neapărat că în viața psihică a insului, după-ce toate silințele de-a reveni la stare de sănătate vor fi rămas fără rezultat, se va furișa încet-încet desgustul de viață, adecă pesimismul cu toate manifestările lui.

Dacă sîntem conduși a-i găsi tot felul de cusururi naturei, atuncî cînd viața noastră psihică este afectată de un rău organic, cu cît mai mult n'am fi conduși a-i găsi naturei metehne, cînd viața noastră psihică ar fi afectată de un rău extra-organic. În sine natura poate fi prea bine una și aceeași, cu toate că, prin împrejurări neștiute, aerul ar fi să se rărească din cale afară; față de noi înse, cari am simți greutatea rarificării aerului, pe cîtă vreme mintea ne-ar mai sluji, natura ar fi vitregă. În cazul acesta propriu zis nici n'ar fi vorba de-o subiectivare a unui fenomen, căci noi am fi putut prea bine să fi fost sănătoși; ci tocmai de-o obiectivare, care cu privire la persoana noastră, singurul criteriu de care ne călăuzim, capătă o anumită însușire. Rareficarea aerului, din punct de vedere natural, ar fi un fenomen ca ori-care altul; din punct de vedere uman înse, ar fi un fenomen rău; natura ar fi vitregă cu noi.

Aceasta întru cît s'atinge de fenomenele naturale. Dar sînt fenomene externe de-o ordine mai restrînsă, sînt anume combinațiuni externe, cari ne pot afecta firea și viața noastră psihică. Firea omului se deprinde prin ereditate, prin convențiune, prin modă, etc., a se găsi într'un anumit raport față cu mediul extern, în care raport să se simtă bine, fericit, să aibă dragoste de viață. Acest raport poate varia de la un ins la altul și chiar se poate modifica în cursul vieții aceluiași ins. Dar în oare-cari limite, este cam unul și acelaș, căci părțile, prin cari ne alipim

de viață, prin cari o prețuim, mai mult sau mai puțin ne sînt tuturora comune. Modificarea aceluî raport poate produce o perturbare în noi. Așa că am putea zice că suferim nu numai prin rările ce se petrec în noi; dar și prin rările ce se petrec înafară de noi. Precum există substrat patologic intra-organic, asemenea există și unul extra-organic.

Mai mult de cît atîta. Dacă considerăm că omul nu-î de cît o parte, infimă parte a naturii; dacă-î socotim obirșia simplă de la monera supusă direct înrăuririi mediului extern, netraducînd de cît modificările aceluî mediu; dacă ținem samă că primele suferinți a trebuit să le îndure făptura organizată de la natura însă-și și apoi să le transmită urmașilor, substratul patologic intern ar fi o urmare a substratului patologic extern. De această părere este și H. Roger în cartea lui *Introducere la Studiul Medicinii*, cînd zice: „Vin pe lumé făpturi purtătoare de diverse metehne, prezentînd o nutriție defectuoasă, predispușe de unele boale. În acest caz, turburările sănătăței sînt autogene, dacă ne raportăm la înșii cari sînt atinși; dar în realitate, ele sînt exogene, pentru-că nu sînt de cît urmarea înrăurilor externe îndurate de părinți... Manifestările cele mai înalte ale vieței, fenomenele psihice, par independente de mediul extern; în realitate, cu toate că mai complexe, ele nu se deosebesc în esență de fenomenele somatice: ele-s deopotrivă sub dependența agenților externi, cari aû înrăurit asupra insului sau ascendenților lui. Aceste considerațiuni sînt îndestul pentru a stabili că trebuie să respingem diviziunea cauzelor morbifice în cauze interne și cauze externe. Cauzele inițiale trebuie cercetate totdeauna înafară de organism“. Din cele ce vor urma se va înțelege dreptatea acestor considerațiuni. De cît noi, mai mult în vederea eredităței patologice, care în scurgerea generațiilor, prin acumulare, a determinat atîte și atîte boli constituționale, nu puteam, cu privire la omul contimporan, să nu acordăm partea cuvenită substratului patologic intra-organic.

Natura împrejurărilor externe, față de cari omul poate să se simtă rău, poate fi de-o înfinitate de nuanțe, și se înțelege că efectul lor depinde și de susceptibilitatea insului asupra căruia aû a lucra. Nicî nu ne-am incumenta a imagina multele combinațiuni și fenomene externe, cari ar putea înrăuri viața psihică. Vom pomeni numai despre cele mai importante pe cari le vom grupa în trei, după cum depind de familie, societate și natură; căci, după efectul rău ce-l pot avea asupra omului celui mai sănătos, unele împrejurări familiale, sociale și naturale se pot socoti ca patologice. Cu toate că ele lucrează de multe ori conex, pentru a le înțelege mai bine le vom considera însă izolat și în ordinea, în care individul, pe măsura vrîstei, este mai afectat de ele.

Creșterea. — „Familia este prima unitate colectivă, zice Corre. Ea constituie mediul cel mai propriu pentru a forma pe om după

Mediul familial

cerințele sociale ale neamului; căci ea își îndreaptă înrăurirea asupra unui organism maleabil, în niște condițiuni de intimitate și de permanență, cari fac mai fecunde revărsările exemplului, mai sigure rezultatele imitărei, adică cîștigarea deprinderilor automate, întipărirea caracterului. Familia menține calitățile grupului, îndreaptă cursurile individuale, asigură produsul selecției și educației de la o generație la alta, grație eredității.“ Cu toate că partea mare a înclinărilor mintale, vorbind cu privire la un ins, este fixată prin ereditate, în care partea mediului familial anterior este destul de mică, nu-î mai puțin adevărat că mediul familial actual își are rolul lui în viața psihică a insului.

Primele impresiuni, cari se fixază cu atîta putere în mintea fragedă, curioasă și lesne primitoare a copilului, vin de la părinți de la rude, sau de la persoanele însărcinate cu îngrijirea copilului, în lipsa celor d'întăi. Natura acelor impresiuni înrăurește asupra caracterului copilului. Încă din primii ani, copilul are în ocrotitorii săi exemple de cum trebuie să se poarte cu semenii și tot de la dinșii capătă cele d'întăi noțiuni despre viață și despre lume, cari în viața de mai tirzii pot avea une-ori o înrăurire covârșitoare. În mediul familial copilul se deprinde a urî sau a simpatiza pe cei mici, a fi indiferent sau plin de dragoste față de natură, a fi ipocrit sau sincer în relațiunile sale, a avea o anumită religie. Aceasta după pilda părinților sau ocrotitorilor săi, fie că copilul primește sfaturi, fie că observă faptele lor.

Nu cunosc ceva mai instructiv în privința aceasta de cît acele jocuri naive, în cari copiii manifestînd apucăturile părintești imitează familia. În fie-care din acele jocuri vezi copia fidelă a vieții familiale, prin care se strecoară copilul. Băiatul în de obște își apropie apucăturile tatălui și fetița pe a-le mamei. Și după cum familia, din cari se trag ține de clasa înaltă sau de clasa de jos, de-o anumită profesie, de-o anumită religie. etc., copiii, în jocurile lor, manifestează întocmai tendințele. Cîndu-î o familie de muncitori în cauză, îl veți vedea pe băiat, după pilda tatălui, arătîndu-se că vine ostenit de la lucru, morăcănos sau beat și începe să se stropșască la surioara lui, care, după pilda mamei, se arată umilită, tremură și încearcă să-l împace. Cîndu-î o familie de burgheji în cauză, băiatul va lua, după pilda tatălui o ținută fudulă, pretențioasă, poroncitoare, cu invecitive la adresa slugilor și clasei de jos pe care o disprețuește; iar fetița, după pilda mamei, va pretinde mode, primblare cu trăsura, băi, voiajuri, etc.

Și pînă pe la vîrsta de șapte sau opt ani, cînd copilul muncitorului este scos în lume, mai des la muncă, mai rar la școală, iar al burghezului totdeauna la școală, viața familială infiltră

tinerelor vlăstare cele d'întăi și cite odată cele mai fundamentale direcții. Vorba populară, că „mlădița de tînără se îndoaie“ vrea să concretizeze acțiunea mare ce-o poate avea asupra generațiilor mediul familial. Printre multiplele înrăuriri ale mediului familial, referitor la cele ce ne preocupă, putem socoti pe cele cari duc la pesimism. O viață familială grea, cum se întimplă mai totdeauna la clasa sermană, o viață familială dezechilibrată, cum are loc în de obște la clasa burgheză, vor înrăuri în rău asupra generațiilor cari se ridică. În genere am putea spune că ceea ce scapă a fi transmis prin ereditate, se completează prin creștere, fie în bine, fie în rău.

Celibatul. — Dacă un mediu familial patologic înrăurește în rău asupra insului, lipsa orî-cărui mediu familial, după ce insul ese de sub ocrotirea părintască, nu mai puțin constituie o stare neprielnică. Cu toate că unii autori atribuesc poate o prea mare însemnătate celibatului în tendințele morbide ale inșilor, fără îndoială însă că persistența în a trăi izolat, poate fi pentru unii inși dăunătoare. Sînt persoane, care în anumite împrejurări, au nevoie de-o încurajare, de-un sprijin moral, și cum numai un tovarăș de viață este în măsură să-l dea cu satisfacție, în lipsa lui acele persoane sufăr. „Celibatarul, zice Corre, are pină la un punct scuză tendințelor sale în lipsa de sprijin moral: el este un izolat care adesea cade prin lipsa unui tutor, care să-l oprească în căderea lui“.

Nu vom căuta să adîncim pricinile celibatului; ele se vor înțelege din cele ce vor urma. Ne mulțămim pentru moment să constatăm că este foarte răspîndit și că în măsura în care are loc este peste putință să nu înrăurească asupra vieții psihice a inșilor care îl practică. În multe țări și regiuni jumătate din numărul inșilor, femeii sau bărbați, în stare să închege o familie, viețuesc în celibat; iar în general putem spune că pentru întreaga lume civilizată, cel puțin 25% din numărul inșilor vrednici, se găsesc în celibat. Se prea poate ca celibatul să fie pentru mulți motivat de condițiuni organice, și în cazul acela el se impune ca un ce fatal; dar nu mai puțin mulți îl practică din motive cu totul altele, și atunci puterea lui de înrăurire poate fi mare. Cine știe citi, cu toate că involuntar practică celibatul, nu simt fie și într'un tîrziu golul și greul unei vieți menite să se închee pentru vecie cu ei. Și cu cit căința-i mai tîrzie, cu atît vina-i mai ireparabilă și viața psihică mai sdrobită.

Căsătoria. — Viețuirea în familie ar constitui, atît pentru bărbat cit și pentru femeie, mediul prielnic desvoltării lor fizice și psihice. Pe lingă că nevoile sexuale se implinesc la timp, se pare că chiar sumedenia de îndatoriri, ce cineva primește prin viața familială, constituie un mijloc de revărsare a energiei vitale, care acumulată ar pricinui o stare de neliniște, de plictiseală. „Starea de căsătorie este condiția prin excelență, zice Corre: ea n'asigură numai întreținerea neamului, prin cea mai puternică supravețuire a adulților cari s'au întorlocat și prin

îmulțirea copiilor, cari primesc cea mai bună îngrijire în sinul familiei legitime: ea-i un mare mijloc de sociabilitate; ea răspunde unei nevoi firești, înlătură ori-ce pretext de-a asculta de îndemnurile rele, ea ascuțește caracterele, desvoltă sentimentele altruiste, alipește mai strînși pe inși la viață colectivă, făcîndu-i să priceapă mai bine foloasele solidarității“.

Negreșit, căsătoria ar fi un mediu priitor vieței, dacă cele ce spune Corre s'ar întimpla întocmai, dacă în căsătorie ar pleda numai partea bunelor sentimente. Dar căsătoria în felul arătat, în vremile ce le trăim noi, este *rara avis*, pentru-că motive de-o altă ordine dictează alcătuirea unei familii. În clasa sermană, soții nu urmăresc de cît un sprijin reciproc, care rareori poate fi atins. În generalitatea cazurilor femeea întâlnește în barbatul ei un stăpîn crud, necruțator, caprițios, care o desgustează și o amărăște. Copiii, necupuți în momentele cele mai neprielnice, în stare de osteneală, de beție sau de boală, ajung mai mult un motiv de necaz pentru familie, fie prin apucăturile lor, fie prin metehnele lor. Așa că viața familială proletară, întrevăzută ca un bine, apare dimpotrivă ca un iad, în care, ce-i mai rău, acei prinși într'însul își impută și se vaicăără de-a fi fost făuritorii.

Cît privește căsătoria burgheză, Corre vede dosul medaliei, cînd zice: „Înșelarea conjugală a ajuns așa de banală, în cît nime nu mai face caz de ea; interesații tac și se acomodează cu o libertate reciprocă. Barbatul mai ales uzază și abuzază de această ușurință de moravuri. În principiu avem încă o monogamie; dar n'o avem în fapt. Capul familiei își are nevastă, dar asemine își are una sau mai multe țititoare, fără să mai pomenim de legăturile trecătoare în urma întilnirilor întimplătoare. Femeea se emancipează la rindu-i și își caută amanți. Ce poate să producă o unire legală în atari condiții, fără de cît degenerarea sau stîrpiciumea cari amenință să compromită până și viitorul neamului nostru?“ La ce stare de spirit poate duce căsătoria pe acei ce-o practică în atari condiții? Și ea se practică așa mai pe toată linia, pentru-că cea ce primează la închegarea unei căsnicii sînt considerațiunile de avere, de rang, de situație socială, etc.

Căsătoria, în care barbatul preferă pe femei pentru milioanele ei, pentru relațiunile ei sociale și de înrudire, cari îi dau dreptul să nădăjduască către un rang, pentru nobleța ei, ca să-și pue sub o egidă excepțională avutul lui de-o obîrșie cam necinstită; căsătoria, în care femeea preferă pe barbat pentru rangul lui, pentru nobleța lui, care-i dă dreptul să se arate disprețuitoare către clasa ei, pentru nătingia lui, ca să-i slujască de pavăză apucăturilor ei ușurele; căsătoria, în care copiii — dacă *intim-plato* sînt — moștenesc atari apucături și le desăvârșesc cu cele ce vād la părinții lor; căsătoria, în care despre încredere reciprocă și despre dragoste nu se pomenește de cît în batjocură;

în sfârșit căsătoria, care are orî-ce altă bază fără de cît cea naturală, singura care poate garanta viitorul neamului omenesc, duce fatalmente la pesimism.

Nu mai vorbim aici de pesimismul celor ce practică o astfel de căsătorie. Ceî mai mulți se acomodează cu felul lor de viață și se simt bine, sînt chiar optimiști; e locul să ni amintim încă odată vorbele lui Tolstoi reproduse în acest studiu, cu privire la decăzuții neamului omenesc. Dar vorbim de pesimismul ce-l resimt spiritele cugetătoare, cari pe cît pot își îndrumează viața cît mai mult în senzul legilor fundamentale ale firei omenești. Viața lor psihică se resimte de această decădere, în care tot ce-ar fi să împodobească omenirea, să-î facă traiul mai fericit și mai durabil, se deconsideră, se hulește, și se pune în lumină tot ce-î merit s'o închircească, s'o degenereze.

Divorțul.—Căsătoria actuală, pentru a nu ajunge la nimicire, și-a găsit o supapă de siguranță în divorț. De îndată-ce motivele, cari au dictat căsătoria, nu duc la țelul dorit, fie și numai pe una din părți, sub un pretext oare-care căsătoria se desface nelegal, sau legal prin divorț, ca părțile să poată intra în noi combinații de căsătorie sau să devie neatîrnate reciproc. Atît despărțirea nelegală cît și divorțul constituie împrejurări, cari afectează viața psihică a celor interesați. Nesiguranța, în care rămîne una din părți, cele mai dese orî femeea; golul sufletesc ce-l resimte una din părți, cari prin obișnuință sau chiar simpatie, nu convine a se despărți; favorizarea uneia din părți, cu luarea sa cu lăsarea copiilor, etc., sînt atite motive cari distrug echilibrul moral, și se citează cazuri de sinucidere.

„Divorțul, zice Corre, are neplăcerile și decepțiile lui, făurite din păreri de rău și din pierderea noilor speranțe, cîteodată din rușine și dezgust. Învrurirea lui asupra sinuciderii ar fi considerabilă și Bertillon a aratat aceasta; dar, eă nu primesc ca formale concluziile acestui distins învățat. În multe țări, dar *nu în toate*, cifra proporțională a sinuciderilor cu populația este în raport cu cea a divorțurilor și a despărțirilor; în unele, precum în Saxonia, sinuciderea la divorțați atinge o cifră care ar întrece îndoit pe cea a altor categorii; sinuciderile au loc mai cu samă printre divorțații sexului masculin. Dacă comparăm în de ele diferitele regiuni ale aceleai țări, bună oară cantoanele Elveției și departamentele franceze, distribuția divorțurilor și a despărțirilor este, în total, dar *nu în tôte amănuntele*, corelativă cu distribuția sinuciderilor. Acolo unde sînt puține divorțuri, sînt puține sinucideri.“

Văduvia.—După celibat și divorț, văduvia ar avea încă învrurire asupra vieții psihice. Prin traiul în comun soții își devin unul pentru altul indispensabili, nu numai întru cît s'atinge de nevoile vieții, ci și de plăcerile ei. Printr'o bună înțelegere dînsii ajung să constituiească ceea ce s'a zis despre prietinie altă dată: un suflet în două corpuri. Unirea lor este cimentată și prin înmulțirea copiilor. Moartea, rîpind pe unul dintre dînsii, creează

pentru cel rămas în viață un gol sufletesc, un neajuns moral și material. Văduvul său văduva pot resimți cu atita intensitate greul singurătății, al grijei copiilor, etc., în cît desperarea cea mai nemăsurată îi poate cuprinde și pot să-și curme chiar viața. După exemplul loviturii nervoase, care are loc în fenomenele organice și care poate duce la anihilare, în ordinea fenomenelor psihice are loc o *lovitură morală*, care duce către acelaș sfârșit, pînă la care toate stările organo-psihice ale pesimismului se pot manifesta.

57. Sinucidere prin armă de foc. 27 Octombrie 1893. Acum ora 10 a. m. S. D. *venind la soția sa, cu care era în divorț*, din str. Arcului 20, s'a sinucis, trăgîndu-și 2 focuri de revolver. (Dosarul No 222).

58. Sinucidere prin oxid d' carbon. 4 Decembrie 1895. E. B. 40 ani, romîncă, căs torită. Iată, din procesul-verbal al afacerii, declarația proprietarei, la care sinucisa stetea cu chirie: „E. B. șade la mine cu chirie de vre-o patru luni. În tot acest interval dînsa se plîngea că *fusese foarte maltratată de soțul ei, A. B. și că după o suferință de vre-o 7 ani, fusese nevoită să părăsască domiciliul conjugal*. Dînsa, mai în fie-care sară, venea pe la mine de stam de vorbă și se văita adese că are dureri de cap. Mai suferea dînsa, neavînd cele necesare pentru existența zilnică...” (Dosarul No. 235).

59. Sinucidere prin spînzurare. 12 Mai 1897. S. V. 26 ani, romîncă, trăia în concubinaj. Concubinul său, între altele, declară: „Îmi închipuesc că a comis acest fapt, *fiind supărată din cauza procesului de moștenire ce exista între dînsa, mama și frații*, de aproape 4 ani...” (Dosarul No. 138)

Imitația.—Ideile cari se agită într'un moment dat, în mediul în care se agită, pot avea o înriurire directă asupra inșilor.

Cei mai mulți și le apropie, nu în virtutea unei rațiuni oare-care ci în virtutea unor procese, cari pînă la un punct anihilează chiar judecata. Ideile trec de la o persoană la alta, fără să sufără nici-o modificare și fără ca persoana care le adoptă să-și poată da bine socoteală. Pe cale de *imitație*, de *sugestie* sau de *contagiu* ne apropiem o sumedenie de apucături, de idei și de păreri. Ne acomodăm cu ele și la rîndu-ne le transmitem. Tarde a mers pînă la a ridica la rangul unei legi tendința de-a imita. Firește că nu vom atribui unei însușiri a spiritului omenesc atita putere; dar în acelaș timp nu putem tăgădui partea ce-î revine în manifestările vieții psihice.

Pe tendința de-a imita, de-a rămînea absorbit de niște gîndiri ascultate sau cetite și de-a lucra în consecință, adică de-a fi suggestionat, de-a te vedea prins în aceeași acțiune cu alții ca fermecat de ei, adică de-a fi contagionat, se bazază educațiunea. Apucăturile și ideile, cari sînt în acord cu tendințele

fundamentale ale vieții, mai ales la copii și la oamenii simpli, se transmit prin imitare, sugestie și contagiu. Dar tot așa se transmit apucăturile și ideile opuse. „După tragedia de la Meierling, spune Corre, o serie de sinucideri, copiate ca să zicem așa după destăinuirile preseii, s'a desfășurat în Germania și în Italia. Unii s'aau inspirat de versiunea sinuciderii isolate a principelui Rudolf: la Viena, un ofițer, după-ce a asistat la serviciul funebru, și-a tras un glonț de revolver în frunte dinaintea oglinzei; la München, un proprietar s'a ucis cu revolverul, după-ce a scris: „De oare-ce Rudolf s'a ucis, trebuie să mă ucig și eu...“ Alții s'aau inspirat de versiunea sinuciderii a doi: aproape în același timp, un baron se asfixiază la Bolonia, împreună cu soția lui; la München, un paznic silvic se ucide cu țitoarea lui, pe malul lacului Starnberg, aproape de locul unde peri regele Leopold al II-lea“.

Bine înțeles că în cazurile pomenite nu poate fi vorba numai de efectul imitației, sugestiei sau contagiului. În generalitatea cazurilor se întâlnește o predispoziție morbidă și aceasta-i adevăratul substrat al manifestațiilor patologice; faptul imitat nu se alătură de cit ca o pricină ocazională finală. Dar ori-cum până la un punct rolul imitației, sugestiei și contagiului nu poate fi tăgăduit. El apare evident în faptul că dispoziția noastră variază după dispoziția acelora cu cari venim în contact. În mijlocul unor oameni triști, devenim triști; devenim veseli în mijlocul unor oameni veseli. Și ceva mai prelungit contactul, nu zăbăvim de-a imita ținuta lor, graiul lor, faptele și ideile lor. Așa că în mijlocul unor oameni, cari sînt desgustați de viață, cari văd toate lucrurile și toate fenomenele în negru, cari sînt pesimiști, mirare nu-i cînd devenim ca dînșii, ci cînd sîntem opuși lor prin fapte și prin idei.

Școala. — Dacă prin niște împrejurări fericite viața noastră psihică poate scăpa de înrăurile imitative pesimiste, sînt unice cazurile în cari ea să scape de *surmenajul intelectual*, pe care școala modernă îl impune prin prescripțiile ei, prin programele și dispozițiile ei. Fie copilul cel mai sănătos organizește și mintalicesce, o dată intrat sub regimul scolar, care prevede zilnic ceasuri întregi de încordare a atențiunei și numai de două sau trei ori pe săptămîină cite un ceas de recreație, care impune o cantitate de cunoștinți spre memorizat, cu mult întrecînd puterea asimilatoare a minței celui mai deștept ins, care prescrie la isprăvitul fie-cărui an un examen ucigător; copilul acela, dacă nu se desgustă cu totul de carte, dacă nu pierde anii rămînînd mereu repetent, dacă nu svirle cartea la o parte, zicînd ca copilul din cunoscuta poezie a lui Cesar Bolliac:

Nu voi să'nvăț carte, voi să fiu cioban,
Ori ce-ar fi mai lesne, măcar și țigan..

pentru-că așa cum se învață și se predă cartea este fără doar cea mai grea din meșteșuguri, copilul acela devine un automat, care reproduce, fără pricepere, cele spuse ori cetite.

Dacă chiar are copilul o putere de asimilare excepțională, nu mai puțin cu timpul se simte epuizat. La urma urmelor creierul lui se poate acomoda și poate asimila cantități enorme de cunoștințe; dar faptul acesta n'are loc de cît în paguba organismului lui. Lipsa de exercițiu fizic îi închircește organele, îl pîrniceste; dacă pe deoparte valoarea lui psihică este crescută, pe de altă parte valoarea lui organică este mult scoborită; și cînd desacordul între aceste două valori este împins prea departe, viața lui nu-î de cît o ruină. Ajuns la sfîrșitul studiilor, cu un tonus vital micșorat, la vrîsta cînd viața ar fi să se impue toemai prin strălucirea ei, insul istovit prin cetit și examene se vede lipsit de energie, lipsit de vitalitate, pătruns de tot amarul, pe care un mediu neprielnic l-a deprins să-l înghită. Și acum e sătul și îndărăt nu s'ar mai putea întoarce să apuce calea cea bună.

„Educația noastră actuală, zice Cullerre, tinde să desvolte în mod excesiv funcțiunile sistemului nervos și să oprească desvoltarea funcțiunilor fizice. În copilărie, îngrijirea părintească, adese orbească, ia asupra copilului tot felul de precauțiuni, cari în loc să-l apere împotriva înrăurilor vătămătoare ale naturii și să-l favorizeze desvoltarea puterilor, îl feminizază, îl slăbesc și îl fac impresionabil la cele mai mici pricinî. Mai tîrziu, în școli și în casele de educație, nemișcarea silită, ținutele vicioase, aerul stricat, lipsa de lumină, supărăcioasele efecte ale contactului moral și surmenajul intelectual desevărsese o istovire pregătită de mult și conduc organismul la o disoluție fără leac, făcîndu-l să treacă prin nevroze.“

Un medic danez, Hertel, a constatat că în școlile superioare din țara sa, se întîlnesc 29 % de băieți și 41% fete, a căror sănătate este alterată prin excesul de muncă intelectuală. În Anglia, Mac Cabe a observat că supraescitarea mintală produce la tineri o congestie cerebrală cronică indicată prin colorația obrazilor, prin cefalalgie vespérală, dilatarea pupilelor, o tendință la miopie și visuri agitate cu privire la munca de peste zi. Dr. Goodhart observă că fetele și băieții cari se pregătesc pentru profesorat și cari au fost bolnavi printr'un esces de muncă intelectuală, au în general o soartă tristă și devin nervoși, slabi și supuși la dureri de cap. De la 1880 pînă la 1884, opt doctorese în medicină au fost internate în aziluri. În 1882 după lordul Shaftesbury, 183 de persoane aparținînd învățămîntului au fost admise în azilurile din Anglia.

Diversi alieniști au catat să stabilească că surmenajul intelectual este o pricină de deprimare psihică și chiar de alienație mintală. Hack Tuke descrie seria de fenomene, cari se desfășură în cursul vieții intelectuale, a unui ins care-și surmenează creierul. După dînsul, răul începe cu osteneala cerebrală; mai apoi survine escitarea mintală urmată curînd de deprimare cu tendință la sinucidere; fapt care ar esplica cel puțin în parte unele cazuri de sinucideri prin școli. Vorbind de învățămîntul

inferior, Hack Tuke, găsește că programele sînt prea încărcate, examenele se prea repetă și cuprind prea multă materie; apoi cantitatea de cunoștinți ce se cere într'un timp dat întrece cu mult peste puterile copilului. Toate aceste se văd indetult de bine și în țara noastră. Fie-care dintre noi, chiar dintre cei ce-au ajuns mai departe cu studiile lor și au fost întru citva mai cruțați de surmenaj prin pozițiunea lor, dacă-și amintește sincer anii de școală și enervările examenelor, este un martor în această privință.

Indelungele pregătiri pentru examene și înse-și examenele, pe lîngă că ostenesec creurul, mai pricinuesc și o neliniște morală, care cele mai dese ori duce la neurastenien. În privința aceasta sînt foarte vorbitoare documentele ce le dăm mai la vale. Înfrîngerile suferite prin căderea la examene încununează depri-marea fizică și descurajarea morală a candidaților. Prin greutatea tot mai mare a probelor și prin numărul lor tot mai crescut, ele devin inaccesibile pentru cele mai multe spirite și în unele sfârșesc prin a ucide ori-ce inițiativă și ori-ce originalitate. Se poate afirma fără teamă de înșelare, zice Hack Tuke, că nici-un descoperitor celebru, dacă ar fi fost silit să se strecoare prin filiera examenelor noastre, n'ar fi făcut nici-o descoperire. Cu privire la superstiția examenelor și concursurilor Hack Tuke citează următoarea anecdotă: „Puțin înainte să moară, lordul Ellesmore spunea unuia dintre prietenii săi că nu era supărat că pleacă din lumea asta, unde traiul i se părea pe cale de-a deveni foarte displăcut prin pretenția ce-o arată fiecare de-a supune la examene pe semenul său.“

Din pricina programelor din cale afară de încărcate, a nepotrivitului aranjament cu orele de studiu, a lipsei de exercițiu fizic, etc., în scurgerea anului școlar, mai ales la universitate, studenții neglijează aproape cu desăvârșire studiul; și odată cu apropierea examenelor se găsesc într'o complectă ignoranță. Atunci, ca prinși de friguri, sub imboldul grijei de-a repeta anul, se pun în pripă pe lucru și se nevoesc să deprindă într'un moment de escitare, aceea ce fără doar în scurgerea anului, deși cu destulă greutate, ar fi deprins mai lesne. Dar modul acesta de-a învăța a ajuns aproape o modă; și în cele citeva săptămîni premergătoare examenelor, studenții își supun creurul la o muncă uriașă, care, dacă se mai vede încheeată și într'un nesucces, îi duce deadreptul la ceea ce-am putea numi *cerebrastenien universitară*, în care predomină durerile de cap. „La cea mai mare parte dintre tinerii bolnavi, spune Keller, durerile se manifestă pentru întâia dată către isprăvitul anului școlar, epocă la care munca devine mai grea și mai încordată din pricina examenelor cari se apropie.“

Mediul școlar, dăunător pentru băeți, e nu mai puțin dăunător pentru fete. De cînd cu practicarea celibatului, fetele se văd nevoite să apuce aceeași cale, a luptei grele pentru trai, cași băeții, și, pe cită vreme unele cariere liberale le sînt lăsate slo-

bode, ele se nevoesc să treacă prin filiera studiilor secundare și chiar superioare. Asupra lor, potrivit cu natura lor mai slabă, mediul școlar are o înrăurire și mai dezastroasă. Sir Benjamin Brodie observă că în Anglia, în clasele avute, fetele nu dobîndesc o înaltă instrucție de cit în paguba vigoarei lor fizice, de oare-ce le trebuie mai multă vreme și mai multe silinți spre a ajunge la aceleași rezultate. Un medic din Statele-Unite, Clarke, a fost într'atît de lovit de urmările dezastroase ale unei înalte instrucțiuni asupra condiției fizice a femeilor din țara lui, că se întreabă, dacă într'o jumătate de veac compatrioții lui n'ar fi nevoiți, spre a-și perpetua neamul, să caute soții în Europa.

Medicul american se vede că nu știa că în Europa lucrurile se petrec la fel, mai ales în clasa avută. „Deși fetele avute, zice Spencer, sînt mult mai bine hrănite ca cele calice și în toate privințele igiena lor este de obicei mai bună, nu se poate atribui inferioritatea lor din punctul de vedere al reproducerei de cit cheltuelei de energie intelectuală, la care sînt constrînse și care reacționează foarte viu asupra fizicului lor. Această inferioritate nu se vedește numai în creșterea tot mai mare a stirpiciunii propriu zise și în micșurarea limitei de activitate reproducătoare; ea reesă și din incapacitatea foarte mare a acestor femei pentru a doua funcțiune a mamei, aceea de-ași alapta copilul“. Așa că fetele învățate simt tot greul unei vieți istovite: incapabile de-a fi bune mame și bune educatoare, ele nu-și cresc de cit necazurile cînd aū copii. Și aceștia la rîndul lor, odrasle ale unor spirite obosite, sînt din capul locului osîndiți durerei.

Armata. — Ori-ce tînăr valid, înainte ca să intre în curentul vieții sociale, este obligat să treacă cîți-va ani în armată. Într'însa el întîlnește o viață cu totul aparte, deosebită atît de aceea care a dus înainte cit și de aceea care o va duce în urmă. Pornirile lui fie cit de bune, în armată n'au nici-o cătare; tînărul primește un număr de ordine, și modul de trai și de acțiune îi este cu amănunțime reglementat. Ideile și convingerile căpătate trebuie să și le înorminteze într'un ungher al creierului, să le țină acolo tănuite în toată scurgerea anilor de ostaș. Din momentul ce-a pășit pragul cazărmei, el nu-și mai aparține; e redus la rolul unui simplu automat, făcînd totul după comandă și după ordin.

Un atare regim influențează în rău asupra multor tineri. Părerea de rău după familie, criza morală provenită din ciocnirea sentimentelor primite prin educație și cele pe cari-î nevoit să și le apropie sau cel puțin să le momitărească, lipsa satisfacerilor sexuale, bolile, etc., sînt atite circumstanțe cari deprimă spiritul soldatului. Dacă se mai adaugă persecuțiunile superiorilor, cari citeodată, poate și printr'un simțămînt de îngîmfare, abuzază de pozițiunea și de drepturile ce le aū, atunci totul concură ca soldatul orî să se abrutizeze, îndurînd cu resignare toate, orî să dezerteze, în care caz numai prin împrejurări de-a

fi optimist nu va trece, ori să se sinucidă. Ori cît s'ar exalta viața militărească, cum fie-care cetățean valid este obligat să treacă prin ea, nu puțin trebuie să se datorească ei, acel spirit de supunere oarbă la cheremul mai marilor, acea restrîngere în sine și teamă de ori-ce întreprindere mai bărbătească, cari caracterizează în de obște viața cetățenească contemporană.

În vremile de război, soldații și cetățenii la o laltă, copiii, bătrînii și femeile, sînt prinși în aceeași stare de surexcitare generală. Nesiguranța vieții și a avutului, suspendarea ori-cărei acțiuni pașnice, restrîngerea afacerilor comerciale, grija morții celor duși la bătălie, etc., pun pe toată lumea în stare de consternare; așa că pe fețele tuturor se zugrăvește mîhnirea ori disperarea. Dacă în împrejurările pomenite pînă aici putea fi vorba de un pesimism individual, de-un pesimism colectiv sporadic; în cazul unui război este vorba de un pesimism general, necruțînd pe nici-un membru de-al neamurilor cari sînt în încercare.

Profesiunea. — Modul cum se practică în timpurile noastre diversele profesii este o pricină de ruină pentru viața psihică. Îndelungele ceasuri de lucru, monotonia uneia și aceleiași ocupații, lipsa condițiunilor igienice, neatingerea scopului urmărit, etc., sînt atîtea pricini, cari conduc organismul la istovire, la ceea ce-am putea numi *surmenaj profesional*. Producția și distribuția bunurilor sociale fiind lăsate la voia întîmplărei și a obiceiurilor, nefiind cel puțin aproximativ calculată partea de muncă ce ar reveni fie-cărui în creerea înlesnirilor obștești, fiecare se vede muncind fără măsură, și, parcă printr'un fel de batjocură a soartei, ajungînd la un rezultat cu atît mai nul cu cît s'a strădănit mai mult. Femeile și copiii, în rîndurile clasei sermane, deopotrivă cu bărbații, se dedau unor profesii, de oare-ce munca singură a acestor din urmă ar fi insuficientă pentru întreținere.

Și cu toate că, în unele țări și chiar și la noi, condițiile muncii sînt statornicite într'un mod mai favorabil pentru breslași; cu toate că femeile și copiii sînt mai cu deosebire puși sub ocrotire, nesațul patronilor și nevoile tot mai mari ale breslașilor cer ca toate regulamentele și legile să rămie literă moartă. Și indiferent dacă copilul este într'o vristă prea fragedă, indiferent dacă femeea se apropie să devie mamă ori abia s'a sculat din lehzuzie, munca socială, făcută fără nici-un calcul și fără a se vedea într'însa binele obștesc, îi reclamă deopotrivă. Și acum putem socoti ce poate să devie acel copil istovit de timpuriu, ce poate să devie acea femeie, care are pe lingă propria-i viață încă o viață de satisfăcut, ce poate să devie însă-și acea odraslă din pîntecele saū de la sinul ei! Fără doar că numai un cimp larg tendințelor optimiste nu se deschide cu modul acesta.

Dar dacă în profesiunile manuale viața psihică este într'u cîtva indirect atinsă și, prin urmare, neafectată pînă într'atît, în profesiunile intelectuale viața psihică este direct atinsă, și

cu tot privilegiul de care se bucură pînă la un punct aceste din urmă profesii, efectul lor nu mai puțin este dezastros. După cum profesionistul manual este nevoit să treacă peste legile și regulamentele ce-l ocrotesc, din pricina nevoilor, tot pe același motiv profesionistul intelectual se dedă unei munci escesive. Se înțelege că nu toți profesioniștii intelectuali sînt ținuți s'o facă aceasta. Sînt pîntre dînșii de aceia cari chiar din capul locului se trezesc acolo unde nici nu visaseră și unde situația îi pune la adăpost de orî-ce strădanie. Nu vorbim despre aceștia; modul cum ajung se știe. Vorbim de grosul profesioniștilor intelectuali, cari de multe ori plătesc luxul unei vieți oare-cum mai considerate cu o supra-activitate care-i ruinează.

Profesiunea, unde supra-activitatea mintală este împinsă poate pînă la cel din urmă grad, este *jurn. lis.nul.* Nevoii zilnic a-și stoarce creierul, cu tot rolul de simpli automați la cari se reduce cu vremea, ziaristii, pe lingă că ajung la cele mai teribile afecțiuni somatice, devin în primul rînd oameni cei mai desgustați de viață, cei mai neîncercători în viitorul unui neam, ei cari, parcă prin deridere și prin bătae de joc pentru propria lor senzație, sînt ținuți să încurajeze și să extazieze mereu publicul, căruia se adresează. Foarte probabil de faptul acesta va fi fiind mobilitatea în păreri și în convingeri ce se manifestă la ziaristii. De aceea poate și dau ei exemplul celor mai curioase tranziții, cum se întîmplă în multe țări și cum s'a întîmplat și la noi, că devin cu un cinism unic membrii unui partid, pe care altădată l-au repudiat. Ceea ce pare a fi făcut în temeiul unei convingeri nu-i de cît simptomul unei ruine psihice.

Riant, în lucrarea lui *Igienă cabinetului de lucru*, arată cum înaltul barou furnizază multe exemple de istovire mintală. Excesul de muncă pricinuit prin nevoea de-a cerceta în grabă numeroase dosare, de-a improviza pledoarii, de-a îngriji o reputație de orator, se complică cu o rea igienă, cu o ședere îndelungată într'o atmosferă viciată a unui cabinet său a unui tribunal și cu un soi de viață tirînd după sine mari osteneți fizice. Într'o bună zi simți o oare-care inerție intelectuală, o greutate mai mare pentru lucru. Depresiunea mintală se accentuează, survin ameteți, puțină melancolie, temeri neexplicabile, tendință la sinucidere, în sfîrșit insomnie, caracter important și aproape patognomic, după Riant, al istovirei cerebrale.

Altă profesiune ruinătoare pentru viața psihică este *comerțul*. Mac Cabe arată cum la negustori, mai ales în vîrsta critică, excesul de muncă mintală se traduce prin tristeță, o mare nehotărîre de caracter, perplexități pînă atunci necunoscute; de unde cutare negustor era îndrăzneț și hotărît în afaceri, devine fluctuent, fricos, cere sfat fie-cărui și cade într'o emotivitate absolut în opunere cu caracterul lui trecut. Sortii căderei sînt și mai mari cînd la supra-activitatea mintală se alătură preocupări morale penibile, încurcătura în afaceri, supărările casnice, *res angusta domi*, greutatea de a trăi și de-a înlesni familia cu toată

munca aprinsă. Mai adaugându-se pierderile efective, perspectiva unui faliment, negustorul, dacă nu se înstrăinează de lume inebunind, tot se înstreinează pe alte căi, devenind un inutil nepăsător sau sinucizându-se.

Mai sînt apoi profesiunile, în care se mănuiesc sume mari de bani, precum în visteriile statului, în casele de bancă, în diversele instituțiuni de credite și economii. Persoanele însărcinate cu păstrarea banilor, de multe ori chiar în virtutea unui calcul mai mult sau mai puțin cinstit, se pomenesesc cu sume întregi lipsă, pe cari le-au întrebuițat cu gînd să le poată pune la loc. Și ba le va pune astăzi, ba le va pune mâine, se trezesc la urma urmelor cu totul în neputință de-a mai acoperi golul făcut. Și atunci între alternativa de-a fi niște oameni patați, arătați cu degetul de fie-care, respinși din ori-ce întreprindere, etc., și alternativa de-a nimici o viață, care se arată sub niște culori atît de triste, delapidatorii preferă pe aceasta din urmă, și ori se dedau pradă vre-unei pasiuni adormite ca să uite trecutul, ori se sinucid.

Cazurile aceste ne arată că toate tendințele pesimiste se pot privi într'un înțeles mai larg ca niște apucături inconștiente de sinucidere. Am putea spune chiar că nu-î de cît chestie de durată între sinuciderea propriu zisă și celelalte tendințe pesimiste, cari concură în mod mai apropiat sau mai depărtat către același scop final. Cînd cineva își trage un glonte de revolver, fie c'ar muri instantaneu, fie c'ar mai trăi cîteva ceasuri ori cîteva zile, printr'aceasta faptul sinuciderei în sine nu-î modificat. De la cîte-va zile, cît poate dura agonia unei sinucideri propriu zise, am putea estinde durata la cîte va luni sau cîțî-va ani, cît poate dura alcoolizarea bună oară, care în realitate duce tot acolo. Motivul moral poate fi acelaș și într'un caz și într'altul: scăparea de necazurile vieței; și atunci, cu atît mai mult ambele fenomene se apropie. În senzul acesta ni s'a părut totdeauna greu a isola sinuciderea de celelalte acte de pesimism; și dacă poate nu ne-am văzut îndeajuns de justificați a estinde înțelesul sinuciderii comune asupra pesimismului, ne-am văzut însă dimpotrivă justificați a estinde înțelesul pesimismului și a prinde în el sinuciderea comună.

Mizeria. — Cu mersul civilizației, în loc să se înmulțească înlesnirile vieței omenestî, aș mers dimpotrivă descrescînd, și astăzi o întregă clasă, proletariatul, care reprezintă cel puțin trei sferturi din omenirea civilizată, este supusă unui regim de viață îngreuior sub toate punctele de vedere. Nevoile cele mai fundamentale ale vieței rămîn nedeplin îndeplinite, și toate lipsurile organismului înrăuresc viața psihică. Grija zilei de mîine devine pentru cel în mizerie o problemă, care-l trudește la tot pasul. Ea se imprimă în trăsăturile feței, după ce un timp îndelung i-a frămîntat mintea. Și se înțelege că nu-s rari momentele, cînd, dacă nu împinge mîna celui în mizerie către avutul altuia, o poate împinge către propria sa nimicire. Sînt

numeroase cazuri de sinucidere de pe urma mizeriei. Cît despre celelalte stări organo-psihoice pesimiste, pînă la sinucidere, toate se pot manifesta.

Cînd într'o familie bărbatul singur nu mai este în stare, cu munca lui cît de obositoare, să dea cele trebuitoare femeii și copiilor; cînd însuși femeia este nevoită să cate de lucru, și cu toate aste cerințele nu se îndeplinesc: cînd și copiii, indiferent de vîrstă, trebuie să plece în cîștigarea hranei; cînd, cu toate că pleacă toți la muncă, căile cinstite se epuizează și nu rămîn de cît cele rușinoase: furtul, cerșitul, prostituția, etc., la ce stare de spirit trebuie să ne așteptăm pentru membrii unei atari familii? Și nu-i una, nu-s două, cari să ducă traiful acesta; în aceeași regiune, într'acelaș oraș sînt sute și mii de familii cari sînt condamnate la o așa viață. Le zicem familii, numai în sensul înrudirii membrilor; de alt-fel socialmente nu figurează ca atare, căci membrii se desbină, apucînd care încotro, spre căutarea hranei.

La grija hranei se alătură proastele condițiuni igienice. În privința aceasta este foarte vorbitoare descrierea cartierelor mizerabile din Londra de Mearnes. „Ulicioare, curți, impasuri strimte, pe unde casele se ating de la o latură la alta: aerul nu răsbate acolo. Casele sînt mici, joase și o duhoare puturoasă se degajă din ele, o duhoare de putregai și de umezeală, care te stringe de gît. Gunoaiele sînt grămădite înaintea caselor, pe scări, pe jumătate putrezite; fie secetă ori ploaie, pămîntul este totdeauna noroios. În camere, murdăria generațiunilor succesive se întinde în straturi dese de la bagdadie la dușamea; ea se prelinge în lungul pereților. Borta ce se împodobește cu numele de fereastră, este astupată cu sdrențe, ca să împiedice de a intra vîntul și ploaia. Fie-care odaie adăpostește o familie, adese două. Într'o pivniță, un inspector al salubrității publice a găsit pe tată, mamă, 4 copii și 3 porci. În altă parte, un preot vede pe un om bolnav de vărsat, pe femeia lui care tocmai făcuse pentru a opta oară; copii alergînd pe jumătate goi. Ici 7 persoane trăiesc într'o veche subterană, avînd în mijlocul lor cadavrul unui copilăș. Colo o văduvă și 3 copii; cadavrul unui al patrulea zace acolo de 13 zile. Aiure o biată văduvă care ocupă unicul pat al camerei și care închiriaza dușameaua unei perechi pentru 3 franci... În acele borți trăiesc grămadă tilhari, asasinii, prostituate și muncitori cinstiți cu familiile lor. Moralitatea și rușinea sînt necunoscute; puțini sînt căsătoriți; nime nu poartă nici o grije. Destrăbălarea năravurilor este așa de mare că nimic nu se respectă; se practică pînă și incestul. Într'o stradă de 35 de case, 32 sînt lupanare; într'o alta 43 de case sînt locuite de 428 prostituate, dintre cari multe n'au mai mult de 12 ani...”

Ne-am raportat la date streine, numai ca să arătăm universalitatea mizeriei. Altfel și țara noastră furnizează îndeplinite exemple. La țară, alături cu alcoolismul, mizeria își are și ea partea. În-

trebuințarea porumbului stricat pricinuește pelagra, careia pe an ce trece îi cad tot mai multe victime. Nesubstanțialitatea și insuficiența hranei, lipsa unui adăpost călduros iarna, ruinează organismul țaranului. De-acolo provine că și mintea lui este deprimată; fără încredere în sine, n'are în alții încredere, și se lasă pradă unui fatalism turcesc, care cel puțin pentru Turci are scuza că li-i prescrie. La oraș, priveliștea nu-i mai puțin dureroasă. Chiar în București, cu toate că străzile s'au mai asanat și s'au deschis bulevarde largi, gonindu-se mizeria mai către mahala, tot vezi, și mai pe la centru, câte-o casă tupilată, pe jumătate intrată în pământ, cu umezeala ajunsă pînă la acoperiș. Acea casă îți spune, dacă ții samă de legea corelației, cam care-i îmbrăcămintea, care-i hrana, care-i rostul, care-i starea psihică a celor ce-o locuiesc.

Și încă aste sînt cazuri de mizerie statornică am putea zice, cu care de rău de bine tot se mai acomodează niște vieți, cel puțin pînă la un timp. Dar sînt cazuri de *mizerie ambulantă*. Sînt indivizi fără căpătăi cum li se zice, derbedei, cari vintură orașele, hrănindu-se la voea întîmplărei și dormind pe unde pot; sînt studenți, cari doar că sînt înscriși la facultate, încolo neavînd nici cărți, nedînd nici examene și frustînd pînă la un timp, pentru locuință, proprietari și proprietărese, pentru hrană, birtași; sînt veșnicii candidați după funcțiuni, cari de dimineață pînă seara bat ușile ministerelor și intrările diverselor persoane marcante, doar s'ar îndura să-i dăruască cu vre-o slujbă; sînt prostituatele, cari bat străzile și bulevardele, în nimerirea unui prilej, cînd să fie răsplătite; sînt servitorii și servitoarele...

Și sînt... Dar cine poate fi în stare să imagineze toate cazurile de mizerie ambulăntă? O sumă de inși, sinuciși sau morți, sînt aduși la Morgă, și asupra lor toate cercetările justiției și toate așteptările se termină cu transcendentalul termen: *necunoscuți*. Cu aproximație li se stabilește vrîsta, profesiunea, neamul, etc. Ceea ce inse se poate stabili cu siguranță credem noi este treapta lor socială și mizeria lor. Ca să treacă și să rămie necunoscuți, a trebuit să fie cu totul desconsiderați, în nime să nu găsească și nime să nu vadă în ei un sprijin. Necunoscuții Morgei sînt exemplarele mizeriei celei mai amare. Cu toate că viața lor nu se poate constitui cu date, eticheta sub care se pun inse e oare-cum menită să ni redea psihicul lor, mai ales cînd sfârșitul le-a fost sinuciderea.

Bielsugul.—Dacă mizeria, prin istovirea puterilor, poate duce la lene și tristețe, bielsugul, prin neîntrebuințarea puterilor, poate duce la plictisală și chiar desperare. Născuții în bine, cei cari moștenesc averi mari, cari nu fac nici cea mai mică efortare pentru trai, căci toate le vin de-a gata, cheltuiesc parte din energia lor în distracțiuni: spectacole, voiajuri, băi, jocuri de noroc, etc. Rămîne inse un fond nepeuizat, adormit în năuntru firei lor, care ar fi fost merit muncii folositoare; acel fond le pricinuește o stare de neliniște, a cărei formă cea mai comună este uritul.

Avuții, de cari vorbim, au senzația de-a fi trăit viața sub toate formele, și nimic n'a mai rămas care să-i atragă. Distracțiunile, cari la început îi încintați, astă-zi îi desgustă, căci după cum pentru cel în nevoie se epuizează tot fondul energiei aplicate numai într'o direcție, pentru cel avut asemenea. Avuții n'au conștiința unei energii ramase virgine și închirite; și, poate chiar de-ar afla-o, prejudecata i-ar opri s'o pue în exercițiu.

Se știe că niciodată lucrurile n'au o valoare în sine; sau chiar de o au, acea valoare nu se percepe și oamenii se conduc după valoarea relativă ce se stabilește comparativ între lucruri. Poporul zice cu dreptate: „Cine n'a gustat amarul, nu știe ce e zaharul“ și zicala aceasta se poate aplica în special avuților. Aceștia nu pot aprecia binele lor, nu-și pot crea o senzație plăcută, când nu se pun în contact cu mizeria, să-și aprecieze ostenețele și neplăcerile ei. Cantonați numai în cercul restrins al satisfacerilor, ei în definitiv nu au de cât senzațiile epuizărilor acelor satisfaceri. O lume, în care se muncește cu folos și în care, de-ar fi și satisfaceri cu mult mai reduse ca ale lor, s'ar părea raiul scoborit pe pământ, pentru dinșii cași cum n'ar exista. De aceea nu-i mirare să-și cuprindă plictisala și disperarea, și câteodată chiar să-și grăbească ușurarea prin sinucidere.

60. Sinucidere prin armă de foc. 29 Iuliu 1892. Cadavrul unui individ *necunoscut, slab*, de etate cam de 70 ani. (Dosarul No. 130)

61. Sinucidere prin aruncare înaintea trenului. 15 Iuniu 1895. Iată declarația unuia din martorii din procesul-verbal al afacerii: „Văzînd la morga orașului pe omul, care s'a aruncat înaintea vagoanelor ce-au trecut peste el, lăsîndu-l mort, recunosc că se numește N. B., român, muncitor cismar, ca de 60 ani, necăsătorit. Il cunosc de vre-o 5 ani. Nu-i știu părinții, nici de unde este de fel. *Știu atît că jăcea pe cerșetorul, că este străin, că nu avea nici o rudă.* Am auzit că tot el ar fi încercat să se spînzure în cursul unei trecute, dar că a fost surprins și dus la secție“. (Dosarul No. 109)

62. Sinucidere prin spînzurare. 26 August 1895. În procesul verbal asupra afacerii, între altele, se zice: „În urma cercetărilor facute am constatat că sinucisul se numește G. I. de națiune romînă, de fel din București, de profesie hamal; *fără rude, fără avere și fără domiciliu stabil.* În urma unei greșeli i se ridicase chiar dreptul de-a mai fi hamal, așa că nu mai avea nici un domiciliu și nici-o profesie“. În observațiunile ce i s'au luat la morgă, între altele, se zice: „*Corpul foarte murdar și plin de păduchi*“. (Dosarul No. 156)

63. Sinucidere prin armă de foc. 19 Septembrie 1896. E. B. 35 ani, german, necăsătorit, funcționar. *Delapidase 900 de franci* de la casa Francke, croitorie, la care era casier. În urma acestui fapt s'a adresat unui unchi al său, să-și împlinească suma de 900 lei, ca s'o restituie casei. Acesta, fie că n'a avut bani, fie că a avut în vedere trecutul lui, de oare-ce și *altă dată delapidase bani*, nu i-a dat. Atunci, luîndu-și ziua bună de la unchiul său, fără să dea nimic de bănuț, eși; și în antreu își slobozi asupra-și două focuri de revolver. (Dosarul No. 249)

64. Sinucidere prin spânzurare. 12 Iunie 1897. M. E. 54 ani, român, căsătorit, cărciumar. Nevastă-sa declară: „Trăesc cu el de 25 de ani și am cu dînsul 5 copii. Am trăit totdeauna în armonie. De vre o trei zile *era cam trist din cauza unor daraveri de datorii*, pe lingă că și dînsul mai avea să ia cite ceva de pe la mușterii și nu putea să scoată...” (Dosarul No. 160).

65. Sinucidere prin spânzurare. 3 Octombrie 1898. A. P. 65 ani, român. Un prieten al lui, la care stetea, declară; „Cunosc pe A. P. de 5 luni, de cînd eram amîndoi garzi comunale. Acum 2 luni și jumătate dînsul s'a liberat din serviciul de garzi, și întîlnindu-mă cu el mai deunăzi a început să se plîngă că *n'are unde să doarmă și nici ce mînca*. Făcîndu-mi-se milă de el l-am luat la mine acasă și l-am ținut. În tot timpul cit a stat la mine, eșia în oraș, spunînd că se duce pe la cunoscuți, să poată căpăta vre-un serviciu”. (Dosarul No. 217)

66. Sinucidere prin otrăvire cu fosfor. 16 Aprilie 1899. S. Ș. 24 ani, român, necăsătorit, învățător. În observațiunile Morgei se vede: „Din toamna trecută *rămase fără slujbă*, așa că îndelungele așteptări l-au desperat și l-au hotărît să-și curme firul vieții. Aceste-s declarațiile sorei defunctului”. (Dosarul No. 90)

67. Ca ilustrare a unui caz de *cerebrastenie universitară* dau aice fragmente din scrisoarea unui student către un amic al său. „Dragă N... Afli că am căzut la examen. De astăzi mă simt cam bolnav, foarte slab, aproape nu mai pot sta în picioare... Te rog mai treci pe la mine, sînt acasă; îmi este imposibil să mă mișc”.

68. „La pricina generală a fenomenelor patologice contimporane se mai adaugă pentru Franța o cauză anumită. Prin îngrozitoarele pierderi de sînge, pe cari corpul național francez le suferi în cei două-zeci de ani de resboae napoleoniene, prin violentele zguduirii morale, la cari fusese supus p vremea marelui Revoluțiunii și în epoca epopeei imperiale, se găsi rău pregătît la asaltul marilor descoperiri ale veacului și fu și mai puternic sguudit de cit celelalte popoare mai robuste și mai capabile de rezistență. Asupra acestui popor cu nervii slăbiți și predestinat tulburărilor morbide se revărsă apoi *grozava catastrofă din 1870*. Se crezuse, cu o mulțumire de sine împinsă pînă la grandomanie, cel dintăi popor din lume, și se p meni deodată umilit și sdrobit. oate convingerile i se risipiră pe dată Fie-care francez individual îndură resturnarea soartei, pierdu membrii din familie și se simți personal atins în concepțiunile sale cele mai scumpe, chiar și în onoarea sa. Poporul întreg căzu în starea unui om pe care o lovitură a soartei îl lovește în bunuri, situație, familie, considerație, stima de sine însuși. Mii de oameni își pierdură mințile. Se observă chiar în Paris o adevărată epidemie de boli mintale, pentru cari se găsi un nume deosebit: nebunia obsidională. Și aceia chiar cari nu-și pierdură deadreptul mințile, se pomeniră cu sistemul nervos sdruncinat. Asta explică pentru-ce în Franța isteria și neurastenia sînt așa de dese și apar sub forme așa de variate și că se putu să fie studiate în țara aceasta mai mult ca aiurea. Dar aceasta explică și că *tocmai în Franța trebuia să ia naștere modelele cele mai dilerante în artă și literatură* și că acolo tocmai fu pentru prima oară îndestulă cunoștiință de istovirea bolnăvicioasă, de care am vorbit, ca să caute în privința aceasta un cuvînt deosebit și să găsească denumirea de „*fin de siècle*”. (Max Nordau, Dégénérescence).

Strămoșii noștri atribuiau un rol foarte întins mediului cosmic. De la stele, soare, lună, comete și până la cele mai neînsemnate lucruri și fenomene, toate aveau o înrăurire asupra vieții omului. Se știe că

Mediul cosmic

de răspîndită este chiar astăzi credința într'o stea călăuzitoare a vieții fie-cărui. Știința, talmăcind o sumedenie de fenomene, a restrîns extrem de mult cîmpul credinței în multiplicitatea înrăurilor firei asupra vieții oamenilor. Se poate ca corpurile cerești să exercite și o înrăurire alt-cum efectivă asupra vieții omenești de cît aceea pe care o simțim exercitîndu-se zilnic și în fie-ce clipă; poate că luna nu ne inspiră numai dragoste și liniște în suflet, poate că soarele nu ne încălzește numai și ne cheamă la lucru. În orî-ce caz, tainicele înrăuriri nu sînt până astăzi la știința noastră și zadarnic am căuta să le imaginăm. Experiența s'a făcut și s'a văzut de cîte ori închipuirea omenească a rămas înșelată, așa că astăzi îi este oare-cum impus a fi cel puțin mai perspicace.

Dar, dacă nu putem spune nimic sigur despre înrăurirea naturii în mare, despre metamorfozele ei favorabile sau ba firei omenești, nu-i tot așa cu natura în mic, atîta cîtă se întinde în calea mișcărilor și întreprinderilor noastre. Mediul cosmic, cu care cine-va se pune în contact la tot pasul, înrăurește direct; metamorfozele lui sînt condiționate în cea mai mare parte de împrejurări înafară și mai presus de puterile omului, așa că acesta le îndură. Tot ce-i stă în puterea omului este doar să le evite cînd îi sînt defavorabile, să le caute cînd îi sînt favorabile; cît pentru ca să se pue în luptă cu ele și să le înduplece, aceasta nu se întîmplă de cît în mod cu totul esecpțional și încă și atunci cîte transacții nu se fac de la o parte la alta. Ai îndigat valul, dar cu aceasta chiar te-ai legat să lupți mereu cu furia lui. Așa că dacă omul este supusul față de mediul familiar și social, cu un cuvînt mai mult el este robul mediului cosmic, care în parte le condiționează pe cele dintăi. În mediul cosmic vom considera locul și clima.

Locul. — În de obște natura și configurația locului determină genul de ocupațiune al oamenilor și pînă la un punct viața lor psihică. Dar se înțelege că locul nu poate fi considerat ca un substrat patologic, pe cîtă vreme nu exercită o înrăurire morbidă directă asupra omului, în măsură de-a-i deprima viața psihică. Oamenii de pe-o latitudine oare-care, născuți și crescuți acolo, se adaptează locului și se simt bine; o latitudine nu devine incomodantă de cît pentru un ins venit dintr'altă latitudine; și se înțelege că cu cît distanța dintr'o latitudine și alta este mai mare cu atît insul ce și-a părăsit latitudinea de baștină se poate simți mai rău și viața lui psihică poate fi afectată. Mai ales în vremile noastre, de cînd cu estinderea coloniilor, comerțului și comunicațiilor, poate fi vorba de un pesimism al schimbării de latitudine și chiar numai al schimbării de loc, fie și pe ace-

eași latitudine, cînd prin configurație și natură, locul de baștină nu se potrivește cu cel adoptat. Faptul acesta se întîmplă mai cu samă emigranților.

Dar înafară de aceste cazuri, un loc poate fi substrat patologic pentru acei ce-l locuiesc. Unele regiuni muntoase, în cari pe cît se crede apa n'ar conține cantitatea de iod necesară, aerul n'ar fi îndestul de primenit, predispun la gușă pe localnici și cu aceasta la un fel de îndobitocire. Mai mult de cît atita, fără vre-o afecțiune proprie, se văd unii oameni dintr'o regiune că-s morăcănoși din fire, că-s totdeauna triști, că scriitorii ce-i dau sint totdeauna pesimiști; ori-ce altă pricină nu esplică pesimismul lor fără de cît locul. Iar cît s'atinge despre regiunile mlăștinoase și băltoase, este cunoscut îndeajuns cum ele provoacă *paludismul*, care de multe ori se manifestă sub o formă ascunsă și înafară nu se traduce de cît prin cahexie și deprimare psihică.

„Cel mai des dintre simptomele cerebrale, zice Catrin, este durerea de cap, dar aproape tot așa de des se întîlnește acea toropeală intelectuală și acea îngurgitare generală, cari au lovit pe toți acei ce au trăit în țările cu paludism. Acea apatie modifică caracterul, starea morală a impaludatului. La arabi se întîlnește un fatalism stupid, care cite odată se arată la coloniile noastre. Noi nu trăim, murim, spunea locuitorii din Agro Romano cui se minuna de viața lor mizerabilă...“ Aceste rînduri, cari se potrivesc în totul țăranilor romîni de prin locurile băltoase, confirmă, cum zice Georges Dumas, origina organică a melancoliilor și cu toate că fatalismul, cînd se formulează în doctrină, pare să aibă cauze mai flozofice de cît paludismul, imi vine mai lesne să-l atribui unei etiologii palustre cînd nu-i de cît apatie de caracter, adică tristeță și resignare.

Dar mai mult ca de ori-care alți factori, viața psihică pare a se resimți de *traul orășnesc*. O dată cu dezvoltarea industriei, cu crearea marilor fabrici, a debușeurilor comerciale, a instituțiunilor culturale, centrele mari orășenești încă s'au mai mărit și altele noi s'au creat. „Orașele, zice Culler, atrag toate inteligențele vii, toate spiritele active mistuite de dorul de-a ajunge ceva, de-a se înălța deasupra altora. Această selecție, crescută încă prin legăturile cari au loc între orășeni deopotrivă înzestrați cu activitate și inteligență, contribue la perfecțiunea calităților psihice ale neamului. Dar în vremea ce se ascute, sistemul nervos, asemenea acelor mașini de precisiune, cu atît mai supuse deranjerilor cu cît sint mai complicate, devine mai susceptibil, mai delicat. Cît de puțin să se surmeneze și catastrofa-i gata. De acolo înmulțirea în centrele urbane, mai ales în orașele mari și în capitale, a tuturor acelor boli ale sistemului nervos cari nu sint de cît expresia variată a aceluiaș cuprins de cauze: surexcitarea mintală peste măsură, jocul neînfrînat al pasiunilor, istovirea de pe urma esceselor și plăcerilor, degenerarea urmașilor.“

Dar în afară de abaterile patologice cari au loc cu sorți înmiiți în orașele mari, cită înriurire nu va fi avind numai sgomotul necurmat al trăsurilor, al piețelor, al oamenilor, aerul care se premeneste cu atita greutate, praful ulițelor chiar cit de bine pavate, fumul fabricelor, etc. Ca un semn sigur al unei stări psihice deprimante, s'a observat în toate țările că sinucidera crește în centrele mari. Sinuciderile din Paris formează a șeptea parte din sinuciderile din Franța întreagă; numai „micul trunchiū din Sena, care resbate Parisul, zice Guerry, înghite într'o singură lună de vară mai muiți sinuciși de cit tot restul fluviiului în cursul anului...” După Cullerre, se socotește un sinucis la mai puțin de patru mii de locuitori în orașe, în vreme ce la țară este abia unul la douăsprezece mii. Totodată se constată că sinuciderea crește în mod absolut din an în an, așa că numărul sinucișilor de vre-o patru-deci de ani s'a întreit, adică de cind satele se despopulează în folosul orașelor.

Clima. — În alăturare cu natura și configurațiunea locului, clima determină în oameni calități și apucături comune, ceea ce face că pentru o regiune oare-care și chiar pentru un întreg continent ei să constituiească un tot aparte, să constituiească un neam sau o rasă. Considerate ca niște vaste organisme, neamurile și rasele pot fi de diverse naturi: unele mai puternice, mai vioae, altele mai slabe, mai decăzute. Și un ins oare-care poate avea totdeauna ceva din caracteristica neamului de care ține și, prin urmare, poate fi într'un grad oare-care mai susceptibil pentru anume însușiri. În acel ceva particular unui ins și comun neamului din care se trage, se vede înrăurirea locului și mai ales înrăurirea climei, în care neamul s'a dezvoltat. În sensul acesta fatalismul popoarelor orientale se atribue și acelei clime uniforme, dulci, care te îndeamnă la lene și la trîndăvie.

În legătură cu clima friguroasă, cu acea iarnă aproape neîntreruptă se vede la oamenii nordului acea trăganare în elaborarea ideilor, acea tenacitate și vigoare, acea compăneală și raționare. La oamenii sudului, cari trăiesc într'o climă veșnic caldă, mersul ideilor este precipitat și lesne trec de la o hotărîre la alta. „În climatele intermediare, zice Corre, condițiunile meteorologice încercă variațiuni alternative, cari stimulează sau calmează energiile psihice. Acestea se mențin de altfel într'o mijlocie potrivită, care nici odată nu le deprimă nici nu le exaltă pînă la a le restrînge sau a le epuiza. Omul își ia deplinul său sbor, inventă și perfecționează civilizațiunile”. Dar aceste caractere comune sufăr abateri după agenții climaterici ai aceleași regiuni. Ploile, umezeala, căldura, vinturile, etc., imprimă organismului și vieții psihice anumite tendinți.

Climele mereu încărcate cu nori și ploioase par să încetinească funcțiunile organice și psihice; în mijlocul lor omul se simte întristat. Asemenea marile îngrămădiri de electricitate, din vremea furtunilor, pricinuesc un sentiment de prostrație, de lîngezire

generală; munca musculară se face cu greu, cea intelectuală devine imposibilă. La aceasta se mai adaugă și micșurarea presiunii atmosferice, care se întâmplă în vremea furtunilor; s'a dovedit experimental că o micșurare bruscă în presiunea aerului, produsă artificial sau prin ridicarea pe un munte, produce amețeli, țiuțuri în urechi, durere de cap și multe turburări nervoase și psihice. În atari condiții umezeala și întunecimea se asociază și ele, așa că și prin lipsa unei transpirațiuni și a unei excitații luminoase suficiente se creează stări organo-psihice pesimiste.

Chiar și mai priitoare să fie clima, uniformitatea ei însă determină de la o vreme indolență, lene și desgust. După Lancisi, Roma și-ar fi datorit variabilității climatei ei supremația lumii; dimpotrivă uniformității celei a Asiei s'ar datori efemeritatea marilor ei imperii. „Se vede, zice Foissac, cât trebuie să prețuim de mult întoarcerea și succesiunea continuă a frigului și a căldurii, vânturile cari se nasc brusc și chiar furtunile cari rup uniformitatea sezonului. Și cu toate astea omul, orbit, neștiutor de condiția adevăratelor bunuri, se întristează că se bucură așa de rar de această egalitate de temperatură care-i înfățișază ispita plăcerii. Nu știe el că primăvara veșnică, cea vristă de aur a naturei visată de poeți, ar fi moartea geniului, a curajului și a virtuții“.

CAPITOLUL VII

SUBSTRATUL PATOLOGIC COMBINAT

Până aici am urmărit factorii patologici intra-organici și extra-organici în mod izolat, ca să înțelegem mai bine modul lor de-a determina pesimismul. Acuma înse trebuie să spunem că în mod cu totul excepțional un factor patologic lucrează izolat; mai totdeauna factorii patologici se combină în de ei și printr'aceasta par chiar să-și mărească puterea lor. În practica medicală mi se pare totdeauna curios a se urmări la un pacient o entitate morbidă și a-l trata în consecință, cînd boala lui de moment este rezultatul nu numai al agentului ultim, care poate să aibă partea cea mare, dar al tuturilor agenților, cari de la naștere au înrăurit în rău asupra-î. Dacă la un copil, admitînd că n'ar fi moștenit nici-o predispoziție morbidă și că n'ar fi fost nici odată bolnav, se poate considera prima boală ca o entitate, la un adult, mai ales cîndu-î vorba de-o boală cronică, e totdeauna bine a te gîndi la un amestec patologic.

Nu-î locul aici să ne întindem asupra acestei chestiuni, mai ales că veracitatea ei apare din însă-și enunțarea-î, căci este vădit lucru că ori-ce boală, cît de vindecabilă și trecătoare, imprimă organismului un grad de slăbiciune care pentru o nouă boală se alătură ca factor și e nimerit să se fie în samă. Și lucrul nu-î schimbat chiar pentru boalele ce conferă o imunitate, căci dacă ele se gonesc pe dinsele dintr'acelaș individ, pentru altele nu mai puțin sînt porțițe de intrare. Așa că după prima boală ce-o îndură un ins, toate bolile ulterioare, mai ales cronice, se pot considera ca o chintesență a tuturilor înrăurilor morbide trecute și prezente. Poate că chiar formele clinice curioase ce ce manifestează la una și aceeași boală să nu fie de cît niște abateri în senzul bolilor trecute, de cari a suferit un ins. Și de

aceea boalele se vor fi prezentînd mai mult sub forma clasică la tineri și la copii, și cu forme tot mai abătute de la cea clasică la adulți și la bătrîni.

Dacă lucrul acesta se întîmplă în viața organică, cu cît mai mult el nu va avea loc pentru viața psihică. Organismul își poate urma funcțiunile lui, chiar pînă la un punct afectate în natura lor; nu mai puțin alterațiunile cît de neînsemnate se vor resfringe în conștiința eului. Toate acele îngîndurări fără motiv, cum li se zice, tradează ceva din slăbirea tonusului vital. Și aceea slăbire în general nu-i datorită unei pricinii unice. Aceasta se vede și din faptul că o persoană oare-care poate încerca înrăurirea unui factor oare-care morbid și cu toate aste sfîrșitul nu-i nici cît în senzul exemplelor arătate. Ce ne dovedește aceasta? Că factorul, care ni se pare a fi determinat pesimismul și în special sinuciderea, nu-i singurul, că el nu-i de cît ultimul dintr'un șirag de factori său unicul vizibil, afară bine înțeles numai de cazurile, cînd unul și acelaș factor ar fi lucrat îndelung și în mod statornic; atunci unul și acelaș factor, prin durată și persistență, se ridică la rangul unui complex de factori.

În genere cazul din urmă are loc mai rar, pentru că viața noastră este supusă înriurilor de tot soiul. Mai întăi chiar ereditatea celor mai mulți dintre noi nu este sănătoasă; în considerația aceasta ori-ce îns este trecut sub rubrica unui temperament, adică a unei anume organizațiuni, care este mai mult supusă cutăror său cutăror metehne. Iată dar un prim element și atîta de fundamental pentru îndrumarea noastră. Apoi vin bolile, vin agenții externi morbizi. Așa că asupra a unuia și aceluiaș îns, într'un moment dat lucrează o combinație de factori patologici, și starea lui psihică se stabilește în conformitate cu acea combinație. Insul încă nu se resimte pînă într'atît, resistă; cași într'o combinație chimică, în care mai e nevoie de un element în cătățimea cea mai redusă, spre a se dobîndi rezultatul așteptat, la combinația patologică se mai poate alătura un element morbid, neînsemnat în sine, dar important prin rolul de moment ce-l capătă, și insul se prăpădește.

Lumea profană se văicără și se minunează; ea nu vede de cît elementul alăturat, ea nu vede de cît neînsemnatul element chimic, de puțină valoare socotit isolat, și se minunează de minunea ce făcu acest element, cînd în realitate el ar fi rămas fără nici-un efect, fără restul combinațiunei. Dacă lunei profane i-i ertat să judece superficial; nu ni-i ertat nouă. Degustul de viață al unui îns, pesimismul lui, această călcare flagrantă a legii fundamentale a vieței, nu-i un fenomen atît de simplu care să se poată explica prin intervenirea unui simplu factor, afară de cazurile cu totul unice, cum am spus-o cînd acest factor prin sine singur este grav și lucrează în mod persistent. Dar și în cazul din urmă de cîte ori nu intervine un factor strein, nu cu rolul efectiv, ci cu rolul hotărîtor, final; și noi

trebuie să știm sub factorul hotărâtor sau alături de el a descoperi factorul efectiv.

Un bețiv, care de ani întregi își duce viața mai mult sau mai puțin pașnic, împăcat cu toxicul lui, ajunge la un moment de extremă slăbiciune și de extremă surexcitare; viața lui n'așteaptă de cât un moment prielnic ca să se nimicească. Găsește motiv de ceartă, de la o nimica toată, cu un prieten al lui, cu soția sau cu copiii lui, și se sinucide. Se înțelege că pentru toată lumea motivul sinuciderii este cearta. Așa se relatează, așa scriu jurnalele, așa spun vecinii. Și se mîară toți, cum de la atîta lucru cineva să ajungă la sinucidere; dar la urma urmelor se deprind și cu ideea aceasta, dacă pentru nevoea de-a mări importanța cauzei, nu pun totul pe sama răutății soției sau îndărătniciei copiilor. Și cauza adevărată, toxicul, care se tradese în leziunile ce se descoperă la autopsie rămîne în umbră. Mai curînd sau mai tîrziu sfîrșitul ar fi putut fi acelaș, căci bețivul ar fi găsit destule motive în halucinațiile și fobiile sale.

Aceasta este un exemplu de modul cum se denaturează lucrurile, de greutatea ce este a te pronunța în mod categoric asupra chiar a unui motiv unic de pesimism sau sinucidere, necum asupra unei combinații de motive. Dacă considerăm că chiar factorii izolați cari lucrează asupra vieții psihice a unui ins se clădesc de multe ori peste sau în alăturare de alții, cari i-ar condiționa, problema pesimismului devine și mai grea. În genere, intoxicațiunile, afară de cele profesionale, sînt rar produsul unei deprinderi dobîndite, ci al unei deprinderi moștenite; ereditate morbidă și alcoolism fac în deobște o combinație unică, în care partea fie-cărui nu se poate determina, pentru-că fie-care izolat n'ar fi putut să ajungă numai de cât la acelaș rezultat. Și tot așa ereditate morbidă și psihopatie, nevropatie, somatopatie, pasiune sau accident, fac combinații unice în felul lor, cari au valoare prin tot și nu prin părți. Combinații analoage ar face încă ereditate morbidă cu mediul familial, social sau cosmic, ori de cite ori aceste ar fi în condiția să exalteze relele celei dintîi.

În capitolele precedente noi am considerat factorii patologici cași cum ar lucra asupra unei persoane deplin sănătoase. Dar în viața de toate zilele lucrurile nu se prezintă ast-fel; un factor patologiei noi intervine asupra unui ins deja influențat de-un alt factor patologiei și efectul este atunci cu mult mai mare. Așa, bună oară, o suparare familială va lucra în fel deosebit asupra inșilor, potrivit cu înrăuirile patologice ce ei le vor fi suferit deja. Altfel va răsuna o suparare familială asupra vieții psihice a unei isterice de cât a unei tuberculoase sau sifilitice. Isterica pentru o nimică toată va cerca să se otrăvească, să se arunce în apă ori să se împuște, pe cînd sifilitica sau tuberculoasa nu va lua o atare hotărîre de cât în urma unor motive cu mult mai serioase. De aici provine că multe persoane se strecoară prin împrejurări grele, îndură suferinți amare, dar nu

toate se desgustă de viață și văd moartea ca o mintuire; pentru-că organismul lor nu e vitruit de alte rele, pentru-că suferința ce-o îndură momentan este poate cea dintâi.

Cineva se poate naște cu o anumită predispoziție organică și psihică. Dacă însă condițiile, prin cari are a trece mai târziu, nu vor favoriza în nici-un chip acea predispoziție, ea rămâne în umbră; și în sensul acesta, s'ar putea ca un ins ereditaricește bolnav să dea în cursul vieții lui dovezi de mai multă energie și de mai multă dragoste de viață de cît un ins ereditaricește sănătos, care înse ar urma să treacă prin împrejurări grele. Cînd înse la individul ereditaricește slăbit se vor asocia factorii patologici dobîndiți și înlîniți, efectul va fi cu mult mai mare de cît la individul ereditaricește sănătos, pentru-că la cel dintâi înlînesc deja un teren potrivit, gata să-l asculte în direcția determinărilor lor. Cea mai mică importunare, care pe omul ereditaricește sănătos, îl face să zîmbească, pe omul ereditaricește bolnav, cum ar fi un impulsiv, îl poate întrista, plictisi, îl poate chiar spera și împinge la sinucidere, cînd descărcarea impulsivității nu se face pe o altă cale.

Sînt înși, cari o viață întreagă poartă asupra trupului lor o boală incurabilă, și cu toate astea nu ajung desperați nici nu se sinucid. Sînt iarăși și alții cari pentru o nimica toată își fac samă; precum e cazul, despre care pomeneste Corre, „al unui ofițer de marină, bolnav de vărsat, care cugeta foarte serios să se ucigă, pentru-că zărise două sau trei bubulițe pe fața lui, privind-se în oglindă!“ Pesimismul cazurilor din urmă nu poate fi esplicat numai prin boală, de oare-ce aceeași pricină, la cazurile dintâi rămîne fără efect. E totdeauna în cauză ceva mai mult de cît se vede și de cît se presupune. Sînt factorii morbizii intraorganice anteriori, sînt factorii morbizii extraorganice; și este în sfârșit un *ce*, despre care n'am pomenit nimic până acuma, este acea sensibilitate extremă, particulară unor inși, care-i face să vibreze la toate undulațiunile și să resimtă, în mod cu mult mai extraordinar ca grosul celorlalți muritori, durerile fizice, psihice și morale.

69. Sinucidere prin spînzurare. 25 Decembre 1895. Acum orele 8. a m. s'a găsit spînzurată Lucia S. A. de 35 ani, văduvă prin divorț. Tatăl său declară că dînsa *suferea de surzenie și că de 7 zile dădea semne de alienație mintală*, (Dosarul No. 250)

70. Sinucidere prin spînzurare. 29 Septembrie, 1897. I. P. 50 ani, germană, samsarocică. În procesul-verbal, între altele, se zice: „După spusa vecinilor, numita I. P. s'a sinucis din cauză că *suferea de o boală incurabilă (dambă) și de mișerie*.“ (Dosarul No. 220)

71. Sinucidere prin armă de foc. 21 Mai, 1898. D. N. 40 ani, român, necăsătorit, cismar. Unul din cunoscuții săi declară: „Cînd m'am mutat în această curte pe dînsul l-am găsit aici. Adesea ori l-am văzut *turmentat de băutura. Se tînguia că lumea-l critică și că de aceea nu se poate însura*.“ (Dosarul No. 121)

72. Sinucidere prin spânzurare. 29 Mai, 1898. G. C. 21 ani, român, necăsătorit, precupeț. În observațiunile Morgei se spune: „Din cauză că concubina l-a părăsit, *era tot trist*. Acum 2 luni i-a murit și singura copilă ce o avea; de atunci *nu mai găsea pace și mulțumire în nimic*. La autopsie: punct de *hernie crurală stingă strangulată*. În ansa intestinală o cireasă întreagă. *Peritonită* localizată în micul basin.“ (Dosarul No. 126)

73. Sinucidere prin spânzurare. 31 Iunie 1898. A. G. 35 ani, israelit, necăsătorit, rentier. O soră a lui declară: „Fratele meu *suferea de mai mult timp de emoroide*, de cari a fost curarisit de Dl. Dr. Leonte. Dar, chiar de copil, în urma mai multor boale de cari a suferit, a rămas *alienat*.“ (Dosarul No. 139)

74. Sinucidere prin otrăvire cu bieromat de potasiu. 16 Martie 1899. F. H. 46 ani, ungar, căsătorit, cismar. Soția lui declară: „Sint căsătorită cu decedatul de 17 ani. Am 4 copii. De la un timp am observat că soțul meu *sta gînditor*, de oare-ce avea să ia bani de la D-nii ofițeri, cărora le lucra ghetе și botfori. Imi spunea adese că *i s'a urît cu viața*.“ În observațiunile Morgei se spune: „Defunctul era *joarte bețiv*; obișnuia mult rachiuri tari. Din această cauză a încercat de multe ori să se împuște chiar. Aceste ne declară mătușa soției defunctului. La autopsie se vede că pacientul *suferea și de cancer al plămînuului*.“ (Dosarul No. 54)

75. Sinucidere prin otrăvire cu sulfat de cupru. 8 Aprilie 1899. I. B. 75 ani, român, căsătorit, funcționar la gară. În observațiunile Morgei se scrie: „Defunctul era funcționar de 22 ani la gara Filaret. De 6 luni *suferea de un junghiu în piept și în spate, la stînga*. Fusesе de *nenumărate ori pe la toate spitalele, dar i se refușase internarea*. Chiar Dr. V. medicul gărei a refușat cu *persistență timp de jumătate an, să-i facă măcar o vizită*. Defunctul, în lipsa soției s'a otrăvit“. În rezultatul autopsiei se mai zice: „*Suferea de cancer al plămînuului*, boală incurabilă, care poate l-a determinat la acest act.“ (Dosarul No. 83).

76. Sinucidere prin armă de foc. 30 Noembre, 1899. I. D. A. 42 ani, român, căsătorit, comerciant. Soția sa declară: „Bărbatul meu a predat aseară *prăvălia*, de băuturi ce o avea unui D-n C. G., de care fapt era vesel, *bînd pînă la ora 12 noaptea* adalmaș. Astăzi de dimineață s'a sculat *avînd o agitație de nervi, de care suferea de mai mult timp*“. Un prieten al sinucisului declară: „Aseară am stat cu dînsul pînă la orele 12 noaptea în circiuma ce a avut-o și pe care tot aseară a predat-o lui C. G., de la care a primit suma de 2000 lei în fața noastră, unde *am băut cu toții două sticle de cognac și ca 10 litri de vin*.“ (Dosarul No. 264.)

77. Sinucidere prin armă de foc. 25 Decembre 1899. M. Z. 43 ani, italiană, divorțată. O cunoscută a ei declară: „Cunosc pe decelata de 11 ani. Ori de câte ori avea nevoie de serviciile mele, imi seria și eu veniam la dînsa de-i dam ajutorul ce-mi cerea. Acum 5 săptămîni, venind pe la decedata, m'a rugat să rămîn să o îngrijesc și că aceste servicii nu vor fi degeaba. La această propunere am rămas și în tot timpul i-am dat toate îngrijirile posibile. Inșă *suferînd de o boală veche*, pîntu care era mereu în cură cu D-nii D-rî O., B., S., și P., *ajunsesе în cele din urmă de un temperament nervos, nu avea nici o idee stabilă; nu mai putea primi nici hrană, nici medicamente, căci le deborda*.“

Adese ori mă puneă să-i fac fricțiuni cu untură de porc pe cap și pe piept, avînd ideea că acea untură, absorbind-o în corp, se va îngrășa". (Dosarul No. 291).

78. Sinucidere prin armă de foc. 12 Ianuar, 1900. I. M. C. 56 ani, român, în-surat, precupeț. Soția sa declară: „Bărbatul meu, cu care trăesc de 22 ani, su- ferea de vre-o 7 ani de o nădușeală, provenită dintr'o supărare ce a avut-o cu niște spirt de contrabandă, din care cauză luase și viciul beției. Acum, de cîte-va zile, îi era mai rău și se hotărîse să între în spital să se spînzure..” (Dosar No 9).

79. Sinucidere prin otrăvire cu acid fenic. 24 Ianuar, 1900. V. C. 20 ani, romîncă, necăsătorită, infirmieră. În observațiunile Morgei se spune: „La ora 8 dim. s'a dus la farmacia aceluî ospiciu și a cerut d-lui farmacist C. A., niște acid fenic, zicînd că-i trebuie pentru curățitul paturilor de fier și de spălat mo-zaicul. I s'a dat într'o sticlută 60 gr. de acid fenic pe care l-a băut. Se spune că s'ar fi sinucis în urma unei certe ce a avut-o cu un servitor. Dînsa avea darul beției; tatăl său încă avusese darul beției.” (Dosar No. 20).

80. Sinucidere prin armă de foc. 22 Marte, 1894. În odaeă sinucisului s'a gă- o foaie pe care era însemnat: „Mă numesc B. R. Sînt student în medicină, lo- cuesc: strada Antim 22. Sînt fiul D-lui A. B. din Bacău, Chemați A. B. strada Antim 22.” O scrisoare din partea tatălui său, în care la sfîrșit se văd rîndu- rile: „Serie mai des cum îți merge cu sănătatea”; ceea ce arată că părintele său îl ținea de bolnav.

Iată o scrisoare a sinucisului: „Pentru A. B. strada Antim 22, Loco. Amice, ce credeaî că e glumă cînd vorbeam cu tine azi, de revolverul Bouldock? În fine te-am convins că nu. Dar nu de asta e vorba. Voi să-ți cer cîte-va lucruri cari să mi le în'eplinești. Din cărțile ce am, vei vinde cît ie necesar pentru a plăti lui B: 30 lei împrumutați azi pentru mine, precum și 10 lei lui H. Mie îmi mai rămîne în pungă 20 lei și ceva bani așa că vei avea un sprijin în- tr'acestea. Din Restul (R pus de sinucis) cărților de Medicină vei da lui Solo- mon și îți vei alege și ție. Toate cărțile literare îți rămîn ție. Lui G. îi las „Darwiné“ (e e pu de el). Cearcă de intervine prin toate mijloacele pe lingă părinți ca să îngăduie suferințele ce moartea-mi le va cauza și să nu mai caute să vie în coace pentru a vedea ce? Un cadavru. Știi în astă privință cari erau teoriile mele. Ori-ce s'ar face cu cadavrul meu indiferent î sta. Trebuie desigur sa se caute ca înmormintarea să coste cit mai puțin, să nu se facă cheltueli za- darnice. Acum mai mult de cît ori cînd nu voi să vorbesc filosofie. Am arătat cîte ceva în crîmpeel de mine scrise. Dar sînt prea nepăsător pentru a mai arăta ceva lumei acum. Salutare B. B.” (Dosar No 51)

Fie prin acumularea susceptibilităților morbide pe cale eredi- tară în scurgerea succesivă a generațiunilor, afectate în tot felul; fie prin lărgirea extremă a vieței sociale contimporane în urma marilor descoperiri industriale și științifice; fie prin concursul amînduror acestor factori, ceea ce pare mai adevărat, rezultatul este că o samă de per- soane sînt astă-zî cu mult mai afectate de evenimentele ce cad

**Sensibilitatea con-
temporană**

asupra-lî sau se petrec chiar înafară de ei; așa că putem vorbi, ca de-o noțiune nouă, despre *sensibilitatea contemporană*. Decît, vom privi-o ca un fenomen patologic, precum înclină unii, sau ca un fenomen organo-psihiic normal; asta trebuie să arătăm. Și aici vom fi nevoiți să ne raportăm la criteriul, de care ne-am slujit în tot cursul acestui studiu, adică de a socoti normal ceea ce tinde la conservarea, perpetuarea perfecționarea vieții și anormal ceea ce tinde în mod opus.

Sensibilitatea contemporană este o însușire proprie unor anume inși, pe cît se pare proprie mai mult talentelor și geniilor. E foarte probabil ca ea să nu fie de cît funcțiunea unui nou centru de asociațiune iscat sub imboldul noilor condiții de viață. Pe cîtă vreme insul nu-î afectat de nici-o boală, de nici-o împrejurare patologică dinafară, extrema sensibilitate, de care ar fi înzestrat, nu-l desgustă de viață nici nu-l determină să moară. Extrema sensibilitate îl poate chiar face, ca pe Guyau, vestitul filosof francez, să vadă în definitiv neantul tuturor sbuciumărilor omenești, și cu toate aste să nu se întristeze, să ție să trăească înainte. Așa că sensibilitatea contemporană prin sine nu-î un element de pesimism; ea-î numai o cale mai lesnicioasă, prin care omul simte mai viu și mai adine natura și propria lui ființă.

Ceea ce deprimă viața psihiică a omului sensibil nu-î însă-și sensibilitatea, ci răul fizic, psihiic sau social, pe care el îl îndură și care la dinsul apare mai crescut ca la un altul. Pesimismul filosofilor, literaților și artiștilor, după cum ne vom convinge nu-î de cît manifestarea relelor ce-î atingeau direct. Și asta se verifică, pe lîngă prin existența filosofilor, literaților și artiștilor nepesimiști, cu acelaș grad de sensibilitate; dar chiar prin propria lor viață și prin propriile lor opere, căci la pesimiști sensibili manifestarea pesimismului atinge culmea în paroxismul durerilor și neajunsurilor lor. Cu aceeași sensibilitate, fără ereditatea lor patologică, fără durerile și neajunsurile lor, ar fi putut fi chiar optimiști. Nu trebuie să cădem în greșala de-a socoti pe oamenii sensibili ca niște anormali, cum se crede în de obște.

De cînd cu acreditarea *ad litteram* a vederilor lui Lombroso se vede o înaltă justificare pentru educațiunea „băcănească“, fie-ne ertată expresia, care se dă tineretului în general. Oamenii de geniu și de talent, cari după-cum pot fi bolnavi și pesimiști, pot fi tot așa de bine sănătoși și optimiști, sînt priviți ca niște anormali, și faptele lor sînt considerate ca niște simptome morbide, și cu modul acesta sînt arătați cu degetul, și tinerilor numai că nu li se spune: feriți-vă-vă a deveni ca ei! Unde se va ajunge cu grosolănia de simțuri ce se recomandă și se caută, nu știm. Din parte-ne sîntem bucuroși de-a fi avut prilejul, chiar în această lucrare întristătoare, a înălța nobleța și exemplul geniilor și talentelor. Sensibilitatea contemporană, departe de-a ne duce către ruină, ne-ar putea dimpotrivă arăta prin re-

simțirile ei pricinile ruinei, care amenință curînd-curînd să devie generală pentru întreaga lume civilizată.

Cu o măsură ce implicit viața pare să o ia pentru menținerea ei în condițiile cele mai prielnice este stîngerea mai curîndă sau mai tîrzie a tuturor făpturilor anormale, cari nu se încap în marginile ei. Toate afecțiunile, de cari suferă un îns, atîngînd funcțiunile pînă la cele mai indispensabile ale aceluî îns, viața generației lui dacă nu-i amenințată cu stîngerea în propria lui făptură, va fi însă fataliminte amenințată în urmașii lui. Bolile, cari în scurgerea vieții, n'au atins sau n'au micșorat în mod destul de simțitor puterea generatoare a unui îns, prin ereditate, vor atinge-o, și cu vremea chiar vor mistui-o în generațiile ce succed aceluî îns. Așa că natura pămîntească, pe cîtă vreme prin alcătuirea ei favorizază viața în toate largurile sale, pare că procede la un fel de purificare, avînd grijă, ca ceea ce-i stricat, ceea ce tînde să absoarbă într'o unică putrezăciune și resturile sănătoase, să se mistuească.

Din cele zise se înțelege că pesimismul contimporan, pornînd dintr'o stare patologică intra și extra-organică, este menit mai curînd sau mai tîrziu să îndure soarta acestei stări. Persoana care se desgustă de viață, nu numai că nu este îndemnată să ia măsuri pentru a o conserva, dar nici nu o propagă. Tînzînd a vieții singură, ea evită traful familial, nu încheagă o legătură strînsă și durabilă cu o persoană de sex opus, ceea ce face că nu-și clădește progenitura. Chiar, dacă în mod excepțional, căci natura își impune cerințele ei și în circumstanțele cele mai grele, se naște vre-o odraslă; aceasta, avînd și mai crescute tendințele protivnice vieții, nu va mai procrea. Așa că, fie pe calea practicei vieții, cînd stîngerea încearcă oare care zăbavă, fie prin sinucidere, cînd ea are loc deodată, rezultatul final este că pesimismul se mistuește pe sine însuși; am putea spune pînă la un punct că el își este sie-și propria tăgăduire.

Pesimismul doctrinar pare c'ar spera ca oamenii în virtutea unei rațiuni superioare, ce se pretinde că o are la temelie, să renunțe la viața de pînă astăzi. Din cele văzute pînă aici reese limpede că numai un îns organicește și psihicește dispus pentru stîngere ar putea primi și rațional această hotărîre. S'a greșit socotindu-se că rațiunea ar constitui o facultate aparte, dacă nu înafară de viață, cel puțin prea în mică parte influențată de aceasta și că, prin urmare, ar impune vieții, după îndemnurile ei proprii, anumite îndrumări. Rațiunea isvorăște tot dintr'o anumită organizare a creerului, fie și numai într'o anumită parte a lui; așa că modulațiile ei depînd de modulațiile creerului său a acelei părți a lui. Rațiunea nu ia o hotărîre, cu toată aparenta de independență, de cît tot în consecință cu organizarea

creerului și a organismului. O rațiune pesimistă nu se poate concepe înafară de un organism bolnav, precum o rațiune optimistă nu se poate concepe înafară de un organism sănătos sau care cel puțin are neatinse funcțiunile fundamentale ale vieții.

1-a generație	2-a generație	3-a generație	4-a generație
	Trei copii morți subit la diferite stadii ale adoles- cenței.	Neant.	
	Fata cea mai mare ipohondria- că, emotivă.	5 copii morți de mici. 3 cu diformități căsătorii, foarte inteligenți. Un copil excen- tric. Unul cu delir transitor.	Neant.
Tată foarte in- teligent, ipohon- driac, delir de persecuție, mort într'un acces de nebulie furioasă.	O fată alienată la douăzeci ani.	Neant.	
	O fată prosta- nacă.	Copil imbecil, ermafrodit.	Neant.
Mamă nervoasă, emotivă.	O fată măritată, atinsă de delir de persecuție, s'a si- nucis.	Un băiat mort de apoplexie la douăzeci ani. Un imbecil. Un băiat artist, excentric.	Neant.
	Un fiu prosta- nac.	Fiu nevropat, mort într'un ac- ces de nebulie fu- rioasă.	Neant.
	Un fiu ipohon- driac, n'a vroit să trăească cu soția lui.	Neant.	
	Un fiu ipohon- driac.	semi-imbecil.	Neant.

O șubredă constituție, un creer desechilibrat vor conveni să nu se procreze chiar în mijlocul celor mai atrăgătoare condițiuni de viață, pentru-că lipsește condițiunea cea mai indispensabilă intra-organică spre procreare; pe cînd o constituție tare, un creer echilibrat, se vor procrea chiar în împrejurările cele mai grele ale vieții, fiind-că elementul strict indispensabil nu lipsește. Se pot propaga doctrinile cele mai pesimiste, se poate trimbița maltusianismul cel mai acut, ele nu vor recruta de cît

părtași, cari deja practicați pesimismul ori maltusianismul. Că propoveduirea lor constituie pînă la un punct un prilej împotrivor procreării, e drept; dar tot deodată se poate bănuși la cît de neînsemnată înrăurire se reduce acest prilej, cînd sumedenia celorlalte împrejurări n'ar fi în acord. Pentru a se vedea tendința firească a organismelor istovite și a spiritelor deprimate, și cu aceasta și tendința firească a pesimismului, de-a nu se conserva și nici procrea, am dat, după Doutrebente, tabloul menționat, din care se vede soarta unei serii de generațiuni ale aceleași familii, pe cari după vederile noastre nu greșim cînd le numim pesimiste.

Dar faptul acesta, cu toate că încurajator pentru optimiști, pentru acei cari se țin în conformitate cu legile fundamentale ale vieții, nu trebuie socotit ca o infailibilă supapă de siguranță. Căci, ca și cu oala lui Papin, pe care nimic n'o împiedică să explodeze și să se nimicească, de îndată ce cantitatea de vaporii ce e să iasă afară întrece puțința de descarcare ce-o are supapa, se poate întîmpla cu o colectivitate, cu un neam, cu o rasă, chiar cu întreaga omenire civilizată, de îndată ce numărul familiilor cu soarta din tabloul arătat se înmulțește simțitor. Noi am arătat că natura în sine nu implică nici bine și nici rău; și că dacă pînă astăzi, judecînd din punctul de vedere că viețile omenești în marea lor majoritate s'au conservat și perpetuat, natura a fost bună, de astăzi înainte s'ar putea prea bine, în virtutea substratului patologic care persistă ca o vastă epidemie, viețile omenești în marea lor majoritate să-și restrîngă vitalitatea și să piară, adică natura, din bună, să devie rea.

Cu toate că părerea noastră intimă, după toate faptele și documentările invocate, după universalitatea substratului patologic, este că pentru omenirea civilizată se pomenește mai mult prin obicei despre o natură bună și că mai drept ar fi să se pomenească despre o natură rea, nu ne încumetăm însă a o trimbița cu tot dinadinsul. Mai întăi este foarte greu a te pronunța categoric asupra rezultatului finale a nenumăratelor determinări, fie și numai în sensul răului; și apoi poate că e nimerit să mai prelungim și prin iluziunii o stare de senzații plăcute, care cine știe de cînd acopere în realitate o ruină. Să fie omenirea civilizată, încă în stadiul de a nu se resimți de pesimismul contimporan, care-i întunecă atît de mult viitorul; să fie în acel moment critic, cînd cumpăna i se balansează între bine și rău, și cel mai mic moment de neatenție o poate da pradă răului; să fie chiar acum îndrumată pe această din urmă cale și decî nădejdea unei reveniri să-i fie pe veci pierdută?

Mai gîndească și alții.

CAPITOLUL VIII

PESIMIȘTII CONTIMPORANI

„Din punctul de vedere a ceea ce numim simț comun, zice James Sully, un bun simț sănătos, orî-ce cercetare a valoarei vieții omenestî pare neîndoios cu totul zadarnică și chiar ridiculă. Grosul omenirei își urmează menirea ca un lucru ce merge de sine și nu ridică nici odată chestiunea de-a ști dacă rezultatul va compensa truda. Copilul își îndreaptă privirea spre viitorul ce se desfășură departe și nu vede de cît niște excitanți ai activității sale și plăceri tot mai mari. Omul de afaceri zilnic își întinde mina avidă pentru a prinde vre-un nou bun sau pentru a combina vre-o nouă întreprindere, și, în sentimentul lui intim așa de bine împlinit, nu-î loc pentru acea chestiune : „Ce preț au toate aste?“ În condiția aceasta oamenii nu sînt nici optimiști nici pesimiști. Și cu toate aceste putem vorbi ca de niște optimiști înconștienți sau practicei, cu atît mai mult cu cît ei lucrează cași cum ar crede în bunătatea vieții.“

În scurte cuvinte aceasta ar fi psihologia mulțimei. Pe cîtă vreme condițiile vieții sînt așa fel combinate, că majoritatea omenirei este îndemnată să lucreze cași cum ar fi din principiu optimistă, nu poate fi nici cît vorba de generalizarea pesimismului. De îndată ce însă condițiile vieții ar fi să se schimbe și în mod fatal pesimismul să fie favorizat, acelaș bun simț, care astă-zî pe mulțime n'o iartă să fie pesimistă, i-ar dicta să devie. N'ar fi vorba de un pesimism conștient, după cum nu-î vorba de-un optimism conștient; dar un pesimism practic în orî-ce caz ar exista, fiind că atunci oamenii ar lucra cași cum ar crede în răutatea vieții. Așa că numai întru cît condițiunile sînt favorabile vieții omenestî, desvoltării și perfecționării ei, are loc un simț comun, care să privească cu sarcasm vederile

negre asupra vieții. Acest simț comun sănătos diminuează din zi în zi și nimic nu ne garantează împotriva existenței unui simț comun contrar.

„Cunoștința tot mai adâncită a vieții, zice James Sully, ne familiarizază repede cu caracterul ei amestecat și variat; și orice reflexiune demnă de numele acestor trebuie să recunoască alternativele de umbră și de lumină care formează cuprinsul vieții. Cu toate aste vedem că, chiar când oamenii s'au deprins deplin să priceapă această îndoită natură a vieții, chipul lor de-a cugeța continuă să graviteze către unul din cele două poluri opuse. Viața nu mai poate fi acuma o imagine de deliciu curat sau de mizerie care copleșește totul; e chestie de cantitate relativă sau de proporție, deși aceasta nu-i formulată limpede din capul locului. Omul care înclină spre polul optimismului nu poate spune că binele întrece răul; insistă numai asupra binelui, îl scoate în lumină, îl exagerează, tratînd răul ca ceva accidental și secundar. E tot așa cu tipul contrar: concepe răul ca singurul fapt al existenței, care impresionează, în vreme ce binele nu se mai prezintă acum de cît ca un element accidental și neînsemnat.“

James Sully în lucrarea lui de istorie și de critică a pesimismului nu insistă de cît în treacăt asupra substratului patologic al acestuia, așa că motivul, pentru care cineva înclină către optimism ori către pesimism, rămîne mai mult sau mai puțin enigmatic. În ori-ce caz autorul englez nu pune în deajunsă lumină partea substratului patologic, care după noi are însemnătatea capitală. Cu toate aste în multe părți din lucrarea lui găsim o întărire a ideilor noastre. „Credințele optimiste și pesimiste sînt în parte rezultatul impresiunilor externe și în parte a dispozițiilor interne... Intru cît temperamentele fericite și nefericite se clădesc pe un fond de sentiment, se poate raporta acest efect la acțiunea combinată a fibrelor sensibile cari leagă creierul cu organele trupesti. Senzațiunile organice cari nasc din stările simultanee ale diferitelor aparate, digestiv, respirator, etc., par, cum a semnalat profesorul Ferrier, să fie baza vieții noastre emoționale. Cînd starea acestor aparate este sănătoasă și cînd funcțiunile lor sînt riguroase, rezultatul psihic este o masă indistinctă de plăcere. Cînd starea acestor organe nu-i sănătoasă și cînd funcțiunile lor sînt slabe și stingherite, rezultatul psihic este o masă analoagă de sentiment displicut... Două persoane, dintre cari una este mult mai sensibilă pentru plăcere și mult mai puțin sensibilă pentru durere de cît alta, vor încerca evident, în circumstanțe externe asemănătoare, cantități deosebite de fericire și de mizerie. Mai mult, dacă, cum sînt dispus să cred, cantitățile de bucurie și de durere în viața omenească, întru cît sînt determinate de condițiile externe, sînt adese aproximative, va rezulta că o deosebire de temperament, așa cum am arătat-o, ar putea să fie deajuns ca să dea o va-

loare opusă unei ordini asemănătoare de evenimente din viață, făcînd-o pozitivă pentru o persoană, negativă pentru alta... Noi sîntem cu toții apți să facem din experiența individuală măsura lucrurilor, cari o întrec. Noi raționăm în consecință. Ceea ce-e adevărat pentru noi trebuie să fie deopotrivă adevărat și pentru alții. De acolo vine că omul care, grație felului său de-a fi, este în mod special atins de evenimentele plăcute sau dureroase ale propriei sale vieți, va întinde în mod firesc această concepție emoțională a existenței umane în general. Așa, omul melancolic va vedea firește lumea întunecată și tulbură pentru alții, pe cînd spiritul vioi și zburdalnic va înconjura pe semenii lui cu o lume toată de lumină și de simpatie, asemenea cu aceea ce și-a făurit-o pentru sine... Deși n'am vorbit pînă aici de cît de pornirea individuală către optimism și pesimism, se poate observa că niște dispozițiuni cu totul similare pot fi atribuite națiunilor și raselor. Astfel aceeași societate poate, ca același individ, să treacă prin faze de sentiment favorabil optimismului său pesimismului. La intervale, spiritul unui veac este plin de speranță și activitate; alteori predomină un sentiment de obosală, un ton critic și întunecat de sentiment. Aceste schimbări se leagă negreșit de variațiunile condițiunilor externe..."

Aceste citate, cari nu fac de cît să chintesențieze desvoltările noastre din capitolele precedente, ne îndeamnă să analizăm personalitatea și lucrările pesimiștilor contemporani. Se înțelege că noi vom alege cite-va exemple mai marcante, asupra cărora am putut dobîndi oare-cari documente. Interpretarea ce o dăm pesimismului contemporan fiind de dată recentă, nu se pot avea de cît documente necomplete. Afară de asta trebuie să mai avem în vedere și greutatea ce este de-a discoase personalitatea cuiva. În deosebii pesimismul contemporan fiind un fenomen puțin alarmant prin evoluția lui și ținînd de persoane, asupra cărora nu ți-i ertat să abuzezi de autoritate și să încerci o biopsie sau psihopsie sistematică, chiar printr'aceasta, dacă admitem că de astăzi înainte s'ar pune toată stăruința pentru deplină cercetare, ești oprit în cale. Așa că nevoiți sîntem să ne mulțămim cu datele fragmentare; cu toate că-s sporadice, prin înbinarea lor nimerită îndreptățese însă părerile noastre.

În sprijinul acestor păreri pledează și faptul că în cursul vieții cuiva, după dispoziția lui firească, de sănătate sau de boală, de tristeță sau de veselie, alternează și concepțiile asupra lumii și asupra vieții. Sînt filosofi, sînt scriitori, sînt artiști, cari în scurgerea vieții își schimbă alternativ părerile, concep opere de-o egală măreție din puncte de vedere cu totul opuse, și aceasta numai în legătură cu starea lor organo psihică de moment. Și faptul acesta pare să se întimple cele mai dese ori, fiind-că în de obște viața omenească implică variabilitate, implică motive de optimism și de pesimism. Exemplul unei personalități cu totul cantonată în cercul sistemului ei filosofic ar fi poate chiar peste fire, căci pînă și Schopenhauer și Hartmann au avut mo-

mente, și încă destul de multe, de neconsecvență față cu ideile lor. Ceea ce dovedește și mai mult puterea îmboldirilor firei asupra ideilor și acțiunilor omenești.

Diderot, care prin viața și lucrările lui, numai de pesimism nu poate fi bănuit, trecînd printr'o bolnăvicioasă fază de spirit, care-l determina o concepție cu totul descurajatoare asupra vieții, scrie ibovnicei lui Sofia Voland: „Să existe la sinul durerei și al lacrimelor, jucăria nesigurantei, a greșalei, a nevoei, a boalei, a răutății și a pasiunilor, la fie-ce pas, din clipa ce deprindem a gîngăvi până în clipa plecării, cînd voacea miaună; să trăești printre tîlhari și șarlatani de tot soiul; să te pierzi între unul care-ți pipăe pulsul și altul care te îngroapă; să nu știi de unde venim, la ce am venit, unde mergem: iată ce se chiamă darul cel mai important al părinților noștri și al naturii: viața.“ Voltaire, care întreaga viață profesă teismul și optimismul, ajuns bătrîn, slăbit, pe pragul stîngerei, zice: „Fericirea nu-î de cît un vis, numai durerea este reală; sînt optzeci de ani de cînd o îndur. Nu știu altă ceva de cît să mă rezinez și să-mi zic că muștele s'au născut ca să fie mîncate de paianjeni și oamenii ca să fie sfășiați de mihniri.“

Literatura contemporană înfățișează numeroase exemple de *pesimism intermitent* cum î-am putea zice, care se manifestează în legătură cu starea organo-psihică a scriitorilor. În literatura engleză, avem pe Shelley, care zice: „Floarea, care zimbește astăzi, mine moare. Tot ce dorim să vedem rămăind ne ispitește, apoi se mistue. Care-î dar fermecul acestei vieți? Un fulger care-și ride de noapte, pe cît de strălucitor atîta de repede.“ Byron, și mai amărit, zice: „Socotește ceasurile de bucurie ce le-ai văzut; socotește zilele liniștite, și află, că ori-ce ai fi fost, este ceva și mai bun: a nu fi.“ În literatura germană avem pe Heine, care citeodată întinde vederile sale asupra vieții umane în general; el zice: „Văd prin suprafețele tari de piatră locuințele oamenilor și inimile oamenilor, și văd în unele cași în altele minciuna, necinstea și mizeria.“ Lenau, nu mai puțin întristat, zice: „Nestatornicie! cum se rostogolese valurile tale și curg sgomotos prin labirintul vieții. În vârtejurile tale dau toate izvoarele; nici-o stavilă ocrotitoare nu ți se împotrivesc!“ În literatura franceză avem chiar exemplul lui Lamartine, care, pe cînd căuta un leac anodin împotriva greutăților vieții în resignarea creștinească, izbucnește uneori în tînguirele cele mai amare. Intr'o poezie, *Desperarea*, zice: „Ce crimă făcut-am ca să merităm a ne naște? Nesimțitorul neant ți-a cerut făptura sa și a primit-o? Sintem, o întimplare, opera caprițiilor tale? Ori mai degrabă, Dumnezeule crud, trebuia să suplicile noastre spre slava ta?“ Încă din altele literaturi vom avea exemple analizînd mai în întreg viața și operele cîtorva pesimiști contemporani.

Intr'o Vineri, zi nefastă, precum observă biograful Gwinner, se născu Arthur Schopenhauer la Dantzig, în 22 februar 1788.

Schopenhauer

Tatăl său, unul din vestiții negustori din acel oraș, era un om avut și învățat, de un caracter afabil în relațiunile lui zilnice, dar uneori pornit către excentricitate; chelțuia mult cu tablourile, obiectele prețioase și mai ales cu voiajurile. La vîrsta de 38 ani se căsători cu aceea care fu mama lui Schopenhauer, fiica consilierului Tro-siener, pe atunci în vîrstă de 18 ani. Era, prin urmare, între soții o diferență de vîrstă de 20 de ani, în legătură cu care trebuit-a să fie o ciocnire de porniri diverse, fără unitate, cari trebuit-au să se transmită fiului. Despre mama lui, Feuerbach spune: „ea vorbește multe și bine; e inteligentă, fără inimă și fără suflet.“ Fu dar o legătură casnică de rațiune, sentimentul nu avu nici-o parte, ceea ce încă a trebuit să influențeze firea copilului.

În 1793, Dantzig încetînd a mai fi un oraș liber, familia lui Schopenhauer, a cărei devisă era „nici-o onoare fără libertate“ se retrage la Hamburg, unde locui doisprezece ani. În timpul acesta Schopenhauer voiajază mult, cu familia lui, prin Germania, Belgia, Elveția, Franța și Englitera. Menindu-l negoțului, la 9 ani tatăl său îl duse la Havra, la un prieten al său negustor, de unde se întoarse după 2 ani. Așezat într'o casă de comerți din Hamburg, tinăru Schopenhauer se desgustă curînd de această meserie, prinzînd poftă de știință și filosofie. La contuar el citește frenologia lui Gall. „În ochii lui, zice Ribot, în marea mascaradă ce o joacă lumea noastră civilizată, negustorii sînt singurii cari joacă fără de mască și cari sînt în mod sincer speculatori; dar sinceritatea asta îl desgusta.“

În vremea asta, la 1804, moare tatăl său. Profesorul Mayer, în lucrarea lui *Schopenhauer als Mensch und Denker*, lasă a se înțelege că, printr'o pierdere de bani tatăl său s'ar fi sinucis. Dacă faptul acesta s'ar confirma, precum și pare, el ar constitui un act morbid, care ar arunca oare-care lumină asupra caracterului întunecat al fiului său. În virtutea legei de metamorfoză a transmisiunilor ereditare, s'ar putea spune că ceea ce fusese tendință la desperare și sinucidere la tatăl, la fiul e tendință la desgust și amărăciune, epuizate pe calea scrisului și propovăduirii doctrinelor pesimiste. Rămas sub direcțiunea mamei lui, Johanna, care peste puțin se strămută la Weimar, unde făcu cunoștință cu Goethe, Schopenhauer părăsește comerțul, se duce la gimnaziul din Gotha, și în 1809 intră la universitatea din Geottinga, unde se dădu în special studiului medicinei, științelor naturale și istoriei. Aici lecțiunile lui Schultze, discipolul lui Kant, îi inspirară gustul filosofiei în general și în special al filosofiei kantiene.

În 1811 se duce la Berlin, ca să audieze pe filosoful Fichte. „Dar admirațiunea lui *a priori*, spune Frauenstaedt, făcu loc

curînd dispreţului şi bătaei de joc.“ În 1813 se pregăteşte a trece teza de doctorat *Ueber die vierfache Wurtzel des Satzes von zureichenden Grunde*. Resboiul înse îl împedică şi se duce s'o treacă la Iena. De-acolo vine să petreacă iarna la Weimer, unde vizită pe Goethe, cu care legă cunoştinţă pe cît putea s'o permită o deosebire de vîrstă de 30 de ani. Tot acolo cunosc pe orientalistul Frederic Majer, care-l iniţiază în studiul Indiei, al religiei şi filosofiei ei. Acesta fu un eveniment capital al vieţii lui; caşi cum şi-ar fi găsit cărarea, după care alerga, se dădu cu aprindere studiilor budiste, şi practica filosofiei ce adoptă îi justifică titlul ce i se dădu: „un budist rătăcit în occident.“ De la 1814 la 1818 trăeşte la Dresda, unde vizitează biblioteca, muzeele, operele de artă; acolo, sub influenţa lui Goethe, publică lucrarea lui *Ueber das Sehen und die Farben* şi concepe cea vastă operă, care trebuia mai târziu să aibă atîta răsunset, *Die Welt als Wille und Vorstellung*.

În vreme ce compune această lucrare, în care conchide la ascetism pentru a se apropia sfârşitul lumii, i se întîmplă aceeaşi boroboacă caşi lui Descartes: într'o bună zi se pomeni cu un copil natural. Poate şi circumstanţa asta îl făcu pe Descartes să zică: „Gîndim metafiziceşte, dar trăim şi lucrăm fiziceşte“; iar lui Schopenhauer îi pricinui cea stare sufletească de nemulţămire ce îi-o dă totdeauna gîndul, că nu te porţi în conformitate cu ideile. În tot cazul această întîmplare trebuia să sdruncine mult moralul filosofului. Terminîndu-şi lucrarea, care apăru în 1819, Schopenhauer pleacă să se diverteze în Italia. Acolo studiază operele de artă, frecventă museele, teatrele, bisericile şi gustă plăcerile vieţii, cărora nu s'ar fi putut impune cu gîndurile lui în faza culminantă a vieţii. La Venetia, unde se afla şi Byron, duce ca şi acesta o viaţă de plăceri; practică fizica dragostei, căreia mai târziu avea să-i scrie metafizica. Că viaţa-l disciplina pe el şi nu el viaţa rezultă din fraza ce-i plăcea s'o repete împreună cu Byron: „De ce vād pe bărbaţi, de ce-i urăse; dacă aş putea spune acelaş lucru şi despre femei, ar fi totul bine.“

În 1820 se întoarce la Berlin, unde profesază ca *privat docent* un semestru. Slava lui Hegel înse de pe vremea aceea îl adumbri şi în 1822 se duce iar în Italia, unde stătu pînă la 1825. Întors la Berlin încearcă din nou să profeseze filosofia. Dar în vreme ce la Hegel lumea se ducea cu grămada, Schopenhauer chiar de la început n'avu de cît patru auditori. La circumstanţa aceasta, mai adăugîndu-se şi un proces, pe care-l câştigă împotriva lui o vecină cusutoreasă, pentru lovire şi rănire, firea pornită spre descurajare a lui Schopenhauer se concentrează tot mai mult în sine; devine misantrop şi vieţueşte izolat, aproape uitat pînă la 1813, cînd isbucni holera la Berlin. Infricoşat, fuge la Francfort pe Main, caşi Leopardi, care în aceeaşi împrejurare, părăseşte Neapolul. Ceea ce dovedeşte apropierea organică şi psihică a acestor două spirite.

Faptul acesta se adaogă ca o nouă purtare nelogică, care dovedește starea patologică și deschilibrarea lui Schopenhauer. „Curioasă apropiere, zice J. Bourdeau, această groază aproape simultană pentru holeră la acești doi pesimiști! Crăinicind sus și tare în strofe sonore saū în proză admirabilă, că lumea este o comedie, al cărei joc nu face o candelă, și omul un neînsemnat actor în sdrențe, care bilbie un prost rol, dinșii țin la aceste candelă, la această farsă, la aceste sdrențe; li-î groază, cași vouă, cași mie, mai mult încă poate de cit vouă și de cit mie, de desnodămîntul tragic. La cea mai mică stingherire, dinșii o iaū la goană.“ Și acesta este un fapt care s'a putut ști, s'a putut afla; dar cite altele mai neînsemnate, dar tot de-ațita importanță în traducerea personalității, nu vor fi avut loc!

Stabilindu-se la Francfort, „holerofobul de profesiune“, cum își zicea el singur, duce aceeași viață monotonă înafară și fără doar tulburată înăuntru. „Viața lui de celibatar și de rentier, zice J. Bourdeau, este de o monotonie așa de automatică, că o cunoști cînd cunoști una din zilele sale. Se scoală la opt ceasuri, se spală, își gătește cafeaua, se pune la lucru și serie în toată prospătatea ideilor matinale, cîntă apoi o mică arie din flaut înainte să-și îmbrace haina, să-și îndrepte cravata lui albă; dejun à table d'hôte, siestă, primblare; citește *Times*, apoi citiva autori vechi; supeū, teatru, somn excelent. Și-î tot așa de cumpătat cu avutul lui cit și cu întrebuițarea vremei, și cu timpul își indoește capitalul.“ În 1836 publică o nouă lucrare *Über den Willen in der Natur*. Dar aceeași tăcere urmă cași după celelalte lucrări. Așa că indignarea lui împotriva „șarlatanilor și a canibalilor intelectuali“, căroră li atribuia nesuccesul lui, crește din zi în zi.

Toemai în 1839 numele lui Schopenhauer prinde a fi mai cunoscut, cînd fu numit membru al Academiei științifice din Norvegia cu prilejul unui memoriu al lui despre *libe tatei voinței*, care-î fu incununat. Un alt memoriu ce înaintă aceleași academii în anul următor *asupra fundamentului moralei* fu respins fiind-că între altele înjura pe Fichte și Hegel. În aceste ocaziuni însă se vorbi mult despre el și într'un sens și într'altul, așa că se făcu destul de cunoscut. Hegelianismul căzînd prin moartea maestrului său (1832) și prin desbinările discipolilor săi, Schopenhauerianismul prinde să capete teren. Primele lui lucrări, după ani de așteptare, se reeditează; citiva discipoli devotați, ca Frauenstaedt și Lindner, se formează. „Cea mai mică mențiune a numelui lui dintr'o carte, zice Challemeil-Latour, aderarea vreunui necunoscut, cel mai pipernicit articol sint evenimente ce se comentează în detaliu.“

De la această dată mediul devine mai prielnic pentru Schopenhauer. Numai între anii 1884 și 1849 avu să îndure agitațiunile politice ce se desfășurară și la Francfort. Incă o notă care tradează firea bolnavicioasă a lui Schopenhauer. „Partisan al ordinei cu ori-ce preț, zice Ribot, și preocupat înainte de toate să nu fie tulburat în pașnicile lui speculațiunii, el aplaudă

la represiunile sîngeroase, mai cu seamă la acea din 17 Septembrie 1848; și și-a hărăzit întreaga avere „casei de ajutor fondată la Berlin în favoarea acelora cari la 1848 și 1849 aparaseră ordinea și al orfanilor lor.“ După această vijelie socială, mai publică, sub titlul de *Parerga und Paralipomena*, o culegere de fragmente și de schițe filosofice. Numele lui se face tot mai cunoscut: cititori, discipoli, critici resar din toate ungherele. Vanitos cum pare să fi fost, pretindea în așa condiții de slavă, să ajungă o sută de ani; dar o apoplexie pulmonară îi puse capăt la 23 Septembrie 1860, în vîrstă de 72 de ani.

Intr'aceste zise, în liniă mari, s'ar cuprinde viața aceluia, care cu personalitatea lui numai a răscolit întreaga filosofie. Evenimentele sociale și naturale, prin care s'a strecurat, căci de cele familiale pe cit a putut s'a ferit, nu pot singure să ne talmăcească filosofia lui. Trebuie, dar, să ne raportăm mai cu dinadins la personalitatea lui, să vedem care-i erau înclinările firești, căci atite spirite distinse s'au strecurat printr'aceleși împrejurări externe și cu toate aceste n'au ajuns la aceleși încheeri. Trebuie să fi fost ceva în organismul lui Schopenhauer, în creierul lui, care să-l fi dispus a judeca lumea și viața precum le-a judecat. Și către părerea aceasta ne îndreptățește să inclinăm pe lângă operele lui, care n'ar putea găsi o altă explicare, pe lângă corespondența lui, din cari vom cita cite-va mostre, și relațiunile ce le dă biograful său Gwinner.

„La Schopenhauer natura luase măsuri deosebite pentru a-i izola inima, înzestrîndu-î-o cu prepusuri, ațîtare, violență și trufie într'un grad aproape de neîmpăcat cu *mens aequi* (liniștea) filosofică. De la tatu-său moștenise acea frică, vecină cu mania, pe care însuși o blestema în toată viața sa și împotriva căreia se luptă cu toată puterea vroinței sale. Această frică, la cele mai mici prilejuri, îl apuca așa de tare, în cit vedea înaintea sa realizîndu-se nu numai nenorociri posibile, dar chiar de-abia cu puțință de închipuit. Cînd era de 6 ani, părinții, întorcîndu-se de la primblare, l-au găsit cu desăvîrșire desnădăjduit, fiindcă și închipuise că l-au părăsit pentru totdeauna. În tinerețe îl chinuiau boale închipuite și procese. Pe cînd învăța la Berlin, s'a crezut o bucată de vreme ofticos. La izbucnirea resboiului (1813) își închipui că-l silese să ia și el parte. De la Neapole îl alungă frica de varsat, de la Berlin holera. În Verona îl apucă ideea fixă că a tras tabac otrăvit. În anul 1833, cînd avea să plece din Mannheim, îl apucă o frică fără nici-o pricină. Anî întregi l-a urmărit teama de-un proces criminal, de pierderea averei și de împărțirea moștenirii. De se'ntimpla cumva noaptea vre-o larmă, pe dată sărea din pat și apuca sabia sau pistoalele pururi încarcate. Chiar și atunci cînd nu era ațîtat de vre-o pricină oare-care, avea neconținut grijă, i se năzăreau pretutindene primejdii. Astă stare sufletească îi mărea cele mai mici neajunsuri ce i se întimplau și făceau cu nepuțință legături mai prietenești cu oamenii.

Cum se chinuia pe sine, tot așa chinuia și pe alții prin prepusurile sale. Lucrurile prețioase le ținea așa de ascunse în cît, deși în testamentul lui erau în această privință lămuriri scrise latinește, foarte cu greu s'au putut afla unele din ele! Din vremea călătoriei a doua în Italia își ținea socotelile în englezește și pentru treburi mai însemnate scria notițele grecește sau latinește. Pentru a se păzi de talhari punea însemnări false pe pachete; ast-fel pe un pachet de hirtii de valoare scria că are înlăuntru secrete medicale, cupoanele de la bonuri le ținea în cuperte vechi și prin caete cu note, ascundea bani mari de aur pe sub călămări pe biroul de scris. Nici-odată nu se încredea în vre-un bărbier; pururea purta cu sine un păhăruț, pentru ca să nu se umple de vre-o boală, bînd cu pahare streine. Liulelele și capetele ciubucelor sale le ținea sub cheie și le scotea numai cînd vrea să fumeze. Temindu-se a nu fi îngropat de vii, porunci ca după moarte să-l ție mai mult ca de obicei. După experiența tristă ce făcuse este lucru ușor de înțeles că pururea se temea că va fi înșelat. Astfel jigni adese pe nedrept oameni einștiți și i se respunse de multe ori destul de aspru la asemine învinuirii, lucru care îl întări și mai mult în prepusurile și temerile obișnuite.“

Aceste relatări ale lui Gwinner sînt în parte cel puțin justificate prin corespondența lui Schopenhauer. Nu era preocupat de cit de persoana lui și de sistemul său filosofic, nu atît ca să-l practice, ci ca să-l facă cunoscut. Mișcările politice și sociale i se păreau de-o ordine cu totul secundară și nu-l interesau de cît în măsura siguranței lui personale. Evenimentele de la 1848, pe cari le văzu de aproape la Francfort, îi întăriră sentimentul său conservator și ura ce-o avea pentru mulțime. Fragmentele ce le vom înfățișa, sînt din scrisorile către Frauenstaedt, școlarul lui.

2 Martie 1894. „... Sînt sănătos cași înainte; cînele meu Atma te salută cît se poate de politico. Dar prin ce grele încercări am trecut! Inchipuește-ți, la 18 Septembrie, era o baricadă pe punte, și *canalia* îngrămădită dinaintea casei mele, ochind și trăgînd asupra trupeii și casa sguduită de împușcături. Deodată, glasuri și detunături înaintea camerei mele închisă cu cheea; eu socotind că-i *canalia suverană*, trag zăvorul. Loviturile încep și mai tare; apoi aud glasul servitoarei mele: „sînt numai cîți va austriaci!“ Indată deschi ei acestor *dennî amicî*...”

De holeră se temea mai mult ca de ori-ce pe lume.

23 Septembrie 1853. „... Cum! Ai avut un ata: de holeră! Să fi fost și numai holerină, pentru mine nu mai puțin este un accident îngrozitor, căci eu sînt *holerofob de profesime*, și de aceea locuiesc de la 1831 la Francfort, citadela împotriva holerei...”

Credea în virtutea curativă a magnetismului. Dragostea ce-ar fi fost mai firește s'o aibă pentru semenii, o avea pentru cînele său și în genere pentru dobitoace.

1 Martie 1856. „... Dubourg, care are o putere magnetică neobișnuită a magnetisat de opt ori cînele meu care schioapătă de-o labă Il îngrijesc de nouă luni, *sed frustra. Sint desperat*“.

Era din cale afară împătimit de slavă. Il flatau peste măsură curiozitatea publicului, afluența vizitatorilor și graba artiștilor și fotografiilor de a-î lua chipul.

28 Martie 1856. „... R... mî-a sărutat mîna, plecînd. E-o ceremonie, cu care nu mă pot obișnui și care face parte fără doară din *demnitatea mea imperială*...“

Septembre 1855. „... Profesorul mî-a spus că Launitz, Phidias al Francfortului, dorește să-mi facă bustul. M'a angajat în mod stăruitor să-î vizitez atelierul. La urma urmelor î-am zis „da, da“, dar țin la etichetă; Launitz trebuie să vie la la mine. După-ce mă va fi așteptat mult, își va zice: „Cînd muntele nu veni să întilnească pe profet, profetul plecă spre munte“.

6 Iuniu 1856. „... Becker și-a trimis la mine fiul și nepotul și Baehr din Dresda fiul. Și asta numai ca acești tineri să se poată lăuda la bătrînețe că m'a văzut în carne șt oase și că mî-au vorbit...“

16 Octombre 1855. „... Portretul meu va fi isprăvit săptămîna aceasta; va fi expus cîtva timp aici, și apoi la expoziția din Berlin. Ah! sapristi cum aș să se mai minuneze Berlinejii...“

17 August 1855. „... Portretul mieu, pictat de Lunteschütz, e terminat și-i vîndut. Wiesike s'a găsit la timp, l-a cumpărat încă de pe pedestal și l-a plătit 250 florini. Dar ceea ce-î mai neuzit este că mî-a spus foarte serios atît mie cît și pictorului, că vrea să construească o casă, ca să atirne acest portret! Ar fi cea dintăi *capelă înălțată în cinstea mea*. Recitativ: „Da, da! Sarastro domnește aici“. *Și ce nu se va mai țice despre mine în anul 2100 ?...*“

Ca contrast la această mulțămire de sine trebuie să nu scăpăm din vedere ranchiunurile ce le purta împotriva acelor ce-î făceau umbră și mai ales împotriva profesorilor de filosofie, pe cari îi acuză a fi făcut ligă împotriva-î. Se informase chiar de unul din prietiniî lui jurist, ca să știe pînă la ce punct poate sa-î înjure fără să se expue la proces. „Bănuesc, scrie el, că la congresul filosofic din Gotha s'a dat cuvînt de ordine în taină de-a nu mi se rosti niciodată numele“.

Iată, dar, care fu omul. Putem fi acum pe deplin lămuriți pentru-ce el propoveduia pesimismul. N'am urmărit de cît o infimă parte din manifestările lui; dar ni-s suficiente, după propriile sale cuvinte chiar. „Precum este deajuns, zice Schopenhauer, o frunză unui botanist ca să recunoască întreaga plîntă, precum un singur os fu deajuns lui Cuvier ca să reconstruească întreg animalul, tot așa o singură acțiune caracteristică din partea unui om poate îngădui să ajungă la cunoștința exactă a caracterului său, și prin urmare a-l reconstitui într'o oare-care măsură, chiar cînd

ar fi vorba de un lucru neînsemnat; atunci prilejul e și mai favorabil: în afacerile importante, oamenii se mai păzesc, în afacerile mici, dimpotrivă, își urmează firea lor fără să se gîndească mult“.

Giacomo Leopardi s'a născut în 29 Iunie 1798 în Recanati, orașel în apropiere de Ancona. Se trăgea din una din cele mai vechi familii ale Italiei. Tatăl său, contele Manaldo, era mîndru de nobleța lui, de tradițiile și prejudecățile castei sale. De la el au rămas scrieri în manuscris și, într'o autobiografie, spune cum de la vîrsta de

Leopardi

18 ani se îmbrăca în negru din cap pînă în picioare și fu cel din urmă din Italia care purtă spadă. „Am voit totdeauna, zice el, să dominez fie prin firea mea fie prin obicei, și nu mă acomodez de fel cu situațiile de a doua mînă... Tot ce nu-î pe placul mîeu îmi face rău“. Mama lui Leopardi era o femeie autoritară și rece. „Intindea mîna copiilor ei, zice contesa Teresa Leopardi, soția lui Carlo Leopardi, frate al poetului, dar nu-î strîngea niciodată la piept... Dînsa le însufla răceală, groază chiar; îi incremenea cu tăcerea ei, cu ținuta-î rezervată și melancolică“. Aproapii familiei erau eclesiastici. Paolina, sora poetului, îi scrie despre casa părintească: Casa Leopardi, tu o știi mai bine cum e. Sînt cu totul desnădăjduită, și voi isprăvi prin a mă călugări...“

Din așa părinți și într'un așa mediu lui Leopardi i se deschide în viață calea durerei și a desgustului. Copilăria și-a petrecut-o studiind autorii clasici cu cea mai mare aviditate, fapt care nu puțin contribuie la slăbirea firei lui și altfel destul de debilă. În 1817 publică o serie de traduceri din autorii greci și latini, cu care ocazie făcu cunoștință lui Giordani, care are mare înrăurire asupra lui Leopardi, trezindu-î sentimentul patriotizmului, de care avea atîta nevoie Italia în acele vremi de desmembrare. Orizonturi noi se arătau lui Leopardi, orizonturi întunecate de mediul familial și de cerul îngust al orașelului Recanati. Pe lingă asta își simțea sănătatea zdrobită. „M'am nămolit, scrie el lui Giordani în 1818, șapte ani în studii nebune și desperate la vîrsta cînd mă formam și cînd complexiunea mea trebuia să se afirme... Văd și știu că viața mea nu poate fi de cît nenorocită. Cu toate aste nu mă sperii; am petrecut niște ani așa de grei, că nu cred să mi se întîmple mai rău“. Toate scrisorile către Giordani sînt așa de desolate.

În 1818 publică primele sale *Canzoni*, cari nu făcură atîta sgomot; îi atraseră înse simpatia patrioților italieni. Tatăl său, considerînd de primejdioasă corespondența lui Leopardi, caută să-l șicăneze, nedîndu-î scrisorile ce-î veneau. Iritat și umilit, vîzîndu-se tratat tot ca copil, exasperat de încunjurul său, amă-

rit de boală, simțindu-se despărțit de lume și închis, hotărăște să scuture junglul familial care-l apăsa așa de greu și se pregăti să fugă pe furiș. Planul îi fu însă descoperit și nefericitul trebui din nou să-și reinceapă traful singuratec și plictisitor. La suferințele fizice pe cari le îndura deja de mult și cari-l deformată trupul, se mai adăugi o boală de ochi; nu mai putea să lucreze, nu putea nici să citească; era osîndit să stea în odaea lui, cu brațele cruciș. Iși petrecea ast-fel „zilele, lunile și anii, socotind bătăile pendulei“ ori privind, de la fereastră, trecătorii.

Ajuns în plină tinerețe, inima lui se vede pornită spre dragoste; dar mintea îi pune stavilă, în considerația stărei lui fizice. Aceeași luptă între inimă și minte o vedem la Leopardi, pe care am văzut-o la Schopenhauer. Organismul șubred și desechilibrat nu se prezintă ca un tot unitar; ci dimpotrivă unele părți ale trupului dau să trăească așa zicînd pe sana lor și atunci mintea este cu atît mai mult impresionată, fără însă să se poată opune. „Acum sint uscat ca o trestie, scrie el lui Giordani în 1820; nici-o pasiune nu mai află intrare în acest biet suflet și puterea eternă și suverană a dragostei este nimicită în mine la vrista la care sint. Îți fac aceste confidențe, pe cari nu le-aș face nimăru...“ Cu toate aste din scrierile lui se degajă dragostea cea mai pasională; cu atît mai pasională cu cît era reținut de familie în pornirile lui.

În sfârșit în Noembre 1822, tatăl său consimți să plece la Roma, să-și caute o ocupație. Acolo și mai amară decepție. Roma îi displăcu și locuitorii ei i se părură și mai stupizi ca Recanatejii. Cît pentru literați, cași Schopenhauer pentru filosofi, manifestează un dispreț suprem: „Literatur și anticar, la Roma, este tot una.“ El nu întîlni o primire amicală de cît în mijlocul coloniei streine. Niebuhr, care pe atunci era ministru al Prusiei la Roma, stărui pe lingă guvernămîntul pontifical, ca Leopardi să capete un post la Vatican. Dar i se impunea să se călugărească sau cel puțin să îmbrace haina eclesiastică; ceea ce Leopardi refuză. Un editor îi propune traducerea lucrărilor lui Platon, ceea ce el încă trebui să refuze din pricina sănătății lui șubrede. Se gîndi să se facă secretarul cuiva, perceptor, în sfârșit ori-ce; dar nu găsi prilej. Așa că în cele din urmă, după 5 luni, trebui să se întoarcă la Recanati.

În anul următor se duse la Bolonia. Acolo era serbătorit într'un cerc de prieteni și legă dragoste cu contesa Carniani Malvezzi, despre care el scrie în 1826 fratelui său, ceea ce dovedește pînă la un punct pornirea lui morbidă: „N-ai tinără, dar are un farmec și un spirit care înlocuiesc tinereța și produce o iluzie minunată. Întăile zile cînd am cunoscut-o am petrecut într'un fel de delir și friguri... Are pentru mine o înaltă stimă; dacă-i citesc ceva de mine, plînge adese foarte sincer, fără afectare. Laudele altora n'au pentru mine nici-o valoare; ale ei intră în sîngele mîeu și-mi merg la inimă.“ Contesa se ocupa cu vier-

suri; sfaturile lui Leopardi îi erau neapărate. Dar cînd nu mai avu nevoie de el, îi lăsă să înțeleagă că o importunează.

Se întoarse iar la Recanati, unde petrecu iarna. În primăvară merge din nou la Bolonia și de-acolo, în Iunie, la Florența. Acolo făcu cunoștința lui Capponi, Manzoni, Niccolini, Grusti. Iernile fiind aspre la Florența, trecu la Pisa, despre care făcu o descriere entusiastă „cu toate că, zice Eugène Carré, acest oraș pustiū și tăcut, cu cheiurile lui largi, n'are nimic vesel.“ Acolo scrisese *Il Resorgimento*. De-acolo se întoarse la Florența, și după cîteva luni, vitruit de boală, se duce la Recanati. Acolo i se servi din partea amicilor lui o pensie lunară. În 1830 revine la Florența, într'o stare de plîns. Prepară ediția alor sale *Canti*, în capul cărora pune acea sfășăetoare scrisoare *agli amici suoi di Toscana* :

15 Decembre 1830. „Fie-vă dedicată această carte, unde am căutat, ceea ce se caută adese în poezie, să consacru durerea mea și prin care acum (nu pot să spun fără să plîng) îmi iaū congediu de la litere și de la studiu. Speram că aceste scumpe studii ar fi sprijinit bătrîneța mea, și credeam, cu prețul pierderii tuturor celorlalte bunuri ale copilărie și tineretei, c'am dobîndit un bine pe care nici-o putere, nici-o nenorocire nu mi l-ar putea lua. Dar abia împlinisem 20 de ani cînd, în urma acelei boale de nervi și de măruntae care mă lipsește de viață, fără să-mi dea nădejdea morței, acel unic bine care-mi răminea fu mai mult de jumătate pierdut pentru mine. Apoi, cu doi ani înainte să împlinesc 30, mi-a fo t luat cu totul și cred că pentru totdeauna. Acesta pagini chiar, știți bine că n'am putut să le citesc, și că, pentru a le corija a trebuit să mă slujesc de ochii și de mina altuia. Nu mai am puterea să mă plîng, scumpilor amici; conștiința ce o am despre mărimea nefericirii mele nu comportă jăluirii. Am pierdut totul: sint un trunchi care simte și care suferă. În schimb, v'am capatat pe voi acum în urmă; și tovărășia voastră, care-mi ține loc de studiu, care-mi ține loc de ori-ce plăcere și ori-ce speranță, ar fi aproape o compensare a relexelor mele, dacă această boală m'ar îngădui să mă bucur de voi pe c't aș dori și dacă n'aș ști că în curînd soarta mă va lipsi de voi, nevoindu-mă să-mi trec anii cari-mă rămîn departe de plăcerile ci ilizației, într'un loc mai degrabă făcut pentru morți de cît pentru vii. Afecțiunea voastră îmi va rămîne credincioasă totdeauna și poate va supraviețui trupului mieū, care deja nu mai trăește și va fi redus în cenușă. Adio.“

De-acolo plecă la Roma într'o aventură amoroasă, ale cărei amănunte nu se cunosc. „Scutește-mă de-ați povesti un lung roman, scrie el fratelui său în Octombre 1831; multe dureri și multe lacrimi. Dacă ne vom revedea, poate voi avea puterea să-ți povestesc. Pentru moment află că statul mieū la Roma este ca un surgun amar. Ferește-te a spune că-î vre-un mister în plecarea mea. Vorbește de frig, de planuri de noroc, și de altele asemenea. Iartă-mă dacă-s laconic, dar nu mă lasă inima să-ți spun mai multe.“ Reveni la Florența în 1832, unde scoase ale sale *Opu cule mora'e*, un fel de culegeri în dialog, despre cari Manzoni spunea că-î proza ce s'a scris mai bine în timpul

lui. Lucrarea aceasta stîrni discuțiunii asupra doctrinelor lui Leopardi. Cu acest prilej, în care se văzu jignit, de oare-ce se punea în sama durerilor lui și filosofia lui, Leopardi scrie lui Sinner o scrisoare, din care extragem un fragment :

24 Mai 1832. „...Numai prin lașitatea oamenilor, cari au nevoie să se convingă de meritul existenței, m'au considerat opiniile mele filosofice ca rezultatul suferințelor mele particulare, și se ține a se atribui circumstanțelor materiale ceea ce nu se datorește de cît judecăței mele. Înainte să mor, vreau să protestez împotriva acestei invenții a slăbiciunii și a vulgarității și să rog pe cititorii miei să caute mai bine să distrugă observațiunile mele de cît să acuze boalele mele.“

Cu toată această protestare, cu toată această ridicare la rangul de entitate a judecăței omenești, că pesimismul s'a clădit pe firea lui Leopardi nu mai încapă îndoială. Scrisoarea lui nu dovedește alta decît revolta omului, care se vede atîta de înfrîns la tot pasul. În vremea aceea făcu cunoștința lui Stendhal și Lamennais, și a unui tînăr napolitan, Antonio Ranieri, care ușură mult sfârșitul zilelor lui Leopardi. Ranieri, după recomandăția doctorilor, îl duse la Neapole, îl instală pe colina Capodimonte și își asocia pe sora lui, Paolina Ranieri, ca să-l îngrijască. Amîndoi căuta să-i mulțamească poftele, și ce pofte n'avea? Nu voia să minince de cît pîne din Neapoli, și i se aducea pîne de-acolo; voia să doarmă ziua și să cineze noaptea; la miezul nopței i se servea prînzul. Patru ani se scuseră ast-fel! Se făcuse mai bine; putea să se plimbe, să primească vizite. Dar în 1837 izbucni holera la Neapoli; cași Schopenhauer, la Berlin, dînsul se înfricoșă grozav.

28 Mai 1837. „Dacă scap de holeră, scrie tatălui său, și sanatatea-mă va permite, voi căuta să vă văd, în ori-ce sezon ar fi, căci și eu mă grăbesc, convins din fapte că sfîrșitul zilelor nu mi-i departe. Suferințele mele fizice, zilnice, incurabile, au ajuns cu vrîsta la un așa grad că n'ar mai putea crește. Sper că după-ce vor fi întrecut slaba împotrivire a trupului meu muribund, mă vor conduce la *veșnicul repaos, pe care-l chem din tot sufletul, nu din eroism, dar din cauza violenței rețelilor ce le îndur.*“

La 14 Iunie 1837, la 5 ceasuri sara, la locuința lui de pe Vezuviu, unde se refugiase de holeră, muri, avînd alături pe Ranieri și Paolina. „Nu prea văd, grăi el sorei amicului său, deschide fereastra... să văd lumina.“ Și se stînsese, în vrîstă de 39 de ani.

„Acest om demn în toate privințele să viețuească într'un secol mai bun, zice Ranieri, duse cu dînsul intactă în mormînt floarea virginătății sale; iubi de două ori (deși fără speranță) cum nici-un om nu mai iubise pe pămînt... Era de o talie mijlocie, încovoiat și subțire, cu o fisonomie albă-palidă; avea capul mare, fruntea pătrată și lată, ochii albaștri azurii și plini de dușoșie, nasul foarte fin, glasul dulce și cam stîns, surisul neșters și aproape ceresc.“

„Leopardi nu-î o victimă imaginară a soartei, zice Eugène Carée. Peste 20 de ani a îndurat tot ce-o făptură omenească poate îndura. Cînd l-ai urmărit pas cu pas în stadiurile durosului său calvar, îl înțelegi să fi ajuns poetul desperărei. Cu toate aste unul din criticii lui, Aulard, care a debutat cu zgomot la Sorbona, a susținut în mod ingenios că inspirarea lui Leopardi nu precedea din nefericirile sale personale, ci că-și avea obirșia într'o teorie filosofică, teoria *nefericirei*. Că Leopardi să fi ajuns la această concepție filosofică nu zicem ba; ne întrebăm numai, dacă n'a fost de fel condus la aceasta prin îndelungatul martiriu al vieței lui... Leopardi nu-și etalează mizeriile sale, nu se împodobește în nefericirea lui; nu se izolează în destinul lui; evoacă emoțiunile intime spre a le generaliza, căci el nu crede că durerea ar fi privilegiul citor-va suflete de elită; nu, el crede că pentru toate făpturile create viața este un rău.“

„Imprejurările exterioare, zice Eduard Rod, ar fi putut face o existență nefericită: n'ar fi fost deajuns ca să facă nici un poet și nici un pesimist. Sint pe lume oameni, mulți oameni cari sint calici, căroră nu le place locul unde locuesc, cari-s bolnavi, cari se plîng de familia lor și pe cari femeile le resping. In genere ei își aleg partea și sfîrșesc chîar prin a găsi că lumea este frumossă și că viața-î bună; atîta este de adevărat, după spusa celor vechi, că noi suntem meșterii soartei noastre. Pentru-ca aceste împrejurări să fi adus pe Leopardi să judece altfel viața și lucrurile, pentru-ca ele să-l conducă la tăgăduirea rațională a fericirei, trebuia să găsească într'insul o fire deosebită: aceleași lovituri, lovite cu aceeași putere, nu produc sunete deosebite după materia ce-o fac să vibreze?“ E vorba de *sensibilitatea contimporană*, asupra căreia noi am insistat îndestul.

Edgar Poe s'a născut la Baltimora în 1813 (?). Tatăl său, David, se îndrăgostise de o acriță, Elisabeth Arnold, vestită prin frumuseța ei; fugi cu dînsa și se căsători. Apărură împreună pe scena diverselor teatre din Statele-Unite. Ambii soți muriră cam o dată la Richmond și lasară în părăsire și cea mai desăvârșită lipsă trei copii mici, printre cari Edgar. Despre doi nu putem ști nimic; Edgar înse, care fără doară că a trebuit să moștenească din firea sbuciumată a părinților, a fost crescut de un negustor din Baltimora, Allan, care neavînd copii, îl și adoptă. Cu părinții lui adoptivi, Poe călători prin Anglia, Scoția și Irlanda; o bună parte din educație și-o făcu la Stoke-Nevington, aproape de Londra. In 1882 se întoarse la Richmond și își continuă studiile în America. „La universitatea din Charlotteville, zice Baudelaire, se distinsu nu numai printr'o inteligență miraculoasă

dar și printr'o abundență aproape sinistă de pasiuni, care în cele din urmă fu pricina surzunirei lui.

Poate chiar despre el însuși vorbește Poe în una din nucelele lui *William Wilson*, căci coraborează în totul cu cele scrise de el. „Sint scoboritorul unui neam care s'a distins în totdeauna printr'un temperament imaginativ și ușor escitabil; întâia mea copilărie dovedi c'o moștenisem în tot din caracterul familiei. Cu cât înaintai în vristă acel caracter se desemnă și mai mult; el deveni, din miș de motive, o pricină de neliniște serioasă pentru amicii mei, și de prejudiciu pozitiv pentru mine însu-mi. Mă pomenesc de bună voe cu cele mai sălbatice capricii; fui prada celor mai nedomolite patimi. Păr nții miei, cari erau de un spirit slab și pe cari îi trudeau metehne constituționale de aceeași natură, nu puteau face mai nimic spre a-mi opri tendințele rele ce mă caracterizau. Făcură din parte-le cîteva încercări, slabe, rău conduse, cari nu isbutiră de loc și se întoarseră pentru mine în desăvârșită isbindă.“

Făcînd niște datorii în jocuri de noroc, se certă cu părintele lui adoptiv și-l părăsi. După pilda lui Byron, concepu planul să lupte alătura cu Grecii împotriva Turcilor. Cîtă asemănare de sentiment și de pornire la toți pesimiștii! Sint fapte cari îi leagă unul de altul ca inelele unui lanț. Plecă în Grecia. „Ce se făcu în Orient, zice Baudelaire, pentru-ce-l găsim la St. Petersburg, fără pașaport, compromis, și în ce fel de afacere, nevoit să apeleze la ministrul american, Henry Middleton, ca să scape de penalitatea rusască și să se întoarne acasă? Nu știm. E o lacună, pe care numai singur ar fi putut s'o umplă.“ Din parte-ne, fără să vrem întru nimic a forța nota, nu ne-ar fi greu să bănuim, că Poe să fi fost eroul acelei curioase afecțiuni, cunoscută sub numele de *automatism ambulătoriu*. În tot cazul, lucrul n'ar fi cu neputință.

Intors în America, în 1829, manifestă dorința să intre la școala militară din West-Point. Fu admis; dovedi capacități unice, dar curînd esclus pentru nedisciplină. Mai adăugîndu-se la aceasta faptul că mama lui adoptivă tocmai murise și peste scurt timp Allan se căsătorii cu o fată tînără, Poe fu cu totul îndepărtat, și cînd părintele său adoptiv avu și copii din a doua căsătorie, i se ridică și dreptul de moștenire. Atunci începu viața grea; cîteva timp fu soldat, iar mai tîrziu intră în viața literară, publicînd un volum de versuri. O duse înse într'o mizerie extremă mai mult timp, în care se pare că se dedă cu totul alcoolului, pînă cînd, fiind premiat la un concurs literar, i se ivi prilejul de-a îngriji o revistă: *Southern Literary Messenger*. „Vreme de 2 ani, zice Baudelaire, cu o minunată aprindere, nutri publicul cu o serie de compoziții în gen nou și cu articole critice... Toată această muncă o făcea pentru 500 dolari anual.“ Atunci se și însură cu Virginia Clemm, vara lui.

Dar fu nevoit să părăsască revista, certîndu-se cu editorul ei. „Rațiunea acestei certe, zice Baudelaire, stă negreșit în *accesele*

de ipohondrie și crizele de beție ale poetului, accidente caracteristice care întunecau cerul său spiritual, cași acei nourî lugubri care dau deodată celui mai romantic peisaj un aer de melancolie în aparență ireparabil. De-atunci îl vedem, nefericitul, mutîndu-și cortul, ca un beduin, și transportîndu-și penajii prin toate orașele principale ale Statelor-Unite“. Din această perioadă nomadă a vieții lui aî isvorit al sale *Istorie extraordinare*, în care zugrăvește cu cea mai neîntrecută magie excepțiunile vieții și ale naturii; toate aceste în legătură cu halucinațiile și iluziunile, pe care alcoolismul i le pricinuia.

„Aflu, zice Baudelaire, că Poe nu bea ca un lacom, ci ca un barbar, cu o activitate și cu o economie de timp cu totul americane, parcă îndeplinind o funcțiune omucidă, parcă avînd ceva să ucigă în el... Cred că în multe cazuri beția lui Poe era un mijloc mnemonic, o metodă de lucru, metodă energetică și omoritoare, dar potrivită cu natura lui pasionată. Poetul deprinsese să bea, cum un literator grijulii își face caete de note. Nu putea să se împotrivească dorinței de-a întîlni viziunile minunate ori grozave, concepțiile subtile pe care le întîlnise într'o furtună precedentă; erau vechi cunoștinți care-l atrăgeau imperativ și, ca să se lege cu ele, lua drumul cel mai primejdios, dar cel mai drept. O parte din cea ce face astă-zî plăcerea noastră este aceea ce l-a ucis“. Nu trebuie să uităm că vorbește Baudelaire, care vrea să motiveze rațional cusurul lui Poe. Că Baudelaire n'are dreptate, mărturisesc înse-și vorbele lui Poe dintr'o nuvelă: „Ce boală mai grozavă ca Alcoolul!“

Femeea lui moare. Poate și această împrejurare grăbește primele atacuri de *delirium tremens*. Simțîndu-se slăbit, socotia să se stabilească în Richmond. Avînd niște afaceri la New-York, pleacă, plîngîndu-se de fiori și slăbiciune. După două zile se duce la Baltimora, ca de-acolo să plece spre Filadelfia. Intîlnește acolo niște cunoscuți, cu cari chefui într'o crîsmă. A doua zi dimineața, cînd se îngina ziua cu noaptea, un muribund s'a găsit pe cale. Asupra lui, neștiindu-i-se numele, nu s'a găsit nici hărtii nici bani; l-au dus la spital. Acolo Poe muri, sara chîiar de Duminică, 7 Octombrie 1849, în vîrstă de 37 ani, învins de *delirium tremens*.

Scrierile nu-î sînt de cît un reflex al personalității lui. „Personagiile lui Poe, zice Baudelaire, sau mai bine zis personajul lui Poe, omul cu facultățile supra-acute, omul cu nervii slăbiți, omul a cărui voință aprinsă și răbdătoare aruncă o desfidere greutăților, omul a cărui privire este îndreptată cu asprimea unei spade asupra obiectelor, cari se măresc pe măsură ce le privește, este Poe însu-și. Și femeile lui, luminoase și bolnave cu toatele, murînd de rele bizare și vorbind cu un glas care samănă cu o muzică, sînt încă el; sau cel puțin prin năzuințele lor curioase, prin știința lor, prin melancolia lor nevîndecabilă, ele împărtaşesc mult din natura creatorului lor“.

Charles Baudelaire s'a născut la Paris în 1821. Asupra părinților lui n'am putut afla nimic. Era încă școlar, cînd tatăl său murise; și mama lui s'a măritat de-al doilea. Se spune că încă de copil manifesta porniri către literatură, ceea ce îngrijii pe mama și pe tatăl lui adoptiv, cari, ca oameni practici, nu vedeau un frumos viitor

Baudelaire

pentru Baudelaire în acest gen de ocupațiune. Pentru a-l desbăra de literatură, îl trimiseră să călătorească, în speranța să prindă gustul comerțului. Cu prilejul acesta vizită Orientul, India, Ceilanul; dar în loc să prindă pornire către negoț „el admiră, spune Théophile Gautier, acel ceri, unde scînteie constelațiuni necunoscute în Europa, acea măreață și gingatică vegetație cu parfumuri pătrunzătoare, acele pagode elegant de bizare, acele figuri brune cu draperii albe, toată acea natură exotică așa de caldă, așa de puternică, așa de colorată, și în vîersurile sale dese amintiri îl duc din negurile și mocirlele Parisului spre acele regiuni de lumină, de azur și de parfumuri“.

Intors, era deja major; nimic nu se mai putea împotrivi chemărei lui. Viețuind singur, din cînd în cînd văzut numai de-un cerc de admiratori literați, firea lui nu poate fi îndeajuns de cunoscută. Atenția asupra persoanei lui fu atrasă cînd dădu publicității vîersurile sale sub titlul *les Fleurs du Mal*, Florile Răului, prin cari, cași Poe cu povestirile lui extraordinare, pune în lumină particularitățile bizare și bolnave ale sufletului omenească. Am putea zice că ce făcu Poe în proză, Baudelaire făcu în poezie. Și chiar dacă admitem că firea acestuia era pornită spre bizarerie, cine știe dacă nu cumva Poe, cu proza lui, va fi fost pentru Baudelaire o pricină ocazională; cu aceasta ar corobora și faptul că Baudelaire a tradus scrierile lui Poe în franțuzește. Cu toate că asupra lui Baudelaire n'avem îndestule indicii de-a-i judeca firea, se vede înse după scrieri cît de mult trebuie să se fi asemănat în porniri scriitorul francez cu cel american.

Baudelaire a mai scris o carte, jumătate traducere, jumătate originală, intitulată *les Paradis artificiels, opium et haschisch*, în care el analizază amănunțit efectele toxicele. Cu toate că Th. Gautier prostează împotriva bănuielei, că Baudelaire ar fi fost hașișist; cum firea lui, după cele ce se vede din vîersurile lui, nu s'ar fi împotrivit escitantelor, e probabil că va fi întrebuintat și opiu într'o măsură oare-care. Acestei păreri Gautier lasă o porțiță cînd zice: „Va fi încercat o dată sau de două ori hașișul ca experiență fiziologică, e posibil și chiar probabil, dar n'a uzat mereu“... Baudelaire a mai scris *Petits poèmes en prose*, despre cari zice însu-și în prefață: „Cine-î acela dintre noi care în zilele lui de ambițiune n'a visat minunea unei rozete poetice, musicale, fără ritm și fără rimă, așa de maleabilă ca să se adapteze mișcărilor lirice ale inimei, ondulațiilor visărei, tresăriturilor conștiinței?“

Nu cu mult înainte să moară, Baudelaire se stabili la Bruxelles, sperind să ducă acolo o viață mai liniștită, mai potrivită pentru sănătatea lui sdruncinată. Dar îi merse și mai rău. „Primele simptome ale răului, zice Th. Gautier, se manifestară printr'o încetinire în vorbire și o trăgănire tot mai mare în rostirea și alegerea cuvintelor... Adus la Paris, trăi încă câteva luni, neputînd vorbi, neputînd scrie, de oare-ce *paralasia* rupsesse lanțul care leagă cugetarea de cuvînt“. Și se stinse în 1867.

Că Baudelaire a trebuit să fie o fire bolnavă încă din copilărie și desechilibrarea să-l fi stăpînit toată viața, reesă din versurile lui, din carii vom da cîte-va mostre, pe cari le-am putea socoti ca niște adevărate simptome și destăinuirii.

„Tineretea nu-mi fu de cît un uragan întunecos, ici și colo străbătut de sori strălucitori; tunetul și ploaia au pustiit într'atîta, că în grădina mea au rămas puține roade coapte“.

„Iată că am atins toamna ideilor, și că trebuie să întrebuițez sapa și grebla ca să lucrez din nou pămînturile inundate, în care apa sapă gropi mari ca niște morminte“.

„Și cine știe dacă florile noi pe cari le vi ez vor mai găsi în acest teren spălat ca o plajă misticul aliment cari le-ar da vigoarea?“

„ — O durere! durere! Timpul înghite viața și *obscurul Dușman, care ne roade inima, din sîngele ce-l pierdem crește și se întărește!*“ (Les fleurs du mal, *l'Ennemi*).

„Codrilor, voi mă îngroziți ca niște catedrale; Voi urlați ca o orgă; și în inimile noastre blestamate, camere de doliu etern, în care vibrează valuri vechi, răspund ecourile alor voastre *De profundis*.“

„Te urăsc, Ocean! Salturile și sgomotele tale sufletul mieu le găsește în el! Acel ris amar al omului învins, plin de scîncete și de insulte, îl aud în risul enorm al mării“.

„Cum mi-ai plăcea, o Noapte! fără stelele acele, a căror lumină vorbește o limbă cunoscută! Căci eu caut golul și negrul, și nudul!“

„Dar însă-și întuneriturile sînt niște pînze, în cari trăesc, țîșnind din ochiul mieu cu miile, făpturi dispărute pentru privirile obișnuite. (les fleurs du mal, *Obsession*).

„Știu că inima ta, care piftește de vechi amoruri desrădăcinate, încă arde ca un cuptor, și că clocești sub cerbicia ta ceva din sumeția osîndiților“.

„Dar pe cită vreme, scumpa mea, visele tale nu vor fi resfrins Infernul și într'un coșemar fără curmare, visînd otrăvuri și securi, însetată de pulbere și de lance.“

„Nedeschizînd nimăru de cît cu spaimă, descifrînd în toate nefericirea, avînd convulsii cînd sună ceasul, nu vei fi simțit îmbrățișarea irezistibelului *Desgust*“.

„Nu vei putea, regină sclavă care nu mă iubești de cît cu groază, în grozăvia nopței vătămătoare, să-mi spui, cu inima plină de țipete: „Sînt egala ta, Rege!“ (les fleurs du mal, *Madrigale triste*).

„Pascal avea prapastia, care se mișca cu el. Vai! totul este prapastie: acțiune, dorință, vis, cuvînt! și peste părul mieu, care mi se face măciucă, de atîtea ori simt trecînd vîntul Fricel“.

„Sus, jos, pretutindene, adîncimea, plaja, tăcerea, spațiul îngrozitor și captivant... Pe fondul nopților mele Dumnezeu cu degetul lui învățat desemnează un coșemar multiform și fără curmare“.

„Mă-i frică de somn ca de-o mare groapă, plină de grozăvie vagă, ducînd nu știu unde; nu văd de cît nesfirșitul pe toate ferestrele“.

„Și spiritul mieu, trudit mereu de amețeală, rîvneste nesimțirea neantului. — Ah! să nu ești nici odată dintre Numere și Făpturi!“ (les fleurs du mal, *le Gouffre*.)

„O Moarte, bătrînule căpitan, e vremea! să rădicăm ancora! În țara aceasta ni se urăște, o Moarte! Să ne pregătim! Dacă ceriul și marea sînt negri ca cerneala, inimile noastre, pe cari le cunoști, sînt pline de raze!“

„Varsă-ne otrava ta, ca să ne întărească! Vrem, atît d. mult ne arde creurul jarul acesta, să ne aruncăm în fundul prapastiei, Infern sau Ceri, ce are a face? În fundul Necunoscutului, ca să găsim ceva noi!“ (les fleurs du mal, *le Voyage*)

Mihail Eminescu, după informațiile mai din urmă relatate de d. Titu Maiorescu, s'a născut în orașul Botoșani la 15 Ianuarie 1850. Familia lui avea o mică moșioară la satul Ipotești, de lingă Botoșani; poate în legătură cu acest fapt se relatase Ipoteștii ca locul de naștere al poetului. Despre tatăl lui d. Caragiale spune că „era un bătrîn

Eminescu

foarte draguț, glumeț, și *original*“. Privitor la mama lui tot d. Caragiale spune; „L-am întrebat pe Eminescu dacă mama lui trăește. Mama murise, dar, după aerul posomorît cu care mi-a răspuns, am înțeles că de moartea ei se legaū niște amintiri mai crude ca de o moarte normală, nu numai dureroase, dar și neplăcute“. Tată „original“, mamă, de a cărei moarte se legaū „amintiri crude“, mai adăugînd și spusele d-lui Maiorescu: „Dacă a nebunit Eminescu, cauza este esclusiv internă, este innăscută, este ereditară. Ceî ce cunosc datele din familia lui știu că la doi frați ai săi, morți sinuciși, a isbucnit nebunia înainte de a sa și că această nevropatie se poate urmări în linie ascendentă“. De unde se vede că ereditaricește Eminescu era sortit răului.

Prima instrucțiune a dobîndit-o în Botoșani. De-acolo a fost trimis la Cernăuți, la gimnaziu, pe care-l continuă la Blaș. În 1864, cu ocazia trecerei prin Ardeal a trupei lui Pascali, părăsește școala întră în trupă, cu care prilej se duce la București. Se pare că în timpul acesta duce o viață de hoînar, petrecînd din oraș în oraș, fără ca familia lui să-i poată da de urmă. În împrejurările acelea făcu cunoștință cu Caragiale, care dă despre el următorul portret: „O figură clasică, încadrată de niște plete mari negre; o frunte înaltă și senină; niște ochi mari; la aceste ferestre ale sufletului se vedea că cineva este înăuntru; un zîmbet blind și *adinc melancolic*. Avea aerul unui sfînt tînăr coborît dintr'o veche icoană, un copil predestinat durerei pe chi-

pul căruia se vedea scrisul unor chinuri viitoare“. Cit despre psihicul lui tot Caragiale ne spune: „Așa l-am cunoscut atuncea, așa a rămas pînă în cele din urmă momente bune: vesel și trist; comunicativ și ursuz; blînd și aspru; mulțumindu-se cu nimica și nemulțămîl totdeauna de toate; aci de o abstenență de pustnic, aci apoi lacom de plăcerile vieții; fugind de oameni și căutîndu-î; nepăsător ca un bătrîn stoic și iritabil ca o față nervoasă. Ciudată amestecătură! fericită pentru artist, nefericită pentru om!“.

Caragiale zice „așa a rămas pînă în cele din urmă momente bune“; dar chiar descrierea ce ne-o dă el dovedește că chiar momentele acele nu erau bune. Acea volubilitate de simțire, aceea tranziție bruscă de la o stare la alta, dovedea ceva mai mult de cît o extremă sensibilitate, care poate coexista cu cel mai desăvârșit echilibru. Încă de pe atunci, nici adolescent de al binele, Eminescu avea în el răul, căruia nu-î trebuia de cît circumstanțele spre a se manifesta; și circumstanțele, după cum vom vedea, le-a avut cu prisos. Plecînd prin Moldova într'o trupă de actori, familia îl află și-l aduse la Botoșani. De-acolo fu trimis, în 1869, la Viena, unde se înscrie la facultatea de litere. Acolo continuă aceeași viață desordonată și potrivnică igienei. „Atmosfera locuinței lui Eminescu, relatează un coleg al lui, era infernală, căci lui îi plăcea prea mult cafeaua neagră și cînd lucra, mașina funcționa fără întrerupere. Mirosul cafelei, al spirtului de la mașină, împreună cu fumul tutunului care umplea casa cu o ceață de nu puteai vedea obiectele cele mai aproape din casă, îl alunga pe fie-care curînd de la Eminescu“.

În 1871, ivindu-se primele simptome ale nebuniei, fu nevoit să întrerupă cursurile și se întoarse acasă. După un timp simțindu-se mai bine, societatea „Junimea“ din Iași îl trimise la Berlin, unde-și termină studiile de filosofie în 1874. Întors în țară, fu numit bibliotecar al bibliotecii centrale din Iași și mai în urmă revizor școlar al județelor Iași și Vaslui. În 1876 cu prilejul schimbării unui guvern, fu destituit și dat în judecată de guvernul următor, cînd trecu ca redactor la ziarul „Timpul“. Viața lui desordonată, grija traiului, surmenajul gazetăresc s'au strîns atunci, ca să exalteze răul său ereditar; și vărsurile lui, filosofia lui, chiar articolele de gazetă implicit s'au resimțit de aceasta. „Viața lui era neregulată, zice d. Maiorescu; adese se hrănea numai cu narcolice și excitante; abuz de tutun și de cafea, nopți petrecute în citire și scriere, zile întregi petrecute fără mîncare, și apoi: de odată la vreme neobișnuită după miezul nopții, mîncare și băutură fără alegere și fără măsură...“

În 1883 se ivește nebunia cu o formă mai intensă. Despre ce s'a petrecut cu el în timpul acesta n'avem nici-o știință. Mai târziu „în 1886, zice d-na Cornelia Emilian, găsindu-se în Iași ocupa un loc la biblioteca Universității; dar n'a ținut mult timp; avea niște răni, pe cari medicul le închisese și boala mintală imediat i-a revenit a doua oară. În nebunia sa nu făcea

alt rău de cit, cum întâlnea vre-o tinăra, o apuca de turnură; iar cind a stricat două finare de la uliță, autoritatea îndată l-a închis și l-a trimis la Neamtu în casa de alienați. Acolo Eminescu a stat de cu toamnă pînă în primăvară, cind copila mea, cerindu-î printr'o scrisoare consimțămîntul de a veni în ajutorul său cu colegii și colegele ei, el fugi la Botoșani, la Henrieta, sora lui..."

Elevii și elevele școlei de pictură emiseră liste de subscripție, cari nu avură înse răsunetul ce-ar fi fost de dorit. „Bogatașii și oamenii cu nume mare, zice d-na Emilian, le considerați ca neavenite. Mulțămită înse tinerimei studioase și persoanelor binevoitoare, Eminescu. pe comptul ajutoarelor a putut fi trimis la băile de la Halle. Un mic amănunt: în acest timp Eminescu era cu desăvârșire lipsit de voință. *La masă, dacă-î dădeai lingura în mînă, minca, iar altfel sta și se uita...*” De la Halle Eminescu veni ceva mai ameliorat; dar aceasta nu fu de lungă durată. La nevropsihopatia lui ereditară se mai adăugi, din cele ce vom vedea mai la vale, *sifilisul*. După un an de îngrijire, sub ochii surorii sale, în orașul Botoșani, simțindu-se mai bine, Eminescu pleacă la București în căutarea unui rost de viață. Aici este lovit pentru cea din urmă oară de nebulie. E internat la Institutul d-rului Șuțu, unde, se zice lovit de un nebun, se stînsese într'o Joă, 15 Iunie 1889.

Dar nimic nu ne poate da o idee mai deplină despre firea și mediul patologic al lui Eminescu, ca scrisorile sorei sale Henrieta, adresate d-nei Emilian și ficei sale, Cornelia. „Henrieta n'avea școală, zice d-na Emilian, dar era inteligentă, cunoștea limba germană, ce o învățase la Viena, în timpul cit a stat în clinica d-rului Billroth, din cauza ologirei sale. Așa dar nu public scrisorile Henrietei ca model de stil sau limbă, ci numai pentru a se ști viața lui Eminescu în anii din urmă...” Henrieta a murit la cîteva săptămîni după moartea lui „Mihai”, cum îi zicea ea poetului. Noi dăm o serie de fragmente, din cari se vede fondul comun fratelui și sorei și pe care fond nu se putea clădi de cit pesimismul. Ceea ce dovedește încă o dată că martiriul psihic n'ar fi putut exista fără cel organic.

3 Mai 1887. „...Doctorii mă asigură, că în cîte-va zile are să-și vie cu totul în sine. Susțin cu toții că est' la cap o rană ca la picioare, din a cărei cauză nu poate articula nici un cuvînt. *De toată persoana se teme, fie bărbat sau femeie; numai de mine nu...*”

12 Mai 1887. „...Ordonanța este de 3 ori pe zi iod de băut, și extern unsoară în baie fiartă cu romaniță (mușețel). Azi sînt 6 zile de cind este în cură; progresul este pînă în momentul de față foarte mic. Cu mintea este foarte bine, numai îngrijit că ranele de la picior ar fi o boală incurabilă...”

19 Mai 1887. „...Eă sînt paralizată de amîndouă picioarele de la etatea de 5 ani și pot merge destul de rău numai prin ajutorul unor mașini cari sînt în

greutate de 5 oacă de fier. Ei bine, sincer vă scriu că sînt mai mulțumită cu soarta mea de cît cum este boala fratelui meu, pline de răni picioarele...”

27 Mai 1887. „...Bietul Mihai a ajuns în starea cea mai teribilă care poate să fie. *Numai pe mine mă cunoaște, erî a avut furie îngrozitoare.* Dl F. ce locuiește tot în casa asta a avut bunătatea a mă ajuta în toate privințele alergînd după toți doctorii cari au ținut consiliu 3 ore și rezultatul a fost că pierderea lui mintală este din boala fizică, adică totala stricare de sînge.”

1 Iunie 1868 „...De astă noapte lui Mihai îi este mai bineșor, sub o cură foarte serioasă, fricțiunii cu mercur într'o cantitate enormă, iod de 6 ori pe zi. Doctorii mă asigură că în 15 zile mi-l va da cum a fost venit de la Neamț. Deie bunul D-zeu să fie drept, că *pierderea lui mintală este din stricarea de sînge totală*, asta este foarte adevărat...”

4 Iunie 1887. „...O singură grijă mă persecută, este să nu aibă paralizie la beșica udului, căci a 7-a zi este astăzi de cînd *nu simte de fel ce-î cu dînsu.* Doctorii mă asigură că provine pur și simplu din fricțiunile cu mercur. Deie D-zeu să fie așa cum cred ei...”

23 Iunie 1887. „...*De patru ani el este nebun, numai din sifilis incarnat în corpul lui.* Oare n'au știut toți preinșii săi amici, de nu li-a venit în minte să-l pue în salce? de a ajuns starea de a-î pune șapte grame de mercur pe corp? Eu i-am propus de mult să-l iu la mine; ei au zis că la mine n'are distracție, ba încă și mai mult, m'am dus să-l văd de două ori la Iași și am șezut două zile în oțel pînă mi-au dat amicii voe să-l văd. *Nici odată în viața mea nu voi uita lovitura mea morală, cînd l-am văzut așa mișer*; nefericitul a fost totdeauna neglijent și numai sub o privighere a altei persoane ar fi scăpat cu totul de nenorocirea în care se află: Mai de timpuriu nici nu ar fi reclamat boala lui așa mari cheltueli, dar acum este ceva îngrozitor! Șease franci și patru-zeci de bani purgativul pe zi, opt franci pe o zi și jumătate Țitman, care-l ia în interior, patru franci fricțiunea, un franc și cinci-zeci de bani pucioasă în baie, servitorul cinci-zeci franci pe lună și încă am avut noroc că a venit cu azi cinci-spre-zece zile în simțire și am putut da drumu femeii care sta în permanență de spăla. Sincer vă scriu eă mă mir cum am putut rezista, în slăbiciunea în care mă găsesc, la atîta trudă și durere morală...”

16 Iulie 1887. „Cu cea mai mare grijă morală de sănătatea lui Mihai, cum va merge și o stare nervoasă destul de nesuferită, mă pun să-ți scriu matala. Poate ast-fel mi s'ar insenina *tablourile negre ce-mi învăluiesc cugetarea*, cum rezele soarelui limpezesc ceriul. În adevăra și fi vrut să fiu veselă, să vă scriu o scrisoarea ca să rideți, cel puțin spre o slabă amintire de *nenorocita soră a lui Eminescu*. Dară, în adevăr, nu pot. Sînt momente în cari nu mă pricep eu pe mine însă-mi, cînd îmi pare o ..., cînd *nemulțămîtă de mine și de lume aș vrea să nu mă fiu.* Oare de ce te supăr cu ast-fel de reflecțiunii? Cînd sînt convinsă că *nenorocitul și fericitul are tot aceeași venire și trecere în repausul de veci.* Cînd soarele apune, cînd *stelele pic*, îmi vine a crede că totul e nimic. Lumea întregă nu-și poate da cont de ce a venit în lume și pentru ce dispare fără un scop altul de cît instinctul de a trăi și cu cît pătrunși durerile morale și fizice, veți că ești martirul, fără a putea pătrunde cauza...”

4 August 1887, „...Ceea ce ăice Mihael că are mucii pe creier, nu este o idee g eșită, ci este foarte adevărat, că în dreptul craniului are pe creier materie încheșată, de la care eu una pină nu va obține operație nu cred bietul că va scăpa... *Loviturile nenorocite ce totdeauna au persecutat toată familia noastră ne-a înrădăcinat pesimismul cel mai nemărginit, fără remediu și fără vindecări...*“

1 Septembrie 1887. „...Am cercetat de pensiunea care a fost apelată de Botoșani pentru Mihael, mi s'a spus că n'a vroit Ministerul a o afirma. *Copil fără noroc! Nimic mai mult...*“

12 Septembrie 1887. „...Eă voi scrie lui D-nul S. și P. să cate o căsuță cu chirie la Iași, cit se va putea mai curind, căci în Botoșani este cunoscut că chiriile sînt scumpe și *la ce să stam într'un oraș, în care pină în timpul de față nu s'a îndurat nimenea încă de a ne veni cu vr'un ajutor.* Mercuria trecută a fost la Prefect o discuție de pensia lui Mihael și mai mulți profesori, mai cu samă D-nu S. a zis că destui ani de sănătate a avut Mihael ca să-și facă avere, dar nu acum de pe spetele lor să aibă pensie. Așa în cit prefectul s'a infuriat zicînd că are să pue pe toți belferii la respect, dacă nu înțeleg ce însemnează Eminescu pentru cultura romînă...“

16 Septembrie 1887. „...Prețuesc în totdeauna inima și caracterul nobil, iar nu numai cultura. Ea puee numai mască caracterului rău, de aceea *în vechime fiind mai puțină cultură, se cunoșteaă oamenii îndată de au inimă.* Era mai puțină falșitate de cit în timpul de față. Inteligența și caracterul bun este născut cu omul; prin urmare cultura are singurul rol de a se putea exprima lesne...“

24 Septembrie 1884. „...De-mi scriți, vă rog a nu uita să mă înștiințați de este drept că mi-ați scris de 3 ori. Eă, *cu pesimismul meu,* nu cred pină nu voi vedea de la mata scrisoarea. Dueri mari mi-aă produs băile în picioare. Acolo erau patru doctori și toți unanimi aă țis că, din necăutare sînt expusă la nenorocirea în care mă găseșc. Doctorul D. din București mi-a recomandat o nouă cercare să fac, să port colțuni de gumelatic. Dar de unde să iaă așa ceva și cine știe cit costă așa ceva. *Vă de capul meu în toate privințele...*“

27 Septembrie 1887. „...Mihael, dragă domnișoară, nu știe nici odată pe ce dă banii și nici nu pune valoare pe greutățile ce le poate întîmpina cînd nu-î are...“

30 Octombrie 1887. „...In momentul în care îmi făcea Mihael adresa, a venit I. de la Consiliu de la D-nul Franck, aducîndu-mi o *știre destul de tristă în privința pcnstei,* că n'a putut face pe domni ceia de a vota de cit de la 1 Aprilie anul viitor 1888. „

20 Noembrie 1887. „Să nu credeți că vrista D-Voastră m'a împedicat de a vă scrie pină astăzi, ci *îndelungata mea boală m'a făcut să fiu foarte descurajat...*“
M. E.

27 Noembrie 1887. „Noi suntem vizitați totdeauna de familia Franck și D-rul Isac. *Cu durere trebuie să-ți mărturisesc că amîndoî nu sînt romîni, și tocmai de la aceștia se va trage pensia lui Mihael...*“

5 Februarie 1888. „Imi scrii că n'am picioare, dar cu capul mē pot conduce Vai! și Ah! dragă. Dacă ași avea o poziție sigură așa ar fi, dar așa cum mă găseșc, cu tot capul mîeu, lipsa picioarelor reclamă cheltuială la fie-care pas al

mieū. Acuma numai de cit trebuie să mă mut, și, cum încă sînt slabă de pe boală, mută-te din casă dacă poți! *Aceste toate greutăți nu le înțeleg oamenii sănătoși; ei cred că numai cu capul poate trăi omul sărac.*"

10 Februarie 1888. "...D-nu Maiorescu scrie doctorului ce crede de boala lui Mihai și de garantează să-l faeă sănătos, sau este numai o ameliorare, care poate mai tirziū să se ivească cu și mai mare furie și dacă s'a lăsat de băut... *Despre băut atîrnă de banii care-î va avea.* Dacă are bani mulți în mîna, apoi îi place să bea în companie eu mai mulți ce-i voesc răul din invidia talentului său."

15 Februarie 1888. "...Mihai știu bine că are să aibă mare bucurie cînd are să vadă casa cumpărată, dar cum este el pesimist, nu crede că se va putea cumpăra, are o natură că numai ce vede cu ochii crede. D-rul zice totdeauna că mare nenorocire este pentru el pesimismul; chiar și în boala lui, *necrezînd în efectul medicamentelor, progresul în bine merge cu mult mai încet.*"

10 Iunie 1888. "...In momentul cînd scriam că nu știu nimic nou, aud larmă. Intreb ce este și mi se spune că sînt alegerile de la con-iliul comunal și s'a încins o bătaie între țărani și bețivi. Cine știe ce are să se mai aleagă cu atîtea scandaluri ce se fac la fie-care alegere? Ei voesc să puie iarăși primar pe H.. acela ce a mîncat și tăgăduit acei 175 fr., pe cari, de nu-ți trimeteam matale epistola lui L... și nu făcea o strictă cercetare, nici azi nu se da banii lui Mihai trimiși de primarul din Constanța..."

31 Martie 1889. "...Eū nu sînt capabilă să supăr persoanele ce le iubesc și știu că sînt puține: Billroth și al doilea te-am cunoscut pe mata. Eū *nu trăesc în contact la Botoșani cu oamenii, căci văz că nici unii nu sînt cu inimă, fiind oameni mai toți bogați și cu fumuri de boeri mari* și în tot Botoșanii am o singură amică, Sophie Franck, pe care ați cunoscut-o de copilă și de ea, crudul destin n'a despărțit..."

22 Iunie 1899. "...Atita vă spun, și vă rog să spuneți la toți, că nenorociul mieū frate *a murit în cea din urmă mișerie* și moartea i-a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun anume Petre Poenariu... *Moartea lui Mihai și ologirea mea provin numai din sărăcie! Ce nedreptate este în lume, unii se resfață în lux și eū n'am cu ce mă căuta. Sdrobită cum n'am fost nici odată, vă rog nu mă părăsiți.*"

Printr' aceste scrisori viața lui Eminescu ni-î redată în toată a ei goliciune. Poezia, proza și filosofia lui trebuiau să-î corespundă în totul. Se vede că partea substratului patologic extra-organic nu fu mică în pesimismul lui: dar nu mai începe îndoiială că ceea ce fu el se datorește în cea mai mare parte substratului patologic intra-organic și în special eredității psihopatologice. Așa că înclinăm mai mult, în privința aceasta, către părerea d-lui Maiorescu, cînd zice: „Ce a fost și ce a devenit Eminescu este rezultatul geniului său înăscut, care era prea puternic în a sa proprie ființă, în cît să-l fi abătut vre-un contact cu lumea de la drumul firesc. Ar fi fost crescut Eminescu în România sau în Franța și nu în Austria și în Germania; ar fi moștenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puțină avere;

ar fi fost aşezat în erarhia Statului la o poziţie mai înaltă; ar fi întilnit în viaţa lui sentimentală ori-ce alte figuri omeneşti: Eminescu rămânea acelaşi, soarta lui nu s'ar fi schimbat“.

Sînt organizaţiuni de acele, pe cari mediul, ori-cît le-ar fi de contrariu, nu le mai poate modela într'altfel. Ele sînt sorocite prin naştere să-şi ducă traiul într'o anumită direcţie. Din aşa stofă credem c'au trebuit să fie croiţi pesimiştii ce-î pomenim în acest studiu. Dar şi cînd aū întilnit un mediu prielnic, se înţelege că pornirea lor a trebuit să fie exaltată, potenţiată. D. Maiorescu tăgăduşeşte cu desăvârşire influenţa mediului pentru Eminescu, ceea ce ni se pare greşit. Mediul, care a fost în atîta opunere cu pornirile lui Eminescu, mediul, care pe lingă mizerie i-a dat şi teribilul sifilis, mediul, care pentru oamenii cei mai optimişti, înfăţişază atîtea cusururi, a trebuit cel puţin să-î dea materialul ideilor lui şi printr'aceasta să se vadă nevoit a şi le încorpore după anumite condiţiuni. În ori-ce parte a lumii s'ar fi născut, Eminescu ar fi fost pesimist; dar cred că într'un alt mediu de cît acela, pe care i l-a oferit România, pesimismul lui ar fi prezentat altă formă, dacă nu mai perfectă, cel puţin mai uriaşă şi cu un efect mai salutar. În altă parte s'ar fi putut, înafară de răul ereditar, să-î lipsască mizeriile şi boalele dobîndite, singurile ce de altfel la noi slujiră să-l facă cunoscut, precum prevăzu şi singur.

... Vor căta vieţii tale

Să-î găsească pete multe, răutăţi şi mici scandale.

Astea toate te apropie de dinşii. Nu lumina

Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele şi vina,

Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sînt

Intr'un mod fatal legate de o mină de pămînt.

Toate micile mizerii unui suflet chinuit

Mult mai fii vor atrage de cît tot ce ai gîndit.

(Satira I)

Iată în sfîrşit cite-va mostre, din cari se vede strînsa legătură dintre filosofia şi suferinţa lui şi prin cari singur îşi zugrăveşte minunat răul lui.

În van mai caut lumea-mî în *obositul creer*,

Căci răguşit, tomnatec vrăjeşte trist un greer.

Pe *inima-mî pustie* zadarnic mîna-mî ţiu :

Ea bate ca şi cariul încet într'un sieriū.

Şi cînd giudesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură

Încet repovestită de o străină gură,

Ca şi cînd n'ar fi viaţa-mi, ca şi cînd n'aşi fi fost.

Cine-î acel ce-mi spune povestea pe de rost,

De-mi ţiu la el urechea şi rid de cite ascult

Ca de dureri streine?... *Parc'am murit de mult !*

(Melancolie)

Ș'apoi cine știe de este mai bine
 A fi sau a nu fi ? dar știe orî-cine,
 Că ceea ce nu e, nu simte dureri,
 Și multe dureri-s puține plăceri.

A fi ? Nebunie și tristă și goală;
 Urechea te minte și ochiul te 'nșeală;
 Ce-un secol ne zice, ceilalți o dezic:
 De cît un vis searbăd, măi bine nimic.

Mortua est !!

... E acelaș cîntec vechi,
 Setea liniștei eterne, care-mi sună la urechi.
 Dar organele-s sfărmate și 'n strigări iregulare
 Vechiul cîntec măi pătrunde cum în nopti isvorul sare
 P'ici pe colo măi străbate cite-o voce măi curată
 Dintr'un *carmen seculare* ce-l visai și eă odată;
 Dar tot șueră și strigă, scapără și rupt răsună,
 Se împinge tumultoasă și selbatecă pe strună,
 Și în gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiit;
 Aspru, rece sună cîntul cel etern neisprăvit...

Unde-s șirurile clare din viață-mi să le spun?
 Ah! organele-s sfărmate și maestrul e nebun!

(Satira 1)

CAPITOLUL IX

I N C H E E R E

Acum putem încheia studiul nostru. E posibil că și alte pricină se mai alătură, ca să determine pesimismul contimporan, pricină care nu privesc domeniul medical; în tot cazul, din cele văzute pînă aici, nu se mai începe nici umbră de îndoială că substratul patologic este pricina fundamentală. Chiar dacă este să considerăm pesimismul contimporan, raportîndu-ne la *teoria undulațiunei universale* a lui Vasile Conta, ca un efect al declinului, pe care omenirea civilizată actuală fatalmente s'ar putea găsi, încă domeniul medical este interesat, de oare-ce declinul unor neamuri implică pe acela al membrilor lor, și afară de asta medicina nu se mai poate raporta astăzi exclusiv la individ; ea să-l înțeleagă pe acesta, medicina trebuie să se îndrepte cu acelaș interes spre colectivitatea și rasa, din cari individul face parte. Așa că fie efectul unei evoluțiuni mai mult sad mai puțin normale și fatale, fie efectul unor factori propriu zis patologici, pesimismul contimporan se impunea a fi judecat și de medicină.

James Sully zice: „pesimismul, cînd este sincer și adine, este un fenomen patologic.“ Nicî nu ne-am fi încumentat a analiza un alt fel de pesimism de cît pe cel „sincer și adine.“ La ce să ne fi cheltuit vremea a vorbi despre pesimismul afectat? Cu toate că acest soi de pesimism nu formează un gen aparte și existența lui nu-î legată de cît de pesimismul sincer, nu mai puțin fiind și el un act morbid; înse pesimismul afectat nu se presintă ca o primejdie morală și socială. Pesimistul afectat ce-î dreptul va crăinici, poate mai mult ca pesimistul sincer nimienicia existenței omenești și a tuturor lucrurilor din lume; asta nu-l va împiedica în sinea lui să prețuească această existență și aceste lucruri, să ducă traîul ca un optimist, să

ai bă familie , să-și înmulțască neamul, Ajuns la modă, pesimismul trebuia să fie luat ca podoabă; așa că nu-î mirare să-l întâlnești pe trupul, pe față și în gura unora cînd sînt pe stradă, la cursuri ori la conferințe; dar de îndată ce ajung în odaea lor îl pun deoparte: o haină de primblare, de vizite și de serbătoare.

Că sînt mulți pesimiști afectați, încă nu-î un cuvînt să ne fi preocupat. Schimbe-se moda, nu mai presinte pesimismul atîta interes, și se vor schimba și ei. Puțină importanță are mulțimea care agită o flamură; mine cu aceeași entuziasmăre, dînsa poate agita o alta; și încă mulțimea-i sinceră. Importanță are flamura însă-și, ideea care se leagă de dînsa. Tot așa, nu armata pesimiștilor afectați are importanță; ci ideea ce-o afectează, pesimismul însu-și, pesimismul manifestat „sincer și adînc” de unii. Aceștia meditează continuu asupra răului extrem, ce-l văd în lume; aceștia și în odaea lor staî cu haina în care se văd pe uliți și peste tot locul; aceștia nu alcătuesc familii, nu-și înmulțesc neamul; aceștia-ș pesemiștii sinceri. Dacă e să ținem la existența familiilor noastre la existența și perpetuarea neamurilor și civilizațiunilor noastre, apoi aceștia, pesimiștii sinceri, constituiesc un pericol; în înmulțirea lor trebuie să vedem tăgăduirea însușirilor vitale ale civilizațiunei contimporane.

Sub punctul acesta de vedere, o reculegere se impune. Am văzut cît de numeroase sînt pricinile, cari condiționează tendințele pesimiste, tendințele potrivnice vieței și civilizațiunei. Am văzut cum ele se combină, ca să dea acele complexuri patologice, în cari cineva odată prins, nu mai este condus să conserve, să perpetueze și să perfecționeze viața. Trebuie ca activitatea noastră colectivă, dacă e să vie și momentul cînd rațiunea să planeze mai presus de toate, să se îndrepte și individual, curmind substratul patologic intra-organic, și colectiv, curmind pe cel extra-organic, și combinat, curmind complexurile patologice. Căci aceste pricini de rău se inpun cu tăria unor puteri, cărora nimeni nu le poate sta dimpotrivă, fără de cît acțiunea unită a tuturor acelorora, cari înțeleg primejdia.

Toate pînă astă-zî s'au lăsat la voea întimplărei, la voea fatalității, ca să zicem mai bine, și se înțelege că viața multor neamuri n'a fost cruțată, cînd pricini de rău i-au stat împotrivă. Putem vedea că fatalitatea pregătește aceeași soartă civilizațiunei contimporane, dacă pricinile de rău, cari au istovit atîtea civilizațiuni, nu sînt înlăturate la timp. Ori-cît am înălța osanale unei puteri, de care am depinde, nu trebuie să uităm că de-atîte ori osanale s'au ridicat, și acele neamuri au viețuit mai puțin, cari și-au irosit mai multă vreme în osanale, și acele au viețuit mai mult, cari, mai sgîrcite în osanale, nu și-au uitat de trăul lor zilnic, de nevoile lor, de piedicele ce se puneau în calea existenței, înmulțirei și perfecționărei lor. Fataliminte un isprăvit este pentru toate, ori-ce am face; dar acel isprăvit

se mai poate amîna, și pentru individ și pentru familie și pentru societate, cînd condițiunile deplinei vieți se păzesc cu sfințenie.

Natura este cu totul nepăsătoare pentru evenimentele lumesti. În veșnica ei metamorfozare, e de o potrivă servită prin fenomenele bune ca și rele pentru noi. Să nu credem că rușele către dînsa sau către presupusul ei stăpînitor pot vre-un moment să-i înduplece. Cu aceeași indiferență, cu care ne-ar privpropășirea, natura ne-ar privi și stîngerea; ea nu-i mai încîntată, dacă viețile-i umane se desfășură la lumina electricității în orașe luxoase, de cît dacă aceste s'ar desfășură ca odinioară la lumina razelor de lună sau a focurilor din peșteri. Dacă, dar, numai de noi atîrnă, ca omenirea trenurilor, telegrafelor, telefoanelor, baloanelor, etc., să viețuească mai mult, dacă numai de noi atîrnă să ne impunem naturei, cînd ar avea aerul că vrea să ne distrugă, o reculegere se impune. În mijlocul răului care s'a întins ca o epidemie, să căutăm a ne da samă măcar de puținul ce-l mai putem face, și aceasta fără multă zăbavă, fără acea ciorovăeală în care ne place să ne scaldăm, ceea ce-i un semn destul de trist, și să reacționăm.

Viața în largul ei nu implică nici optimism absolut nici pesimism absolut; ci o alternanță de la una la alta. Am putea spune că pe cîtă vreme, un neam, o rasă, o civilizațiune, este pe suișul ei, optimismul predomină asupra pesimismului; cînd este pe scoborișul ei, pesimismul predomină asupra optimismului. Și atît suișul cît și scoborișul par să depindă de niște circumstanțe, cari nu-i va fi dat omului nici odată să le stăpînească. Nu mai puțin înse, și în privința aceasta pilde istorice nu lipsesc, oamenii pot prelungi suișul, pot scurta scoborișul. Ar fi poate de mare interes a se ști dacă civilizația contemporană este în suiș sau în scoboriș, ca să se poată aprecia partea concursului ce l-ar da ori l-ar împotrivi circumstanțele uriașe năzuințelor noastre. Lucrul acesta nu sîntem încă în măsură de-a-l afla. Ș'apoi credem că nici nu face să ne preocupăm mult de el.

Cînd cineva dă să se înece, nu te întrebî despre motivul mîi mult sau mîi puțin bine-cuvîntat ce l-ar îndemna la aceasta; ci-l oprești pur și simplu. Așa urmează să se procedă cu omenirea civilizată contemporană, care se dă pradă nimicirei; să fie pur și simplu oprită. Sînt încă îndestule porniri generoase, sînt încă pături sociale, pe care nu le-a vitruit răul; acestea pot renaște la viață, se pot desvolta și pot înlocui ceea ce-i putred. Mai curînd sau mai târziu partea bolnavă se va stînge deplin, dacă elementele reînnoitoare vor fi ridicate pe primul plan, dacă firile optimiste și mai cu samă *melioriste*, după fericita expresie a lui Elliot, adică năzuitoare mai spre bine, vor capata precădere și se vor imita așa precum astăzi se imitează firile pesimiste. Gramada pesimiștilor afectați ar trece cu dușumul de partea opusă, cu un cuvînt mai mult de oare-ce și-ar fi regăsit eul intim.

Considerînd că mediul extern este primul incitator al răului,

se va căuta a se modifica acest mediu, în marginele în care îndădă natura și desvoltarea industrială modernă, așa ca însul să fie cât mai puțin afectat de el. Amănuntele, în care am intrat analizând factorii externi ai răului, ne scutesc de a mai justifica măsura în care unul trebuie mai osîndit ca altul. Cît se atinge de mediul intern, fataliminte acțiunea asupra-î se reduce la ceea ce pot să facă, în condițiile în care ne găsim, medicii și toți doritorii de bine. Mai ales cînd vorba de-o boală incurabilă sau de una ereditară, care făgăduiește să se transmită mai departe, nu-î de așteptat ceva mai bun de cît stîngerea finală a pacienților. Pesimiștii instinctiv fac acest lucru atunci cînd propoveduesc ascetismul, singurătatea, stîngerea finală; ei nu exprimă de cît aceea ce firea lor simte că trebuie și-î ni merit să se împlinescă.

Ajutat și de această din urmă circumstanță meliorismul are și mai mulți sorți de răspîndire. Cînd se va mai alătura și stăruințele noastre atunci se înțelege că el capătă un avînt mai mare. De cît aceste stăruinți ale noastre trebuie să aibă pe cît posibil o țintă comună și să vizeze rele, de care fundamental firea omenească suferă. În timpurile din urmă, pe lingă agitația chestiunilor de reformă socială, s'au ridicat și cîteva chestiuni de reformă morală, de o netăgăduită însemnătate. Dacă cele dintăi chestiuni depind de stăruința unor colectivități, aceste din urmă depind de stăruința ce fie-care persoană ar pune-o în aranjarea propriei sale vieți. Spiritul modern este ast-fel dispus. că societății nu-î mai este îngăduit să absoarbă în totul pe ins; dar acesta cată ca să fie un element ce să merite această situație.

De cîtva timp este vorba despre *puericultură*. Poate că în domeniul organo-psihiic și moral niciodată nu s'a ridicat o chestiune de o însemnătate mai capitală. A gîndi la circumstanțele în care se zemislesc generațiunile, a arăta păcatele neertate ce le făptuesc aceia cari orbiți de patemi, nu-și dau samă de nevolnicia ființei ce are să se nască, a insista ca în vremea concepțiunilor bărbatul și femeia să fie sănătoși, limpezi la minte și cît mai porniți unul către altul, sînt atitea fapte, căroră pînă astăzi nu li se dădea atenție. E drept, de altfel, că mulți calcă fără voe condițiile unei fericite concepțiuni; dar nu e mai puțin adevărat că mulți, din neatenție, din neînsemnătatea ce-o dau acestui act capital, făptuesc concepția în condițiuni anormale. Așa că nu ne sfim s'o spunem, că pesimismul multora se datorește chefului, certeii, recelei, sub impresia căroră se găsiau părintii lor în momentul cînd i-a zemislit.

În aceeași ordine, se asociază apoi *educațiunea*. În afară de niște idei înguste despre viață și despre însemnătatea ei, înafară de un egoism rău înțeles, care se reduce la îngrijirea exclusivă de sine și la vederea propriilor sale interese, nici-o idee mai înaltă și mai măreață, nu se infiltră în sufletul tineretului. Indemnat să lupte și să se entuziazmeze numai pînă la satisfac-

cerea egoismului îngust, tineretului nu-î rămîne de-acolo înainte de cît desgustul; orizontul îi este cu desăvîrşire închis, monoton; așa că nu-î mirare să se simtă plictisit și obosit, căci tot ce visase i s'a împlinit. Sentimentele de dragoste, de iubire pentru aproape, de admirație pentru natură și cuprinsurile ei sînt înăbușite; cu ce vrei atunci să umplă o viață ce i se hărăzise spre revărsarea în ea tocmai a acelor sentimente? Dacă nu-și apropie ura pentru aproape, dacă nu devine alcoolic, ajunge să simtă prisosul vieții și să-l curme.

Se alătură la aceasta colosul de *instrucție*. Instruitul, omul cult, devine un vast registru de cunoștinți. Nu mai vede, nu mai aude nimic înafară de chestiunile ce-l preocupă. Partea sentimentală saū inimală este cu totul innădușită, așa că mulți savanți nu sînt propriu zis de cît niște monștri psihici. Exemplul lor este dat ca model și copiii se căznesc să-î imiteze; pentru aceasta se surmenează, se supun unor programe tot mai încărcate pe an ce trece, numai să ajungă idealul ce li se recomandă, adică la rindu-le să devie niște monștri psihici. Și în niște circumstanțe așa de evidente, cari pricinuesc pesimismul contemporan, cîtă naivitate la unii să cate aîure noîma acestei vieți nouă „care se arată la orizont“, acestei arte zisă decadentă, dar „artă a viitorului“, în definit a acestei lumi nouă, a acestor reinvieri a budismului, pe care „niște pigmei“ nu-l înțeleg.

Această viață nouă nu poate fi de cît moartea vieții, dacă nu ne reculegem. Să căutăm a realiza o mai echitabilă repartizare a bunurilor sociale, pentru-ca mizeria multora să fie înlăturată și bielșugul unora să nu li fie de peîre. Să căutăm a introduce niște raporturi mai umane între diferendele dintre națiuni, pentru-ca nevoea resboaelor să nu să simtă atîta și armata, cel puțin sub forma ei disciplinatoare și abrutizătoare de astăzi, să dispară. De ce inițiativă să mai fie capabil acela pe cari l-au înfrîns disciplina oarbă și oarba instrucție; și de ce avînt să mai fie în stare, la ce odraslă să-î mai dea născare, acela pe care l-au răpus greutățile unui rășboi? E chiar minune cum vitalitatea unui neam nu declină mai repede, cînd nevolnicilor numai li-î sorocit traul liniștit și perpetuarea generațiunilor?

Pe lingă aceste, o educațiune serioasă, mai puțin instruitoare, dar mai inimală, se impune. Cînd nevolnicul, pătimașul și bolnavul vor înțelege, că, alcătuiind o familie, fatalmente dau naștere la nevolnici, pătimași și bolnavi, firî predestinate desgustului de viață și pesimismului; cînd tineretul își va da samă că fără sentimentele de iubire către aproape, de împătîmire către mai bine, de admirație pentru natură și cuprinsurile ei, pe lingă sentimentul dragostei de sine, viață nu capătă nici-un farmec; cînd în inimele tuturor vor vibra aceleași sentimente înălțătoare, cari-și vor fi făcut cuib în creerurile tuturor, pesimismul va fi perit, căci va fi perit substratul patologic ce-l condiționa. Către scopul acesta, care nu-î de fel în opunere cu cea mai largă

desfășurare a vieții și cu cea mai deplină fericire, trebuie să ne fie îndreptate silințele.

S'a văzut în îndepărtarea de la religie pricina pesimismului contemporan, pentru că de religie odinioară se legaui sentimentele mai sus pomenite. Că religia nu-i o condiție inerentă unor atari sentimente, e dovadă faptul că sînt persoane religioase și printr'aceasta nu mai puțin pesimiste, și tot așa sînt persoane nereligioase și optimiste sau melioriste. În această privință o pildă strălucitoare este filosoful francez Guyau, care, cu toate că bolnav, ftisic, cu toate că indiferentist filosoficește, prin urmare nereligios, recunoaște, luînd ca punct de sprijin respectul vieții omenești, nevoea acțiunii, a unei acțiuni îndreptată spre binele obșteșc. „Nu trebuie să ne temem, zice el, că acea putere speculativă a minții omenești, crescînd, paralizază puterea ei practică. Mințile cele largi, cu toate că privind lumea cît mai de sus, nu conținesc s'o vadă așa cum este și să înțeleagă viața umană așa cum trebuie să fie.“

„Trebuie să te deprinzi a fi cu convingere un om, un patriot, „un telurian“ cum spunea Amiel cu oare-care dispreț. Această menire socotită în sine, poate părea meschină în totalul lucrurilor; dar un spirit drept nu mai puțin o va îndeplini cu conștiință, pentru-că-i vede limitele și însemnătatea restrînsă. Nimic nu-i în zadar, și cu un cuvînt mai mult nici-o făptură nu-i în zadar: micile funcțiuni au rostul lor cași cele mari. Un om cuminte, fie măturător public, nu trebuie oare să se dedea chiar acestei profesiuni puțin înaltă și să măture din datorie, precum se devotează alții? Să faci bine ceea-ce ai de făcut este cel dintăi dintre devotamente, deși poate fi cel mai umil. O furnică de geniu nu trebuie să aducă furnicarului un vermișor mai puțin, chiar dacă vede universul dincolo de furnicar și veșnicia dincolo de clipa care trece.“

„În pesimismul lui Schopenhauer, zice aiure Guyau, este fără îndoială o parte de adevăr care va rămîne indestructibilă, dar acest pesimism întrece cu mult ori-ce afirmare și chiar ori-ce probabilitate științifică. Dacă lumea n'are, după știință, nimic dumnezeesc, n'are nici nimic diavolesc; nu-i mai potrivit a blestema de cît a adora natura exterioară. Cît pentru natura interioară, pricinile de suferință pe cari le-am analizat nu sînt de cît provizorii. Știința umană, care copleșește astăzi creierul, poate, organizîndu-se mai bine, cum și este în unele capete bine echilibrate, să producă într'o zi un sentiment de fericire și de viață mai largă. E o întreagă știință nouă de creat, aceea a igienei intelectuale pentru popoare, a terapeuticei intelectuale pentru indivizi. Această știință, odată creată, va putea împiedica sau vindeca depresiunea mintală consecutivă unei excitațiuni exagerate, care pare formula fiziologică a pesimismului și pe care Grecia eugetătoare nu a cunoscut-o de fel.“

Nu mai poate fi vorba astăzi de întorcerea la vechile credinți, cînd spiritul critic și științific s'a răspîndit așa de mult.

Incercările cari s'au făcut n'au dat de cît rezultate deplorabile. S'a putut vedea că scriitorii cari au părăsit credințele religioase și, după-ce cu totul dintr'alte pricini zdruncinați sufletește, s'au întors iarăși la ele, n'au mai regăsit curăția și pietatea de odinioară. Neo-catolicismul scriitorilor decadenți occidentali nu-î împiedică de-a fi tot mai neliniștiți, pentru că în realitate ceea ce le lipsește lor, nu-s credințele, nu-s iluziile pierdute, ci sanatatea. Alergarea lor febrilă după un ideal nu-î de cît simptomul boalei lor; dă-le un ideal, și ei vor urmări un altul, pe cîtă vreme nu le dai seva vieții, care-și ajunge sie-și. Așa că ceea ce trebuie să primeze în năzuințele noastre este sanatatea, este urmărirea mediului potrivit, care atunci cînd sîntem sănătoși, să nu ne vatem, iar cînd sîntem bolnavi, cel puțin să nu ne mărească răul.

Ni amintim despre acea znoavă a unui împărat, căruia, fiind istovit de ani și de grijile imperiului său, după-ce căutase fericirea în toate și n'o găsisse, i s'a recomandat de către un oare-înțelept să îmbrace cămașa omului fericit, care l-ar găsi în imperiul său; numai cu chipul acesta s'ar putea simți și el fericit. După multe cercetări, în cari nu se dădu peste nici-un om fericit, se găsi în sfîrșit unul gol și desbrăcat, care păzea o turmă și se declara fericit. „Dă-ne cămașa ta ca s'o îmbrace împăratul“ îi ziseră cercetătorii. „N'am cămașă“ respunse fericitul. Fabula aceasta chintezențiază toată filosofia fericirii, că adică nu în fasturi exterioare, nu în cine știe ce situațiuni înalte, constă fericirea; cine-va se poate simți fericit și fără acele toate, dacă organismul lui este în măsură să-î dea acele senzațiuni plăcute, care caracterizază fericirea. Propriu zis fericirea nu vine dinafară; ea isvorăște din năuntrul nostru; ea-î ceva cu totul relativ și subiectiv.

De cît acel ceva subiectiv, care dă senzația fericirii, cu alte vorbe senzația optimismului său meliorismului, cere anumite condiții spre a se conserva și perpetua. Toată munca noastră trebuie să fie îndreptată întru a sădi în firii acel ceva, care nu-î de cît sănătatea, și a-î căuta mediul propice de conservare. Fiind sănătos și trăind în condiții de sănătate, n'are a face dacă ești sau ba religios, dacă ții de o doctrină sau alta filosofică, dacă locuința nu ți e numai de cît palat, dacă haïnele nu-ți sînt de lux; te simțești mai bine de cît te-ai găsi în toate stările din urmă și ți-ar lipsi ceea ce-î fundamental: sănătatea și condițiile ei. Împăratului din fabulă îi lipsiau tocmai aceste din urmă bunuri, cari făceau fericit pe un golan, și neavînd cămașă. Se înțelege că nu cămașa acestuia l-ar fi făcut fericit pe împărat; dar lipsa ei a trebuit să-î dovedească, că și mai înăuntru chiar de cît este cămașa trebuie căutat isvorul fericirii.

Cînd ne vom fi îngrijit ca în generațiunile ce se ridică să nu fie nici-o meteahnă ereditară, cînd zburdălniciei copilăriei i-om da răgaz să se manifeste, cînd avintului generos al tinereții nu i se va pune nici-o stavilă, cînd bărbăției nu-î vom opune con-

tinua meditare asupra unei problematice zile de mine, cînd oricărei femei sănătoase i se va da posibilitatea să ajungă mamă, cînd tot ce ne abrutizază și ne degenerează neamul va fi lăsat pustiului, cînd tot ce ne desbină, tot ce ne face să ne urim și să ne dușmănim va fi nesocotit, cînd mințile ne vor fi stăpînite de gîndul adevărului și inimile de sentimentele binelui și al frumosului, cînd iubirea și admirația de sine se va atenua prin iubirea și admirația naturei, pe unde ar mai avea intrare nefericirea la vetrele noastre? Îs prea pentru îngerii aceste recomandațiuni, ca oamenii să le poată împlini, ni s'ar răspunde.

Atît mai bine. Dacă firei omenești este inerent în bine să amestece și rău, puținul rău ar fi un stimulent, ar fi perpetuul amintitor al căei ce trebuie s'o urmeze. N'am putea spune, precum am și mărturisit-o, dacă astă-zî precumpănește răul asupra binelui, dacă precumpănește pesimismul asupra optimismului. Să admitem însă că chiar așa ar fi; de ce ar urma să fie mai natural aceasta de cît faptul că se precumpănească binele asupra răului, optimismul asupra pesimismului? Am arătat în destul că natura nu favorizază în deosebi nici-o cale, că pentru dînsa binele și răul uman sînt deopotrivă bine venite; ea pune aceeași nepăsare și cînd este să înalțe omenirea și cînd este s'o scoabore. Dacă aceasta se silește și poate să persiste în calea ce i-i priitoare, pentru natură e tot una. Mai mult de cît atîta, în vremea în care ne găsim natura nu pare să ofere nici-o pedică desvoltărei și perfecționărei omenești.

Ba, dacă e să vorbim la drept, natura în necurmatele-î metamorfoze oferă tot tablouri și condiții noi vieții omenești. Acea monotonie, de care unele firî nemulțămite se plîng, nu există în natură; aceea monotonie este isvorită tot de-acolo de unde ar putea ivori fericire: din firea celui ce se plînge. Succesia zilelor și nopților, succesia anotimpurilor, succesia anilor nu oferă una și aceeași panoramă. Un răsărit de soare tot răsărit rămîne și astăzi și mine; dar tot alt senin și alți nori întilnește la orizont; și asfințitul nu-i mai puțin variabil. Primăvara se deschide cu flori altfel dispuse, cu cuiburi de paseri tot aîure așezate; și toamna nu mai puțin se revarsă peste un codru mai crescut, mai îmbătrînit, mai schimbat. Cu anii ce se schimbă, și fie-care din noi devine altul; aceeași oglindă, care ți-a arătat mustața mijindă și părul buclat și rumenirea feței, îți arată mustața și barba înălbite, și capul pleșuit și paliditatea. Apoi să ne mai plîngem de monotonia naturei, care schimbîndu-și tablourile ne schimbă și pe noi? Monotonia cuvintelor pînă la un punct nu implică monotonia conținuturilor lor.

Viața însă-și implică schimbare. Sîntem dispuși a ne întrista că îmbătrînim; dar nu ținem samă că prețului acestuia datorim de-a fi simțit și de-a ne fi bucurat de viață. Liniștea sufletească nu ne-am asigura-o niciodată și nici n'am transmite-o urmașilor noștri, revoltîndu-ne împotriva fatalităților firei. Ținuta cea mai înțeleptească este de-a o ascuita și de a ne supune de-

mersurilor ei. Dacă ținem ca să trăim, trebuie să ne pătrundem de condițiile anumite și strict observabile, cari ne pot garanta viața pe pământ. Natura, putem vedea, citu-ni-î chiar de priincioasă; nu că ea o vrea aceasta, dar sint circumstanțele mari de-așa. Ne pune la îndemină căldura și lumina razelor de soare, aerul mereu reînprospătat al văilor, munților și mărilor, roadele cîmpurilor fertile și toate cîte printr'însa a putut să mai facă și omul; ține numai de noi ca să ne folosim.

Dacă am fi înțeles lucrul acesta atît de simplu, filosofia a-
ceasta a vieții atît de acceptabilă, de mult am fi curmat răul,
de mult despre substraturî patologice intraorganice, extraorga-
nice și combinate n'ar fi mai fi fost vorba, cel puțin în măsura
în care este vorba astăzi. Acum, cît mai este timp, dacă mai
este, o imperioasă datorie se impune acelor cari simt primejdia.
De cît în alăturare cu această imperioasă datorie planează în-
trebarea: prin ce mijloc, căci această lucrare scoasă în număr
restrîns de exemplare și mai ales într'o țară, unde nu se ci-
tesc de cît cel mult romane, nu poate spera din parte-î nici cea
mai slabă înrăurire, prin ce mijloc medicii pot deveni mai puțin
ahțiați după cîștig, învățații după faimă și specula științei lor,
guvernanții după autoritate și samavolnicie și poporul după ig-
noranță și slugărnicie?

CONCLUZIUNI

I. Stările patologice intra-organice și extra-organice pot scădea sau crește în mod mai mult sau mai puțin simțitor tonusul vital al unei persoane, al unei familii, al unei colectivități, al unei națiuni, al unei rase chiar, ceea ce face că viața psihică individuală sau colectivă să se abată de la calea normală. Această abatere, sub ori-ce formă ar fi, când este caracterizată prin desgustul de viață, vom numi-o pesimism. Și după cum vom considera viața, în mod individual sau colectiv, vom deosebi: **pesimismul individual și pesimismul colectiv.**

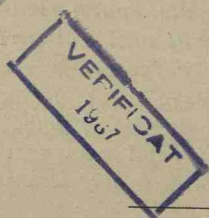
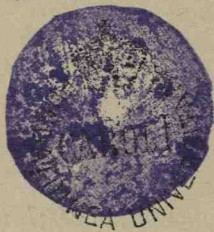
II. **Pesimismul contimporan** nu-î de cît expresiunea diminuării sau creșterii tonusului vital individual și colectiv, fenomen ce pare să se petreacă în mod mai accentuat ca ori-când în zilele noastre. Diminuării tonicității vitale respunde **pesimismul pasiv**, cel mai des întâlnit, caracterizat prin tendința la resignare; iar creșterii tonicității vitale respunde **pesimismul activ**, caracterizat prin tendința la distrugere. Alternanța celor două stări constituie **pesimismul mixt.**

III. **Pesimismul contimporan** se manifestează în toate domeniile activității omenești; singur domeniul științific, prin natura cuprinsului său, pare întru cîtva mai ferit. Cea mai culminantă formă de manifestare a pesimismului și care pare să răspundă în totul menirii lui finale, este **sinuciderea**. Persoanele înzestrate cu o extremă sensibilitate resimt mai puternic suferințele și printr-aceasta sînt mai susceptibile de-a deveni pesimiste și de-a se sinucide.

IV. **Pesimismul filosofic**, la ființa căruia pe nedrept unii reduc tot pesimismul contimporan, nu-î de cît traducerea în sistem a senzațiunilor fataliminte influențate de stările patologice intra-organice și extra-organice, cari afectează personalitatea unui filosof. În senzul acesta ideea lui călăuzitoare este un produs morbid și ca atare orice combatere a ei este de prisos. Cît despre ideile secundare, ele

pot prea bine să fie adoptate și utilizate, mai ales că la unii filosofi pesimiști ele sînt foarte măestrit și sugestiv prezentate.

V. Care va să fie soarta pesimismului contimporan, ce urmează să ne îngrijască atît, nu putem spune nimic sigur. Prin studiul de față n'avem altă pretenție de cît a fi pus chestiunea și până la un punct a-î si jalonat direcția, în care ni se pare că trebuie urmărită; aceasta cu privire mai ales la pesimismul colectiv, de care viitorul civilizațiunei este cel puțin în parte întunecat. Cît pentru pesimismul individual, cași pentru ori-ce rău individual, rolul medicului este indicat: ca să-l răpue, va mistui substratul patologic cînd va putea; cînd nu, va căuta pe cît mai mult cu puțință a i se înlătura prilejurile de manifestare.

TABLA DE MATERII

	Pagina
Prefață.	V
Capitolul I. <i>Introducere</i>	9
Capitolul II. <i>Noțiuni preliminare</i>	18
Sănătate și boală, p. 22.	
Capitolul III. <i>Stările organo-psihice în pesimism</i>	25
Lenea, p. 29. Uritul, p. 32. Tristeța, p. 33. Despera- rea, p. 36. Sinuciderea, p. 38.	
Capitolul IV. <i>Manifestările pesimismului contemporan</i>	42
Religie, p. 46. Filosofie, p. 47. Literatură, p. 49. Artă, p. 51. Viața zilnică, p. 53.	
Capitolul V. <i>Substratul patologic intra-organic</i>	56
Ereditatea psihopatologică, p. 60. Procesele fiziologice p. 72. Bolile mintale, p. 76 Bolile nervoase, p. 82. Bolile trupești, p. 88. Intoxicațiunile, p. 90. Pasiu- nile, p. 92.	
Capitolul VI. <i>Substratul patologic extra-organic</i>	100
Mediul familial, p. 103. Mediul social, p. 107. Me- diul cosmic, p. 119.	
Capitolul VII. <i>Substratul patologic combinat</i>	123
Sensibilitatea contemporană, p. 128. Soarta pesimis- mului contemporan, p. 130.	
Capitolul VIII. <i>Pesimiștii contemporani</i>	133
Schopenhauer, p. 137. Leopardi, p. 143. Poe, p. 147. Baudelaire, p. 150. Eminescu, p. 152.	
Capitolul IX. <i>Incheiere</i>	160
Concluziuni.	171

VERIFICAT
2017